

3899

5211

720

72

(192)

“ગુજરાતી”ની ૩૫ મી લેટ

રૌનક મહેલની રાજખટપટ

વા

ગ્રાહણી વંશના વિધ્વંસનો પ્રારંભ

કથા

૭૨૦

કર્તા

રમણીક અ. મહેતા

સર્વ અધિકાર પ્રકાશકે સ્વાધીન રાખ્યા છે

“ગુજરાતી” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં

મણિલાલ ઇચ્છારામ દેશાઈએ છાપી પ્રકટ કર્યું,
સાસુન બિલ્ડિંગસ, સર્કલ, કોટ, મુંબઈ.

વિક્રમાબ્દ ૧૯૭૫

ખ્રિસ્તાબ્દ ૧૯૧૯

મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

“ગુજરાતી”એ આપેલી ભેટો

- ૧ રાસેલાસની કથા.
- ૨ મહારાણીશ્રીનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર.
- ૩ હિન્દ અને બ્રિટાનિયા.
- ૪ ગંગા ગોવિન્દસિંહ.
- ૫ સવિતા સુંદરી.
- ૬ દીપૂ સુલતાન (પ્રથમ ભાગ).
- ૭ દિલ્લીપર હલ્લો.
- ૮ અરાડમી સદીનું હિન્દુસ્તાન.
- ૯ ઔરંગઝેબ અને રાજપૂતો.
- ૧૦ શાહજહાં ને લીખારી.
- ૧૧ હેસ્ટિંગ્સની સોડી.
- ૧૨ બાજરાવ બદલાળ (સચિત્ર).
- ૧૩ બેગમ સાહેબ.
- ૧૪ પાણીપતનું યુદ્ધ.
- ૧૫ નૂરજહાન.
- ૧૬ રૂપનગરની રાજકુંવરી.
- ૧૭ ઈન્દુકુમારી.
- ૧૮ શ્વાસીનું યુદ્ધ.
- ૧૯ શિવાજીનો વાધનખ.
- ૨૦ હળદીધાટનું યુદ્ધ.
- ૨૧ નંદનવનનો નાશ.
- ૨૨ જેશ્વાની પડતીનો પ્રસ્તાવ.
- ૨૩ ઔરંગઝેબનો ઉદય.
- ૨૪ પક્ષિની.
- ૨૫ કલ્પેશ્વરમ.
- ૨૬ પુરાતન દિલ્લી (સચિત્ર).
- ૨૭ ચુમ્બનમીમાંસા.
- ૨૮ લાટકાળી.
- ૨૯ જગત્રાયની મૂર્તિ અને ભારતનું ભવિષ્ય.
- ૩૦ હુમ્મીરહઠ અથવા સ્વયંભોરનો ઘેરા.
- ૩૧ ભુજબળથી ભાગ્યપરીક્ષા.
- ૩૨ પાટણની પ્રભુતા.
- ૩૩ ચાણક્યનન્દિની; અ. ચચ્ચ અને સુંહધી.
- ૩૪ અનંગબદ્રા અ. વલ્લભીપુરનો વિનાશ!
- ૩૫ રૌનક મહેલની રાજખટપટ.

પ્રસ્તાવના

“ફિક્કે મંઆશો યાદે ખુદા જુકે રફતેગાં,
થોડીસી ઉમ્મમાં બલા કયા કયા કોઈ કરે?”

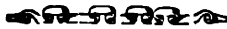
ભાવાર્થ:-ગ્રાસામ્બાદનની ચિંતા, હરિસ્મરણ, ગુજરેલાંઓની વાર્તા-(સ્મરણ)
અદ્ય આયુષ્યમાં કહો મનુષ્ય શું શું કરી શકે.

અનુક્રમણિકા

—૩૬૩૬૩૬૩૬૩૬—

ઉપક્રમણિકા

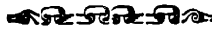
પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	લું ફરી મેળાપ	૨
૨	લું કપટીનો ફંદ	૧૦
૩	લું ઝપાઝપી	૨૧
૪	થું નિશ્ચય	૨૬
૫	મું ભમતો કાજી	૩૬
૬	હું જન્મદિન	૪૩
૭	મું મિજલશ	૫૧
૮	મું યાચના	૫૭
૯	મું આળ આળ્યું	૬૫
૧૦	મું શાદી મંજૂર	૭૪
૧૧	મું સટક્યો	૮૦
૧૨	મું વસ્ત્રની રાત	૮૬
૧૩	મું વાટમાં	૯૨
૧૪	મું અરણ્યમાં આરામ	૧૦૧
૧૫	મું ભગ્નહૃદય	૧૧૦
૧૬	મું પત્ર હાથ આવ્યો	૧૧૮
૧૭	મું નસીમાબાદ	૧૨૬
૧૮	મું કિલ્લામાં	૧૩૨
૧૯	મું ચક્રમક જામી	૧૩૬
૨૦	મું દોષિત ઠર્યો	૧૪૫
૨૧	મું પ્રેમની ઉષા	૧૫૪
	પરિશિષ્ટ	૧૬૩

રૌનક મહેલની રાજખટપટ

વા

બ્રાહ્મણી વંશના વિધ્વંસનો પ્રારંભ

ઉપક્રમણિકા

“ વ્યતિષ્જતિ પદાર્થાનાન્તરઃ કોઽપિ હેતુઃ

ન લલ્લુ બહિરુપાધીન્ પ્રીતયઃ સંશ્રયન્તે ।” મવમૂતિ ।

આપણી વાર્તાનો આરંભ ઈ. સ. ૧૪૯૫ એટલે હીજરી ૯૦૧ માં છે. જે શેરે ઇસ્લામે પોતાના અતુલ બાહુબળથી ભારતવર્ષના દક્ષિણ ભાગના મધ્ય પ્રદેશમાં, રાજ્ય સંસ્થાપન કર્યું હતું અને જેના વીર વંશજોએ તે રાજ્યની મર્યાદા વધારી હતી, તે રાજ્ય વિચ્છિન્ન થવાની દશામાં હતું. તખ્તે ફિરોજ* પર સુલ્તાન મહમદ ખાને રાજ્યાધિકાર પર છે. જે દિવાનેખાસ અને દિવાનેઆમમાં રાજતંત્રની મંત્રણા થતી હતી, રાજ્યના હિતની બાબતો ચર્ચાતી હતી, લોકના કલ્યાણ માટે યોજનાઓ ઘડાતી હતી, ત્યાં આજ મહિરાના તરંગ ઉછળે છે. ગાનારીઓના કિન્નરકંઠમાંથી ગાનની લહરીઓ ઉડે છે: મોજમજહુના અસ્ખલિત સરિત્ પ્રવાહમાં સર્વ નિમગ્નિત થયા છે. ધરાન, ખેરાસાન, લાહોર, દીલ્હી આદિ સ્થળેથી ગાનારીઓ, ફિરોહાસીની મનોરંજક કથા કહેનારા, અને વિલાસિતામાં વૃદ્ધિ કરનાર માણસો આવવા લાગ્યાં છે. રંગમહાલમાં લાવણ્યવતી લલનાઓ રૂપના કુચવિકચ અને મોહમંત્રમાં મુગ્ધ છે. સસ્તનતના ઉમરાવો બે પક્ષમાં વેહેંચાઈ ગયા છે. દક્ષિણી અને આબિસિરિયન, વિદેશીઓ (સિરકાસિયન, તુર્ક વગેરે)ને ઈર્ષ્યાની નજરથી જુએ છે. તેઓની રાજખટપટ રાજ્યના અંતર્દ્વારના મૂળ સુધી પહોંચે છે અને રાજ્યને ઉંધું વાળવાની આપત્તિમાં લાવી નાંખે છે; એકાદ બે રાજભક્ત ઉમરાવોવડે આ આકૃત ટળી જાય છે; પરંતુ રાજ્યસત્તા નબળી પડી જાય છે. બ્રાહ્મણી રાજ્યદંડ શાહ મહમદના હાથમાંથી પડી જઈ વિદીર્ણ થવાની તૈયારીમાં છે. રાજ્યના ભૂષણરૂપ ઉમરાવોમાં શાહના ચંચલ આચરણથી બેદિલી ફેલાઈ છે. તેઓમાંના કેટલાક સ્વાર્થલોહુપ દૃષ્ટિ રાજ્યસત્તા તરફ નાંખે છે. બળવાન ઉમરાવો પોતાની જગીર અને અધિકાર વધારી સ્વતંત્ર થવાની તૈયારીમાં છે. મલિક અહમદ ખહેરી લગભગ પ્રકટપણે સ્વતંત્ર થયો છે. યુસુફ આદિલ ગઝ્નિ દંકબાલને, ઈમાદ ઉલ મુલ્કને પોતાના નામે ખુલ્લા વાંચવાને પ્રેરી રહ્યો છે. વીર સ્વાવલંબી યુસુફની સત્તા પ્રબળ થતી જાય છે. તેને તોડવા ઠાસિમ ખરિદ સસ્તનતનો વજર કાવાદાવા રચે છે. અયન-ઉલ-મુલ્ક,

*બ્રાહ્મણી વંશના રાજાઓનું મહામૂલ્યવાન રત્નજડિત આસ્માની રંગનું સિંહાસન.

હસ્તુર દિનાર, અજબ-ઉલ-મુલક પોતપોતાની બાજુ ખેલી રહ્યા છે. એક સમયે એક પક્ષમાં તો અન્ય સમયે અન્ય પક્ષમાં સામિલ થઈ પોતાનું શ્રેય સાધવા સર્વ તત્પર થયા છે. જે થોડાક રાજસત્તાને આધીન રહી રાજ્યના કલ્યાણમાં રત રહ્યા છે એવા સ્વામીભક્ત ઉમરાવોમાં તૈલંગણ, લરંગલ અને ગોવલકોન્ડાનો તુર્કદાર સુલ્તાન કુલિ કુતુબ-ઉલ-મુલક હમદાની હતો. આ પ્રમાણે ચૌદમી શતાબ્દિ દક્ષિણમાંના ઇસ્લામ ગૌરવને અંકમાં લઈ ખેલતી, ભૂતકાળના અંધકારમાં વિદ્યુત્તથવાની તૈયારીમાં છે. બિહારની બાગ્યલક્ષ્મી અંતિમ શ્વાસ ખેંચતી જડતાની સોડમાં સવા પ્રસ્તુત છે. આઘાણી વંશનો અસ્તમિત રવિ જળહળ પ્રકાશ દાખવે છે, પણ

“ભડકતા હય ચેરાગે સુલહ જખ ખામેશ હોતા હય”

એ કવિવચનની સાક્ષ પૂરે છે.

પ્રકરણ ૧ હું

ફરી મેળાપ

“સૂર્ય અસ્તાયલ સમીપ જવા તૈયારીમાં હતો. આકાશમાં રંગ વિચિત્ર ધનખંડ છવાયા હતા. સૂર્યનાં આછાં કિરણો હરિત ક્ષેત્રોને, તરુના પશ્ચિમને આલિંગી, તમ કંચન વર્ણની સુરખી નાખી, રૌનક મહેલની રૌનકમાં વધારો કરતાં હતાં.

એ બધા પ્રાસાદની એક કક્ષમાંથી એક લલના સૂર્યાસ્તની શોભા નિરખી રહી હતી. પશ્ચિમના આકાશની રક્તિમા હજી છેક નથ થઈ નથી, પરંતુ સૂર્યનાં અંતિમ કિરણો પ્રતિષ્ઠાને વધારે ઝાંખાં થતાં જાય છે. પક્ષીઓનો કલ્લોલ કલ્લુગાચર થાય છે. વિશાળ જનપંથપર માણસો પોતાના ધરમતિ વળતાં જણાય છે. તે સુંદરી નીરસ ચિત્તે આ સર્વ જોઈ રહી છે. તેના મનમાં કંઈ અવનવા વિચાર ઉદ્ભવ પામે છે. આ રમણીનું મન સુષ્ટિસૌંદર્યના દેખાવથી રંજિત ન થયું હોય, તેમ ગવાક્ષ સ્વામીની ઉઠી આજસ મરડી ગાદી પર પડી.

તે ખંડમાં ઇસ્કાનનો ગાલિયો પાથરેલો હતો; તેનાપર ભીંતને અડોઅડ રેશમી મુલાયમ ગાદી બિછાવી હતી. આ ગાદીપર ઉંચે સ્થાને નાનુક તકિયાપર હાથ રાખી, અંગુઠાપર હડપચી ટેકવી, આંગળિયોપર કપોલભાગ સ્થાપી તે બેઠી. પાસે જ એક સુવર્ણ પાનદાન પડ્યું હતું. બાનુમાં એક રૂપાની પિકદાની હતી. નજીકમાં એક ફારસી કિતાબ હતી. બાંદીએ બતી પ્રકટાવી હતી. આ લલના પુસ્તક હાથમાં લઈ વિલોકવા લાગી. પુસ્તકમાં પણ તેનું ચિત્ર ઓટયું નહિ. ઝટ તેણે તે નીચે નાંખી દીધું. આ જોઈ બાંદી બોલી:—

“બાનુસાહિબા! આપ રાનો રોાય કરો છો? શું આજ આપની તબિયત ઠીક નથી?”

“નહિ, નહિ, ઠીક છે.”

“તો પછી આમ સુસ્ત અને ઉદાસ કેમ જણાયો છો?”

“અમસ્તી, સહેજ.”

“બાનુસાહિબા! આપના દિલમાં કંઈ દર્દ છે. ખચર, હું દિલસૂખા હાજર કરું?”

“બાંદી ! કાગડી ! દિલરખા અહીં ક્યાં છે ?”

“વાહ, બીબી, વાહ !” બાંદી તે રમણીના કહેવાના મર્મ સમજી મનકમાં બોલી; “આ કમતરિન બાંદીને ક્યાંથી ખબર હોય કે બેગમસાહિબા દિલ-રખાના દિહારની યાદમાં ગમખવાર થઈ ગયાં છે.”

“બાંદી ! જરા જખાં સંભાળ.”

“હ્યો, બીબી ! આપ તો વાત વાતમાં બક્ષા યાવ છો તો ! મેં તો માત્ર એટલે દિલરખા વાળની વાત કરી. આપ બળ્યું ઉઠ્યા અર્થ કરો અને ગરીબપર રોષ કાઢો, એ શું ?”

“નહિ, નહિ, ચાંદ તારાપર ગુસ્સો હોય ખરો કે ? તું તો મારી હૈયાની કાર છું,” ચાંદના સ્હામું પળવાર જોઈ રહી તે રમણી બોલી; “ચાંદ ! જરા શર-ખતે શિરાજી લાવ તો.”

“ચાંદ ઉભી થઈ નમન કરી પોતાની શેઠાણીની આજ્ઞા પૂરી કરવા ચાલી.

આ રમણી ત્યાં વિચારમગ્ન બેસી રહી. તેના મનમાં અનેક વિચાર આવતા હતા. તે પોતાની પૂર્વાવસ્થાને અત્યારની સ્થિતિ સાથે સરખાવતી હતી. અત્યારે તેની સ્થિતિમાં કેવો અપૂર્વ ફેરફાર થયો હતા ? ક્યાં તેની કંગાલ અવસ્થા ? અને ક્યાં અત્યારનો શાહીબેગમના જેવો દોર દમમ ? ક્યાં તેનું ખિદુરમાં આવવું ? એકાએક ભાગ્યનો ચમકાર ! તે લગ્ન, રાજખટપટ, નાસી જવું અને અત્યારના વૈભવમાં પણ ઉગમગતું ભવિષ્ય-આવા વિચાર તેના મનમાં ચાલતા હતા, એવામાં ચાંદ પાછી ત્યાં આવી. તેના હાથમાં સુનાની સુરાહી અને જમ હતા; નીચી નમી, વિનયપૂર્વક સુરાઈ અને જમ નીચે રાખી બોલી:-

—“બીબી સાહિબા ! જમ ભરી આપું ?”

તે રમણીએ પોતાનું ડોકું હલાવ્યું. બાંદીએ જમમાં શરખત રેખ્યું; અને જળ-પાત્રમાંથી કુંડું જળ નામી તે રમણીની આગળ ધર્યું. તે રમણીએ તે શરખતના ખ્યાલાને પોતાના નાજુક હાથમાં લીધો અને પ્રવાળસમ રક્ત અધરપર ધરી, શરખત પી ગઈ. ચાંદ વિદાય થઈ, એટલામાં એક બીજી બાંદી ત્યાં આવી, અદબપૂર્વક ધુનિરા કરી બોલી:-

“બાનુ સાહિબા ! પાયતખતથી કોઈ ઉમરાવ આવ્યા છે ?”

“તેમનું મુબારક નામ ?” તે રમણીએ પૂછ્યું.

“ધંકામુદૌલા,” બાંદીએ જવાબ આપ્યો.

“અમીર-ઉલ-ધંકામુદૌલા !” આશ્ચર્ય પામી તે રમણી બોલી; “બાંદી ! જ, નોકરને ઝટ ખબર કર કે, તેમને માટે ઉતરવાનો સર્વ ઇતેજમ કરે, અને અર્જ કરે કે આપ આરામ લો એટલામાં આકા આવી આપની સેવામાં હાજર થશે. જો, એમને કોઈ પણ જાતની તકલીફ ન પડે, સમજ ?”

બાંદી સલામ કરી ત્યાંથી વિદાય થઈ; નોકરોને સર્વ પ્રકારનો ઇતેજમ કરવા આજ્ઞા કરી; પાછી આવી બંદોબસ્ત કર્યાના સમાચાર તે રમણીને કહ્યા.

“વારુ, હનિકા તું જ, કંઈ કામ નથી. ચાંદને અહીં થોડી વારમાં આવવાનું કહેજે.”

બાંદી ત્યાંથી ચાલી ગઈ. તે રમણી ફરીથી વિચાર કરવા લાગી: ‘અહા ! ક્યાં તે બાલકાળનો સમય, ક્યાં તેનું રાજધાનીમાં આવવું, કેટલી ખટપટ, ક્યાં

તે ભાગ્યચક્રનું ફરવું ! કયા સંજોગોમાં ઇકામ-ઉદ્-દૌલા સાથે પરિચય. આ સર્વ વિચાર તેના મગજમાં એક પછી એક સ્વપ્નની માફક પસાર થઈ ગયા. તે ભાવીનો વિચાર કરવા લાગી. ‘શું તે પોતાની મુરાદ ખર લાવી શકશે ? શું નસીબનું મોજું તેને ઉન્નતિના શિખરપર મેલશે ? જે રાજવૈભવની તૃષ્ણા તેના અંતઃકરણમાં હતી તે ખુઝારો ? જે પક્ષનું અવલંબન કર્યું છે તેને વિજય મળશે ખરો ? ન મળે તો ? તો પોતાનું શું થશે ?’ એવી ચિંતા તે રમણીના હૃદયમાં વિચ્છુના ડંશની માફક વેદના કરતી હતી. થોડી વારમાં તેનું મન આશ્વાસન લેતું હતું કે, ‘કંઈ નહિ, જોઈ લેવાશે. અત્યાર સુધી ફાવી તેમ શા માટે નહિ ફાવું ? સામા પક્ષનો વિજય થશે તો મારું શું જવાનું છે ? મને શું નુકસાન થવાનું છે ? મેં ક્યારે રાજપાટ મેળવ્યું છે કે જવાથી મને હાનિ છે ? સામા પક્ષમાં મળવાથી ~~જે ભાગ્ય~~ લક્ષ્મી પ્રસન્ન થાય તેમ હશે તો મને તેમ કરતાં શી વાર છે ? અત્યાર સુધીમાં મેં શું નથી કર્યું ? બધી એ ભવિષ્યની ચિંતા.’

એટલામાં આંદ ત્યાં ફરીથી દાખલ થઈ, તેની વિચારમણિમાળાના મણકા વેરાઈ પડ્યા. તે ખોલી:-

“આંદ !” “હા.”

“જા, જા, ઇકામુદૌલા શું કરે છે ? જા તેઓ એકલા હોય તો ઇસારો આપ કે, દિવાનખાનાની ઉપરની બાજુના દાલાનમાં આ દાસી આપની રાહ જુએ છે.”

આંદ ચાલી ગઈ. જે સ્થાને ઇકામુદૌલાને ઉતારો આપ્યા હોતો ત્યાં આવી જોયું તો, ઇકામુદૌલા એક ગાલીચાપર પડ્યો હતો. તેણે પ્રવાસના કપડાં બદલી નાંખ્યાં હતાં; એક નાજુક ઇન્જર અને શરીરપર દુધસમ ~~સ્વેત પહેરણ~~ ધારણ કર્યું હતું; માથાના કેશ છૂટા હતા. તેણે બાંદીને જોતાં જ ઉચી નજર કરી; બાંદીએ પણ કોઈ પાસે નથી, એ જોઈ લેવા દૃષ્ટિ ચારેબેર ફેરવી લીધી. બાંદીએ શિર ઝુકાવી નમન કરી કહ્યું:-

“આલીબાં, સાહિબેઆલમ ! બાનુસાહિબા અરજ ગુજરે છે કે, આપ દિવાનખાનાના દાલાનમાં એમને દર્શન દઈ આભારી કરશો.”

“બાનુસાહિબા કોણ ?”

“હા, મહેરે આલમ ખયરનિસા !”

“શું તે અહીં છે ?”

“હા, નામવર, આપના દિદારનાં દર્શનનાં ઇતેજર છે.”

“વાર, તો જણાવ કે, તેમની ઇચ્છા એ મારે મન આજ્ઞા છે. હું એક ક્ષણમાં એમની તહેનાતમાં હાજર થઈશ.”

બાંદી રૂબરૂ થઈ. ઇકામુદૌલાએ તરત જ જામે પહેર્યો, માથે પાગ બાંધ્યો, અને નિયત સ્થાને જવા તૈયાર થયો. આણી તરફ આંદે પોતાની શેઠાણીને ખબર આપી; તે પણ નાજુક પોશાક ધારણ કરી તે દાલાનમાં જઈ બેઠી.

જે દાલાનમાં ખયરનિસા બેઠી હતી, તેની બાજુમાં એક ભીંતની અડોઅડ નાનો એરડો હતો. આ એરડાને અચરાના સામાનથી શણગારેલો હતો. મુલાયમ ગાલીચો પાથરેલો હતો; તેનાપર ગાદી નાંખવામાં આવી હતી, અને તે પર ચંદની જેવી સફેદ મલમલી ચાદર બિછાવી હતી. એક બાજુપર શિરાજીની

સુશાહી અને જમ પગ્યાં હતાં. એક ખૂણામાં આરામને માટે નાનો રૂપાનો પલંગ હતો. ખચરત્રિસા અહીં આવી એક ગાદીપર બેઠી. થોડી વારમાં એક મનુષ્ય ધીમેથી દાખલ થયો. અવાજ થતાંની વાર તે રમણી તરત ઉભી થઈ. તેણે જોયું કે,

એક ત્રિસ વર્ષનો ઉમરાવી પોશાક ધારણ કરેલો માણસ અંદર દાખલ થયો. આવનારનો ચહેરો ગૌર, લલાટ વિશાળ, આંખ ઝીણી અને પાણીદાર હતી. તેનું નાક ધરાનવાસીઓના જેવું હતું. તેના આંખોપરથી જોનારને ભાસ થાય કે, આ માણસને આજ્ઞા ઉઠાવવા કરતાં આજ્ઞા કરવાની વધારે ટેવ હોવી જોઈએ. તેના લલાટપરથી તે કોઈ દૃઢ વિચારનો માણસ હોવો જોઈએ. તેના ઉલ્લસ-અલ્લસમાં એક પ્રકારની યૌવનમુલભ સ્ફૂર્તિ જણાતી હતી. તેની શરીરકાઠી મજબૂત અને તેના અંગ કસાયલાં ભાસતાં હતાં. તેની મુખમુદ્રાપર કંઈક ગર્વની છાયા એવી તો સ્પષ્ટ જણાતી હતી કે, આ માણસ જાણે પીળને કંઈ વિસાતમાં લેખતો નથી. આટલું છતાં એક પ્રકારની ઊંચા દરજ્જાને યોગ્ય શીલ અને વિનયની છાપ સ્પષ્ટ દૃષ્ટોચર થતી હતી.

તેણે પોષાકમાં માત્ર સાદો ગ્રભો અને પાગ ધારણ કર્યા હતાં, પગમાં રેશમી નાજુક ધંજર હતી, તેના કમરબંદમાંથી તરવાર લટકતી હતી. આ મનુષ્યને જોતાં જ સામાની મનમાં ખાત્રી પડતી હતી કે, આ માણસ દોસ્તીના હકમાં પ્રાણની પરવા નહિ કરે, પણ જો દુશ્મન થયો તો પ્રાણ લેતાં પણ નહિ છોડે.

અને તે પુરુષની દૃષ્ટિએ પડેલી રમણી ?

ત્રિધાત્મ્યે તેના અંગમાં એવી વિલક્ષણ મોહકતા મૂકી હતી કે, જેના દૃષ્ટિપથમાં તે એક વાર આવી કે સદાને માટે તેના અંતઃકરણમાં વાસ કરી કાયમ રહેતી. અહા! ખિદુરના કેટલા સરદારોને તેણે દિવાના કર્યા હતાં? તેના શરીરનો અમુક ભાગ કે અમુક અવયવ વિશેષ સુંદર હતું, એમ કહી શકાય તેમ ન હતું; પરંતુ તેના શરીરના સર્વ ભાગ પ્રમાણસર હતા, અને એકંદર વલણ એવું હતું કે, ભલે ભલી સુંદર સ્ત્રીઓમાં તેના જેવી સ્ત્રી સાંપડવી મુશ્કેલ હતી. તેનું વય કળવું, કઠિન હતું. તેનો ચહેરો ભભક ભર્યો અને સામાને આંજ નાંખે તેવો હતો. તેના શરીરનો વર્ણ કેતકી સમાન હતો. તેની આંખો પાણીદાર અને હીરાની માફક તેજસ્વી હતી. તેની મુખમુદ્રાપરથી તે કોઈ બુદ્ધિસંપન્ન, ઠરેલ, અને ખટપટમાં રમી રહેલ હોય એમ જણાતું હતું. તેણે શરીરપર વાદળી ઓઢણું ઓઢ્યું હતું, અને આછા દાગિના ધારણ કર્યા હતા; તે તેની સ્વાભાવિક શોભામાં વધારો કરતા હતા. આપણા પ્રવાસીને જોતાં જ તેના મોહપર સેહેજ શરમના શેરડા પગ્યા, તેપરથી એમ અનુમાન સહજ થતું કે, આવનાર મનુષ્યની સાથે તે પરિચિત હોવી જોઈએ.

તે રમણી આવનારને જોઈ બોલી:—“કાણુ? ઇકામુદ્રોલા! આપ અહીં?”

“ઐ, બાનુસાહિબા આદાબ તસ્લીમાત્,” એટલું કહી તે પળભર તે રમણીની સામું જોઈ રહ્યો; અને જોતાંની વાર તે રમણીવિષેના અનેક વિચાર તેના મનમાં વિજળીની ત્વરાથી પસાર થયા: તે ખિદુરમાં તેનો ભાગ્યેદય, રંક અવસ્થામાંથી ઉત્તત અવસ્થામાં આવવું, તે ખટપટો અને કાવાદાવા, એક સમયે

ઇકામુદ્દીલાની સાથે પ્રણયબદ્ધ થવાની તૈયારી, ખીજ સરદારોની ખટપટ, એક સમયે ઇકામુદ્દીલાને હાથે તેનો ઉદ્ધાર વગેરે ખીના તેના સ્મરણમાં તાજ થઈ. અહા! આ સર્વ બન્યાને કેટલો સમય વીતી ગયો હતો અને આજ તે અહીં હતી.

“આપ અહીં શા કામને માટે પધાર્યા છો?” તે રમણીએ પુછ્યું.

ઇકામુદ્દીલાના ચેહેરાપર હાસ્યની છટા ખેલવા લાગી. તે બોલ્યો:-

“જેમ રમણીએને મન કેટલીક ગુમ બાળતો હોય છે, તેમ અમારે મન પણ કેટલીક ગુમ ખીનાઓ હોય છે.”

“આપનાં દર્શન કંઈ નહિ તો ચારેક વર્ષ બાદ થાય છે, અને તે અરસામાં-”

“હા, એટલી મુદતમાં કેટલા ફેરફાર થયા છે? પણ-”

“પણ, હજાર! આપના ચેહેરામાં તો કંઈ ફેરફાર થયો નથી,” તે રમણીએ હસીને જવાબ આપ્યો; “માત્ર આપ સેહેજ ઉંચાઇમાં અને માનમાં વધ્યા છો.”

“માનમાં?” આશ્ચર્ય પામી ઇકામુદ્દીલાએ કહ્યું; “તે ગમે તેમ હો, પણ આપના ચેહેરામાં તો બિલ્કુલ ફેરફાર થયો નથી. આપની નયન કટારીની ધાર હજી પૂર્વવત્ તીક્ષ્ણ છે. આપના ગાલની સૂરખી ગુલને લખવે છે. આપના ચેહેરાનું સૌંદર્ય મનબ્રમરને લુભાવે છે.”

“વાહ! વાહ! આપ તારિક્ક રહેવા દો. કહો, આટલાં વર્ષો સુધી આપ શું કરતા હતા?”

“શું કરતો હતો?” સિપહસાહાર શું કરે? જંગે મેદાનમાં તલવારથી પટાબાજ! આજ અહીં, કાલ ત્યાં,” હસ્તાં હસ્તાં ઇકામુદ્દીલાએ જવાબ આપ્યો, અને તેમ કરતાં એક તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિપાત તે રમણીપર ફેંક્યો.

“આહ! જંગ, જંગ ને જંગ! ન અયશ, ન આરામ! હંદગીની લુલ્ક અર્થાત્ મન જંગે મર્દાઇમાં છે?”

“માનો કે, હંદગીની લુલ્ક કેવળ જંગે મર્દાઇમાં નથી; માનો કે, હંદગીની લુલ્ક સનમ, શરાબ અને સાકી છે, પણ ખીસાહિબા! વિના જંગ કોઈ અયશને મેળવતું નથી; જંગ વિના કોઈ આબરુ મેળવતું નથી. જંગે મર્દાઈ વગર ન તો કોઈ સસ્તનત કે જગીર મેળવે છે, ન કોઈ તેને સંભાળી શકે છે.”

“બલ્યો એ જંગ. જો આપ મિરચમાં તે વખતે હાજર ન હોત તો મારા શા હાલ થાત? અહા! જો આપે મારી હંદગી બચાવી ન હોત, તો આજ આપની સાથે આ ગુફતગો કરવા જીવતી ન હોત. ગમે તેમ, પણ સાહિબાવાલા! હું આપની સદાને માટે ઋણી છું.”

“વાહ, ખીખી! આપે તો તારિક્ક કરવાનો ઇનરો રાખ્યો છે, કે શું?”

“એમાં તારિક્ક શી છે? શું આપે મને એ કૂર માણસોના હાથમાંથી બચાવી નથી? જો આપ વેળાસર આવી ન પહોંચ્યા હોત તો મારું શું થાત? અહા! તે દિવસો યાદ આવતાં મારા શરીરમાં કમ્પ પેદા થાય છે,” એટલું કહી નિઃશ્વાસ નાંખી નીચું જોઈ રહી.

ઇકામુદ્દીલા પાસે સર્વો અને બોલ્યો:-

“એમાં મેં શું કર્યું છે? માણસ કંઈ કરી શકતો નથી. જે મુકદ્દરમાં લખ્યું હોય છે તે થાય છે.”

“તે ખરી વાત છે, પણ આપના દિદારનાં દર્શન તો ત્યારથી જ થયાં.”

“વારુ, પણ આપ ત્યાં શા માટે ગયાં હતાં?”

“અમ્માની મરજી હતી કે, ત્યાં જવું અને જીલ્લાનીને કાબુમાં આણવો. વળી સુલ્તાનનું ક્રૂરમાન હતું, એ ખીના આપ ક્યાં નથી જાણતા?”

“હા, તે ખરી વાત, પણ ખીસાહિબા! આપ મને ભૂલી ગયાં, અને ઉમરાવ હલ નાસિરખાને હુસ્નની નવાજેશ કરી. ગર હું ત્યાં ઝાઝો વખત રહત તો—”

“તો આપ આ મનમંદિરના માલિક બનત—” એટલું કહી તે રમણી હસી તેના સામું જોઈ રહી.”

ધકામુઠીલા સ્નેહ આગળ સર્યો; તે રમણીના હાથ પોતાના હાથમાં લીધા, અને કહ્યું:—

“હું નહતો ધારતો કે, આપ વરંજલમાં હશે. હું ધારું છું કે, આપ અને આપના ખાવંદ અહીં કંઈ કામ માટે આવેલ હશે.”

તે રમણી હાથ છોડાવી બાજુએ સરી; જાણે કોઈ નાપસંદ બનાવ કે નાગમતી વાત કરી હોય તેમ તેના મુખપર ખિન્નતા છવાઈ. તેણે કહ્યું:—

“જી, ના. મારા સ્વામી ક્યાં છે, તેની મને ખબર નથી. એ ખરી વાત છે કે, મેં તેમની સાથે નિકાહ કર્યો. બાદમાં અમે ખિદુર આવ્યાં. ત્યાં શી ખટપટ જાગી, તે કોણ જાણે; પણ તેઓને કાસિમ ખરિદખાંએ સાગર મોકલ્યા, અને હું અહીં આવી છું. મેં એ પ્રણયસંબંધથી જે મુખની આશા રાખી હતી, તે મળી નહિ; જે મહત્વાકાંક્ષાને હું દીલમાં પોષતી આવી છું, તે ફળીભૂત થઈ નહિ. મારી મુરાર બર આવી નહીં એટલું જ નહિ, પણ વજરે સલ્તનતે જે કામ તેઓ મારફત કરાવવા ધાર્યું હતું, તે પણ તેઓ કરી શક્યા નહિ. જે આબરૂ અને કીર્તિ માટે એક મર્દ માણસની ઇચ્છા હોય છે તે તેમણે મેળવી નહિ; પરંતુ જે કામ તેમને સોંપવામાં આવ્યું હતું તે એકું તો વણસાણું કે, તેમને ખિદુર છોડી બાગલું પડ્યું. ફરીથી તેઓ ખિદુરમાં પગ મૂકી શકશે કે નહિ, એ પણ શંકાસ્પદ છે. ખ્યારે ઈકામ! હું અહીં આવી, એમાં મારો શો દોષ છે?”

“દોષ કેમ નહિ? આપનાં લગ્ન થયાં ત્યાર પહેલાં આપ તેમની હકીકતથી, વાકેફગાર નહતાં? આપે અજ્ઞાનતામાં થોડાં લગ્ન કર્યાં હતાં?”

“કબુલ, હું અજ્ઞાન નહતી. મને ઘણી હકીકત માલમ હતી, પણ હજરત! આપ ક્યાં નથી જાણતા કે, મારે શા માટે એમ કરવું પડ્યું? આપ તો સારી રીતે મારી હકીકતથી વાકેફગાર છો. અમ્માજને વજરે સલ્તનતની આજ્ઞાથી અત્ લગ્ન કરવાની ફરજ પાડી હતી. કાસિમ ખરિદ પોતાનું કામ કેમ સાધે છે, એ આપનાથી ક્યાં છૂપું છે? અને વળી આપ શું એમ ધારો છો કે, મારું લગ્ન કદી સુખકારક નીવડત ખરું?”

“શા માટે નહિ?”

“‘શા માટે નહિ?’ કારણ કે હુન્દૂરની વય સાઠ વર્ષની હતી, જ્યારે મારી વય માત્ર બાવીશની હતી. હજરતને આરામની આકાંક્ષા હતી, જ્યારે હું પોતાને સ્વતંત્ર સલ્તનતની માલિકા જેવા ઉત્સુક હતી. લાચાર! અફસોસ! માત્ર એક જ વસ્તુની ઉમેદ બાકી છે:—”

“શી?” ઇકામુદ્દૌલાએ ઔત્સુક્યથી પૂછ્યું.

“તલાકનામું,” તે રમણીએ જવાબ આપ્યો.

“તેની કંઈ ગરજ નથી.”

“કેમ?” આશ્ચર્યચકિત ચેહેરે ખયરનિસાએ પૂછ્યું.

“માફ કરજો, બાનુસાહિબા! આપના રૌંદર બહેશતનશીન થયાની વાત ફેલાઈ છે!”

તે રમણી ચિત્રવત્ પૂતળાની માફક સ્તબ્ધ બની ઉભી રહી. બીજી જ પળે તેની આંખમાં વિદ્યુત્તેજ ચમકવા લાગ્યું. તે શાંતપણે ઇકામુદ્દૌલાની સામું ટગરટગર નેઈ રહી. ‘આહ! જો તે બે અઠવાડિયાં મીરચમાં રહ્યો હોત તો તે કદાચ તે માણસની સાથે લગ્નગાંઠમાં નેડાઈ હોત. પણ યુદ્ધના પ્રસંગે તેને મીરચ છોડી જવાની જરૂર પડી. પણ અત્યારે તે ફરીથી ધારે તો તેની સાથે પ્રણયસંબંધમાં નેડાવા મુક્ત હતી, પરંતુ તેમ કરવું કે નહિ,’ એ તેને વિચારનો પ્રશ્ન હતો.

અમે જે સમયની વાત લખીએ છીએ તે સમય દુઃખખણના ઇતિહાસમાં ઘણો જ મહત્વનો હતો. ઝાહાણી વંશનો સુલ્તાન મહમદ બીજો અચશ અને મોજમજહમાં એવો તો મશગુલ રહેતો હતો કે, તે રાજકાર્યની બાબતપર બિલ્કુલ લક્ષ આપતો નહિ. ઉમરાવો મરજીમાં આવે તેમ વર્તતા હતા. આજ એક પક્ષ તો કાલ બીજો પક્ષ, શાહની મરજી સંપાદી, પોતાનું કામ કાઢી લેતો હતો. આ મંત્રીઓની ખટપટ રાજ-મહેલના અંતર્ભાગ સુધી પહોંચતી અને ખુદ રાજમહેલમાં મારામારીના પ્રસંગ બની આવતા હતા. જે મંત્રીઓ પોતાની બાજી ખેલતા હતા, તેમાં કાસિમ ખરિદના પક્ષ હતો. તે પોતાની સહાયમાં હુશિયાર માણસો રાખતો હતો. તેઓ પ્રકટપણે સામા પક્ષમાં મળી જઈ તેને સઘળી હકીકતથી વાકેફગાર કરતા હતા. આવા માણસોને ઉચ્ચપદે ચઢાવી, કેટલીક વાર પોતાની સત્તા જમાવી રાખતો હતો. આ ઉપરાંત તેની બીજી યુક્તિ એ હતી કે, કેટલીક ખાંદીઓદ્વારા જુદે જુદે સ્થળેથી તે ખરી હકીકત મેળવી લેતો હતો, અને કેટલાકને તે પોતાના પક્ષના માણસોમાં ભેળવી કામ કાઢી લેતો હતો. ખયરનિસાની મા અસ્સલ કયા દેશની વતની હતી તે કોઈ જાણતું નહતું; પણ તે આ દેશની વતની ન હતી. તેને કોઈ મહારના મૂલકથી લઈ આવ્યું હતું. ખિદુર આવતાંની વાર જે માણસની સાથે તે આવી હતી, તેનો બાગ્યોદય થતાં વાર લાગી નહિ. તે કાસિમ ખરિદના પક્ષની અનુયાયી બની અને પોતે ઉચ્ચ કુળની ન હોવાથી તેની સાથે કાવાદાવામાં ભાગ લેવા લાગી. તેને એક દિકરી હતી; તે સૂપલાવણ્યમાં અનન્ય હતી અને એની ખ્યાતિ સારા ખિદુરમાં પ્રસરી હતી. તેના લગ્નના અનેક ઉમેદવાર હતા, પરંતુ કાસિમ ખરિદના કહેવાથી, તેની માના આગ્રહથી તે ઉમરાવ ઉલ નાસિરખાં સાથે પ્રણયમાં બદ્ધ થઈ. બનેની વય અસમાન હતી અને તેમનું લગ્ન સંતોષ-જનક નીવડ્યું નહિ. ખયરનિસા, આગળ કહ્યું તેમ, મહત્વાકાંક્ષી હતી. તે રાજ્યની ખટપટોમાં ભાગ લેતી હતી અને સ્વતંત્ર સલ્તનતના માલિકની બેગમ થવા ઇતેન્નર હતી. આ હેતુ સાધવાને માટે તે ગમે તે ઉપાય અજમાવવા પ્રસ્તુત હતી. તેનો સ્વામી રાજ્યની સીમાના બખેડા માટે તપાસ કરવા ગયો હતો ત્યાંથી તે ઘણી

મુદતે પાછો ફર્યો નહિ. આ તકનો લાભ લઈ તે અત્યારે વરંગુલ આવી હતી. આ કામમાં કાસિમ ખરિદનો હાથ હતો. સુલ્તાન કુતુબ-ઉલ-મુલ્ક હમદાની ગોવલકોંડા અને વરંગુલનો હાકેમ હતો. આ સત્તાપરથી તેને ઉમેડવા કાસિમ ખરિદના કાવાદાવા પાલુ હતા અને તેને માટે તેણે મલેક અખ્તારકને વરંગુલ રાખ્યો હતો. તેનાપર અંકુશ રાખવા માટે ખયરુત્તિસાને સાથે લપટાવી ત્યાં રાખી હતી.

“આપે શી રીતે જાણ્યું કે, તેઓ જન્મતશીન થયા છે?” તે રમણીએ થોડી-વાર રહી પૂછ્યું.

“શી રીતે?” તેમના મરણની ખાતમી સારા શહેરમાં ફેલાઈ છે. ઉમરાવનો ગુલામ કાદર ખિદુરમાં પાછો ફર્યો હતો અને તે આ સમાચાર લાવ્યો હતો.”

“વારુ, હજરત! જો આપને આ ખાબતની ખબર હતી, તો પછી એમ શા માટે પૂછ્યું કે, અહીં હું મારા સ્વામી સાથે છું?”

“એટલા માટે કે આપ એકલાં અહીં હો, એ સંભવિત નથી.”

“હુજુરેવાલા! હું અહીં એકલી નથી; મારી સાથે મારી ખાલાનન અહીં છે. હું અહીં તેમને મળવા આવી છું.”

“આપ ખાલાનનને મળવા આવ્યાં હશે, એ ખનવા જોગ છે. આપ કામ વિના આવો, એ કોઈ દહાડો ખને ખરું?”

“કેમ? એ ન ખને એનું કારણ?”

“કારણ, આપનો સ્વભાવ. આપ કંઈ હેતુ વગર એક ડગલું આગળ વધી એમ નથી.”

“ખરાબર કહ્યું; પણ હજરત! આપ ક્યાં સુધી આમ દિવસો કહાડવાના? શું આપ સદા આમ ફર્યાજ કરવાના કે?”

“મુકદ્દરમાં શું લખ્યું છે, તેની કોને ખબર છે?”

“તો શું આપનો શાદી કરવા વિચાર નથી?”

“સિપહ અને શાદી?”

“કેમ, સિપહસાલાર પ્યાર મુહબત કરી શકતા નથી?”

“કરે, પણ જેને મેદાને જંગમાં ધુમવાનું છે, જેને તરવાર એ જ સાથી છે, જેને જમીન એજ બિસ્તર છે, તેની સાથે પ્યાર કરી કોઈ શું સુખ મેળવી શકે?”

“જો એમ જ હોત તો દુનિયાના બહાદુર વીરો, વિજય મેળવનારા લશ્મ કરત જ નહિ. શું દિલેરના દિલમાં પ્યારનો વાસ નથી હોતો?”

“પ્યાર! ઇશક! આ દુનિયામાં આખેહયાત છે. તે મરેલા હૃદયને સજીવન કરે છે; તે સુકાયેલા જીવરૂપી વૃક્ષને ફુલાવે છે. ઇશક આ મરૂબૂમિમાં હરિયાળી નેત્રતૃપ્તિનું સ્થાન છે. જો પ્રેમ ન હોય તો આ દુનિયા વેરાન છે.”

“હુજુર! આપ આ ઇશકના પાઠ ક્યાં શિખ્યા?”

“ખીસાહિબા! ઇશકની મક્તબમાં આપે જ શિખવ્યા હતા.”

“હું ઇશક છું કે, મેં વધારે સારી રીતે પ્રેમના પાઠ પઢાવ્યા હોત.”

“મને પણ એમ જ લાગે છે કે, આપે મને શિખવવા જરા વધારે મહેનત લીધી હોત.”

“હજી ક્યાં વખત વહી ગયો છે?”

“હા, હવે મને એ પાઠ ભણવાની ઇચ્છા નથી.”

“એમ કેમ?” આશ્ચર્ય પામી તેણે પૂછ્યું.

“કારણ કે આપના દિલપર અખિતયાર હવે કોઈ ખીજે જ મેળવશે, એમ લાગે છે.”

“પ્યારે ઇકામ ! આપ વિસરી જાઓ છો કે, એક વખતે હું આપના દિદારની ખ્યાસી હતી.”

“એ જમાનો ગયો.”

“તો શું જમાનાની સાથે મુરાદ પણ ચાલી ગઈ?” “હા.”

“તો શું આપના દિલમાં મારે માટે પ્યાર નથી ! ઇકામ ! ઇકામ હું આપનાપર નંનિસાર કરતી હતી, એ શું યાદ છે?”

“ખાનુસાહિબા ! યાદ આપી જખમી જગરના રૂઝાયલા ધાને તાજ કરવામાં શો લાભ છે ? આપની એ ફિદાગીરી ઉમરાવ ઉલ નાસિરખાંપર ઉતરી. આપે તેની સાથે શાદી કરી, આ અદના સિપહસાલારને માર્ગમાંથી દૂર કર્યો.”

“તો શું હું આપને વિસરી ગઈ છું, એમ લાગે છે.?”

“ના, આ દુનિયામાં વિસરવાની ખાલી વાત છે. પણ ખીસાહિબા ! કોઈ મારાથી વધારે લાયક આપનો તાલિખે દિદાર છે. એ આપની હોશોહવશ બર આજુશે; કદાચ સલ્તનતનો હાકેમ બની આપને વૈભવના સાગરમાં રેલાવશે. હું આજ અહીં છું, કાલ ક્યાં હોઈશ ? ખેચાર રોજમાં અહીંથી ચાલી જઈશ, આપના માર્ગમાંથી સદાને માટે દૂર થઈશ.”

તે રમણીએ એક નિષ્કમ્પ શ્વાસ નાંખ્યો; તીવ્ર દૃષ્ટિથી તેની સામું જોઈ રહી. જેમ કોઈ મનુષ્ય સામાના મનમાં ઉંડા ઉતરી તેના અંતરના ભાવ ભણાવો માગે, તેમ તે ઇકામુદ્દીલાના ચેહેરા સા જોઈ, તેના ભાવ સમજવા ચત્ત કરતી હતી. એટલામાં બારણાપર કોઈએ આઘાત કર્યો. ઝટ સાવધાન થઈ તેણે બારણું ખોલ્યું. અહિં અંદર દાખલ થઈ, નીચે પડી, ધીમેથી બોલી:—

“ખાનુસાહિબા ! હજરતની સ્વારી આવી પહોંચી છે,” એટલું કહી ચાલી ગઈ

“હજરત મલેક મુબારક આવી પહોંચ્યા ?” ઇકામે પુછ્યું.

“હા.”

“તો હું હાલ તુરત જૂટો પડું છું.” એમ કહી તે લાંથી ચાલ્યો ગયો. ખયરનિસા પણ પોતાના ખંડમાં ચાલી જવા નીકળી.

પ્રકરણ ૨ જું

ઇકામનો ફંદ

ઇકામુદ્દીલા પોતાને માટે નિયત કરેલી ઓરડીમાં ગયો. ત્યાં જઈ તેણે પોતાના સામાનમાંથી એક નાની પોટલી કાઢી; ત્યાં કેટલાક માગણોનાં બંડલ હતાં, તેમાંથી એક મોહોરબંધ જરીયન લિફાફા લીધો; આયનામાં એક વાર દૃષ્ટિ પાત કરી પોતાના માથાપરનો પાગ અને શરીરપરના વસ્ત્રને ઠીકઠાક કર્યા. અંતે તે લિફાફે હાથમાં લઈ મલેક મુબારકને મળવાની રાહ જોતો પોતાના ખંડમાં

આંઠા મારવા લાગ્યો. આણી તરફ મલેક મુબારક આવ્યો, તેવો પ્રથમ જ્ઞાન-
ખાનામાં ગયો. ત્યાં ખયરુન્નિસા સાથે વાત કરતાં માલમ પશ્યું કે, ઉમરાવ ઉલ
ઈકામુદ્દૌલા આવેલ છે. તેની મુલાકાત લેવાને માટે તે જ્ઞાનખાનાની બહાર નીક-
ળવા જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો, પણ એટલામાં સામેના દ્વારમાંથી જેમ શ્યામ
મેઘમાલામાંથી દામિની ચમકી ઉઠે, તે પ્રમાણે એક રમણીરત્ન અંદર પ્રવેશ્યું.

અહા! શું તેનું અપૂર્વ સૌન્દર્ય હતું? જેમ રાદ્દજલબરા નદીનું વારિ સ્વચ્છંદ
વિચરે, તેમ તેના શરીરપરથી ચૌવન રેલાતું હતું. તે રમણીની શરીર કાઠી નહિ
અતિ ઉચ તેમ નહિ અતિ નીચ; તેનું શરીર સ્થૂલ નહતું તેમ છેદ દૃશ પણ
નહતું. *‘સડ પાતળ, શાખેનિખાત’ જેવી તે દીસતી હતી. તે રમણીના શરીરનું
પ્રત્યેક અવયવ સૌન્દર્યપૂર્ણ હતું અને બીજા અવયવની શોભામાં વધારો કરતું હતું.
તેના માથાના કેશ શ્યામ હતા. તેનો બાલપ્રદેશ વિસ્તીર્ણ, બુકુરી ઘણી સુવક્ર
અને કૂંચુ વર્ણુની હતી. તેનાં નેત્ર નક્ષત્રની માફક ચમકતાં હતાં અને તેની નાસિકા
સરળ, તેના કપોલપ્રદેશ ગુલે અનારને લગ્નવે તેવો હતો. તેના હોઠ લાલ પ્રવાલસમ
હતા અને ફાંત મોતીની સર સમાન શુભ્ર હતા. લલિત મૃણાલ દંડસમાન કોમલ
બાહુ, ચંપક કલિ સમાન નાજુક અંગુલિયો, ક્ષુદ્ર કઠિ, ઉત્તત નિતંબ, રક્તિમ
પગની પાની હતી. તે રમણીએ આજા પરંતુ શરીરના સ્વાભાવિક સૌન્દર્યમાં વધારો
કરે તેવો પોશાક અને અલંકાર ધારણ કર્યા હતા. શરીરપર કાળું જરિયન ઓઢણું
ઓઢ્યું હતું. મેઘથી વેષિત ચંદ્રિકાસમાન તેનું મનોહર મુખ ભાસતું હતું. મુકતા-
રેરથી વેષિત કેશદામ હતા; તેનો વેણીબંધ નિતંબ સાથે કીડા કરતો હતો. નાકમાં
વેશ્વર અને કંઠમાં મોતીની માળા હતી. નાજુક ધનરબંધપર પગમાં રૌપ્ય ધુધરીનો
મધુર અંકાર થતો હતો.

આ સ્ત્રીનો દેખાવ એવો મોહક હતો કે, બાણે જીવંતની હૃદયનું ગુમાન ઉતા-
રવા ઈશ્વરે તેને નિર્માણ કરી હોય, એમ ભાસતું હતું. તેના વિસ્તીર્ણ બાલપ્રદેશ અને
મસ્તકના આકારપરથી આ રમણીમાં વિલક્ષણ બુદ્ધિમત્તા જણાતી હતી. તેની
મહિલી આંખોપરથી તે સેહેજ અભિમાની અને સ્થિર દૃષ્ટિપરથી તેના મનનું
નિગ્રહપણું વ્યક્ત થતું હતું. તેની મરુલ્લ મુદ્રા તેના ઉદાર અંતઃકરણની અને ઉત્સવ-
મિય સ્વભાવની સાક્ષ આપતાં હતા.

મલિક મુબારક ચિત્રવત્ પુતળાની માફક સતૃષ્ણ નયને આ રૂપસૌન્દર્યનું
પાન કરી રહ્યો. તેણે બાંદીઓને મોંઢે આ રમણીરત્નના રૂપરાશિની પ્રશંસા સાંભળી
હતી. પણ આજ તેને જોતાં જ પલબર દેહશુદ્ધિ વિસરી ગયો.

ખયરુન્નિસા ઉઠી સામે લેવા ગઈ અને બોલી:—

“આવો, બેઠેન! આજ તમે અહીં? તબિયત તો ઠીક છેને?”

“જી ખુદાની મહેર છે. આપ કેમ છો?”

“ઠીક, આજ કંઈ એકાએક અહીં?”

“હા, શું અખખાનને અહીં તશરીફ ફરમાવી નથી?”

“નહિ, બીસાહિબા! તેઓ અહીં આવ્યા નથી,” મલિક મુબારક બોલી ઉઠ્યો.

“મેં સાંભળ્યું હતું કે, તેઓ અહીં આવવા નીકળ્યા હતા, અને તેઓ થોડા

* શાખ=ડાળી, પલ્લવ, નિખાત=શેરડી એટલે કૃષાંગી અને રસિક.

વખતમાં અહીં આવી પહોંચશે. આપ મહેરબાની કરી આ રૂકો તેમને આપવા કૃપા કરશે?”

“હા,” એટલું કહી તે રૂકો લઈ મલેક મુબારક ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

મલેક મુબારકે પોતાના ઓરડામાં આવી ઇકામુદ્દૌલાને બોલાવી આજુવા માણસ મોકલ્યો, અને થોડી વારમાં નોકર સાથે તે ત્યાં દાખલ થયો.

દરબારોચિત સલામ થયા બાદ મલેક મુબારકે કહ્યું:—

“મારી ધારણા ન હોતી કે, આપ આટલા જલ્દીથી અહીં આવી પહોંચશો.”

“ક્યાંથી હોય?” ઇકામુદ્દૌલાએ બોલનારની પ્રતિ દૃષ્ટિપાત કરી જવાબ આપ્યો.

ઇકામુદ્દૌલા જોઈ રાક્યો કે, મલેક મુબારકનું વય ત્રીસબત્રીસથી વધારે ન હતું. તેનો ચહેરો ગૌર હતો, મુખ સેહેજ લંબગોળ હતું, નાક અણીદાર, આંખો ઝીણી અને પાણીદાર હતી. તેના શરીરશરીરનાં અંગ કસાયલાં હતાં. તેના ચહેરાપરથી તે કોઈ ખટપટી અને દૃઢનિશ્ચયી મનુષ્ય હોય એમ જણાતું હતું. તેના પોશાકની ટાપટીપ, મનોહર મુખકાંતિ અને વાતચીત તથા શરીરના હલનચલનની દબ એવી હતી કે, શિયલ વર્તનની શ્યામાઓને ભૂરકી નાંખી ભોળવવામાં અને તેમના મનપર સ્વાત્વ મેળવવામાં પ્રવીણતાની વાત જે પાચતખતમાં સાંભળી હતી, તે સ્પષ્ટ જણાતી હતી.

“ખચર, પણ આપના આવાગમનથી મને આજ ધણો સંતોષ થયો છે અને ખીજ વાત એમ છે કે આપ આજ ધણા યોગ્ય વખતે આવી પહોંચ્યા છો.”

“હા, એ શી રીતે?” ઇકામુદ્દૌલાએ પૂછ્યું.”

“જૂઓની, વાત એમ છે કે, આજ સવારે હું હજરત સુલતાન કુલિખાને મળ્યો હતો. જે કામના સળખે આપને અહીં આવવું થયું છે, તે બાબતમાં મેં એમની સાથે વાતનો ઇશારો કરી દીધો છે. આજ સાંજના સાહેબ અહીં પધારવાના છે, અને તેથીજ કહું છું કે આપ વખતસર આવી પહોંચ્યા છો. આપની પાસે હુજૂરનો રૂકો છેને?”

“હા, મારી પાસે દસ્તુર દિનારખાનો ખત છે. એટલું જ નહિ પણ આપણી ડુમકમાં વિજયનગરના મહારાજની મદદ છે તેની સખત છે.”

ઇકામુદ્દૌલા તરફ વળી પૂછ્યું:—

“હજરત ! આપ શું દસ્તુર દિનારખાં પાસેથી રૂકો લાવ્યા છો, તે આપની પાસે છે?”

“હા.”

“તો આપ મને તે સ્વાધીન કરો. હું સુલતાન સાહેબ પાસે વાત છડી જોઉં છું. આપની મુલાકાતથી મને ધણો આનન્દ થાય છે કે, દસ્તુર દિનારખાંએ આ કામને માટે આપની પસંદગી કરી છે. આપની દિલેરી મુલકમશહુર છે. આપને હાથે કામ સોંપાયું છે તો મારો પક્કો ભરશે છે કે, ધણુંખરું તે પાર પડશે. આપ એ રૂકો મને આપો. આ દરવાજેથી આપ સિધાવો, અને બાજુની ઓરડીમાં બેસજો. આ સુલતાન કુલીખાં પધારે છે, તેની સાથે મસલત ચલાવું છું, બાદમાં આપની સાથે વાતચીત કરીશ.”

અમે જે પ્રસંગની વાત કરીએ છીએ, તેનો સેહેજ ઇશારો વાંચનારને કર-

વાની આવશ્યકતા છે. આદાણી સુલ્તાન મહંમદ ખીખનો માનીતો તે વખતે કાસિમ ખરિદ હતો. તેણે શાહને એમ-બંધેયું હતું, અને તે વાસ્તવિક પણ હતું, કે માંતના સુબાપાસે મન્સખદાર રહેવાને લીધે તેમની સત્તામાં અધટિત વધારો થતો હતો, અને તેઓ સ્વતંત્ર થવાને પ્રયાસ કરતા હતા. આથી સાગર, હુસ્નાબાદ, અને કુલબર્ગના સુબા દસ્તુર દિનાર પાસે જે મન્સખદાર હતા, તેને શાહે પાયતખ્તમાં આવવા ફરમાન કર્યું. આથી દસ્તુર દિનારને માહું લાગ્યું, અને અજબ ઉલમુલ્ક દખ્ખાની સાથે તેણે બંડ ઉઠાવવાને પ્રયત્ન આરંભ્યો. આ બંડમાં સુલ્તાન કુલીખાં સામેલ થાય તો પોતાનો પક્ષ સખળ થાય અને વિજય મળે, એ ઇચ્છાએ ઇકામુદ્દીલાને તેણે વરંગલ મોકલ્યો હતો.

“પણ શું એ સખુતપર સુલ્તાન કુલીખાં આપણી વાત માનશે?”

“તો શું તેઓ આપણા પુરાવાને નાપાયાદાર લેખશે?”

“ના, તેઓ આપણા પુરાવાને નાપાયાદાર લેખશે નહિ. તેઓ આપણું આ બાબતનું કથન વિશ્વાસથી માનશે, પણ સલ્તનતની સામે થવા, શાહની સાથે દગાબાજી કરવા, તેઓ કદિ પણ સંમત થશે નહિ. તેઓ શાહ સામે બંડ ઉઠાવનારાને મદદ કરે, એ બનવા ભેગ નથી. શા માટે તેઓ એમ કરે? શાહની મહેરબાનીનો આક્રતાબ તેમનાપર અમકે છે.”

“હજુરે વાલા! આપનું કહેવું રાસ્ત છે; પણ વજુરે આજમ કાસિમ ખરિદ જે કાવાદાવા રમી રહ્યો છે, તે તેમના ધ્યાનની બહાર છે? અજબ-ઉલ-મુલ્ક અને દસ્તુર દિનારને આ બંડ ઉઠાવવાને શા માટે પ્રવૃત્ત થવું પડ્યું, શું તે તેઓ જાણતા નથી? આજ એમનો વારો તો કાલ સુલ્તાન કુલીખાંનો વારો. શું તેઓ એમ માને છે કે, તેમની હાકેમગીરી હમેશને માટે કાયમ રહેશે? કદિ નહિ. આજ આ બે હાકેમો નરમ પડ્યા કે બાદ તેમની વારી પણ આવી પહોંચી સમજાશે. પાયતખ્તમાં એમને માટે પણ વાતો ચાલી રહી છે.”

“શી વાતો ચાલી રહી છે?”

“એ જ કે થોડા વખતમાં શાહી ફરમાનથી તેઓને પાયતખ્ત બોલાવવામાં આવશે. કાસિમ ખરિદખાંએ એવો પુરાવો આપ્યો છે કે, સુલ્તાન કુલીખાં બંડ ઉઠાવનાર છે, માટે તેમને ત્યાં બોલાવી તેમની તુર્ફદારી લઈ લેવી.”

આ પ્રમાણે આપણો પ્રવાસી અને અલિક મુબારકખાં વાત કરતા હતા, એટલામાં એક નોકરે બારણું ધીમેથી ડોકર્યું. અંદર આવવાની આજ્ઞા મળતાં તેણે શિર ઝુકાવી કહ્યું કે:—

“હજરત સુલ્તાન કુલીખાં તરારીફ ફરમાવે છે.”

અલેક મુબારકે તે નોકરને ત્યાંથી રવાના કર્યો અને તરત જ ઇકામુદ્દીલા ઉભો થયો અને બારણામાંથી સરી ગયો, અને દ્વાર બંધ કર્યું. તે આગળ વધ્યો, એટલામાં તેણે વત્તોનો સડસડાટ સાંભળ્યો. તેણે પાછાં ફરી જોયું તો ખચરુનિસા!

“હજરત! એમ નહિ, આમ પધારો; ચાલો હું આપને રસ્તો બતાવું,” એટલું બોલી અચરુનિસા આગળ ચાલી; જરા આગળ વધી એક ભીંત આગળ ઉભી રહી; વાંકા વળી જાણે કંઈ કરામત કરતી હોય તેમ તે ભીંતના એક બાગને તેણે દાખ્યો. ભીંતમાં માર્ગ જણાયો. ઇકામુદ્દીલાનો હાથ પકડી અંદર તેને તે

લઈ ગઈ. તે દાલાનમાં સાદી સેતરંછ હતી અને ખાજી હતી. તે રમણી ખાજી પર બેઠી, અને બીજાને પાસે હડસેલી ધકામુઠીલાને તેપર બેસવા કહ્યું.

“જૂઓ, હજરત ! અહીંથી આપ સર્વ કંઈ જોઈ શકશો, એટલું જ નહિ, પણ આપ દરેક શબ્દ અહીંથી દેખાયા કે જણાયા વગર સાંભળી શકશો.”

એટલું કહી તેણે એક નાના ગોખ તરફ આંગળી કરી.

ધકામુઠીલાએ નીચે નજર ફેંકી ને તરત જ તે પાછો વળ્યો.

“સખ, સાહિબે આલમ ! આમ આ તરફ જરા નિગાહ કરો. જૂઓ, નીચે બધું સ્પષ્ટ દેખાય છે કે નહિ ?”

ધકામુઠીલા નીચે નજર કરવા લાગ્યો. તે રમણી તેના સ્કંધને સ્પર્શી; તેનો હાથ હાથમાં લઈ ઉભી રહી.

જે સ્થળે તેઓ ઉભાં હતાં ત્યાં અંધારું હતું; પણ નીચે દિવાનખાનામાં પ્રકાશ હતો. અંદર આવતાંની વાર તે રમણીએ દ્વાર હતું તેમ બંધ કરી દીધું હતું. તેઓ એકાંતમાં હતાં, તે કોઈ જાણતું નહતું. તેઓ નીચે જોઈ શકતાં હતાં. તેમને કોઈ જોઈ શકતું નહતું. તે રમણીએ પોતાનું મસ્તક તે પુરુષના સ્કંધપર સ્થાપ્યું અને બોલી:—

“અહા, જૂઓ, સુલતાન કુલીખાં. આ તેઓ આવ્યા.”

ધકામુઠીલાએ દૃષ્ટિપાત કરતાં એક સરદારને જોયો. તેણે માથાપર પાગ ધારણ કર્યો હતો; પગનાં ધુંટણ સુધી શુભ્ર જામો પહેર્યો હતો, તેનો ચહેરો ભવ્ય અને લલાટ ઉન્નત, અને કરચલીવાળું હતું; આંખો ઝીણી અને પલકારા ભારતી હતી; તેની શરીરચરિત્રિ ઉચ્ચ અને બળવાન ભાસતી હતી. વયના પ્રમાણમાં તેના અંગમાં શક્તિ અને ચપળતા વિશેષ જણાતી હતી. તેના ચહેરામાં એક પ્રકારની રાજાને ઉચિત ભવ્યતા અને પ્રતાપ જણાતો હતો. તેની એક નજર પડતાં જ સામા આદમીના મનમાં કંઈક ભય અને આંજ નાંખે એવો પ્રતાપ દૃગ્ગોચર થતો હતો. સુલતાન કુલીખાં જે કે રાજનીતિમાં ઘણો તેજસ્વી અને કુટિલ હતો, છતાં એક સૈનિકના લક્ષણ તેનામાં પહેલી નજરે સ્પષ્ટ બહાર પડતાં જણાતાં હતાં. આ વૃદ્ધ વીરનો ઓળસ એવો હતો કે, ભલભલા તેના નામથી કાંપતા હતા, તેની દુશ્મનાવટથી ડરતા હતા, અને તેને પોતાના પક્ષમાં ભેળવી લેવા મથતા હતા. તેની સ્વામિભક્તિ હજી સુધી અડગ હતી. જે કે રાજના કાવાદાવાએ ધણી વાર તેને કઠિન પ્રસંગમાં આણી મૂક્યા હતા, પરંતુ તે પોતાના બુદ્ધિમત્તાવથી દુશ્મનના દાવમાંથી છટકી ગયો હતો અને પોતાના ગૌરવને જાળવી રહ્યો હતો.

“ખાનુસાહિબ, ખસ્સ, કૃપા કરો. હું મારા કમરામાં જઈશ, મેં જોઈ લીધું મારી નિજાસા વૃત્ત થઈ છે.”

“હજરત ! આમ ઉતાવળા ન થાઓ. જરા બેસો, જૂઓ; આ ખાનગી દાલાનની અહીં કોઈને ખબર નથી. અકસ્માત્ આ દાલાનની મને ખબર પડી ગઈ. એલેક મુબારકખાં પણ આ બીના જાણતા નથી. હજરત કોઈ વાર શુક્રતગ સાંભળવી, એ આપણા હકને લાભકર્તા થઈ પડે છે અને જ્યારે ખુદ સુલતાન કુલીખાં જેવા હાકમો ખાનગી મસલત ચલાવે છે ત્યારે એમાં કંઈ ભેદ હોય છે. આપ કોઈ પણ જાતની શંકા રાખતા ના. આ કૃપા આરડામાંથી કોઈ આપણને

જેઈ શકે એમ નથી. હું ખાત્રી આપું છું કે, તમને અહીં રહી તેઓની વાતચીત સાંભળવામાં કોઈ પણ પ્રકારનો ભય નથી. સાહિબે આલમ! એક સિપહસાલાર થઈ આમ ડરો છો શું?”

“ખાનુસાહિબ! આપ જાણો છો કે હું હજાર આકૃતથી ડરું એમ નથી. આપની એ ભૂલ છે. આપના ખ્યાલમાંથી એ વાત સરી જાય છે કે, હું છૂપો જનસુસ નથી, પણ સૈનિક છું. સંતાઈને કોઈની છૂપી વાત સાંભળવામાં મહા પાપ છે.”

“આપ પાપ સમજતા હો તો જાઓ, હું પાપ નથી સમજતી.”

“વારુ, તો હું તરત નીચે જઈ ઇત્તલા (ખવર) આપીશ કે, ખાનુસાહિબા જીવે છે.”

ખયરુન્નિસા ઉભી થઈ. તે કળને સરકાવી બંને જણ બહાર પડ્યાં. બહાર નીકળ્યા પછી ઇકામુદ્દીલાએ કહ્યું:—

“ખાનુસાહિબા! આપ કસમ લો કે, ફરીથી આજ રાત્રે એ કમરામાં જઈશ નહિ.”

“અગર હું કસમ ન લઉં તો?”

“તો હું નીચે જઈ હજરતને અર્જ કરીશ કે, આપ આ ઓરડામાં જે વાતચીત કરો છો તે અન્યને કાને જવાનો સંભવ છે. આપ આ ઓરડી છોડી બીજી ઓરડીમાં પધારો કે જ્યાં દિવાલને કાન નથી.”

“વારુ, તો હું કસમ લઉં છું.”

ઇકામુદ્દીલાના ચેહેરાપર સેહેજ હાસ્યરેખા ફટી. તે બોલ્યા:—

“વારુ તો હું આપની રત્ન લઈશ.”

“હા, હજરત! હું મારા ઓરડામાં જઈ છું, અને બાંદીને મોકલું છું. આપના આરામ માટે સગવડ કરી છે, પણ જે કંઈ ન્યૂનતા હશે, તે સર્વ પૂરી કરી આપશે. આપ શૌકથી આરામ કરજો. બંદગી, જનાબે વાલા!”

એટલું કહી તે રમણી ચાલી ગઈ. પોતાની ઓરડીમાં જઈ તેણે આંદને ઇકામુદ્દીલાની ઓરડીમાં મોકલી આપી. તે સર્વ યથાસ્થિત આરામને બંદોબસ્ત કરી, ઇકામુદ્દીલાને તે ઓરડો બતાવી પાછી ફરી, અને પોતાની શેકાણીને તે હકીકત જણાવી. આણી તરફ ઇકામુદ્દીલા પોતાના રાયનગૃહમાંથી પળમાં બહાર પડ્યો, અને તેને સૂચવવામાં આવ્યું હતું તેમ તે જ્યાં સુલ્તાન કુલીખાં અને મલેક મુબારક બેઠા હતા, તેની બાજુના ઓરડામાં બેઠો. ખયરુન્નિસા પણ તરત જ પોતાના કસમને વિસરી ગઈ હોય તેમ તે છૂપા ઓરડામાં આવી. કળથી ભીંતનો દરવાજો બંધ કરી નીચેના ઓરડામાં શું થવું હતું તે જોવા અને સાંભળવા લાગી. જે ઓરડામાં સુલ્તાન કુલીખાં અને મલેક મુબારક બેઠા હતા, તે ઓરડાનાં બારીબારણાં બંધ હતાં. ઈચ્છી મુલાયમ કિનખાબની ગાદી પર તકિયાને અટેલી સુલ્તાન કુલીખાં બેઠો હતો. પાસે જ બીજા તકિયાપર મલેક મુબારક હતા; પાસે જ બાજુપર સિરાજની બરેલી સોનાની સુરાહી હતી, અને સોનાના જામ પડેલાં હતાં.

“અહીં આપણે એકલા છીએ, કુલ તન્હાઈ છે. આજા હજરત! જે આપને એમ પુરવાર કરી બતાવવામાં આવે કે, શાહી ફરમાનથી આપને પાયતખ્ત પાછા બોલાવવામાં આવશે, આપની સુખાગીરી અને ઇજ્જત છીનવી લેવામાં આવશે, આપના પર બેઈમાનીનું તહોમત મૂકવામાં આવશે, અને સાથે એમ પણ જણા-

વવામાં આવે કે, આપ જે સામા પક્ષમાં સામેલ થાવ તો આપને આ સર્વ મુદ્દક અને સત્તા આપના હાથમાં રહેવા દેવામાં આવે, આપ આપની છેલ્લી સંસ્તનતના માલેક બને તો આપ શાહી પક્ષને છોડી દેવા રાજ થશે ?”

સુસ્તાન કુલીખાં વિચારમાં હોય તેમ ચૂપ રહ્યો. પછી તણે તેની તીક્ષ્ણ આંખ મલેક સુબારકના ચેહેરા પર ફેંકી, અને થોડી વાર પછી કહ્યું:—

“મલેક ! મલેક ! મેં કેટલીક વાર કહ્યું છે કે, એવી વાત મોં પર લાવવી નહી. મલેક ! મલેક ! તેં કેટલી વખત એહસાનફરામોશી કરવા મને ઇસારો કર્યો છે. યાદ છે, ધ્યાનમાં છે, કે મેં શો જવાબ આપ્યો હતો ? સુસ્તાન કુલીખાં પોતાના માલેક તરફ એવફા નીવડશે નહિ. વળી એ પણ યાદ રાખ કે, આવા ખ્યાલ કરવા એ બનાવટ છે, દગાબાજ છે.”

મલેક સુબારક આ જવાબથી હસ્યો, અને બોલ્યો:—

“શાહે મારી પ્રત્યે શું કર્યું છે તે શું આપ જાણતા નથી ? શાહ ? શાહ કોણ છે ? શાહ મહમદ ? ના, કાસિમ ખરિદ, વજરે આલમ, શાહ ! તે નાપાક શું કરી રહ્યો છે, તે આપ જાણો છો ?”

“જણું છું. ગમે તેમ હો, પણ જ્યાં સુધી શાહને એમાં દોષ નથી ત્યાં સુધી આ સુસ્તાન કુલીખાં પોતાના આકા (માલેક) સ્વામી સાથે કૃતબ્રતા કરશે નહિ.”

“શું સંસ્તનત એમ હાથ આવે છે ?”

“તો શું સંસ્તનત કબ્રમાં સાથ આવે છે ?”

“હજરત ! આપ ગરમ ન થાઓ, જરા સિરાજ લ્યો,” એટલું કહી તેણે મુરાહીમાંથી અર્ક જમમાં રેડી સુસ્તાનના હાથમાં આપ્યો, અને બીજા જમમાં રેડી પોતે હોઠે માંચ્યો.

થોડીવાર પછી મલેક સુબારકે કહ્યું:—

“હજરત ! શહેનશાહ આજકાલ એવાં કામો કરી રહ્યા છે કે, જેથી સારી રિઆયામાં બેઠીલી પેદા થઈ છે. કાસિમ ખરિદ પોતાની આપખુઠી સત્તા વધારતો જાય છે, શાહને કંઈ વિસાતમાં લેખતો નથી. સંસ્તનતના સરદારો આમ પોતપોતાના સ્વાર્થ સાધી રહ્યા છે. અય સુસ્તાન સાહબ ! વિચારો, આવો મોકો ફરી ફરી હાથ આવવાનો નથી. જલ્દી, આ સારા મુદ્દકની બાદશાહત આપને આલિંગવા તૈયાર છે.”

“મલેક ! હું મારા દિલની તિલાફ, ઇમાનની તિલાફ કંઈ કરી શકતો નથી.”

“શું બાદશાહતને માટે પણ નહિ ?”

“સારી દુનિયાબરની બાદશાહતને માટે પણ નહિ.”

“હજરત ! આપને આજકાલ પાયતખ્તમાં શું થાય છે તે માલમ છે ?” એટલું કહેતાં તેણે ફરીથી જમ ભર્યો, અને આસ્તેથી માલમ ન પડે તેમ તે જમમાં બીજા હાથથી બે ટીપાં નીરાની દવાના અંદર નાંખ્યાં. પછી જમ ભરી સુસ્તાન કુલીખાના હાથમાં આપતાં તેણે કહ્યું:—“તે રાયતાન કાસિમ ખરિદ પોતાની જળ પાયરી રહ્યો છે. શાહને એરા આરામમાં નાંખી તે પોતાનું કામ સાધવા માગે છે. આખી સંસ્તનતને પોતાની કરવા આહે છે. શાહને પદબ્રજ કરી ગાદી પર તખ્તશીન થવા ઇરાદો રાખે છે. સંસ્તનતના વફાદાર આમ ઉમરાવાનું સચા-

નાશ કરી, જેઓ શત્રુને વફાદાર છે તેમને દૂર કરી, પોતાના માણસોના હાથમાં સત્તા આપી પોતાનું નેર વધારવા કોશિશ કરે છે. સરદારો વફાદાર નથી, એમ ખતાની શાહને ઉશ્કેરી, તેમની જડ કાપી નાખવાની પેરવી ચાલી રહી છે.”

“એની સખત ?”

“સખત હું આપું છું.”

“આપ આ શીરાણ ક્યો.”

ખન્ને જણાએ જામ હોઠે માંઝા. મલેકની આંખોમાં કંઈ પણ નીશાની ખુમારી જણાતી નહોતી, જ્યારે સુલતાન કુલીખાની આંખો જણે ઘેરાયલી હોય તેમ જણાતી હતી. મલેકની આંખો પૂર્વવત્ ચંચળ હતી, અને તેની શોધક દૃષ્ટિ સુલતાનની સામા વળી હતી. તે નેઈ શક્યો કે નીશાની અસર સુલતાનપર થવા લાગી છે. મલેક અખારકે પુછ્યું:-

“આમે ઇકામુદ્દીલાનું નામ સાંભળ્યું છે?”

“હા, શા માટે નહિ? તે એક બહાદુર સિપહસાહાર છે.”

“તે આજ અહીં આવેલ છે.”

“શું આ રૈનક મહાલમાં?”

“હા, હા.”

“શા માટે?”

“શત્રુમાં જે તોફાનનાં વાદળ ચઢી આવવા માંઝ્યાં છે, તેની હકીકત આપને પેશ કરવા દસ્તુર દિનારખાંએ મોકલેલ છે. કાસિમ અરિદ પહેલાં આ સરદારની ખાતાખરાખી કરવા માંગે છે. તેના હાથમાંથી સર્વ સત્તા છીનવી લેવાની બાજ તેણે ગોઠવી છે. આ હકીકત દસ્તુર દિનારના જણવામાં આવી છે. કાસિમ અરિદખાંનો લેદ ફૂટી ગયો છે. તે અને અજીઝ-ઉલ મુલ્ક, કાસિમ અરિદખાંની સામે થનાર છે. ઇકામુદ્દીલા દસ્તુર દિનારખાં તરફથી એક રુકો લઈ આવ્યો છે. આપ કહો તો વાંચી સંભળાવું?”

“નહિ, મલેક, એની કંઈ જરૂર નથી. એ રુકાને બાળી નાખો.”

“હજરત! આપ જરા આ આપના ગુલામની અર્જ પર ધ્યાન આપશો? ગમે તે હકીકત તે રુકામાં હો, પણ સાંભળ્યા વગર બાળી નાંખવાથી શો ફાયદો? આપ સાંભળો, પછી આપની મરજ આવે તેમ કરો.”

“મને એની કંઈ જરૂર નથી. હું જાણું છું કે, મને ખેદમાન કરવાની આ સઘળી કોશિષ છે. ખર !”

“કાસિમ અરિદખાં આજ કાલ એવી બાજ ખેલી રહ્યો છે કે, સલ્તનત નાશ પામવાની તૈયારીમાં છે. બાદશાહત મેળવવાની લાલસાએ તે આમ સરદારોને એક પછી એક નાશ કરવાના કાવાદાવા રચી રહ્યો છે. નિમકહુરામ સરદારોને પોતાના પક્ષમાં લઈ, શાહના કાનમાં જહુર કુંકી, ખેવકાનું ઇલ્તમ લગાડી વફાદાર અમીરોને પોતાના માર્ગમાંથી દૂર કરવા માંગે છે. આજ આ બદલવસી વજરે મને શિકારને માટે શોધી કાઢ્યો છે. મારી સત્તા અને આબરુપર છીણી મૂકવા માંડી છે. મને સલ્તનતના પાયતપ્તમાં બોલાવી મારી જે હાલત કરવા ઇરાદો તે રાખે છે, તે સર્વ બહાર પડી ગયો છે. હજરત! આજ મારો વારો છે તો

કાલ આપનો વારો આવશે. આ ફરેળી શયતાનના પંજમાંથી છૂટવાને એક જ ઉપાય છે કે, રાગ્યના સ્તંભરૂપ ઉમરાવોએ એકસંપી કરી, તેના કાલાદાવાની સામાયતું. હા, હુતુર! જે શયતાનનો બંદો આ બાદશાહતને ધૂળમાં મેળવવા માગે છે, જે નમકકેર પોતાના આકાનું લુણ હરામ કરે છે, જેણે રાજમાં બગાવત ઉભી કરવા માંડી છે, એ શયતાનને કાણુમાં આણુવો એ શું અધર્મ છે? એની એહેસાન ફરામોશીને ઉઘાડી પાડવી એ શું પાપ છે? એના હવસી દાતોને તોડી પાડવા એ શું ખરહક નથી? એની આપખુદીને ભાંગવી એ શું નેકીનો રાહ નથી? સુલ્તાન આપ શોથી જુઓ કે એ સલ્તનતના દુકડાઓ કરી, એ કુતરાઓ આવી જવાના છે. એ એમને હજમ કરવા દેવા, એ મહા પાપ છે. હું મારો હાથ ઉઠાવનાર છું. સરદારો, નેક ઉમરાવો પોતાની મદદ આપવા મને તૈયાર છે. અજબ-ઉલ-જુલક મારી ફાજને સહાય આપવા કયુલ થયો છે. હજરત! જે આપ પણ વખતસર અમારી સાથે ન્સામેલ થશો, તો તેલંગણ અને આજુબાજુનો મુલક આપની પાસે રહેશે. અમે આપને એ પ્રદેશના માલેક સ્વીકારવા રાજ છીએ, અને એ કામમાં મદદ કરવા તૈયાર છીએ. ગર આપ ના કહેશો તો પણ એ મુલક આપના હાથમાં રહેવાનો નથી; શાહને એથી લાભ થવાનો નથી. આપ નહિ તો બીજો કોઈ એના પર એતિખ્યાર મેળવશે? શું આપને આ સર્વ સંમત છે? નહિ, નહિ કદિ નહિ. આપણી સાથે સરદાર ઉમરાવો શરિક છે, એટલું જ નહિ પણ વિનયનગરના રાય પણ મદદ કરવા કયુલ છે. આશા છે કે, એ વ્યાજબી કામમાં આપ શરિક થશો.”

ઝુબારકે જેયું કે સુલ્તાનની આંખ ઘેરાતી હતી, પણ દવાએ તેના મગજ પર લેધએ તેવી અસર કરી હતી નહિ. સુલ્તાને કહ્યું:—

“ખામોશ! મલેક! દગાબાજ મને ન શિખવ; મારા જીગરને સલ્તનતની લાલચથી ન લલચાવ; જખાં બંધ કર.”

“હજરત! હજરત! આપને શું વિશ્વાસ નથી કે આ સરદારો, રાગ્યના નેક વફાદાર ગુલામો સાચું કહી રહ્યા છે. હુતુરે વાલા! આપની વફાદારી આપને શું કામ આવવાની છે? શું શાહ આપના કહાપર એતખાર આણુશે? શું તે શયતાનનું પુતળું કાસિમ આપને આપની હકથી મેળવેલી જગીર ભોગવવા દેશે? તેના માર્ગમાં આડે આવતો કોટો સમજ તે આપને દૂર કર્યા વગર રહેશે? જુઓ, સાહિબે આલા! જે એક વખત સલ્તનતનો જમણો હાથ હતો, જેને લીધે સલ્તનતના આલીશાં મકાનને કોઈની ઇન કરવાની હિમ્મત ન હતી; જેના રોગરગમાં વફાદારી, શરીઅત અને ઇમાનદારીનું ખું વહેવું હતું, તે ખવાન ગલાનના શા હાલ થયા? આપ એમ ધારો છે કે, આપના દુશ્મનો ચુપચાપ ખેંસી રહ્યા છે? નહિ, નહિ. સુલ્તાન આપ અક્કલમંદ છે, દાના છે; વિચાર કરી જુઓ.” સુલ્તાને આંખો ઉઘાડી ઝુબારકના સાચું જેયું. પણ તેને પાછા તમર આવતાં હોય તેમ લાગ્યું.

“શાહ! આપનું કહેવું માનનાર નથી. આપ પાયતખ્તમાં પગ મૂકશો કે તરત જ આપની સત્તા છીનવી લેવામાં આવશે. જુઓ આવી તક વારંવાર આવતી નથી. યુસુફ આદિલે ખુલ્લો એના નામનો વંચાવ્યો, તેમ આપ શા માટે

કરતા નથી? આપને શું હરકત ? આ તેલંગણુમાં દરેક આદમી આપની ફરમાન્યશ ઉઠાવવા રાજ છે. સરદારો સહાય આપવા કબુલ છે.”

“એવી કબુલાતોપર હું ઠોકર મારું છું.”

“આપ પસ્તાશો; હુનુર મારા રાખ્દોને પાછળથી યાદ કરશો. બાજુ હાથ-માંથી ગયેલી પાછી આવશે નહિ. પણ, હા, હું બૂલ્યો. હજરત દિલશાદ ખાનમ અહીં પધાર્યાં હતાં. તેઓએ આપને મારે આવેલો એક જરૂરી શાહી રૂકો મને આપી ગયાં છે.”

“શું દિલારા? બુદ્ધ પોતે આવી હતી.”

“હા.”

“તો અવશ્ય તે રૂકામાં કંઈ જરૂરી બાબત હોવી જોઈએ. મલેક મુબારકે તે રૂકો સુલ્તાન કુલીખાંના હાથમાં મૂક્યો.

ઘેરાયેલી આંખોએ સુલ્તાન કુલીખાંએ તે લિફાફાને ફેડ્યો. અંદરથી કાગળ કાઢી તેના પર નજર કરી; આખરે તે રૂકાને હાથવતી ચોળી નીચેનાખી દીધો અને કહ્યું:—

“અલ્હમદુલિલ્લાહ! આ વાત; મારી વફાદારીનું આ અંતમ? આ પાક પરવરદેગાર!”

મલેક મુબારકના ચહેરાપર સંતોષની છાયા છવાઈ. આજ તેના તકદિરને સિતારો ખુલ્લું બાસતો હતો. તેના એ ખ્યાલમાં પણ નહતું કે, તેનો ફેંકેલો પાસો સીધો પડશે. ઈકામુદ્દીલાનું આવાગમન બરાબર ચોગ્ય વખતસરનું હતું. એથી વધારે વખતસર પળે તે શાહી રૂકો આવી પહોંચ્યો હતો. આજ તેને તકદિરે ચારી આપી હતી. તે ચેતી ગયો કે, તેના રાખ્દોની જે અસર થતી નથી, તેથી હજરગણી અસર આ કાગળના ટુકડાથી થવાની છે.

“હુનુરેવાલા! શું રૂકામાં કંઈ માઠા સમાચાર છે?” મુબારકે પૂછ્યું.

“હું નહોતો ધારતો કે, મારી વફાદારીનું આ અંતમ આવશે.”

“હુનુર, હુનુર! શું છે? એવી શી બાબત છે?”

“મલેક! વાંચ આ શાહી ફરમાન,” એટલું કહી સુલ્તાન કુલીખાંએ તે રૂકો મુબારકના હાથમાં મૂક્યો.

મુબારક તે કાગળ વાંચવા લાગ્યો:—

“.....આપના સંબંધમાં બાદશાહ સલામતના કાનપર અનેક અફવાઓ આવી છે. આપ ઘણા લાંબા વખત થયાં સલ્તાનતની સામે બગાવત કરવાના પ્રયત્ન રચી રહ્યા છો. એવું નસરતખાં, શેશનઅલી આદિ સરદારોનું કહેવું છે. તેમનું વળી એમ પણ કહેવું છે કે, આ બાબતની પૂરતી સખૂત તેમની પાસે છે. આપે પાસેના કાફર રાજ્યના રાજાની સાથે મળી સલ્તાનતના વિદ્રોહી ઉમરાવોને સહાય આપવાનું કબુલ કર્યું છે. જો કે આ ઉપરાંત કેટલીક ખીના શાહને કાને નાંખવામાં આવી છે, પરંતુ શાહને આપની વફાદારી અને ઇમાનદારીનો પાકો ભરસો છે. શાહ આપને રાજ્યના એક સ્વામીભક્ત ઉમરાવ લેખે છે. પરંતુ જ્યાં પૂરાવો આપની વિરુદ્ધ જતો હોય ત્યાં શાહની એવી મરજી છે કે, જ્યાં ચોક્કસ આદમીઓ આ ઇત્લામ પૂરવાર

કરવા સાબીત હોય, ત્યાં શાહે શી વાતનો એતખાર કરવો ને શી બાબતનો ઇન્કાર કરવો ? શાહ સલામતને આપનો બરેસો છે, પરંતુ આ બાબતની ચોક્કસી કરવી એવો એમનો ઇરાદો છે; મઠિ આ રૂકો મળતાં આપે હુજર સુલ્તાન સલામતની ખિદમતમાં પાયતખ્ત હાજર થવું.....”

મલેક મુબારકે તે કાગળ વાળી પાછો સુલ્તાન કુલીખાંના હાથમાં મૂક્યો.

“હુજર ! હું શું કહેતો હતો ? સલ્તનતની સેવામાં આપની શિયાહ દાઢી સફેદ થઈ ગઈ, અને એનું આ પરિણામ ! હું કહેતો ન હતો કે, આ કાસમ ખરિદે તે સેવાના સાથીના કાવાદાવા છે. એણે રાજ્યને પચાવી જવાની યુક્તિસર જળ બિછાવી છે, આપને પંજમાં સપડાવવાને ઠીક ચાલાકી વાપરી છે. શેરને પાંજરામાં કેમ પૂરવો, એ તે સારી રીતે જાણે છે. જે સીડીથી તરક્કીપર પહોંચ્યો છે એ જ સીડીને આજ લાત મારવા તે તૈયાર થયો છે. ઠીક, કાસમ ! ઠીક. આહા ! શું સુલ્તાનની ખિદમતગારીનું આ પરિણામ ?”

“જેટલી ખિદમતગારી મેં શાહની ઉઠાવી છે, એટલી ખિદમતગારી ખુદાની ઉઠાવી હોત તો આજ આ દરજ્જે હોત ?”

“હુજરત ! આમ અફસોસ કરવામાં શો માલ છે ? હજી વકત હાથમાંથી ગયો નથી. હુજર આ ખાલો હ્યો, વિચાર કરો.” એટલું કહી મુબારકે ફરીથી જમ ભર્યો; તેમાં ફરીથી નીશાનાં ટીપાં નાંખ્યાં અને સુલ્તાન કુલીખાને આપ્યો.

મલેક મુબારકની મીઠી લાલચે તેના હૃદયમાં ચીજુગારી સળગાવી હતી; તેના દુશ્મન પ્રતિના તિરસ્કારે તેને બલુકાવી હતી; વેર, ક્રોધ તેના સર્વ શરીરમાં વ્યાપ્યો હતો. જે રાજ્યસેવામાં તેણે આટલી ઉમ્મ ગુજરી હતી, તેના બદલામાં આ તહોમત, આ આજ, એ વિચાર તેના અંતઃકરણને વિધી નાંખતો હતો; તેના સેવાના વિસ્મરણનો વિચાર તેને શત વૃશ્ચિકના ડંખની ચાતના કરતો હતો. તેનું મન હુબ્ધ થયું હતું; લાગણીઓ પ્રબળ મોજની માફક ખળભળી ઉઠી હતી.

મલેક મુબારકે જોયું કે, ‘આ લાગ ઠીક છે. જો તે હાથમાંથી સરી ગયો, તો પછી સુલ્તાનને કાબુમાં આણવો મુશ્કેલ છે.’ વળી તેણે જોયું કે, ‘દવાની અસર પણ થવા લાગી છે.’ સુલ્તાન કુલીખાં આંખ ફાડી હવામાં જોઈ રહ્યો હોય તેમ તેને જણાયો.

“હુજર ! હુજર ! આમ વિચાર શું કરો છો ? આમ દુશ્મનના હાથમાં સપડાવું, એ ઠીક નથી. આપ શેર છો, દિલ્લેર છો; કાયરની પેઠે અફસોસ કરવો, એ આપને ઘટિત નથી. આપ જાણો છો તો ખરા કે લોહું એ જ લોહાને કાપે છે બદી ને બદીથી કાપવી જોઈએ. ઉઠો, એ પત્થરને લાત મારી રસ્તાની બહાર ફેંકી દો.”

શાહી રુક્કાના અક્ષરો જ્વલંત તારાની માફક કુલીખાંની આંખ આગળ તરતા હતા; પોતાના સુલ્તાનનાં વચનો શૈશ્યની માફક ખુંચતાં હતાં. દુશ્મનો દાવ ફાવી ગયા, એ વિચાર તેના પ્રણુપર હુણનું કામ કરતો હતો. નિશાનો જુસ્સો તેના લોહીને ઉત્તેજિત કરતો હતો. તે શૂન્ય ખેસી રહ્યો; એક અક્ષર પણ બોલ્યો નહિ.

“હુજર ! આપ શું શોચો છો ? એક તરફ અપમાન, બેઘજબત અને

ક્યદખાનું છે; ખીજી તરફ સંસ્તનત અને સત્તા છે. શું આપ દુશ્મનના હાથમાં રમકડું બનવા તૈયાર છો? શું આપ જગતમાં આપની હાંસી કરાવવા રાજી છો? આપના ખાકીના દિવસો ક્યદખાનામાં ગુભરવા ખુશી છો? બોલો, હુબૂરે વાલા બોલો.”

મુબારકે કલમદાન આણ્યું, બાજકપર રાખ્યું અને ફરીથી મુસ્તાનને ઉરકેરવા કહ્યું:—

“હુબૂર આમ લાચાર બચ્ચાંની માફક ખૂણામાં બેસી અફસોસ કરવાથી શું વળનાર છે? આપ દિલેર છો, પકડો સમશેર હાથમાં; દુશ્મનોને બતાવો કે મુસ્તાન કુલિખાંને સતાવવો એ રમત નથી, એ એક બાળકનો ખેલ નથી. કવતદાર સરદારો આપને સહારો આપવા રાજી છે, દસ્તુર દિનાર ફેળ લઈ તૈયાર છે, અજીબ-ઉલ મુલક પોતાનો કિનો લેવા દસ્તુર દિનાર સાથે મળી ગયો છે. વિજયપુરના રાજાનો આ પત્ર છે. જુઓ, આપ તેપર દસ્કત કરો: “મને મુસ્તાનની પરવા નથી, હું ખીબને મુસ્તાન તરીકે લેખવા તૈયાર છું.” એમ ચોરતની માફક અફસોસથી કામ સરખું નથી. જગત થાવ, છંછેડાયલા શેરની માફક ગર્ભ, હઠીસની માફક અંધા બનો, રાયતાનની માફક ખેરહમ બનો, બુલાની માફક દાંત પીસવાથી લાભ નથી. ઉઠો, દસ્કત કરો.”

“એ કાંટાને આપના માર્ગમાંથી દૂર કરો. એમાં આપનું બહું નથી, પણ સંસ્તનતનું બહું છે. એ જુલમગાર વજીરના હાથમાંથી શાહને છોડાવો, રિયાયાની પરવરીશ કરો. ખુદાએ મોકો આપ્યો છે તે ગુમાવો ના. એમ કરવાથી હુબૂર! આપનું નહિ, પણ કુલ રૈયતનું બહું થશે; શાહને શાન આવશે. દગાબાજનો અંત આવશે. જો આપના જેવા રાજભક્ત આવે વખતે ચુપકી ધારણ કરશે તો પછી ખીબ સરદારોનું શું થશે? સંસ્તનતનું આલીશાં મકાન જમીનદોસ્ત થઈ જશે, સરદારોમાં આપખુદી આપશે, કોઈ કોઈનું માનશે નહિ; દેશમાં ઠેર ઠેર જંગ જંગશે, લોહીની નદીઓ વહેશે.”

“મલેક! તારું કહેવું રાસ્ત છે, મને પણ એ જ ખ્યાલ આવે છે.”

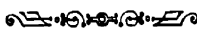
“તો હુબૂર આપ વિલંબ કાં કરો છો? જુઓ, આ પત્ર પચ્યો છે, તે પર આપના દસ્કત કરો. બેડો પાર છે.”

મુસ્તાન કુલીખાંએ કલમ હાથમાં લીધી; ટગર ટગર તે કાગળપર જોઈ રહ્યો.

“મુસ્તાનેવાલા! હેરીનો આ મોકો નથી. આપના દુશ્મનો ક્તેહ પામે ત્યાર પહેલાં હવાની માફક ઉડો, વિજળીની માફક ઝડપથી કામ લો, એક નિશ્ચય પર આવો.”

ધ્યાનભંગ ઋષિને લલચાવવા માટે ઈંદ્રની અપ્સરાએ પણ આથી વધારે સબળ રીતે મીઠા રાખ્દોમાં લાલચ દર્શાવી નહોત: મુસ્તાને તે કાગળપર દસ્કત કર્યા.

ખાજી અટાપાઈ: મલેક મુબારકનો પાસો સવળો પચ્યો. તેની ક્તેહ થઈ.

પ્રકરણ ૩ જી

અપાઝપી

મુસ્તાન કુલીખાં ગાદીપર બેઠામ પચ્યો. તેણે તકિયાપર શરીર નાંખી દીધું, આંખો બંધ કરી દીધી, અને શ્વાસોર્ધ્વાસ લેવા લાગ્યો. તેના હાથમાંની કલમ પડી ગઈ.

મલેક મુબારક આ સર્વ જો રહ્યો. સુલ્તાન બારે તંદ્રામાં હોય એમ તેને લાગ્યું. દવાએ અસર બરાબર કરી હતી, પરંતુ તેને શુદ્ધિમાં આવતાં ઝાઝો સમય લાગશે નહિ, એમ તેના મનને ભાસ થયો. મલેક મુબારકે દસ્કત કરેલો પત્ર લઈ લીધો; બદિયાનના બંધ છોડી તેને અંદર રાખી દીધો. પછી તે હસ્યે; તે હાસ્યનો પ્રતિધ્વનિ તે ચોરડામાં થયો.

આ શું? અહીં બીજું કોણ હસે છે? તેણે આસપાસ દૃષ્ટિ ફેરવી: કંઈ જ નહિ; બહાર વર્ષાદ પડતો, પવન સુસ્વાદ ફુંકતો હતો, તેના જોરથી વૃક્ષની ડાળીઓ નાચતી હતી, અને પાંદડાનો ખડખડ અવાજ થતો હતો. રૌનક મહેલમાં સર્વત્ર નિઃસ્તબ્ધતા પ્રસરેલ હતી. મલેક મુબારક સ્થિર દૃષ્ટિથી સુલ્તાન કુલિખાં તરફ જોઈ રહ્યો હતો. એક, બે, એમ કેટલીક ધડીઓ વ્યતીત થઈ. આખરે સુલ્તાન કુલિખાંએ આંખ ઉઘાડી, તંદ્રાને ખંખેરી કાઢી, આજસ મરડી ટટાર થયો; પોતાની દૃષ્ટિને મલેક મુબારકના ચહેરાપર રોપી.

“શિરાજ ઘણો તેજ હતો. મારાઅલ્લા! મને લાગે છે કે, નાણે હું ગાઢ નિદ્રામાંથી જાગ્યો થયો ન હોઉં. હજી પણ મારા મગજમાં કંઈક ચળકારા વાગે છે. આવી સ્થિતિ, એક વાર હું સપડાયો હતો તે વેળા મેં અનુભવી હતી. નાણે હું કોઈ ખરાબ સ્વપ્નમાંથી જાગ્યો ન થયો હોઉં! હૈં. શું થયું?.....આહ! યાદ આવ્યું. હું.....”

સુલ્તાને આજસ મરડ્યું, શરીર ટટાર કર્યું; તેના મગજપરથી નીરાણી અસર હટી ગઈ.

“હજરત!” તીવ્ર દૃષ્ટિપાત મુબારકપર ફેંકી કહ્યું; “હું તંદ્રામાં પડ્યો ત્યાર પહેલાં આપ મને અમુક લાલચ આપી કંઈ કામમાં સામેલ થવા આગ્રહ કરતા હતાં. જેમ પહેલાં આપે ઘણી વાર કર્યું છે, તેમ આપ મને મારા સ્વામી પ્રત્યે ખેવફા થવા વિનવતા હતા; સુલ્તાન સલામતના દુશ્મનો સાથે બળી જવા માટે અનેક પ્રકારના પ્રલોભન બતાવતા હતા; એટલામાં એક રુકડો બતાવ્યો. તે રુકડો ક્યાં છે?”

“હજરત! આ બાજુપર તે પડ્યો. તે સાહી રુકડો જેમાં આપને પાય-તખ્તમાં હાજર થવા ફરમાન છે તેજને? વા જે રુકડામાં આપને આ મુદ્દને છેલ્લી સલામ કરી લેવાનું કહેણ છે તેજને?”

“છેલ્લી સલામ?” કંઈક વિસરી ગયેલી બીનાતું સ્મરણ કરતો હોય, તેમ કપાળપર હાથ ફેરવતાં સુલ્તાન કુલીખાંએ વધુ કહ્યું:-

“હા, યાદ આવ્યું. તે બાદશાહ સલામતનો રુકડો હતો. જોઈ, જોઈ ફરીથી એમાં શું છે?” એટલું કહી તેણે તે પત્ર પુનઃ વાંચી જોયો અને કહ્યું:-

“મલેકજી! મને કંઈ આમાં ખાસ વિશેષ સંદેહનું કારણ જણાતું નથી. પાયતખ્તમાં જઈ સુલ્તાન સલામતને મળવાથી બધી બાજી પલટાઈ જશે. શાહ, મને નથી લાગતું કે મારી પોતાની બાબતમાં બીજા કોઈનું કહેવું માને. શું કાસમ ખરિદની એટલી તાકાત છે કે, મારી સ્વામીભક્તિપર સંદેહ લાવે? કાસમ ખરિદ તો શું? બીજા કોઈ ઉમરાવની મળલ નથી કે મારી સામે આંખ ઢંચી કરે.”

“હજરેવાલા! ખેઅદબી માફ કરજો, પણ આપ આપના અનુમાનમાં ચૂકે છો. એ કબુલ, કે આપે ખુદ શાહના મહેલમાં શાહની અંદગી તેમના દુશ્મનોથી

ખચાવી છે. આપનો માનમર્તબો પણ એવો છે, આપનું ચલન પણ એવું છે કે, કોઈ દાનેશમંદ માણસ શક લાવી શકે નહિ. પરંતુ જમાનો ફેરવાઈ ગયો છે; હવા પલટી ગઈ છે. શાહના વફાદાર ઉમરાવોમાં રાજ્યનાં રત્નોમાં બેદીલી વાસ કરી રહી છે. કાસમ ખરિદે તેઓની જડ એક પછી એક નાબુદ કરી છે; બીજાની કરવા કોશિશ કરી રહ્યો છે. આવા વખતમાં આપના કથનપર વિશ્વાસ મૂકે, એ બનવાજોગ નથી.”

“સખબ?” કુલિખાંએ પૂછ્યું.

“સખબ?” શો બતાવું? ગર આપને યકિન નથી, તો પછી દલિલ નકામી છે. ફક્ત હું એટલું જાણું છું કે, આપના દુશ્મનો આપની પડતીને માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.”

“દુશ્મનો?” ચોંકીને કુલિખાંએ કહ્યું; “મારો કોઈ દુશ્મન નથી; મારી હંદગી તાજેવફા, અને શાહની પરવરીશમાં ગઈ છે. ઉમરાવોમાં એક પણ ભાગ્યે એવો હશે કે, જે મને દુશ્મન લેખે?”

“હજરત! આપની નેકી એ જ તેમને મન દુશ્મનાવટ છે. આપને તેઓ પોતાના માર્ગમાં આડે આવતા લેખે છે; કારણ કે આપ ન હો તો શાહપર ફાવે તેવા તેઓ અમલ ચલાવે. આ તો ઠીક પણ સાહેબે આલમ! આપે ઘડી પહેલાં એક ખત પર શા દસ્કત કરી આપ્યા, તે વિસરી જાયો છો. આપે જ એ કાગળપર નથી લખી આપ્યું કે, મને મારા શાહની પર્વા નથી, હું શાહના દુશ્મનોને મદદ આપવા તૈયાર છું? શું આપ તેમની સાથે બળી જવા ખુશી છો, એવું લખી આપ્યું નથી?”

સુલ્તાન કુલિખાંના ચેહરાપર આકાશમાં રંગ બદલાય તેમ વિકારના ફેરફાર થવા લાગ્યા. પ્રથમ તો તેનો ચેહરો સફેદ થઈ ગયો; પણ ક્ષણમાં તેના ચેહરા પર લાલાશ છવાઈ, તેનાં બવાં ઉંચાં થયાં, તેની આંખમાંથી જાણે અગ્નિ વર્ષશે એવો ભાસ થયો. તે હિંસક પશુની માફક મલેક મુખારકની સામું જોઈ, ગળી ઉઠ્યો:—

“બદમાશ, પાછ, અહેશાનફરામોશ, જલીલ, કુતરા!—”

“હજરત! હજરત!—”

“શયતાન, પાછ, જલીલ કુતરા—” સુલ્તાન કુલિખાંએ ક્રોધના આવેશમાં કહ્યું; “હવે મને યાદ આવે છે કે શા માટે શિરાજના જામ પર જામ ભરી આપ્યાં હતાં? હું કસમ ખાદને કહું છું કે, એમાં કંઈ દગો હતો. સુલ્તાન કુલિખાં જોઈ ખુદાની મહેરથી ભૂલ કરે નહિ. હા, મારું માધું ફરવા લાગ્યું, અને પછી—પછી—ખયર. જવા દો એ વાત, મને એટલું યાદ આવે છે કે નશાના જોશમાં થયરયરતે હાથે મેં કંઈ દસ્કત કરી આપ્યા. શું તે યાદ નથી?”

“આપે એમ લખી આપ્યું કે, મને મારા શાહની પરવા નથી, હું શાહના દુશ્મનો સાથે શરિક થવા તૈયાર છું, હું તેમને બનતી મદદ આપવા ખુશી છું.”

“ગલત,” કુતુબ-ઉલ-સુલ્ક કુલિખાંએ કહ્યું; “જો મેં એમ લખી આપ્યું હોય તો તે વખતે હું શુદ્ધિમાં નહોતો; મેં નશામાં જ એમ કયું હોવું જોઈએ.”

“અમે તેમ, હુજૂર!” મલેક મુખારકે ઉંડે પેટ જવાબ આપ્યો; “આપના

આમ કરવાથી નુકસાન શું છે? ઉમરાવોનો ધરાદો સલ્તનતના વજરના કાવાદાવા તોડવાનો છે. હુન્નર જે આપ બરાબર વખત સાધી કામ લેશો તો એક આલિશાં માંતના માલેક બનશો, અને આ કમતરીનને પણ એથી જરૂર તરફથી મળશે. શાહના બદલ્યલનથી એક પછી એક ઉમરાવો સ્વતંત્ર થતા બન્ય છે, રાજ્યના ટુકડા થતા બન્ય છે. આપ આમ ક્યાં સુધી બેસી રહેશો? જે આજ આપ બગૃત નહિ થાવ, તો પાંચ વર્ષ પછી તે કામ કરવું પડશે. પણ સવાલ એ છે કે, આવો મસંગ ફરીથી મળશે કે કેમ?”

“મલેક! એમ કરવું એ નાફરમાન છે?”

“નાફરમાન! નાફરમાન!” મલેક આશ્ચર્ય બતાવતાં બોલ્યો; “દુનિયામાં પોતપોતાની ઉન્નતિ કરવી એ દરેક માણસને બરહુક છે. જે એમ છે તો પછી ખુદાએ ઇન્સાનના દિલમાં હવસો શા માટે પેદા કર્યા?”

“જે ખુદાએ માણસના દિલમાં હવસો પેદા કર્યા છે તો તેને રોકવાને માટે ખુદ્દિ પણ આપી છે. જે જહર ઉત્પન્ન કર્યું છે, તો તેને માટે ઉતારની પણ વ્યવસ્થા કરી રાખી છે. માણસે નેક રાહે જવું, એ તેની ફર્જ છે.”

“પણ આમાં બદી ક્યાં છે? જે આપને કોઈ સાપ ડંખવા આવે તો તેને છુંદી નાંખો, એ શું પાપ છે? જે આપનાપર કોઈ ખૂરો દુશ્મન વાર કરે તો તેના બળ લેવામાં શું પાપ છે?”

“મલેક! મને આ તહરિરની જરૂર નથી. હું મારા માલેકના દુશ્મનો સાથે ભળીશ નહિ, હું તેમના કામમાં લેશ પણ સહાય આપીશ નહિ; મને ખુદાએ જે આપ્યું છે તેમાં સંતોષ છે.”

‘સંતોષ’ એ લખ્ત દિલેરના હુગતમાં નથી.”

“બેરહુમ બદમાશ! તું મને મારા માલેક પ્રત્યે બેવફા થવા ઉશ્કેરે છે?”

“હજરતે આલા! હું આપને ઉશ્કેરતો નથી, હું કંઈ કરતો નથી; આપ બરાબર મારા કાબુમાં છો; બંને તરફથી મારા સંકળમાં સપડાયા છો. હું જેને આપ રાજ્યના દુશ્મન લેખો છો તેનો જ ફક્ત માણસ નથી. તેઓ પોતાનું કામ પાર ઉતારે કે નહિ તેમાં મને લાભ કે નુકસાનની પરવા નથી. એ ખરી વાત છે કે, જે ઉમરાવો વજરે સલ્તનતના જીલમમાંથી છૂટા થવા માંગે છે તેમને મદદ આપવા મેં ‘હા’ બોલી છે, પણ મને અહીં રાખવામાં ખીજ મતલબ છે. કાસિમ ખરિફ કાચું પુતળું નથી. તે પોતાની બાજુ કેમ ખેલવી એ સારી રીતે જાણે છે. તેણે મને અહીં રાખ્યો છે તેમાં તેની ઉડી મતલબ છે. આપના દુશ્મનોએ આપને માટે જે વાતો ચલાવી છે, શાહના કાનમાં જે અંભેરણી કરવામાં આવી છે; તેમાં કંઈ વજીહ છે કે નહિ તેની તપાસ કરવાને, આપની ચાલચલગત પર ખારીક નજર રાખવાને, મને અહીં મોકલવામાં આવ્યો છે. હુન્નરેવાલા! હું શું જોઉં છું? આપને જરા ફેસલાવામાં આવે, આપને રાજ્યની લાલચ બતાવવામાં આવે, તો આપ તરત આપના સુલ્તાન તરફ બેવફા નીવડવાને તૈયાર થાઓ તેવા છો. આની સ્ખૂત આજ મારી પાસે મોજુદ છે. હજરત! આપની વફાદારીની ઢાલ આ કાગળની તરવાર સામે ટકે એમ નથી. આ કાગળપર આપના દસ્કત છે. એ શાહના હાથમાં મૂકતાં આપની તર્ફદારી રહેવાની નથી. આપનું શું થશે, તે ખુદા

જાણે, પણ એટલું તો નક્કી કે આપના દુશ્મનો આપના પર જરૂર ફાવી જશે. આ બદનામીમાંથી બચવાનો એક જ ઉપાય છે, અને તે હુજુરના હાથમાં છે. એ ઉપાય વગર આપને કોઈ પણ ચીજ ચારી આપે એમ નથી; બાકી ફાંફાં છે.”

“એ ઉપાય ?” સુલ્તાન કુલિખાંએ પૂછ્યું.

“ઉપાય એક જ છે, હુજુરેવાલા ! અને તે એ કે, આ કમતરીન દિલશાદ ખાનમના હાથનો તલબદાર છે. હુજુર એ કહેવામાં બેઅદબી થતી હોય તો માફ કરજો. મારો ઇરાદો આપની પડતી જોવાનો નથી, આપનું બુરુ થવાથી મને લાભ થવાનો નથી, અને થતો હોય તો તે પ્રકારે હું લાંબ કરવા ઇચ્છતો નથી. આપના દુશ્મનોને આપના પર ફાવવા દેવા કે નહિ એ આપનું કામ છે. મારું કહેવું માત્ર એટલું જ છે કે, જે દિવસે આપ દિલશાદ ખાનમના નેકા મારી સાથે કરશે તેજ દિવસે આ કાગળ હું આપને પાછો સોંપરત કરીશ. મને બીજી કંઈ ગરજ નથી. માત્ર મારી આ માગણી છે.”

તે ઓરડામાં પુનઃ નિસ્તબ્ધતા વ્યાપી. સુલ્તાન કુલિખાં હાલ્યો નહિ કે ચાલ્યો નહિ. સ્થિર દૃષ્ટિથી તે મલેક સુબારકના સામું જોઈ રહ્યો. તેના પર યુગ-વામાં પણ પાપ છે, તેનો સ્પર્શ પણ અપવિત્ર છે, જાણે એમ લેખનો હોય તેવો ભાવ તેના ચહેરા પર વ્યક્ત થયો. તેની આંખમાંથી અગ્નિ વર્ષવા લાગ્યો, તેની લાગણી પળમાં બદલાઈ; તેના હોઠ પર તે દંતના આઘાત કરવા લાગ્યો; તે ટટાર થયો. તિરસ્કાર અને શેષવ્યંજક સ્વરે બોલ્યો:—“શયતાન, પાણ, જલીલ કુત્તા ! શું બોલ્યો ? તારી અહીં સુધી હિમાકત છે ? શહાવત પરસ્ત શું તને” મલેક સુબારકનું શરીર કમ્પ અનુભવવા લાગ્યું; તે પગથી તે માથા સુધી ધ્રુજવા લાગ્યો; તે દાંત કચડવા લાગ્યો; તેની આંખો હિંસક પશુની માફક ચમકવા લાગી; તે નમ્ર તરવાર કરી સુલ્તાન પર વ્હાર કરવા તત્પર થયો.

સુલ્તાન કુલિખાં આને માટે તૈયાર નહોતો. જો કે તે વૃદ્ધ થવા આવ્યો હતો, છતાં તે એક કસાયેલો સૈનિક હતો. તે તરવાર ખેંચે ત્યાર પહેલાં ઝટ પાછો સરકી ગયો. બાજઠને ઠોકર લાગી તે પરની મુરાહી અને ખાલા જમીન પર પડ્યા, ને ખાણુ અવાજ થયો.

તરતજ સુલ્તાન કુલિખાંએ પોતાની તરવારને કોષમુક્ત કરી. પટાબાજમાં એક નિપુણ સૈનિકની માફક, તરુણસુલભ અપળતાથી અને આવેશથી મલેક સુબારક સાથે ઢંઢમાં હતર્યો. તે ઓરડામાં તરવારનો ખણખણાટ, યોદ્ધાઓનાં પગલાંનો ધબધબાટ અને તેમના શ્વાસોશ્વાસ સિવાય કંઈ જ સંભળાતું નહતું. ઉપર ઝીણી ચીરમાંથી એક રમણી આ બન્નેને પટાબાજ ખેલતાં જોતી હતી. ખયરનિસાએ એ ઓરડામાં જે વાતચીત થઈ તે સર્વ સાંભળી હતી; જે બન્યું તે જોયું હતું. ઇર્ષ્યાના કીડો તેના અંતરને કોરી ખાતો હતો. પોતાના ભાવી સ્વામીની બેવફાઈ જોઈ તે ઇતર રમણી સાથે લગ્ન કરવા પ્રસ્તુત છે, એ બીનાએ તેના મગજમાં આગ સળગાવી હતી. તે એક દિવાનીની માફક નીચે બનતો બનાવ જોઈ રહી હતી, અને ખુદાને પ્રાર્થના કરતી હતી કે, સુલ્તાન કુલિખાંને હાથે સુબારકનું કાસળ નીકળે કે બિવિધ્યમાં તે દિલશાદખાનમને પરણે જ નહિ.

તેણે સુલ્તાન કુલિખાંની તરવારપટ્ટતા હર્ષ તથા વિષાદથી જોઈ. સુલ્તાન

કુલિખાંની તરવાર હવામાં એક સરખી ફરતી હતી; ધરીકમાં ઉંચે તો ધરીકમાં નીચે; એક વખત માથાપર, તો એક વખત હાથના પોંચા આગળ, વિદ્યુલ્લતાની માફક તે રમતી હતી. મુબારક પોતાનાથી બનતો બચાવ કરતો હતો. આખરે સુલ્તાન કુલિખાંએ પોતાના દુશ્મનને એવો તો હંફાવી દીધો કે, તેને શરણ થવાની તૈયારી આવી લાગી. પોતાના પ્રતિસ્પર્ધીની તરવાર છાતીનું લોહી પીવા તત્પર થઈ, પણ સુલ્તાન કુલિખાંએ પોતાનો હાથ રોક્યો. જેમ છંછેડાયેલો નાગ ટુંકાડા કરે તેમ, જાણે અચાનક જોરનો આવેશ આવ્યો હોય તેમ, જાણે ભૂત ભરાયું હોય તેમ ગાંડાની માફક ક્રોધયુક્ત મુદ્રાથી મુબારક તરવાર ફેરવવા લાગ્યો; તરવારો અથડાવા લાગી. મુબારકની દક્ષતા કંઈ એાછી ન હતી. તેણે એક એવો જખરો આઘાત કર્યો કે સુલ્તાન કુલિખાંની તરવાર મુકમાંથી તૂટી ખણણ કરતી દૂર જમીનપર જઈ પડી. પોતાના પ્રતિપક્ષીને નિરસ્ત્ર જોતાંની વાર આનંદના આવેશથી મલેક મુબારકે પોતાની તરવાર તેની છાતી સરસી ધરી. જાણે તે તેની છાતી ચીરી નાંખવા માંગતો હોય તેમ તે તરવારને ધરી ઉભો રહ્યો. સુલ્તાન કુલિખાં તિરસ્કારવ્યંજક મુદ્રાએ, રોષદર્શક દૃષ્ટિએ પરિણામ જોતો ઉભો રહ્યો.

તે છપ્પી ઓરડીમાં ખચરુત્રિસા આ સર્વ જોઈ આલી જ બની ગઈ. સ્તબ્ધ બની ગઈ, ચિત્રવત્ પૂતળાની માફક તેનાથી હલાયું નહિ કે ચલાયું નહિ. તેણે ખૂમ મારવાને પ્રયત્ન કર્યો પણ, તે તેમ કરી શકી નહિ. કોણ જાણે તેની જીભ તાળવે ચોંટી ગઈ. એકાએક તેણે ધીમેથી ડસ્કું ભર્યું અને જવાને ઉઘાટ થઈ, એટલામાં નીચે પાછલના દ્વારથી કોઈ અંદર દાખલ થયું. હાથમાં ઉઘાડી તરવારે તે સુલ્તાન કુલિખાં અને મલેક મુબારક ઉભા હતા ત્યાં આવી લાગ્યો:—“માફ કરજો સાહેબો!” આવનાર શાંત મુદ્રાથી બોલ્યો:—“આપના દ્વંદ્વનો અવાજ મારે કાને પડ્યો. પછી જાણે તે બંધ થયાનો ભાસ થયો. રખેને કોઈને ગંભીર ઇન થઈ હોય એમ ધારી હું વગર રજાએ અહીં દાખલ થયો છું. મારે તેમ કરવાની જરૂર પડી તે માટે હું માફી માગું છું. આપના દ્વંદ્વ યુદ્ધમાં ભંગાણ પાડવા માટે હું દરગુજર ચાહું છું, અને આપ બન્ને ઉમરાવોને સહીસલામત જોઈ આનંદ પામું છું. હું પાછો ફરું છું. આપ આપના દ્વંદ્વને ચાલુ કરો. અરે, પણ આ શું? હજરત, આપની તરવાર ભાંગી ગઈ છે. હજરત સલામત! જો આપને આ હથિયાર ઉપયોગમાં લેવાને વાંધો ન હોય તો તે આપ સ્વીકારશો.”

એટલું કહી તેણે તે તરવારને સુલ્તાન કુલિખાં આગળ ધરી. સુલ્તાન કુલિખાંએ તે તરવારને લીધી અને તેમ કરતાં સ્મિત હાસ્યથી તે બોલ્યો:—

“આમ આણીને વખતે ઉપકાર કરનારનું મુબારક નામ?”

“ગુલામને ઇકામુદ્દૌલા કહે છે.”

“ઇકામુદ્દૌલા!” આશ્ચર્યચકિત સ્વરે સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું, “માફ કરો, હું મારા દુશ્મનના હાથે થતો ઉપકાર સ્વીકારી શકતો નથી.”

મલેક મુબારકે ઇશારત કરી. ઇકામુદ્દૌલા ત્યાંથી ચાલી ગયો.

કુલિખાંએ કહ્યું, “મલેક! આજ તારો ચેરો ખૂની દેખાય છે. ભલે તે મેળવેલા વિજયનો બદલો લઈ લે, તારું કામ અધુરું રાખ ના.”

મલેક મુબારક હસ્યો અને પોતાની તરવારને કોષબદ્ધ કરી.

“હજરત! તેમ કરવાની જરૂર નથી,” મલેક મુબારકે કહ્યું; “જો હું તેમ

કરું તો મૂર્ખ કહેવાઈ. મારે હજી ધણું વેર લેવાનું બાકી છે. ને હું આપનો પ્રાણ લઉં તો આપ મારા પંડામાંથી સટકી જાઓ. હું તેમ કરવા ઇચ્છતો નથી. આજે આપે મારું જે અપમાન કર્યું છે, આપે જે રાખે કહ્યા છે, તે ને ખુદ સુલ્તાને કહ્યા હોય. તોપણ હું સાંધું નહિ.”

તે થોડી વાર બેસી વિચારમાં હોય તેમ ચૂપ રહ્યો. તેના મનમાં કંઈક વિચાર બદલાયો. તેના મોંહ પર આનંદની ઝળકી ફૂટી. તે વિનયનત્ર સ્વરે બોલ્યો:—

“હુન્નર! ગયેલી ગુનરીને વિસરી જાઓ. મેં કંઈ આપને ગુસ્સાના આંવેશમાં કહ્યું હોય તે માફ કરો. મારો તેમ કરવાનો ઇરાદો ન હતો. હજરત! આપને મારા કહેવાપર વિશ્વાસ નથી, લાચાર છું. રાજ્યની હકીકત શું આપ જાણતા નથી. મારા કહેવામાં શું ખોટું છે? આજ નહિ, પણ થોડા વર્ષમાં આપ રાજ્ય ગાદીના માલિક થવાના. ઇરાનથી આવતાં જે શુકન થયા હતા, તે આપ ભૂલી જાઓ છો. ખચર, આપની મરજી. આજે આપે મને જરૂરીપરસ્ત કહ્યો છે. હું કબૂલ કરું છું કે તેવો છું. હજરત! આપ જાણો છો કે, હું કંઈ કમીનો માણસ નથી. આજ મારી શી સ્થિતિ છે, તે આપને ક્યાં વિદિત નથી. મને પણ ભવિષ્યની આશા છે. હજરતેવાલા! આપ મને દિલશાદખાનમના હાથને માટે નાલાયક ગણો છો, પણ હું ખાત્રી આપું છું કે મારા અંતઃકરણથી હું તેમને ચાહું છું. હું કસમ ખાઈને કહું છું કે હું જોનોજગરથી એમને ચાહું છું. આજ આ રાજ્યમાં મને જે માન મરતબો છે, તે કંઈ એછા નથી. હું તેમની સાથે લગ્નને માટે નાલાયક તદ્દન નથી. એમની સાથે લગ્નમાં જોડાવાથી મારી જંદગી સુધરી જવાનો સંભવ છે, આપ શું તે નાકબૂલ કરશો? હજરત! આપ માહું લગાડતા ના. આપે કેટલાંક ખોટાં ઇલજમ લગાડ્યાં છે. હું આપને શાહની પ્રત્યે ખેવફ થવા કહેતો નથી, પણ શાહની આસપાસ જે ખુદપરસ્ત ઉમરાવ બીજાનું સત્યાનારા વાળે છે, તેની સત્તા તોડવા કહું છું. તે જેરી સાપના દાંત તોડવાને જ વિનવું છું. આપ જો મારી માગણીનો સ્વીકાર કરશો, આપ જો દિલશાદખાનમને મારી સાથે લગ્નગાંઠથી જોડશો, તો હું વચન આપું છું કે આપના વિરુદ્ધ કે રાજ્યવિરુદ્ધ કોઈ બાબતમાં ખટપટ કરીશ નહિ. આપની વફાદારીમાં સામેલ રહીશ. જુઓ, આજથી ત્રણ દિવસમાં મારા નિકાહ થઈ ગયા કે, પછી હું આપને આ કાગળ પાછો સોંપી દઈશ.”

“પણ જો હું માગણીનો ઇન્કાર કરું તો?”

“તો પછી મને ફાવશે તે કરીશ. આ પત્રને સુલ્તાનની સમક્ષ મૂકીશ. હું માત્ર એકજ આશાએ જીવું છું અને તે દિલશાદખાનમ. જો હું તેમને મેળવવા ભાગ્યવાન નીવડીશ તો ડીક છે. નહિ તો મને જંદગીની પણ પરવા નથી. હું જહનમમાં જઈ તો પણ બીહીતો નથી; સાથે દુનિયાને ધસડવાને પણ ડરતો નથી. હજરત! હું નથી ધારતો કે આપ મારી માગણીનો ઇન્કાર કરો. આપ જરૂર મને મદદ કરશો, એવી મારી ખાત્રી છે.”

એટલી વાતચીત પછી સુલ્તાન કુલિખાં ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

અલેક ખુબારક પાછો તે ઓરડામાં આવ્યો; પાછલી બાજુનું બારણું ઉઘાડી ઇકામુદ્દૌલાને અંદર બોલાવ્યો અને કહ્યું:—

“હજી સુલ્તાન કુલિખાં માને એમ લાગતું નથી. જ્યારે મેં આપણી વાત ખુલ્લી કરી ત્યારે તેમણે મારું અપમાન કર્યું. તમારી માગણી મેં તેમના આગળ

રજૂ કરી, તે તેમણે ધુતકારી કાઢી. આખરે મામલો એટલો વધી ગયો કે તેમણે મને ન કહેવાના શબ્દો કહ્યા. મારા મગજપર મને કાણુ રહ્યો નહિ, ને મેં તરવાર ઉગામી; અમારા બન્ને વચ્ચે દ્વંદ્વ યુદ્ધ થયું, જેનું પરિણામ આપને વિદિત છે.”

“આપનું શું ધારવું છે?” ઇકામુદૌલાએ પૂછ્યું, “આપને લાગે છે કે, સુલ્તાન કુલિખાં આપણી મસલતમાં શરિક થશે?”

“હા, મહેરબાન ! રફતે રફતે સહુ થશે. બી નાંખ્યું કે એકદમ ઝાડ થતું નથી; ઝાડ થયું તો તેને એકદમ ફળ આવતાં નથી. મને ઉમેદ છે કે, સુલ્તાન કુલિખાંને આપણી તરફ વાળી લઇશું. આ રૂકાને તમે મારી પાસે રહેવા દો; એકાદ બે રોજમાં કામ પાર પાડું છું. હજરત ! હમણાં તો એમને ભોગવવા દો આ વિશાળ પ્રાંતની સુબાગીરી; પણ તે ક્યાં સુધી તેમના અખત્યારમાં રહેવાની છે? તેલંગણુ અને વરંગુલને માટે મલેક સુબારક પોતાનો પ્રાણ રાજતાનને વેચવા તૈયાર છે.”

“હુજૂર ! આપને અલીબદ દસ્તુર દિનારખાંએ પહેલાં સંદેશો મોકલ્યા હતા કે નહિ?”

“હા,” મલેક સુબારકે જવાબ આપ્યો, “પણ તેથી શું?”

“આપ તેલંગણુની વાત કરો છો તે શું? તેલંગણુ આપના હાથમાં આવશે નહી, એ શું આપ જાણતા નથી?”

“કમ્બલ કે, તેલંગણુ તુરત તો સુલ્તાન કુલિખાંના હાથમાં રહેશે. પણ બાદમાં?”

“બાદમાં આપ શી રીતે તે મેળવશો?”

“તાકાતથી મેળવીશ. મને અડધો ભાગ તો આ મદદ કરવા માટે મળશે.”

“પણ તે તેલંગણુનો નહિ. એ તો કુલિખાંને મળવાનો. તેઓ તેના સ્વતંત્ર માલેક બનશે. તેની બાબુનો કેટલોક મુલ્ક બિજયનગરના રાયને પાછો મળશે. બાકી બહાર-ઉલ-મુલ્કનો થોડો ભાગ આપના હસ્તક આવશે. આ હકીકત મને માલમ છે. બાકીની આપને પ્રથમ મોકલેલા દૂત મારફત મળી ચૂકી હશે.”

“પણ તે નિશ્ચિત થઈ નથી. જો આપણે ધારીએ છીએ તે બાબતમાં સુલ્તાન કુલિખાંનો મત સાનુકૂળ થશે, તો બધું નિશ્ચિત કરી લઇશું. સમજ્યા, ઉમરાવ ? હમણાં તો શું થાય છે તે જોવા દો. વાર, પણ આપનું શું ધારવું છે? આપણી સાથે તમે જાણાવ્યા, તે સિવાય બીજા કયા ઉમરાવ સામેલ થાય એમ છે?”

“આપ ખાસ કરીને કોને માટે પૂછો છો?” ઇકામુદૌલાએ પૂછ્યું.

“સુલ્તાન યુસુફ આદિલ શું આપણી સાથે ઉભા રહેશે?”

“કદાચ, પણ ધાણું કરીને નહિ. તેઓ શું કરશે તે કહેવાય નહિ; પણ એ બાબત તો સુલ્તાન કુલિખાં શુ વલણ લે છે, તેના પર આધાર રાખે છે. આજકાલ વજરે સલ્તનતને કોણુ ધિક્કારતું નથી? કોણુ શાહને તેના પંડામાંથી છોડવવા માગતું નથી? છતાં એટલું તો ખરું કે તેઓ કયા પક્ષને સહાય આપશે, એ કહેવું કઠિન છે.”

“ઠીક, હજરત ! આપ સિધાવો. આપને માટે ભોજનનો ઇતેજમ કર્યો છે. દસ્તરખાન બીજાવવામાં આવશે. હું ત્યાં હાજર થઈશ; આપ પ્રવાસથી થાકેલા હશે. આપને વધારે વાર રોકવા ઉચિત નથી.”

ઈકામુદ્દૌલા તે ઓરડામાંથી ચાલી નીકળ્યો. મલેક મુબારકે નોકરને બોલાવ્યો. તેણે ભોજનની વ્યવસ્થાને માટે હૂકમ આપ્યો, અને તે ક્ષણભર ત્યાં બેસી રહ્યો. થોડી વાર પછી સુરાહી કાઢી ફરીથી જમ ભરી ઉડાવ્યો, અને વિચારના મણકા ફેરવવા લાગ્યો: “દિલશાદખાનમ! અહા! બહેસ્તની હૂર! તું હવે મારા સ્વાધીન આવીશ. સુલ્તાન કુલિખાં હવે મારા પંઝામાંથી છટકે એમ નથી. જો એ છટકવા યત્ન કરશે, તો બન્ને તરફથી સંકડામણ છે. ઈકામુદ્દૌલા પોતાનું કામ કાઢી લેવા માગે છે, પણ એ નથી જાણતો કે, મલેક મુબારક તેના પોતાના લાભને માટે બાજુ બેલી રહ્યો છે.” એટલામાં એક નોકરે આવી ખબર આપી કે ‘દસ્તરખાન તૈયાર છે.’ મલેક મુબારક તે ઓરડાની ભીંત બાજુના એક ટાંકામાં કાગળ રાખી, બંધ કરી ત્યાંથી ભોજન લેવા ચાલી ગયો.

પ્રકરણ ૪ થું

નિશ્ચય

સુલ્તાન કુલિખાં પોતાના મહેલમાં આવી પહોંચ્યો. આવતાંની વાર તેણે પોતાના ઓરડામાં જઈ કપડાં ઉતાર્યા; માત્ર બદનપર મલમલની પહેરણ અને ધનરને રહેવા દીધી. થોડી વાર પછી તેણે નોકરને હાંક મારી. નોકર તરત જ હાજર થયો. સુલ્તાન કુલિખાંએ તેને ફરમાવ્યું કે, “આજ જનાનખાનામાં જ હું વાળુ કરીશ એમ બાંદીને ખબર કર, અને ભોજનની તૈયારી થતાં મને આવીને ખબર આપવા કહે.” એટલી આજ્ઞા કરી તે નોકરને ત્યાંથી વિદાય કર્યો, અને પોતે તે ઓરડામાં આમ તેમ આંટા મારવા લાગ્યો. તેને આંટા મારતાં જે ભૂલ થઈ. તેના પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો. ‘સુધારવી? શી તદખીરથી, તેમાંથી છટકી જવું? અને તે હિંસક પશુ મલેક મુબારકના દાંત શી રીતે તોડવા,’ તે સંબંધી તે મનમાં અનેક તરેહની યોજના ઘડવા લાગ્યો. વાંચનાર! આપણે તેને વિચાર કરતો છોડી તેના પૂર્વજ્ઞતાંતર દૃષ્ટિપાત કરીએ.

* * * * *

સુલ્તાન કુલિખાંના પિતાનું નામ ઉવીશ કુલિખાં હતું. તે કુરાકુવિન્દુ જાતિનો હતો, અને ધરાનના રાજ અમીર જહાંગિરનો સંબંધી થતો હતો. તેનું જન્મ સ્થાન ધરાન દેશના હમદાન પ્રાંતમાં શાહાબાદ નગર હતું. તે જાતે ઉચ્ચ વંશનો હતો, અને ધરાનમાં તે વખતે બે પક્ષ હતા. કુરા કુવિન્દુ, અને અક કુવિન્દુ: આ બન્ને પક્ષમાં વિરોધ હતો, અને સામસામી લડાઈઓ થતી હતી; પણ પાછળથી તે વિરોધ મટી ગયો હતો. તે સમયે અક કુવિન્દુની સત્તા ભારે હતી. સુલ્તાન કુલિખાંનો જન્મ થયો, ત્યાર બાદ તેની ચાલાકી અને હોંશિયારીથી સઘળાને એમ જણાવા લાગ્યું કે, એ આગળ જતાં પોતાની કોમનો ઉદ્ધાર કરશે. આ વાત તે વખતના શાહ ચાકુબખેગના જણવામાં આવી. તેણે જોશીએને પૂછ્યું તો તેએએ એમ જણાવ્યું જે, એ આગળ જતાં ધરાનમાં નહિ, પણ પૂર્વમાં (હિન્દુસ્તાનમાં) રાજસત્તાને પ્રાપ્ત કરશે. આ વાત કુલિખાંના જણવામાં આવી અને તેણે પોતાના ભાઈ અમીર અહ્મદ કુલિ સાથે હિન્દુસ્તાન મોકલી આપ્યો. બાળક સુલ્તાન કુલિ પોતાના કાકા સાથે હિન્દુસ્તાન આવ્યો અને આદિલશીવંશની રાજ્યધાની અહમદાબાદ ખિદરમાં આવી રહ્યો. ત્યાં શાહી ઠાઠમાઠ જોઈ તેને હિન્દુસ્તાનમાં વાસો વસવાની

ધમ્મા થઈ, પરંતુ તેને પોતાના કાકા સાથે પાછા ધરાન જવું પડ્યું. પણ ત્યાં ગયા બાદ પાછા સમાચાર મળ્યા કે, દુશ્મનોનું બળ વધારે છે અને સુલ્તાન કુલિખાંની જીન્દગીની સલામતી નથી, ત્યારે તેઓ ફરીથી હિન્દુસ્તાન આવ્યા, ત્યાં શાહની મુલાકાત લીધી. શાહ મહંમદને પરદેશીઓ તરફ ભાવ હતો અને પોતાના અંગરક્ષકોમાં તુર્કીઓની ભરતી કરતો હતો. તેણે તેમને સારો આવકાર આપ્યો. યુવાન સુલ્તાન કુલિખાં બુદ્ધિબળથી આગળ વધતો ગયો. શાહની પ્રીતિ તેણે સારી રીતે સંપાદન કરી જ્યારે તેલંગણમાં નાના હિન્દુ જમીનદારોએ મહેસુલ ભરવા સંબંધી વાંધો ઉઠાવ્યો અને ત્યાં બંડ થવાની સંભાવના જણાઈ, ત્યારે સુલ્તાન કુલિખાંએ લશ્કરની સહાય વગર ત્યાં જઈ વ્યવસ્થા કરીને તેલંગણમાં શાંતિ સ્થાપી. ધરાનનો શાહ અમિર ચાક્રુખ મરણ પામ્યો, ત્યારે સુલ્તાન કુલિખાંના કાકાએ ધરાન જવા માટે પ્રાધાણી શાહ પાસે વિનંતિ કરી. સુલ્તાને તેને ખિદુર રહેવા ઘણો આગ્રહ કર્યો, પણ તેણે તે વાત માન્ય રાખી નહિ. આખરે જ્યારે મહંમદ શાહે સુલ્તાન કુલિખાંને પુત્રવત્ પાળવાનું વચન આપી, તેને ત્યાં રાખવા ઇચ્છા જણાવી, ત્યારે તેણે તે વાતને સંમતિ આપી, સુલ્તાન કુલિખાંને ત્યાં રાખ્યો. ઉત્તરોત્તર તેના ભાગ્યની ચઢતિ થતી ગઈ. એક સમયે સુલ્તાન મહંમદ શાહ પ્રાધાણી ગાનતાનમાં મસ્ત બની રમણીઓના હાથે મદિરા પીતો હતો, ગાનની લહરીઓ ઉછળતી હતી, દરબારીઓ સંગીત સુધામાં નિમજ્જિત હતા, તેવામાં શાહના ઉપર એકાએક હુમલો કરવામાં આવ્યો. શાહના પ્રાણ લેવાનું કાવતરું હબસી અને દુખાણી સરદારોએ રચ્યું હતું. આ વખતે સુલ્તાન કુલિખાંએ માત્ર દશ આદમીની મદદથી મહેલની અને શાહની રક્ષા કરી. તેને આગળ જતાં કુતુબ-ઉલ-મુલ્ક અને અમિર-ઉલ-ઉમરાવનો ખિતાબ આપવામાં આવ્યો હતો, અને અમે જે સમયની વાત લખીએ છીએ, તે વખતે તે તેલંગણનો સુખો હતો.*

*

*

*

*

*

સુલ્તાન કુલિખાં પોતાના શાહી ચારડામાં આમતેમ આંટા મારતો વિચાર કરતો હતો; પણ તેને મુબારકની જળમાંથી છટવાને એક પણ ઇલાજ સૂઝ્યો નહિ. ‘દિલશાદખાનમ, તે બહેશતની દૂર, તેની નૂરેનજરને કુરબાં કરવી ? એક બદલ્યલન અને બદલવશ આદમીને તેને સ્વાધીન કરવી ? સ્વાધીન કરવી એટલું જ નહિ, પણ સદાને માટે તેને દુખના દરિયામાં ડેલવી ?’ એ વિચાર તેના અંતરમાં શૂળ ભોકતા હતા. તે આ પ્રમાણે વિચાર કરતો હતો, એટલામાં એક ખાંદી ત્યાં આવી વિનયપૂર્વક નમન કરી બોલી:—

“હુન્નર ! દસ્તરખાન તૈયાર છે. બેગમ સાહિબા આપને પધારવા અર્જ કરે છે, અને આપના નેક કદમની રાહ જુએ છે.”

ખાંદીનાં ઉપલાં વચન સાંભળી સુલ્તાન કુલિખાં ત્યાંથી જનાનખાના તરફ આવ્યો.

* સુલ્તાન કુલિખાંને માટે એક યૂરોપિય લેખક નીચે મુજબ જણાવે છે:—

અમિર ઇસ્કન્દર, જેનો જ્યેષ્ઠ પુત્ર જહાનશાહ તેના પછી રાજ્યાધિકારપર આવ્યો હતો, અને જેનો પ્રપૌત્ર હસનઅલિ તે વંશનો છેલ્લો રાજ્યાધિકારી હતો તે-અમિર ઇસ્કન્દર-ના નાના પુત્રના વંશમાંથી સુલ્તાન કુરાકુવિન્દુ ઉતરી આવ્યો હોય એમ સંભવે છે.

જનનાંખાનાની અગાશીમાં સફેદ ચન્દની ચાદર બિછાવી હતી. તેપર ગાદિ, તકિયા અને બાજઠ ગોઠવ્યા હતા. બાજઠપર રૂપાના રકાળીખ્યાલામાં સ્વાદિષ્ટ ભોજનસામગ્રી મૂકી હતી, અને પાસે જ અર્ગવાની=લાલ શિરાઝીની સુરાહી અને જામ પડેલા હતા. આકાશમાંથી ચન્દ્ર રજત ધારા વર્ષાવતો હતો, અને તેના વધતા પ્રકાશમાં વરંગુલ સ્નાન કરતું હતું. અગાસીપરથી દૂરનો દેખાવ દૃષ્ટિગોચર થતો હતો. દૂર જૂલતાં નારિયેળીનાં વૃક્ષ, ઝાડપાનથી પરિવેષિત મકાનો, મસ્જીદના મિનારા સર્વ નિઃસ્તબ્ધ જણાતા હતા. કુલ અને વૃક્ષને સ્પર્શી મંદ પવનની લેહેર મગજને તર કરતી, શરીરને શીતળતા અર્પતી હતી. આવા સમયે સુલ્તાન કુલિખાં જનનાંખાનામાં દાખલ થયો અને ચુપચાપ દસ્તરખાનપર બેઠો; પાસે જ તેની બેગમ અને તેની પુત્રી દિલશાદખાનમ બેઠાં; બાંદીઓ હાથમાં પાંખા લઈ પાછળ ઉભી રહી.

પોતાના સ્વામીને ચુપચાપ બેઠેલો જોઈ બેગમ આશ્ચર્ય પામી. તેણે મનમાં વિચાર્યું કે, માનો ન માનો આજ કંઈ અવનવો બનાવ બન્યો છે. તેણે તાડી જોવાને માટે પૂછ્યું:—

“મારા શિરતાજ ! આપ આજ કંઈ જડા વિચારમાં અને બહુ ફિકરમંદ જણાઓ છો ?”

“બીબી !” સુલ્તાન કુલિખાંએ પ્રત્યુત્તર આપ્યું,—“આ દુનિયામાં ફિકર કેને નથી ? ફિકરની ફાકી માત્ર સમ્યા ફૂંકીરો કરતાં નથી.”

“નેકચલન ઇન્સાનને ફિકરનું કારણ રહેતું નથી. કારણ કે તેને પરમેશ્વરથી ડરવાનું નથી.”

“કબૂલ, બીબી ! કે, નેકચલન માણસને ઈશ્વરનો ડર નથી હોતો. પરંતુ આ દુનિયામાં માણસને હજાર જાતની ફિકર હોય છે. કોઈને પૈસાની, તો કોઈને બચ્ચાંની; પૈસો હોય તો તે ગુમાવી દેવાના ભયની, બચ્ચાં હોય તો તે ખરાબ નીકળશે તો શું થશે તેની, એમ હજાર પ્રકારની ચિંતા હોય છે.”

“બારુ, પણ હુન્દૂર ! એમ ચિંતા કરવાથી ફળ શું ? શું એમ વલવલાટ કરેથી માણસ પોતાની ઇચ્છેલી વસ્તુને મેળવી શકે છે ?”

“હા, ઘણી વખત ચિંતા કરવાથી બનવાની બીનાનો તોડ કાઢી શકાય છે.”

“ખ્યારે શૌહર ! આપના જેટલી ચકલ આ કમતરિન દાસીમાં ક્યાંથી હોય ? પણ અત્યારે ચિંતા કરવાનો વખત નથી.

“વાહ ! બીબી વાહ ! તો ચિંતા કરવાને માટે પણ વખત હોય છે કે ?”

“જી હા,”

“વારુ, તો કહો કે આ ચિંતા કરવાનો વખત છે કે નહિ ?”

“નહિ, જરૂર નહિ,” બેગમે જવાબ આપ્યો.

“શા માટે ?” સુલ્તાન કુલિખાંએ આશ્ચર્યભરી મુદ્રાએ પૂછ્યું.

“જૂઓ આ શાંત રજની, જુઓ આ ચન્દ્રનો પ્રકાશ, જૂઓ પેલી નિરવ હરિયાલી, તે કેવી હસી રહી છે ! આ ચન્દ્રનાં કિરણો જુઓ, આ જળલહરી પર કેવી રમત કરી રહ્યાં છે ! જુઓ વસંતોપમ પવન કેવો ફરફર વહે છે, ખ્યારા ! મૌલાના હાફિઝનો આ કલામ યાદ છે ને ?

“બિયા તા ચક ઇમ રાખ તમારા કુનીમ,

સુ ફરદા રસદ ફિકે ફરદા કુનીમ.”*

સુલ્તાન કુલિખાં બેગમના જવાબથી ઘણા ખુશ થયા, અને તે ક્ષણભર પોતાની ચિંતાને વીસરી ગયા. તેણે શાંત ચિતે વાળુ કર્યું, અને તેમ કરતાં જાણે આજે કંઈ બન્યું જ ન હોય તેમ વાતચીત કરી. ભોજન સમાપ્ત થયા પછી બાંદીને ત્યાંથી ચાલી જવા ઇશારત કરી. નોકરો આવીને બાજઠ અને થાળી રકાબી-ઓ લઈ ગયા.

સુલ્તાન કુલિખાં પોતાની દિકરીના મુખ સામું જોઈ રહ્યો. તેના ચહેરાપર વિકારની છાયા સ્ફુરવા લાગી. જાણે એકાએક નિરબ્ધ આકાશમાં વાદળો ધેરાઈ આવે તેમ તેના મોંહપર સ્થાનતાની છાયા પ્રસરવા લાગી. ક્યાં આ બાળિકાનું અનિદ્ર સૌન્દર્ય તથા બાલમુલભ નિર્દોષ સરળતા, અને ક્યાં તે કુટિલ, કૂર, લંપટ મનુષ્ય? ક્યાં આ સ્વર્ગનું મંદાર કુસુમ, અને ક્યાં આ વજ્ર હૈયાનો દાનવ? તેને મનમાં એમ થઈ આવ્યું કે, આ કુમળા કુસુમને હું પગ તળે છુંદી નાંખું છું. એક નાજુક તરુલતાપર કુહાડીનો ધા કરું છું; એક નિર્દોષ કપોતીના હૃદયમાં છૂરી ભોંકું છું; તેને શુભારક સાથે પરણાવવામાં કાળની કરાલ છાયામાં હડસેલી મુકું છું; વા ધગધગતા અગ્નિમાં ફેંકી દઉં છું. એ ખરી વાત કે, મલેક શુભારકે પોતાનું વર્તન સુધારવાને વચન આપ્યું હતું, પણ તે પોતાનું વચન પાળશે કે નહિ, એની શંકા જ હતી. તે આગળ જતાં નામના કાઠરો, એમાં કંઈ શક નહતો, પરંતુ તેની સાથે પોતાની પુત્રીના લગ્ન કરવાના વિચારથી તેને મનમાં ત્રાસ છટતો હતો. સુલ્તાન કુલિખાંનો પોતાની પુત્રીપર અનન્ય વાત્સલ્ય પ્રેમ હતો. તેને તે પોતાના છોકરા કરતાં વધારે ચાહતો હતો. તેની ખુદ્દિ ઘણી જ તીવ્ર હતી અને ઘણા રાજ્યના કામોમાં પણ તે તેની સલાહ લેતો હતો. પોતાના પિતાને ઉદ્વિગ્ન સ્થેરે પોતાની સામું જોતો જોઈ દિલરાદખાનમ બોલી:-

“વાલિદે મેહેરબાં! આપ શા વિચાર કરો છો? આપ ચૂપચાપ બેસી કેમ રહ્યા છો?”

“બેટી!” કુલિખાંએ કહ્યું, “હું તારી જ ફિકર કરું છું.”

“મારી? અખ્ખાબન! મારી ફિકર કરવા જેવું આપને શું છે?”

“બિટિયાં! હવે તું મોટી થઈ; તારી શાદીનો વિચાર કરવો જોઈએને?”

“વાહ, અખ્ખાબન, વાહ! મારી શાદીની ફિકર એટલી બધી થાય છે? એ તો સાધારણ વાત છે. પણ અખ્ખાબન! આપના ચેહેરાપર દિલગીરી જણાય છે. આપ કંઈ બીજા જ વિચારમાં લાગ્યા છો; આપ આપના અંતરની ખરી વાત જણાવતા નથી.”

સુલ્તાન કુલિખાંના અંતરની સ્થિતિ વિચિત્ર હતી. તે અપ્રિય બીનાને બેગમ અને દિકરી આગળ કહેવા ઇચ્છતા હતા, પણ તે હોઠ પર આવતી નહિ. તે વિષયને રજૂ કરવાને આડી અવળી પ્રસ્તાવના કરતા હતા, પણ વિષયને રજૂ કરવાની હિંમત થતી નહિ. મલેક શુભારકની ખરી હકીકત દિલરાદખાનમથી છૂપી નહતી. ઘણી વાર તેઓએ પોતે તેના ખરાબ કામોની નિંદા કરી હતી. એવા

* આવો, આનંદ રાત્રીએ બેસી થોડો આનંદ મેળવીએ, કાલ થતાં કાલની ફિકરને જોઈ લઇશું.

માણસ સાથે પુત્રીને પરણાવવી. એ જાણીજેઈને કમ્પાઈવાડે ગાય બાંધવા જેવું હતું; પરંતુ એક પ્રકારની લાચારીને વશ થઈ તે કામ કર્યા વગર છૂટકો નહોતો.

‘બેટી તારાથી છૂપી વાત કંઈ જ નથી. તું તો જાણે છે ને કે બિટિયાં, દરેક બાબતમાં હું તારી સલાહ લઉં છું? રાજકાજના કામમાં પણ બેટા તારી સલાહને હું માન આપું છું.’

“અબ્બાજીન! આપ આ નાદાનની બુદ્ધિની બહુ તારીફ કરો છો.”

“નહિ, બેટા! હું ખરે કહું છું. વાર હું તને પૂછું છું કે, આ દુનિયામાં સ્ત્રીઓનું મુખ્ય કામ શું છે?”

“મુખ્ય કામ? પ્યારે અબ્બા! આપ શું કહો છો, તે હું સમજી શકતી નથી.”

“શાદી અને શૌહરની ખિદમત, એ પાકદામન ચારતની ફરજ છે કે નહિ?”

“શું કહું, અબ્બાજીન? શું ચારતોને ખુદાએ એટલા માટે બનાવી છે. કે તેઓ શું તેમની ગુલામગીરી કરે?”

“નહિ, બેટી! તું સમજતી નથી. સ્વામીની ચાકરી કરવી, એમાં ગુલામ-ગીરી શાની?”

“ક્યેમ નહિ? અબ્બાજીન! આપ તો એમ જ કહો છો કે, ચારતોએ ખાવિંદની સેવા કરવી. ચારતોને સ્વામીના પ્યાર મુહબત સાથે કંઈ કામ નથી.”

“બેટા! શાદી કરીએ એટલે મુહબત થાય.”

“નહિ, અબ્બાજીન! આપ એમ કેમ કહો છો?”

“બેટા! મારો વિચાર તારી શાદી કરવાનો છે. હું જાણું છું કે, આજ પહેલાં ઘણા સારા માણસોએ તારી સાથે લગ્ન કરવાની માગણી કરી છે અને કરે છે. હું કહું છું કે, આપણે મલેક મુબારક સાથે તારી શાદી નક્કી કરીએ તો શું?”

દિલશાદખાનમ ચુપ રહી. તે કંઈ બોલી નહિ. તે જાણતી હતી કે, મુસ્તાન કુલિખાં મલેક મુબારકને ધિક્કારતા હતા. તેના તરફથી એવી માગણી આવેલી, તેના તેમણે તિરસ્કાર પણ કરેલો, છતાં, આજ તેઓને મોંઘે આ વાત સાંભળી તેને ઘણી અન્યબી લાગી.

બેગમ બોલી ઠરી:—“હુન્નૈરાલા! આપે શું કહું. શું દિલશાદખાનમની નિકાહ? મલેક મુબારક સાથે?”

“હા, તેની સાથે નિકાહ કરવામાં વાંધો શો છે?”

“વાંધો! તેની સાથે મારી પુત્રીને પરણાવવા વાંધો ક્યો નથી? આપ શું તેના ચરિત્રથી વાકેફ નથી?”

“હા, હું વાકેફ છું. પણ શું એવા માણસો સુધરી શકતા નથી? ઘણા માણસો આગળ જતાં સુધરી જાય છે?”

“સુધરી ગયા હશે, પણ મુબારક સુધરે એની આશા નથી. તેની ચાલ અલગતથી કોણ વાકેફ નથી? જ્યારે તે પાયતખ્તમાં હતો, ત્યારે બાંદીઓ રોજ એની વાતો લાવતી હતી. મને એનાં લક્ષણ ગમતાં નથી. મારી રંક છોકરી એને ત્યાં જઈ સુખી થાય નહિ.”

“શા માટે સુખી નહિ થાય?” કુલિખાંએ કહ્યું; “એને ત્યાં શી વાતની મળ્યા છે? પૈસો છે, માનદકામ છે, નોકર છે, ચાકર છે, અને આગળ જતાં એથી

પણ વધારે મોટી હાકેમી મળવાની આશા છે; શાહની મહેરબાની છે. ભવિષ્યમાં તે સસ્તનત્તમાં ભારે નામના મેળવે તો એમાં કંઈ નવાઈ નથી.”

“નામવર ! આપ જ કહેતા હતા કે, આ દુનિયામાં મલેક સુબારક જેવા બદચલન મનુષ્ય નથી. પહેલાં એક વખત દિલશાદના લગ્નની માગણી તેની તરફથી આની હતી ત્યારે આપે શું કહ્યું હતું, તે યાદ છે ? જો આપ દૌલત અને માનધકામની વાત કરતા હો, તો ઘણા વધારે દૌલતમંદ અને ભારે ઇજતવાળા ઉમરાવો દિલશાદખાનમ સાથે શાદી કરવા રાજી છે.”

સુલ્તાન કુલિખાંએ તરત જવાબ આપ્યો નહિ. શો જવાબ આપે ? મલેક સુબારકનાં આચરણ ક્ષપાં ન હતાં. જે સમયે તે પાયતખ્તમાં હતો તે સમયે આખા ગામમાં તેની વાતો ચાલતી હતી. મહેલેમહેલે બાંદીઓ તેની વાતો લઈ જતી હતી. દિલશાદખાનમથી આ વાત છાની ન હતી.

થોડી વારે સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું:—“બીબી તું જાણે છે કે આ દુનિયામાં મારા છોકરામાં સૌથી વધારે પ્રિય હોય તો મારી આ બેટી છે. એની બુદ્ધિ વિલક્ષણ છે. તે કોઈ સસ્તનતની મલેકા થવા જેટલી કાબિલ છે.”

“છતાં, અખ્ખાજન ! આપ એક સાધારણ આદમી સાથે, અને તે પણ નેકચલન નહિ તેવા સાથે, આપ મને શાદી કરવા કહો છો !”

“બેટા ! હું કહું છું એમાં કંઈ મતલબ છે. દીકરી ! આ દુનિયામાં બધાં કંઈ સારાં માણસો હોતાં નથી. જો દુનિયામાં સારાં માણસો ઉભરાઈ જતાં હોત તો આ દુનિયા તે દુનિયા નહિ પણ બહેશ્ત બની જત. બેટા ! કેટલાક જુવાનીના ઉછળામાં આડા વહે છે. જેમ એક નદીનું પાણી ચોમાસામાં ઉભરાઈ આડું વહે છે તેમ કેટલાકનું જીવન ઉચ્છ્રંખલ બને છે. પણ તે સમય જવાની સાથે મંદ પડી જાય છે, અને સીધે રસ્તે પ્રવાહ ફટાય છે. માણસને પણ તેમ ઘણી વાર બને છે.”

“પણ, અખ્ખાજન ! આપનો આટલો આગ્રહ શા માટે ? આપ પહેલાં કહેતા હતા કે, મારું લગ્ન મારી રેજમંદી વગર કરશો નહિ; પણ આજ આપ આમ શા માટે કહો છો ?”

“બેટા ! તું જાણે છે કે, આજકાલ રાજમાં ભારે ગડમથલ થઈ રહી છે. ઉમરાવોમાં બેટીલી ઉત્પન્ન થઈ રહી છે. વજીરેઆલમ કાસિમ ખરિદ કેટલાક ઉમરાવોની કાસળ કાઢવા ખટપટ કરી રહ્યો છે.”

“હા, અખ્ખાજન ! પણ તેથી શું ? આપનો કોઈ વાંકો વાળ કરે એમ નથી. આપની વફાદારી જહાંઆશકારા છે.”

“મરી વાત, પણ આ દુનિયામાં સદ્ગુણનો હંમેશા વિનય થતો નથી. આપણા સારા ગુણ આપણી તરફીને બદલે આપણને ઘણી વાર હાનિ અને આક્રમમાં નાંખે છે. સીધે રસ્તે ચાલનાર ભીખ માગતાં પણ પેટનું પૂરું કરતાં નથી, ન્યારે આડે માર્ગે જનાર, લોકોને ઠગનાર મોજમાં દિવસ કાઢે છે. મારી વફાદારી જ એ દગાબાજોને ભારે પડે છે. તેઓ શાહનાપર ફાવી શકતા નથી. તેઓ મને પોતાના માર્ગમાં કાંટારૂપ લેખે છે, અને તેથી તેઓએ એક પ્રપંચ રચ્યો છે.

“ખ્યારા શૌહર!” બેગમે ચોંકીને કહ્યું, “એવો શો પ્રપંચ રચ્યો છે? કાણુ જાણે આપ આપ્યા ત્યારથી આજ કંઈ ઉડા વિચારમાં હો એમ જાણાવ છો. મેં આવતાંની વાર નહોતું કહ્યું?”

“બીબી! તું ચતુર છે; તું બરાબર તારી ગઈ. આજ કંઈ અવનવો બનાવ બન્યો છે. હું આજ સૂધી નહોતો જાણતો કે, મુબારક આટલા ઉડા પાણીમાં રમતો હશે. હું આજ સુધી નહોતો જાણતો કે, તે આવો નીચ હશે. હા, દુશ્મન! દુશ્મન દુશ્મનમાં પણ કેવો ફેર હોય છે? કોઈ ચેતાવી સામેથી વાહાર કરે છે, જ્યારે કોઈ ઉંઘમાં છાનામાનો ગળાપર છૂરી ફેરવે છે. મુબારક એવો નીચ માણસ છે.”

“ભલેને તે નીચ હો વા ખુદ શયતાન હો. ખ્યારે અબ્બા! એ નીચ આપને શું કરવાનો છે?”

“એને કાસિમ ખરિદે મારાપર જસુસી કરવા માટે મોકલ્યો છે. તેણે મારે માટે ખોટી વાતો ફેલાવી છે. મારા નાશને માટે જળ બિછાવી છે.”

“એવી તે શી જળ બિછાવી છે! એ જળને કેમ તોડવી, એ શું આપનાથી થાય એમ નથી?”

“શી જળ? હો, સાંભળો;” એટલું કહી મુલ્તાને બનેલી હકીકત કહી સંભળાવી.

બધી વાત સાંભળ્યા પછી બેગમ બોલી:—“તો શું આપ આ દુશ્મનેજનને મારી બેટી આપવા કહો છો, ખ્યારા! આપ કહેતા હતા કે હું બેટીને પ્રાણુથી વધારે ચાહું છું, તો શું આપનો ચાહ આવો છે?”

“બીબી! આ દુનિયામાં કેટલીક ચીજ પ્રાણુથી પણ વધારે ખ્યારી હોય છે.”

“પ્રાણુથી ખ્યારી ચીજ! એવી ચીજ કયી છે?”

“દિન, ઇમાન, આબુ, ચકીન, કોલ.”

“દિન ને ઇમાનને આ વાત સાથે નિસ્ખત નથી.”

“કબુલ, પણ એમ ન કરવાથી મારી બેઆબરુ થાય છે.”

“આપની બેઆબરુ માટે એક શયતાનને ત્યાં મારી ભોળી બેટી આપવા તૈયાર થાવ છો? આબરુ! આબરુ તો બેટીને આપવામાં નથી સમાઈ, પણ એવાને ત્યાં શાદી થઈ હોય તો તે તોડી નાંખવામાં છે.”

“અમ્મા! એમ ન બોલ,” દિલશાદખાનમ બોલી હતી. “જો મારા જવાથી અબ્બાજનની આબરુ બચતી હોય, તો ભલે તેમ થવા દો. મારી કુરબાનીથી એ શયતાનની આગ ખુગાતી હોય તો તેમ થવા દો. અબ્બાજન! આપનું કહેવું મંજૂર કરું છું. આપ દિલ ચાહાય ત્યાં આપ આપની આ બેટીને મોકલી આપો. કબુલ, મંજૂર, હું રાજી છું. ઇન્સાનનું ધાર્યું શું થાય છે? થવાનું તો સુકદરમાં હોય તેજ થાય છે.”

“બેટી! મારી નૂરેનજર! શાબાશ છે. બેટા! યાદ રાખજે કે, હું મારા વચનથી નહિ ફરું. દિકરી! અહા! મને આ શું સૂજ્યું? જો તે આવે ના કહી હોત, મારી વાતનો ઈન્કાર કર્યો હોત, તો જૂદી વાત હતી; પણ જો તારામાં રહેમ એટલી તારા જમક પિતાપર છે તો તારા પિતાને પણ તારે માટે માન છે. આ સંગદિલ શયતાન! તું ફાવે તે કર, શાહને ગમેતેમ ભંભેર, મારી

વફાદારી પર ભરેને ખોટું આળ મેલ. પણ આ સુલ્તાન કુલીખાને તેની પરવા નથી. મારા ધરનાં રતો ! તમારા સુખ આગળ રાજસુખ શું છે ? તમારાં કલ્યાણ આગળ ખોટી આખર શા કમની છે ? જોઈશ. તે દુશ્મનના ગુલશનને વેરાન કરીશ, તેની જળને તોડીશ, તેની દગબાજના કૂંદની હાંડીને ફોડીશ, મરીશ યા મારીશ, યા રહિમ, ગદ્ગદ, મદદ દાવર !”

“યારે અબ્બા ! આપ એમ ચિંતા શા માટે કરો છો ? મારી શાદી કરતાં શા માટે અટકો છો ? થવાનું તો નસીબમાં હશે તેજ થશે. એમાં ફિકર કરવાનું કે ગભરાવાનું શું છે ?”

“કંઈ નહિ. મારી આંખની કીકી ! જવ સુખે આરામ કરો. કાલ જોઈશું, ખેટા ! તારા કરતાં કંઈ વધારે નથી,” એટલું કહી, દિલશાદખાનમને લાંથી પોતાના શયનગૃહમાં જઈ સૂવા આજ્ઞા કરી; પોતે થોડી વાર સૂધી બેગમ સાથે વાતચીત કરી, કંઈ જરૂરી કામનું નિમિત્ત કાઢી, કુલિખાં પોતાના ઓરડામાં જઈ વિચાર કરવા લાગ્યા.

દિલશાદખાનમ પોતાના શયનગૃહમાં જઈ પલંગપર પડી, પણ તેને તે રાતે નિદ્રા આવી નહિ. તે પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગી: “પોતાનું શું થશે ? એવા માણસ સાથે દિવસો કેમ જશે ? શું આ સંબન્ધમાં જોડાતું પડશે, કે એમાંથી છૂટવાનો કંઈ માર્ગ મળી આવશે ? શા માટે નહિ ? અબ્બા જરૂર કંઈ રસ્તો શોધી કાઢાડશે.”

અહા ! શું માણસનું મન છે ? હજાર આકૃતમાં પડ્યા છતાં, આશા, ઠગારી આજ્ઞા કાનમાં કેવા મીઠા ચખ્દો કહે છે !

પ્રકરણ ૫ મું

ભમતો કાજી

“હુજૂર ! એક સૈયદ આ તરફ આવેલ છે, અને આપની મુલાકાત ચાહાય છે.” સુલ્તાન કુલિખાંના મુહરીરે અર્જ કરી. સુલ્તાન કુલિખાં પોતે ગાદીપર બેઠા હતા અને કંઈક કાગળો અવલોકતા હતા. કાજીનું નામ સાંભળી તેઓ ઉધમાંથી એકાએક જાગૃત થયા હોય એમ ચોંકી ઉઠ્યા; પણ તરતજ આત્મસંવરણ કરી કહ્યું:—“આવવા દે.”

સુલ્તાન કુલિખાંને ધર્મપર આસ્થા હતી. પરંતુ તે વખતના કેટલાક સૈયદો અને ફકીરો ધર્મને કોરણે મૂકી શરાબમાં મસ્ત રહેતા હતા અને ધણીક વખત રાજકાનમાં માથું મારતા હતા.* આથી આવા ધર વગરના ભમતા, પારકે પૈસે તાગડધિન્ના કરતા, મક્તની મોજ હોડાવતા ફકીરો તરફ તેનો અણગમો હતો. આટલું

* The people following the example of the prince attended to nothing but dissipation; reverend sages pawned their very garments at the wine-sellers; and holy, teachers, quitting their colleges, retired to taverns and presided over the wine-flask.

છતાં, ધર્મપર શ્રદ્ધા હોવાથી પ્રકટપણે તે તેમનું અવમાન કરતો નહિ, તેથી તેણે આ ક્વેળાએ પણ મુઝાકાત આપવા ના પાડી નહિ.

આવનાર માણસ શરીરે સ્થૂલ હતો, પણ તેના શરીરના હલનચલનમાં એક પ્રકારની સ્ફુટિ હતી. મોઢ ગોળમટોળ, આંખો ઝીણી, નાક ચણીદાર હતું. તેની મુદ્રાપરથી તે મસ્કરો અને ખટપટી હોય એમ જણાતું હતું. તેના દેખાવ-પરથી તે ઇશકમીજી અને નશાખોર હોય એમ ભાસ થતો હતો. તેણે શરીર પર ફિરકો નાંખ્યો હતો; દાઢી લાંબી હતી. આવતાંની વાર તેણે જમીનપર ઝુકીને તસ્લીમ કરી.

“મૌલાના! આપ અત્યારે ક્યાંથી પધારો છો? મેં આપને આગળ કહિ નેચા હોય એમ સાંભરતું નથી. આપ ક્યાંથી પધારો છો?”

“હ, ઉત્તરમાંથી. શાહી સરહદપરના કાફિરના મુલ્કમાંથી આવું છું. ત્યાં રહી પાક ઇસ્લામનો ફેલાવો કરું છું, હુન્નર! આજકાલ ત્યાં કંઈ અફવા ચાલી રહી છે. એવું કહેવાય છે કે, ત્યાંના હિંદુ રાજા અને જમીનદારો થોડા વખતમાં ખંડ ઉઠાવનાર છે. જો કે દીનનો ફેલાવો કરવામાં મને ઝાઝો યશ મળ્યો નથી, છતાં ત્યાં રહી ખેડખેડે શત્રુની હકીકત મેળવવામાં અને તેઓ શું કરવા ધારે છે તે જાણવાને ભાગ્યશાળી નીવડ્યો છું. એવું કહેવાય છે કે, વિજયનગરના રાયના કહેવાથી આ તરફના કેટલાક જમીનદારો ખંડ ઉઠાવવાને તૈયાર થયા છે. શાહી ફોજને નીચે યુદ્ધમાં રોકી આ તરફ ખખેડો કરવો, એ એમની મુરાદ છે, અને આ કામમાં કેટલાક અમીરહમરાવોની પણ મદદ છે. હજરત! આ ખીના કેવી અફસોસજનક છે, તે આપજ નેઈ શકશો.”

“મૌલાના!” વિનયપૂર્વક કુલિખાંએ જવાબ આપ્યો, “આપ ખરાખર યોગ્ય વખતે આવી પહોંચ્યા છો. આપની હકીકતથી ખરેખર ધણો લાભ થશે, એમ હું ધારું છું. આજ અત્યારે મને વધારે વાતચીત કરવાની કુરસદ નથી. કાલે કુરસદ મળતાં આપની સાથે ખુલાસાવાર વાતચીત કરીશ. આજ રાત પણ ઘણી થઇ છે. ખુબારક!” પોતાના મુહરીર તરફ વળી કહ્યું, “જો આ રૂક્ષાપર મહોર કરી છે. તેને ખરાખર સંભાળીને સંદુકમાં રાખજે, જો કંઈ આડોઅવળો મુકાય નહિ. સમજ્યો? સંભાળીને રાખજે, અને ચાવી પેલા ગોખમાં મૂકજે. આજ આખો દહાડો કામ કર્યા કર્યું છે, તને પણ થાક લાગ્યો હશે, જા, સુઇ રહે; લાવ, નહિ તો રહેવા દે; હું જ તે કરી લઇશ.”

“મૌલાના! આપને માટે ઇતેન્નમ કરું છું. આ બાબતના ખંડમાં આપને રહેવાની ગોઠવણ છે; ત્યાં આરામ કરજો, હું ભોજનપાનનો ખંદોખસ્ત કરું છું. હમણાંજ નોકરો આવી સર્વ જોઇતી તૈયારી કરી આપશે. આપને જે જોઇએ, તેની વરદી આપજો. કોઇ પણ રીતે તકલીફ ભોગવતા ના, સંમન્યા?”

એટલું કહી મુસ્તાન કુલિખાં પોતાના મુહરિરનો હાથ પકડી બહાર ગયા અને તેઓ ત્યાંથી ચાલી ગયા.

સૈયદ એકલા તે ઓરડામાં ચારે તરફ નજર કરવા લાગ્યા, અને મગજના કાગળપર તેનો નકશો ઉતારી લેવા લાગ્યા, અને તેમ કરતાં કોઇ જુએ નહિ એની સંભાળ લેવા લાગ્યા. પોતાનું કામ પૂરું થયાબાદ તે ધીમેથી જગલ ગણ-ગણવા લાગ્યો. એટલામાં બે બાંદીઓ ત્યાંથી પસાર થઇ, બાબુની ઓરડીમાં

જઈ બેઠન સામગ્રી રાખવા લાગી. સૈયદ સાહેબ બાંડી આંખે આ સર્વ જોવા લાગ્યા; એટલામાં તેને કાને ધીમે અવાજ આવ્યો:

“જુદ્દન! સૈયદ સાહેબ કેવા બડાભંપોળા જેવા છે!”

“ચુપ રહે અલી ગાંડી! એ તો પીર છે. જો, પીરની દુવાથી તો આપણું બધું થાય. કહે છે કે, એ તો અહીં બાજુના મુક્કમાં દીનનો ફેલાવો કરતા હતા.”

“હું, સૌઝન! શાનો ફેલાવો?”

“શાનો રો? વળી દીનનો, બીજા શાનો હોય? કહે છે કે ઘણા માણસો તેમની મિત્રતા માનતા હતા. તેઓ પાણી મંત્રી આપે છે, તાવીજ બનાવે છે, અને છુમંતર કરે છે!”

“એ તાવીજથી શું થાય? તેઓ કેવું તાવીજ બનાવી આપે છે? કે રમલ જાણે છે?”

“રમલખમલ જાણે છે કે નહિ, તે ખબર નથી. પણ બા! એમ સાંભળ્યું છે કે, તેઓ વાંઝણીને છોકરાં આપે છે. તે તાવીજ કની તો ઘણા કામમાં આવે છે. એથી કરીને કહે છે કે માણસ વશ થાય.”

“ત્યારે બધું, તારે એક એવું તાવીજ માગી લેવું હતું કની? જમાલ-મિયાં પછી તારા હાથમાં રમકડુંજ બની જશે જો.”

“જા, જા, રાંડ ઘેલી! એ લવારો શાનો કરે છે? જામડીને બહુ સળવળાટ થયો છે કે શું?”

ના, બાપુ સૌઝન! તું તો વાતવાતમાં ગુસ્સે થાય છે જો. વારુ, પણ એ પીર સાહેબે તને કંઈ કહ્યું કે?”

“કહે શું? હું આવતી હતી કની તે વારે ધીમે રહી પાછળથી માથાપર ટપલી મારી. હું તો જાણે છતાં પડી હોડેની તેમ ચીસ પાડવા જતી હતી. એટલામાં હોડે આંગળી મૂકી, મને ચૂપ રહેવા ઇશારત કરી, અને કહ્યું કે, ‘તું તો બેહેસ્તની દૂર છે.’”

“પછી?” જુદ્દને આતુરતાથી પૂછ્યું, અને મનમાં હસવા લાગી.

“પછી મારી પાસે ખયરાત માગી. શી ખયરાત માગી હશે, કહે જોઈએ?”

“મને શી ખબર? આપણે બા, ગરીબ બાંદીઓ. આપણે ક્યાંથી ખયરાત કરીએ?”

“અલી! પૈસાની ખયરાત નહિ; કંઈ બીજી જ માગી,” સૌઝને કહ્યું.

“હું! અલી! એવી શી ચીજ તારી પાસે છે કે તું ખયરાત કરે? હાં, હાં, તું તો સ્વર્ગની દૂર છેને?”

“મને કહે કે, એકમે બોસાની ખયરાત કર, ઓ હુસ્નની દેવી! એમ કહી મને ચુમી લેવા જતો હતો—”

“હું! શું કહે છે? તે તેને ચુમી લેવા દીધી કે? અલી બુદ્દા આદમી ચુમી લે, એ તને ગમે ખરું કે?”

“જા, વળી ઠિસ્કારી કરે છે કે! હું વાતજ નહિ કરું.”

“ના, ના, નહિ કરું, પણ હું સૌઝન! પછી એણે શું કયું? જો જો, આજ તો ચુમી માગે છે, પણ કાલે તને ફેસલાવી ન જાય! પણ અલી, એ તે કોઈ પીર છે કે, કોઈ ઇશકનો દલાલ?”

“ગમે તે હોય ? આજણે શું, મને તો એણે તાવીજ આવવા કહ્યું છે. પણ અલી ! કાલે તું રૌનક મહેલમાં આવવાની છે કે નહિ ?”

“હા, અલી ! ત્યાં તો સાંભળ્યું છે કે, ખૂબ મજા ઉડવાની છે.”

“હા, કાલે ત્યાં ભારી જલસો થવાનો છે; ગાવાવાળીઓ આવવાની છે. ગમેતેમ પણ મુબારકબાં છે તો મોજલા.”

“કેમ ન હોય ! ખુદાએ શું નથી આપ્યું ? માન, ઇકામ, દૌલત, હાકેમી સર્વ છે.”

“અધું હોય, પણ જીવ હોંસીલો ન હોય તો શું કામનું ? આપણા આકાને શું નથી ? પણ તેઓ ક્યાં મોજલા છે ? પણ તને આ બધી ક્યાંથી ખબર પડી ?”

“મને આંદે કહ્યું. આંદે તો આજકાલ ખચરુત્રિસા બીબીનો જમણો હાથ થઈ પડી છે.”

“અલી ! એ ખચરુત્રિસા અહીં ક્યાંથી આવી ચઢી ? લોકો કહે છે કે, એ તો ખાઝરુ ગાવાવાળી હતી, અને અહીં તો એમ જણાવે છે કે, એને કંઈ રિશ્તેદારી છે. બડી રાયતાનની ખાલા છે ને ? આંદે કંઈ બીજું પણ કહેતી હતી ?”

સૈયદ સાહેબ જે બાડી આંખે આ સર્વ તમારો નેતા સાંભળતા હતા, તે ધીમેથી અંદર દાખલ થયા. તેને નેતાંજ ઝુલ્ફન અને સોઝન ચોકી સાથે જ બોલી બેઠી, “ઓ ! બા ! !”

“ગભરાઓ ના, ગભરાઓ ના,” સૈયદે આવતાંની વાર કહ્યું; ‘ઓ ખુદાની બંદીઓ ! તમે અહીં શું કરો છો ? શું ખુદાની બંદગી કરો છો, યા શહેરની ઉડતી વાતોને જીભથી સાફ કરો છો ? બોલો, આજકાલ ગામમાં શી વાત ઉડી રહી છે ?”

“મૌલાના ! અમે તો કાલે જલસો છે તેની વાત કરતા હતા,” સોઝને કહ્યું.

“જલસો ? શાનો જલસો ? કોને ત્યાં ? શાને સારું ?”

“મલેક મુબારકને ત્યાં.” ઝુલ્ફન બોલી:—“શાને સારું તે અમે શું જાણીએ ? જલસો શાનો ? વળી નાયરંગનોસ્તો ? બીજા શાનો હોય ?”

“યા પરવરદિગાર ! શો જમાનો આવ્યો છે ? અહાહા ! માણસો આજ કાલ ખુદાતઆલાને વિસરી નથ છે, અને અયરાઆરામમાં મરાગલ બને છે. રાતદિવસ ઇશ્કના તાન અને નાજનીના ગાન સાંભળવા તક્લીન રહે છે. યા રહીમ ! પણ હાં ? તમે મારે માટે ખાણું આણ્યું જણાય છે. હા, આ શું છે ? બિરિયાની, લસરારીની કે પુલાવ ? વાર, જે હોય તે ઠીક. હું વાળુ કરી લઉં એટલી વખત મને સખ્ત તળાઈની જરૂર છે. જાઓ, તમે તમારે કામે વળગો. હું ખાણું ખાઈ રહ્યા પછી કંઈ જોઈશે કે કરશે તો તમને હાક મારીશ, સમજ્યાં ? પધારો.”

તે બાંદીઓ ત્યાંથી પસાર થઈ. તે ચોરડામાં સૈયદના જમવાનો અવાજ સંભળાવા લાગ્યો. સૈયદે ભોજનપર સારો હાથ માર્યો; ખાઈ પીને તૃપ્ત થઈ, એકાદ બે ચોરડાકર ખાધા. પછી તરતજ તેમની સ્વારી ગુપચુપ સુલ્તાન કુલીખાને જે ચોરડામાં મળ્યા હતા ત્યાં ગઈ. ત્યાં જઈ ઝૂંચીઓતું ઝુમખું હાથમાં લીધું, અને કોઈ આસપાસ નેતું નથી, એની ખાતરી કરી ઝૂંટ સંદુક ઉધારી, તેમાંથી કાગળો કાઢ્યા. જે કાગળની વાતચીત તેણે સાંભળી હતી તે કાગળો તેમાંથી જુદા કાઢ્યા. મોહોર

બરાબર તપાસી જોઈ, અને કાગળને પોતાના વસ્ત્રની અંદર મૂકી દીધા. પછી પેટી હતી તેમ બંધ કરી દીધી અને આસને બિલાડીના જેવા કદમે સૈયદની સ્વારી પાછી પોતાના ઓરડીમાં દાખલ થઈ.

સૈયદ પોતાની ઓરડીમાં જઈ જાણે કંઈ બન્યું નથી એમ ચુપચાપ બેસી ગયા. બાદમાં તેણે બાટીએને હાક મારી.

પ્રથમ ઝુડ્ફન અને બાદમાં સોઝન દાખલ થઈ. તેમને અંદર આવતાં જોઈ સૈયદે કહ્યું:—

“અય ! હસિન ઓરતો ! આપે આ ગરીબ સૈયદ પર ભારે રહેમ દેખાડી છે. ખુદા તમારું બહું કરે ! તમે ખાણું તો રાખી ગઈ, પણ ખ્યારા લાગી છે, તેનું કેમ ? પીરને માટે તમે કંઈ રાખ્યું નહિ ? એ શું ?”

“પીરાનું ? શું લાડું, મૌલાના ? શરખત આણું.”

“શરખત ! શરખત કરતાં તો તમારી ઝબાં શીરીન મીઠી છે. પણ ઓ ! સ્વર્ગની પરીઓ ! શરખતથી બંદાની ખ્યાસ ખુત્તાય તેમ નથી. જરા, શરાખને છાંટો લાવો. રાતદિન જંગલમાં ભટક્યાથી મને ખુખારનો આનંદ થઈ આવે છે, મને શરીરમાં યદ્દ ભરાય છે, અને જમ્મે અર્ગવાની વગર કરાથી તે જતો નથી.” આટલું બોલતાં બોલતાં તેનું શરીર કમ્પવા લાગ્યું, તેના હાથપગ ધ્રુજવા લાગ્યા; તેના મોંહમાંથી સુસ્કારા નીકળવા લાગ્યા; તેની આંખો ફાટી જશે એમ જણાવા લાગી. આ જોઈ સોઝન ગભરાઈ અને બોલી:—

“મૌલાના, મૌલાના ! આ શું આપને કંઈ બિમારીનો હુમલો થતો જણાય છે ?”

સૈયદ ભારે શ્વાસોશ્વાસ લેવા લાગ્યો; તેનું શરીર વધારે કમ્પ અનુભવતું હોય તેમ જણાયું; તે જોઈ સુસ્કારા નાખતો તેની તરફ દયામણે ચેહેરે જોઈ રહ્યો, અને ગળકાં ખાતા સ્વરે બોલ્યો:—

“જલદી, જલદી, જરા શરાખ લાવ. મારો જીવ ગભરાય છે.”

સોઝન ઝટ ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

“મૌલાના ! આપને બહુ દર્દ થાય છે ?” દયાભરી આંખે તેના તરફ જોઈ ઝુડ્ફન બોલી.

“બેસુમાર ! ઓ રહેમની પુતળી ! મને પૂછ ના, કે કેવું બોડનાક દર્દ થાય છે ?”

“ક્યાં આગળ ? મૌલાના !”

“ક્યાં આગળ ? અય દિવારામ ! સિનામાં, નહિ, નહિ, ઓ જગરમાં,” એમ કહી સૈયદ છાતીપર હાથ ફેરવવા લાગ્યો.

“મૌલાના ! હું હાથ ફેરવું ! જુઓ હમણાં જ આરામ થશે ?” એટલું કહી, ઝુડ્ફન તેની છાતીપર હાથ ફેરવવા લાગી. સૈયદના સુસ્કારા બંધ થયા નહિ. તેનો કમ્પ પણ નરમ પડ્યો નહિ. આથી ઝુડ્ફન ગભરાવા લાગી, એટલામાં સુરાહી અને જમ લઈ સોઝન ત્યાં દાખલ થઈ. તેણે સુરાહીમાંથી શરાખ કાઢી જમમાં રેણો અને જમ સૈયદને હોઠે અડાવ્યો. તીવ્ર મદિરાનો ઘુંટડો પેટમાં પડતાંનીવાર સૈયદની ધ્રુજરી ઓડી ગઈ ને તેમને શુદ્ધિ આવી. તેમણે ઝટ બેઠા થઈ ખીજું જમ ભરી મોંહે માંચું. તેના શરીરમાં વિદ્યુત્વરાથી ચેતના આવી, તેની આંખની કીકીઓ નાચવા લાગી, તેના મોંહપર હર્ષ અને તોફાનની છટા ખેલવા લાગી; તેની

હઠાસીનતા હડી ગઈ. તેણે ત્રાંસી આંખે સોઝન ભણી જોયું, અને ખીજળ પળે ઝુલ્ફન ભણી નેણ ઢાળ્યાં. તે બંને જણીઓ સૈયદના મનનો આછો ભાવ કંઈ કળી ગઈ, અને આ ગમતમાં જમાલ અને શેરખાને ક્ષણભર વિસરી ગઈ.

“મૌલાના ! હવે કેમ છે ? આપને હવે જરા આરામ લાગે છે ને ?” ઝુલ્ફને પૂછ્યું.

“ઠીક છે, દિવારા ! આ તારા નાનૂક હાથે એ દર્દને દફે કરી દીધું છે અને આ શરાબે અર્ગવાનીએ તેને ઠંડું પાડી દીધું છે. અય સ્વર્ગની પરીઓ ! અહાહા ! આ દુનિયામાં ખરી મજાહ બસ્સ બે ચીજમાં છે. જંદગીની હુલ્ક સનમ અને સાકીમાં છે. મૌલાના હાફિઝનો કલામ છે.

ખિયાતા ગુલ બર અફશાનીમ,

વ મય દર સાગર અંદાજમ ;

ફતકરા સકફ ખિશ ગાફીમ,

પ તરહે નવ દર અંદાજમ.”*

એટલું કહી તેણે ઝુલ્ફન તરફ તીવ્ર દૃષ્ટિપાત કર્યો. એક નિઃશ્વાસ નાંખ્યો, અને છાતીપર હાથ મૂકી વિશેષ કહ્યું:-

“જે બહેસ્તમાં પણ દૂર ન હોય તો બહેસ્તમાં જવાની પણ કોઈને ખવાહેશ થાય નહિ. અને આ દુનિયામાં પણ જે તમારી જેવી ગુલબદન ન હોય તો આ દુનિયાં ખરેખર દોજખ જ બની જાય.”

એટલું કહી તેણે ઝુલ્ફનનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો અને તેને રમાડવા લાગ્યો.

“મૌલાના ! આપનું એહતે વતન કયું ?” સોઝને પૂછ્યું.

“ધરાન, કહરમાન.”

“તો મૌલાના ! આપ અહીં શું કરો છો ?” ઝુલ્ફને પૂછ્યું.

“શું કરું છું ? ખુદાનું ક્યાન ધરું છું ; દિવસે કરું છું. ને રાતે ઉઘું છું, જંગલી પ્રદેશમાં ફરી સચ્ચા દીનનો ઉપદેશ કરું છું. હું રિન્દ છું. હું સુફી છું. સનમની શોધમાં ફરું છું.”

“મૌલાના ! આપને ઇસ્મે નજૂમ માલમ છે ?” સોઝને પૂછ્યું.

“હા, જરૂર.”

“મૌલાના અમારું નસીબ જોઈ આપશો.”

“મૌલાના ! મને પણ માંડે ભવિષ્ય કહી સંભળાવોને ?” ઝુલ્ફન બોલી.

“અય ગુલે ગુલ્જર ! ભવિષ્ય જાણવું સાંડે નથી. પણ ખયર તમારી મરજ છે તો હું તે કહી સંભળાવીશ. પણ હાં, ત્યાર પહેલાં એક જમ ભરી આપો તો.” બંને જણીઓએ જમ ભરી આપ્યું. સૈયદ જમની ખ્યાલીથી મસ્તીમાં આવી બોલ્યા:-

“અય રશકેમર ગુલબદન દૂરે ! તમને બંનેને ભવિષ્ય જાણવાની દરકાર છે ?”

“હા, મૌલાના !” બંને સાહેલી બાંદીઓએ સાથે જવાબ આપ્યો.

“અચ્છ, તો બંને જણ મારી પાસે આવો. એક આ પહેલુમાં અને બીજી બીજી પહેલુમાં બેસો.”

* આવ આપણે કુલો વરસાવિએ, શરાબ ખ્યાલામાં ભરીએ, આસ્માનનું છત તોડી નાંખીએ, અને નવું જ બનાવીએ.

બન્ને જણીઓ સૈયદના બોળામાં એક જમણે અને એક ડાબે પડખે બેઠી. સૈયદે એકનો જમણો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો અને બીજો ડાબો હાથ લીધો, અને બન્નેના હાથ પોતાના ગળાપર સેરવી દીધા; પછી પોતાના હાથ બન્નેની કમરની આસપાસ રાખી બન્નેને પોતાના ધણીનું ધ્યાન ધરવા કહ્યું. પછી જાણે ઉધમાં બોલતો હોય તેની માફક ધીમા સ્વરે તેણે કહ્યું:-

“તમારા બન્નેના સ્વામી સિપાઈગીરી કરે છે, બન્ને ચંચળ અને જીવાન છે: એકનું નામ જમાલ છે, બીજાનું નામ સમશેરખાં છે. જમાલ સિપહસાલાર થશે, જંગે મેદાનમાં ફોટું પામશે, અને તેને બારે માન ઇકામ અને દૌલત મળશે. આખરે તે સુબાગીરી મેળવશે, અને સોઝન તેની બેગમ બનશે.”

સોઝન આ સાંભળી હર્ષધેલી બની ગઈ.

“સમશેર દિલેર છે, પણ તે ઘણો અભિમાની છે. તેની તરફી થશે, પણ તે ધીમે ધીમે. તે પણ આગળ જતાં સ્વતંત્ર તુર્કદારી મેળવશે, મોટો અમીર કહેવારો. પણ તેનાપર એક બીજી ઓરતનો પ્યાર છે. તે પ્યાર જુલ્ફનની આડે આવશે.”

આટલું સાંભળતાં જુલ્ફન નરમ બની ગઈ. તેનું મોંડ ઉઠાસીને બની ગયું. તેની જાણે કોઈ ઘણા વખતની સાચવેલી, મહામહેનતે એકઠી કરેલી દૌલત લૂંટાઈ ગઈ હોય, બરબાદ થઈ ગઈ હોય તેમ રડવા લાગી.

“મૌલાના! મારું શું થશે?” કહી હુસ્કે ભયો.

“રડ ના, મારા જીગર! એમ તારા દિલને દુઃખી કર ના. ખુદાએ સહુ વાતનો ઇલાજ કરી રાખ્યો છે.”

“હું મૌલાના! શું આપ ખરું કહો છે?”

“ખરું નહિ, તો ખોટું? તને પવિત્ર માણસના બોલવાપર ચકિન નથીને?”

“ના, ના, મૌલાના! આપના કહેવાપર ચકિન છે.”

“સાચું કહે છે? જો જૂઠું બોલીશ, તો તારી મુરાદ બર નહિ આવે.”

“ખુદા કસમ! હું સાચું કહું છું કે, મને આપના કહેવાપર પૂરો ઇતબાર છે.”

“વારુ, દિલારા! હું તને એક ઉપાય બતાવું છું. આજ તે મારી ચાકરી કરી છે, તો તેનો બદલો હું બરાબર આપીશ. તે નાફરમાન ઓરત તારી આડે આવશે નહિ. સમશેરખાં રાતદહાડે તારું જ ધ્યાન ધરશે; તારાપર તે ફિદા કરશે. જો હું તને એક તાવીજ મંત્રી આપીશ, તે તું દરરોજ તારી પાસે રાખજે. શુક્રવારે તેને લોખાનનો ધુપ આપજે, અને પીરની દરગાહપર જઈ ફૂલ ચઢાવજે. સમજ?”

“હા, મૌલાના! હું બરાબર એમ કરીશ.”

“વારુ તો જવ, હવે બન્ને જણીઓ પોતપોતાના કમરામાં જઈ આરામ કરો. પણ પહેલાં એક બોસાની બચરાત કરાવી જાઓ.”

બન્ને જણીઓ કલા પ્રમાણે કરી ચાલી ગઈ. જતાં જતાં સોઝન બોલી:-

“અલિ! બા, મૌલાના! તો ખરેખર ઘણા હોશિયાર જણાય છે જો.”

“લે, નિગોડી! હોશિયાર ન હોય તો આકા આપણને તેની એટલી બરદાશ કરવાનું કહે બરા કે?”

“હા, પણ અલી સોઝન? એણે તારા જમાલનું નામ શી રીતે જાણ્યું?”

“કેમ ન જાણે? નભૂમીનો ઇશ્વર જેને હાંસિલ હોય, તેનાથી શું છપું હોય છે? તેઓ કની તો ભવિષ્ય એક કિતાબના પાનાની માફક વાંચી શકે છે.”

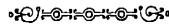
“ખરે, તેમ ન હોય તો, આપણા આરાકના નામની એમને ક્યાંથી ખબર પડે?”

“પણ જોજે, કાલે તાવીજ લેતાં ચૂકતી ના. જો ભૂલી ગઈ તો તારું નસીબ ફૂટ્યું જ સમજજે.”

“કાલે સવારે મૈલાનાની સેવા કરી, ખુશ કરી તાવીજ માગી લઇશ.”

એમ વાતો કરતી પોતાના આરડામાં જઈ તે બન્ને જણીઓ સુઈ ગઈ. તેઓ રાતના નિદ્રામાં મધુર સ્વપ્ન જોવા લાગી. એ સ્વપ્નમાં પોતે એક રાજ-વૈભવની માલિક છે, દાસદાસીઓ સેવામાં હાજર છે, ઘેર હાથીઓ ઝુલે છે, બાંદીઓ સેવા ઉઠાવે છે, એવાં અનેક સ્વપ્ન જોવા લાગી.

આણી તરફ સૈયદ નિદ્રાના ઝોકમાં લપ્પાઈ, આ દુનિયા કે પરદુનિયાની ચિંતા ત્યાગી આરામથી વિસ્મૃતિમાં પડ્યા. આમ તે ભવ્ય વિશાળ મહેલના દરેક ભાગમાં સર્વ જણ શય્યામાં પડી નિદ્રાને સ્વાધીન થયા હતા, તે વખતે મહેલમાં માત્ર એક જ જણ જાગૃત હતા, અને તે દિલશાદખાનમ. આજ તેના મનમાં અનેક પ્રકારની ચિંતા થતી હતી. બહાર પાહરેગીર પાહરો ફરતા હતા; ચોખીનો ઘંટો વાગતો હતો. તે સિવાય સઘળે નિઃસ્તબ્ધતા વ્યાપી હતી.

પ્રકરણ ૬ હું

જન્મદિન

આ રૌનક મહેલમાં ભારે ધામધુમ છે. આજ મલેક ખુબારકનો જન્મદિવસ છે, અને તેની ખુશાલીમાં તેણે ઘણા માણસોને આમંત્રણ મોકલી આપ્યાં છે. આજ રાત્રે નાયની બેઠકમાં ગાનની લહરીઓ ઉડવાની છે. શરાબની રેલમચેલ થવાની છે. આ સર્વની તૈયારી અત્યારથી જ થવા માંડી છે. મહેલના જે ભાગમાં મિજલસ થવાની છે, તેને સાફસુફ કરવામાં આવ્યો છે. જમીનપર પગ અંદર સરી જાય તેવા મુલાયમ ગાદીયા પાથરવામાં આવ્યા છે. તેપર મૂલ્યવાન ગાદી તકિયા યથાસ્થાને ગોઠવવામાં આવ્યા છે. ભીંતોપર નયનરંજક વસ્તુઓ અને હથિયારો ગોઠવીને ઠાંચ્યાં છે. હાંડીઓ, ઝુમર અને દિવાલગીરીમાં રોશનીને માટે ગોઠવણ થઈ ગઈ છે.

આજના આ અપૂર્વ જલસામાં કોણ કોણ આવવાના હતા? મુસ્તાન કુલિખાં, રહેમતખાં, અંગેજખાં, સરદારો, અફસરે જંગ વગેરે નામાંકિત ઉમરાવો, મહેલમાના માણસો વિગેરે આવનાર હતા. જેઓ ગાનપ્રિય હતા પણ આમંત્રણ મળ્યાં નહતાં, તેઓ પણ કોઈ ઓળખીતા પાળખીતાની સિક્કારસથી આવનાર હતા. કારણ કે આજ તાંજેરની નાયનારીઓ અને ધરાનની ગાનારીઓનાં ગાન અને નાયની અપૂર્વ સેવા હતી. આ ઉપરાંત આજ બેગમમહેલમાંથી પણ કેટલીક સ્ત્રીઓ આવનારી હતી. તેમને સાંભળવાને માટે બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો હતો. આ આવનારમાં આપણી પૂર્વ પરિચિતા દિલશાદખાનમ હતી. કોણ જાણે શાથી

ખયરુત્રિસા તરફ તેને સદ્ભાવ નહતો. તે ભાગ્યે જ રૌનક મહેલમાં જતી હતી. એકાદ બેવાર કામ પ્રસંગે આવી હતી, પણ તે વખતે પણ ખયરુત્રિસા સાથે ઝાઝી વાતચીત કરતી નહિ. આજ તેણે મલેક મુબારકને મળવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, અને તેણે પોતાના પિતાની ખાદેશને મંજૂર કરી તેની સાથે લગ્નમાં જોડાવા નક્કી કર્યું હતું. પણ આથી ખયરુત્રિસાનું શું થશે? જ્યારે આ વાત તેના જાણવામાં આવશે ત્યારે તે શું નહિ કરે?

દિલશાદખાનમે, મુબારકની ખાનગી મુલાકાત લઈ, તેની સાથે વાતચીત કરી લેવાનો, તે કાગળ પાછો લઈ ચોક્કસ ગોઠવણ કરવાનો ઠરાવ કર્યો હતો.. સુલ્તાન કુલિખાને તેના આ નિશ્ચયની ખબર નહતી, અને જ્યારે તેઓએ આજની મિજલશમાં જવાની વાત કરી ત્યારે દિલશાદખાનમે પણ પોતાના પિતાને જાણાવ્યું કે, તે પણ પોતાની બાંદી સાથે જલસામાં જવાની છે.

મિજલસ જમવાને થોડી વાર હતી; ત્યાર પહેલાં આજ ખયરુત્રિસા ટાપટીપથી શણગારાઈ હતી. તેણે હમામખાનામાં સુગંધી દ્રવ્યો મેળવી અંગમંજન કરીધું હતું; સ્નાનબાદ બદનને સ્વચ્છ કરી, તેના મોંહપરની ચામડી સાફ કરી, બવાં અને રેશમી પાંપણો સમારી હતી. તેના લચ્છાદાર રેશમી બાલને વિન્યસ્ત કરી સમાર્યા હતા, અને તેપર હીનાનો ચર્ક લગાવ્યો હતો; મધ્ય ભાગમાં સેંથી પાડી તેપર હીરાની દામણી બાંધી હતી; નાકમાં નથ અને કાનમાં હીરાનાં ઝુમણાં ધારણ કર્યાં હતાં; ગળામાં મોતી અને નીલમની માળા હતી; તેણે જરીનો ઇન્નર, બદિયન અને નીલ સાડી ધારણ કરી હતી; તેના ઘુંઘટમાંથી તેનું મોંહ અપૂર્વ શોભા આપતું હતું. જાણે આકાશની મેઘમાળામાંથી ચંદ્ર એકાએક ઝળકી ઉઠે, તેમ તેનું મોં જણાતું હતું. તે રમણીનું બદન આજે અપૂર્વ શોભા ધારણ કરી રહ્યું હતું. નવ પ્રસ્ફુટિત ગુલાબની કળી સમાન તે લાગતી, અને જોનારનાં મનને સૌંદર્યની ભભકમાં આંજ નાંખતી હતી. તે ઉભી ઉભી આયનામાં પોતાની દેહલતાને નીરખતી હતી. એવામાં ચાંદ ત્યાં દાખલ થઈ, અને બોલી:-

“બી સાહિબા! હુન્નર પધારે છે.”

તે રમણીએ પોતાની નજર ફેરવી, અને જોયું તો ઇકામુદૌલા. જોતાંની વાર તેના મુખપર સ્મિત હાસ્ય ખેલવા લાગ્યું.

આજ ઇકામુદૌલાએ પણ કાળજીપૂર્વક પોશાક ધારણ કર્યો હતો: માથે બંધખેસ્તો પાથ, શરીરપર ઝીણું અંગરખું અને ઇન્નર હતી; કમરમાંથી વાંકી તરવાર લટકી રહી હતી. તેના ચાલવાની છટા ચોર હતી. તેનામાં એક એવી મનમોહક છટા હતી કે. સામાના મનપર વિલક્ષણ છાપ પાડતી હતી રણસંગ્રામમાં જે ચપળતા અને સ્ફૂર્તિ તેનામાં આવતી, તેવી જ ચપળતા અને સ્ફૂર્તિ એરાગાહમાં પણ જણાતી હતી.

ખયરુત્રિસા જોઈ રહી, પળભર તેના સામું જોઈ રહી. તેનું ચૌવન, તેનો ઉત્સાહ, તેની વીરચિત છટા, તેની ચાલવાની મોહક છટાએ તેનાં મનપર છાપ પાડી. પુનઃ તેને ભૂત કાળનું સ્મરણ થયું. વળી તેને યાદ આવ્યું કે, રાત્રીમાં આજકાલ જે બાજ ખેલાય છે, તેમાં આના પાસા સવળા પડવાના છે. કદાચ ભવિષ્યમાં તૈલંગણની હાકેમી એના નસીબમાં આવે, અને પ્રારબ્ધ પ્રબળ હોય તો સ્વતંત્ર રાત્રી પણ જમાવે. તેણે જોયું કે, ‘સુલ્તાન કુલિખાની પડતી આવવાને

વાર નથી. તેનાં ભાગ્યનો તારો અસ્તમિત થવા માંજ્યો છે. પણ, પણ, આ બાબતમાં મલેક મુબારકનો જ વાંધો છે.' તે જાણતી હતી કે, મલેક મુબારક જે તે કાગળ ઇકામુદ્દીલાના હાથમાં નહિ મૂકે તો મુસ્તાન કુલિખાંનો વાંકો વાળ થવાનો નથી, અને તે કાગળ મુબારક તેના હાથમાં મૂકે, એ બનવા ભગ નથી. મુબારક, કપટી મુબારકે દિલશાદખાનમની સાથે વરવાની માગણી કરી હતી. મુસ્તાન કુલિખાંએ જે તે માગણીકબુલ રાખી તો આપણા શા હાલ થવાના? અને શું તે રખાયત બનાવવા ધારે છે? મલેક મુબારકની આ વાત સ્મરણમાં આવતાં જ તેને તેનાપર તિરસ્કાર આવ્યો. તે મુબારકને ચાહાતી હતી, પોતાના જીવનની નિવાજતી, અને તેનો આ બદલો! તેણે સ્વપ્ને પણ ધાર્યું ન હતું કે, મલેક મુબારક દગાબાજ કરી રમત રમી જશે. પણ તેણે છપાઇને જે સાંભળ્યું હતું, તેપરથી તેની ખાત્રી થઈ હતી, કે મુબારક પોતાનો હેતુ સાધવા શું નહિ કરે? તેને તેના વિશ્વાસ-ધાતનો પુરાવો મળ્યો હતો. તેણે પંડે તે સાંભળ્યું હતું અને ત્યારથી તેનો પ્રેમ પટ્ટાઈ ગયો હતો. તેને તેનાપર ધિક્કાર છૂટતો હતો, તેને તેનાપર વેર લેવાની પ્રબળ આકાંક્ષા થઈ હતી. તેના આખા શરીરમાં વૈરની જ્વાળા બળતી હતી. તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો કે, હું મલિક મુબારકને આબરુથી ભ્રષ્ટ કરું, તેની અપકીર્તિ કરું તો જ ખચરુનિસા ખરી.

આમ વિચારમાં તેને કાગળની ખીના સૂઝી આવી. તેને મનમાં લાગ્યું કે, આ વાત ઠીક છે. મલેક મુબારક તે કાગળ પાછો આપવા વિચાર રાખતો નથી, અને તો તેમાંથી તે પોતાનો લાભ કાઢી લેવા માગે છે, અને દિલશાદખાનમની દિલકુશીની બદલામાં તે કાગળને વાપરવા માગે છે, એ હકીકત ઇકામને જાણાવવી. એમ કરવાથી ઇકામુદ્દીલાનું કામ થશે, અને પુનઃ તેનો પ્રેમ સંપાદન કરી શકશે. જે એક વાર તેનો પ્રેમ સંપાદન થયો તો વરંજુલમાં સ્વતંત્રપણે અયશમાં દિવસ જશે. કુલિખાંનો કાંટો સદાને માટે ટળી જશે એટલું જ નહિ, પણ તે નિમકહરામ મલેક મુબારકપર પણ વેર લેવાશે.

“આધયે, મહેરબાની!” હસીને ખચરુનિસાએ જવાબ આપ્યો; “કહો, કાલે આપને માટે સર્વ બંદોબસ્ત ઠીક હતો ને?”

“જી, આપની મહેરબાની છે. કોઈ પણ જાતની તકલીફ નહતી.”

“ખચરે ઇકામુદ્દીલા! કેટલીક ગુસ્સા ખીના મારા જાણવામાં આવી છે, અને હું ધારું છે કે, તેથી તમને લાભ થવાની વકી છે.”

“ગુસ્સા ખીના!” આશ્ચર્યચકિત સ્વરે ઇકામુદ્દીલા બોલ્યો, “અને તે મારા લાભની!”

“હા જી, આપના લાભની, કહો તો કહું.”

“આપની જેવી મરજી, કોઈની ગુસ્સા વાત પરાણે જાણવા હું ઇચ્છા કરતો નથી.”

“તમે કરો યા ન કરો, પણ મને આપનું હિત પ્રિય છે.”

“બાનુ સાહિબા! એ આપની મોટી મહેરબાની છે.”

ખચરુનિસા તેની પાસે સરી ધીમેથી બોલી, “જુઓ, ધ્યાન રાખજો, મલેક મુબારક આપની સાથે દગાબાજ રમવા માગે છે.”

“એમ?” સ્થિર દૃષ્ટિથી તેનાં સામું જોઈ ઇકામુદ્દીલાએ કહ્યું.

“હજરત! આપને મારા કથનથી સેહેજ પણ આશ્ચર્ય લાગતું નથી એ શું?”

ઇકામુદ્દૌલા હસ્યો. “મલેક મુબારક મારી સાથે દગાબાજી રમવા માગે છે, એની સખૂત શી છે?”

“સખૂત ! મારી પાસે પૂરતી સખૂત છે. કાલે રાતે થયેલી વાતચીત મેં સાંભળી છે, એટલું જ નહિ, પણ સુલ્તાન કુલિખાંએ આપ જે રુકકો લાવ્યા હતા તેનાપર દસ્કત કરી આપી લખી આપ્યું છે કે, તેઓ પોતાના શાહ પ્રત્યે બેવફા થવા તૈયાર છે.”

ઇકામુદ્દૌલા ! ચોકચો, પણ તરત જ આત્મસંવરણ કરી હસીને જવાબ આપ્યો:-

“ખાનુ સાહિબ ! આખરે આપે ક્ષપાઇને વાત સાંભળી ? આપે લીધેલા કસમ પાળ્યા નહિ ને?”

“ઇકામુદ્દૌલા ! એ સર્વ કોને માટે કર્યું, શા માટે કર્યું, તે શું આપ જાણતા નથી ? હું નહોતી ધારતી કે, મારી વફાદારીને માટે આપ આ પ્રમાણે તાનો મારશો. હું જાણતી હતી કે, આપ અહીં જરૂરી કામે આવ્યા હતા, અને આપને મલેક મુબારકખાં સાથે ખાનખી કામ હતું. પણ આપ મલેક મુબારકખાંને ઓળખતા નથી; હું સારી રીતે ઓળખું છું. તે આપની સાથે દગાબાજી કરી, પોતાનું કામ કાઢી લેવા માગે છે. તે આપને એ કાગળ પાછો આપવા ધરાદો રાખતો નથી. તે ભલું હશે તો સુલ્તાન કુલિખાંએ દસ્કત કર્યા છે, તે વાત આપને જાણવશે જ નહિ; આપને તરકટી જાહેર કરી તે પોતાનું કામ કાઢી લેશે; રાજ્યની સામે ખંડ ઉઠાવવાનો આરોપ મૂકી આપને કેદ કરાવશે; કદાચ આપની જાનને પણ વેકો પહોંચાડશે. ઇકામુદ્દૌલા, પ્યારા ઇકામ ! તે કાગળ ક્યાં છે તે હું જાણું છું, અને ખાત્રી રાખજો કે, મારા વગર અન્ય કોઈ આપને તે સ્વાધીન કરે એમ નથી.”

એટલું કહી ખયરુન્નિસા નીચું નેઘ રહી. ઇકામુદ્દૌલા તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી તેના સામું નેઘ રહ્યો. તેના મોંહપર લેશ પણ વિકારની છાયા પ્રસરી નહિ. કોઈ નબળા મનના માણસે દગાબાજીની વાત સાંભળી ગુસ્સો જાળાવ્યો હોત વા પોતાને માટે ચિંતા દર્શાવી હોત, પણ ઇકામુદ્દૌલાનો ચહેરો પૂર્વવત્ શાંત હતો. તેણે વિકારહીન અને લાગણીરહિત સ્વરે કહ્યું:-

“આપ કહો છો કે, તે પત્ર તમે મને સ્વાધીન કરવા શક્તિમાન છો. વારું, તો આપ તેના બદલામાં શું ઇચ્છો છો?”

“કંઈ જ નહિ. મને બદલાની અપેક્ષા નથી.”

ઇકામુદ્દૌલા સેહે જ હસ્યો. “ખાનુ સાહિબ ! હું નથી ધારતો કે, આપે નિઃસ્વાર્થપણે એ સર્વ કર્યું હોય. કેવળ મારા હિતની ખાતર આપે એ ઓરડીમાં સંતાઈ જાગરણ કરી આટલી તકલીફ ઢાકવી હોય, એ બનવાબેગ નથી.”

ખયરુન્નિસાએ રોષવ્યંજક સ્વરે કહ્યું, “હજરત ! હું ચોર નથી. આપને મારી એટલી પણ કદર નથી ? યાહુ ખુદા !” એટલું કહેતાં તેની આંખમાં ઝળઝળિયાં આવ્યાં.

“મારી મહેનતનો આ બદલો ! મારા કહેવાપર આપને એટલો વિશ્વાસ નથી. આહ ! ઇકામુદ્દૌલા, આપને ક્યાંથી વિશ્વાસ હોય ? આપ કૂર છો, બેરહમ છો, બેકદર છો.”

“માફ કરો બીસાહિબ ! મારા એમ બોલવાની મતલબ આપના દિલને

દુઃખવવાની નહતી. આપને માહું લાગ્યું હોય તો ક્ષમા કરો. જો તે પત્ર ખરેખર આપની પાસે હોય તો તે મારે સ્વાધીન કરો. કારણકે આપ તો જાણો છો કે, તે પત્ર મારો છે. તે મલેક મુબારકનો પણ નથી, તેમ જ આપનો પણ નથી.”

ખયરનિસા જરા આધી સરકી.

“કેમ બાનુસાહિબા! માંહે કહેલું શું ખોટું હતું? આપ બદલાની આશા રાખો છો?”

ખયરનિસાએ કંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહિ. તે તેને ગળે વળગી, તેને પોતાની બાહુલતામાં ભીડી દીધો, અને રૂક્કે, અશ્વસિક્ત નયને તેની તરફ જોઈ ધીમેથી બોલી,

“ખ્યારા ઇકામ! મને કંઈ જ આશા નથી, હું કંઈ માગતી નથી; માત્ર હું આપનો પ્રેમ માગું છું. આપ પૂર્વવત્ મારાપર સ્નેહ કરો, એ જ મારી યાચના છે.”

તે રમણીના સ્પર્શથી ઇકામદૌલા રોમાંચ અનુભવવા લાગ્યો, તેના શરીરે કમ્પ થવા લાગ્યો. તે રમણીનું અપૂર્વ સૌંદર્ય, વિલાયલા કમળ જેવું મુખ, દયાર્દ્ર પ્રેમપિપાસુ આંખો, તેના હૃદયના મર્મ ભાગપર આઘાત કરવા લાગી. તે મહા કષ્ટ આત્મસંવરણ કરી, તેના જીવનપાશમાંથી મુક્ત થયો. તેની ઘડકતી છાતીને અલગ કરી કંઈ,

“બાનુ સાહિબા! શાંત થાવ. આપ જાણો છો કે, આપના દિલપર અન્યને અખતીયાર છે. આ ઉપરાંત હજી આપે મલેક મુબારક દગાબાજ છે, એમ સિદ્ધ કર્યું નથી. જ્યાં સૂધી આપે તે પત્ર મારા હાથમાં મૂક્યો નથી, જ્યાં સૂધી તે પત્રપર સુલ્તાન કુલિખાંએ દસ્કત કર્યા છે કે નહિ તે મેં જોયા નથી, ત્યાં સૂધી હું મલેક મુબારકને દગાબાજ તરીકે માનવા ના પાડું છું. બાનુ સાહિબા! કેવળ શબ્દો, એ સાબીતી નથી. કાલે આપે મને સાચી વાત કરી ન હતી. આપે કસમ લીધા, તે પણ આપે પાળ્યા નહિ અને તે ગુપ્ત ચોરડામાં જઈ બંધી વાત સાંભળી. કહો, આપ જ કહો, કે આપના કહેવાપર હું કેવી રીતે વિશ્વાસ કરું?”

“ખ્યારા! તમને હજી મારા કહેવાપર એતબાર નથી ને? ઇકામદૌલા! આપ મને તરછોડો ના. ખ્યારા! જો માંહે જગર ચીરી બતાવાવું હોત તો આપને દેખાડત કે માંહે જગર લખોલખ આપના ખ્યારથી ભરેલું છે. આ સિનામાં માત્ર આપની જ મૂર્તિ વિરાજમાન છે. આપ ચાહે તે ધારો, પણ આપને માટે હું પ્રાણ કાઢી આપવા તૈયાર છું. ઇકામ, ખ્યારા ઇકામ! આપ તે ઘેરાની વાત ભૂલી ગયા છો, પણ હું તે વિસરી નથી, ને વીસરવાની નથી. અહા! આપે તે વખતે શું કહ્યું હતું તે યાદ છે? આપે શાં વચન આપ્યાં હતાં તે યાદ આવે છે? બહાલા! હું તમને ભૂલી નથી ને ભૂલવાની નથી.”

“પણ, બાનુસાહિબા! મારા જવા બાદ આપે બીજાની સાથે શાદી કરી, નહિ કે મેં.”

“કબુલ, કબુલ; પણ તે મેં મારી રાજપુશીથી નહિ. મને તેમ કરવાની ફરજ પડી, તેમાં હું શું કરું? શાદી વખતે પણ મને આપનું જ ધ્યાન હતું, આપનો જ ચેહેરો મારી આંખો આગળ રમી રહ્યો હતો, મારો આત્મા આપને જ અંખતો હતો. લગ્ન તો માત્ર નામનું જ હતું.”

“વારૂં, આપ કહો છો તેમ હોય, તોપણ સાદી કર્યા પછી ? આપ અહીં આવી રહીને ભલેક ઝુબારકને આશા આપી. ખયરઝિસા ! જો તારા અંતરમાં મારે માટે લાગણી હતી, તો તે આમ શા માટે કર્યું ? તે જો જરા સહુરી રાખી હોત, થોડી વાટ જોઈ હોત, સુખદુઃખે થોડાં વર્ષો કાઢ્યાં હોત તો આજ તારો અને મારો પ્રેમ સંલગ્ન થયો હોત. પણ હવે—”

“પણ હવે આપ મને ચાહતા નથી એમજ ને ?” “કચડાયલી સાપણની માફક છંછેડાઈ બોલી.” આપ મને ધિક્કારો છો—આપ મારી અવગણના કરો છો, નહિ વારૂં ?”

“હું આપને ધિક્કારતો નથી, તેમ આપની અવગણના પણ કરતો નથી. હું એટલું જ કહું છું કે, તું તારા ખાવિદને છોડી અહીં આવી. તે ગુજરી ગયાની વાત આવી છે, તો હવે તું તારાપર પ્રેમ કરનાર તરફ ખેંચા ન થા.”

“મને ચાહનાર ! મને ચાહનાર કોણ છે ? આપ શું ભલેક ઝુબારક તરફ ઈસારો કરો છો ? જો આપ એની તરફ ઈસારો કરતા હો તો તેમ કરવામાં આપની ભૂલ છે. કદાચ ક્ષણભર એમ માની લઈ કે, તેઓ મને ચાહાય છે તેથી શું ? ખ્યારા ઇકામ ! આ દુનિયામાં હું એક જ આદમીને ચાહું છું, ને હું તેનો જ પ્રેમ મેળવવા ઇચ્છું છું. દુનિયામાં હજારો આદમી છે તેથી મને શું ? હું કદાપિ કાળે ભલેક ઝુબારકને મારું દિલ આપવાની નથી. હું મારો ખ્યાર મરજમાં આવે તેનાપર ઢોળવા સ્વતંત્ર છું.” બોલતાં બોલતાં તે તર્જની વીંઝવા લાગી. જાણે તેના અંતરના ભાગને કોઈએ ડુંખ માર્યો હોય, તેમ વેદનાવ્યંજક સ્વરે બોલી, “હું, હા નસિબ ! હું જેનાપર પ્રેમ કરું છું, જેનાપર મારો પ્રાણ એવારી નાંખું છું તેને મારી લેશ પણ પરવા નથી.” એટલું કહી લલાટપર હાથ વતી આઘાત કર્યો.

“જ્યાં સૂધી ભલેક ઝુબારકને વિશ્વાસઘાતી ઠેરવવાને મારી પાસે પ્રમાણ નથી, ત્યાં સૂધી હું તેના પ્રેમની આડે આવીશ નહિ. અવશ્ય લાગશે તો બાતુ સાહિબા ! હું તે પત્રની યોગ્ય કિંમત આપી ખરીદી લઇશ. કહો, બોલો, આપને તે પત્રના બદલામાં શું જોઈએ છે ?”

“ઇકામ, ઇકામ ! આપ મારા દૃઢ્યને આમ પગતળે કચડો ના. હું તે પત્ર લાવીને આપના હાથમાં મૂકું તો તો આપની ખાત્રી થશે ને ? જો હું ભલેક ઝુબારકની નીચતા, દગાબાજી આપને પૂરવાર કરી આપું તો પછી આપને કંઈ કહેવાનું રહેશે નહિ ને ? ખ્યારા ઇકામ, મારી આંખોના તારા, મારા જીગરના જીગર ! મને કંઈ જોઈતું નથી. આપ ચાહો યા તિરસ્કાર કરો, પણ હું તો આપને જ ચાહાવાની, હું આવી આપનાં ચરણમાં પડીશ, આપની પાસે પ્રેમની લીખ માગીશ. દયાની ચાચના કરીશ. હું નથી ધારતી કે, મને તરછોડી કાઢો એવા આપ નિષ્કુર છો. ના, ના તેમ આપનાથી કદાપિ બનવાનું નથી. હું ચાલી, આ પળે જ તે પત્ર લઈ આપને સ્વાધીન કરું છું. બાદમાં જો ભલેક ઝુબારક મારો તિરસ્કાર કરે તો તમે મારું રક્ષણ કરવા સમર્થ છો. હું જોઈશ કે, તેની દગાબાજી ક્યાં સૂધી ચાલે છે ? તેણે હજારોને રમાડ્યા છે, પણ તે આપને કેવી રીતે રમાડે છે. તેના દહાડા હવે બરાવા માંડ્યા છે, તેના પાપનો ધડો ફૂટવા આવ્યો છે. ઇકામ, ઇકામ ! હું માત્ર આપની દયા, મમતાની આશા રાખું છું.”

ધકામુદૌલા દિફ્ફમૂઠ ત્યાંજ ઉભો રહ્યો, તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે, “ખયરુન્નિસા કંઈ કપટભળ તો રચતી નહિ હોય? ના, ના, તેમ શા માટે કરે? અને કરે તો તો તેમાં નવાઈ જેવું પણ શું હતું? તેણે જે દગાબાજની વાત કરી તે ખરી હતી? શું મલેક મુબારક ઉંડા પાણીમાં ઉતારી વિશ્વાસઘાત તો નહિ કરે?” તેના અંતરમાં ખયરુન્નિસાના કહેવા બદલ કંઈક ખત્રી થવા લાગી. તેનું લાગણી બર્થુ દર્શાવું, તેના દેહની અવસ્થા, તેનો પ્રત્યેક બોલ તેના અંતઃકરણની ગુફામાંથી નીકળતો હતો એમ તેને લાગ્યું. ‘જે મલેક મુબારક છેલ્લી ધડીએ પ્રપંચ રમી જાય તો મારું શું થાય, તે સંબંધી તેને ચિંતા થવા લાગી. જે હાથ આવેલી બાજુ મલેક મુબારક મારી જાય તો ભવિષ્યની સઘળી આશાપર પાણી ફેરવાય પાણીપકીર્તિ થાય તે નહીં. સુલ્તાન કુલિખાંની પડતી થાય તો થાય, પણ સાથે જેમ ખયરુન્નિસાએ કહ્યું હતું તેમ થાય તો મલેક મુબારક વરંચુલનો બાવી હાકેમ બને? પણ,—પણ જે તે કાગળપર સુલ્તાન કુલિખાંએ દસ્કત કર્યા હોય, ને તે પત્ર તેના હાથમાં આવે તો તેને પોતાની મુરદ બર આણવામાં વાર લાગે નહિ, ને ખયરુન્નિસાનો તેનાપર ભારે ઉપકાર થાય, એમાં સંદેહ શો? વળી તે આના બદલામાં શું માગતી હતી? એક જ ચીજ: તેનો પ્રેમ. એક વખતે તે તેને આહાતો હતો, અને તે પણ તેના પ્રેમને આદર આપતી હતી. હજી પણ નિઃસ્વાર્થપણે તે તેમ કરતી હોય, એમ કેમ ન બને? વળી ખયરુન્નિસામાં શું નથી? રૂપમાં તે સામાન્ય નથી, તેનું ચૌવન પણ વીતી ગયું નથી, ને બુદ્ધિમતી છે. તેનામાં મોહકતા છે, સૌંદર્ય પણ સામાં માણસને આંજ નાંખે એવું છે. તેના શરીરના હલનચલનમાં એક પ્રકારની આકર્ષણ કરે તેવી મોહિની છે, પણ તે કદાચ મલેક મુબારકને માટે તેના કામમાં સહાયભૂત થવા માટે કંઈ રમત રમતી હોય તો?”

આવા વિચાર તેના મનમાં દોડતા હતા એટલામાં જાણે તે તેના વિચાર જાણી ગઈ હોય તેમ હાથ પકડી બોલી:—“હું તે પત્ર અતર ધડી લાવી આપને આપું છું. આપ માં કહેવું કપૂલ રાખશો, એનો મને ભરસો છે.”

“સત્ર,” ધકામુદૌલાએ કહ્યું.

“ચૂપ,” ખયરુન્નિસાએ જવાબ આપ્યો, અને તે બારણું ઉઘાડી જવા લાગી એટલામાં આંદ દાખલ થઈ. તેણે ખયરુન્નિસાના કાનમાં કંઈ કહ્યું, અને ધકામુદૌલા તરત ત્યાંથી ચાલી ગયો.

ધકામુદૌલા નીચે આવતા મલેક મુબારકને મળ્યો. તે આજ સુંદર પોશાકમાં સજ્જ થયો હતો; સુંદર પાગ માથાપર ધારણ કર્યો હતો, ડોકમાં મોતીની લાંબી માળા હતી; તેની કેડ બંધમાં સુનાના મ્યાનમાં જમૈયો હતો, તેપર ચપકન પહેર્યું હતું, અને કમરે તરવાર લટકતી હતી; ધનર કસ્કસ્તો હતો. તેનું ઉત્તર લલાટ, અણિદાર નાસિકા, સ્ફિટ વક્ષ અને વીરોચિત દેખાવ રમણી હૃદયને હ્રુપ્થ કરે તેવો હતો. તેના દીર્ઘ અણિયાળાં નયનમાં જદ્દઈ શક્તિ હતી, અને દુમાસ્કસની કટારીથી પણ કાતિલ ધાર શિથિલ રમણી હૃદયને વ્હાર કરવા ચુકે તેવી ન હતી. તેના ચહેરામાં કુટિલતા અને વિલાસીતા સ્પષ્ટપણે વ્યક્ત થતાં હતાં.

“અહો, આપ તૈયાર થઈ ગયા છાને?” મલેક મુબારકે હસ્તાં હસ્તાં કહ્યું.

“હ, આપને મુબારકબાદી આપું છું. ખુશતાલા આપને હમેશાં તરફી આપે એમ ઇચ્છું છું.”

“ધનાયત છે આપની અને શુક છે તે પરવરદેગારના ! હજરત, ખયરનિસા એવા યઈ એ ખરી વાત છે?”

“મેં એમ સાંભળ્યું છે, અને તે ખરી વાત હોવાનો સંભવ છે.”

“તમને લાગે છે કે, હું ખયરનિસા સાથે નેકાહ કરીશ?”

“હજરત ! મને શું લાગે ? પણ કદાચ એમ અને તો એમાં ખોટું શું છે ? ખયરનિસા એક હસિન અને ખુશઅદા ઓરત છે. તે ખુદ્દિમાન છે.”

“તે ખુદ્દિમાન છે ખરી. મને કંઈ તેના તરફ ભાવ પણ છે, છતાં કંઈક માંડે મન પાછું હટે છે. મેં ખયરનિસાને આશ્રય આપ્યો છે, તેનું કારણ એ કે તેની દૂરની સગી અહીં છે, અને તેને તે વખતે આશરાની જરૂર હતી. માંડે મન તેની તરફ વળવા માંડ્યું હતું, અને મને એક વખત એમ પણ લાગ્યું હતું કે હું તેની સાથે શાદી કરીશ, પણ હવે મારો વિચાર ફેરવાઈ ગયો છે.”

“કારણ ?” ઇકામુદ્દાલાએ પૂછ્યું.

“કારણ કે કંઈ ખીજેજ સ્થળે મારે લગ્ન કરવા વિચાર છે. સુલ્તાન કુલિખાની દીકરીનું નામ સાંભળ્યું છે?”

“કોણ ? દિલશાદખાનમ ?”

“જી હા, તેજ, તે ખહેશતની દૂર છે. અહાહા ! શું તેનું સૌંદર્ય છે ! શું તેની નાજેઅદા છે !”

“પણ હજરત ! આપ ઘણા વખતથી ખયરનિસાના હૃદયમાં આશા સિંચતા આવ્યા છો તેનું કેમ ?”

“તેનું શું ? એક નહિ પણ હજર ઉમેદવાર તેની સાથે પરણવા તૈયાર છે. એક વખત હું તેને આહાતો હતો, પણ તે જમાનો વહી ગયો. જોશ આવ્યો હતરી ગયો. ન્યારથી દીલશાદખાનમ મારી દષ્ટિએ પડી ત્યારથી મેં તેની સાથે લગ્ન કરવા પ્રતિજ્ઞા કરી છે. શાદી કંડે તો તેની સાથે, નહિ તો ખરસ આ જંદગી એમને એમજ વ્યતીત કરવી. અત્યાર સૂધી મારી માગણીની તે અવગણના કરતી આવી છે. આજ સૂધી તેણે પણ મારી તરફ અનાદર ખતાવ્યો છે. પણ આજ તે મારી માગણી કબુલ કરશે, તેમ ક્યાં વગર તેનો છૂટકો નથી”

“હુન્દર ! જો આજ સૂધી તે ના પાડતી આવી છે તો આજે આપની માગણી સ્વીકારશે એની ખાત્રી શું ? સ્ત્રીઓનાં મન ચંચળ અને સ્વભાવ હઠીલો હોય છે. એક વાર જો ના થઈ, તો પછી હા, ભણાવવી મૂશ્કેલ થઈ પડે છે.”

“આપનું કહેવું યથાર્થ છે. સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ તેવો હોય છે ખરો, પણ સુલ્તાન કુલિખાને મારી મરજી વિરુદ્ધ જવું પાલવે એમ નથી. તેઓ મારી ઇચ્છાને આ બાબતમાં તો આધીન થશે. તેઓ મારા સપાટામાં એવા આવ્યા છે કે, તેઓથી ચુંકે ચાં થઈ શકે એમ નથી. દીલશાદખાનમ ખેપરવા છે, પણ તેને તેના પિતાનું કહ્યું માન્યા વગર છૂટકો નથી. ખજે નહિ તો કજે, તેને રૌનક મહેલમાં વસવું પડશે. સ્ત્રીઓના મનને કાબુમાં લેવાં, એ રમત વાત છે. એ કળામાં મને શિખવાડવું પડે એમ નથી. વાઝ, પણ હું જરા ખેગમ મહેલમાં જઈ આવું. આપ સિધાવો, કારણ કે થોડી વારમાં મહેદ્દીલ જામશે.”

એટલું કહી મલેક સુબારક ત્યાંથી ચાલી ગયો.

જે મલેક સુબારકે ઇકામુદ્દીલાની તરફ જોયું હોત તો તે ચોંકી જત. તેના મોંપર રોષમિત્ર ચિંતાનાં ચિન્હ અતિ સ્પષ્ટ જણાતાં હતાં. તે પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો, કે, ‘આ મનુષ્ય મને મદદ કરે એ આશા નથી. આ સ્વાર્થી માણસ કદિ પોતાનો સ્વાર્થ ત્યાગી શકે એ બનવાનું નથી. ખયરનિસાનું કહેવું ખરું હતું. તેને કંઈક ખબર પડી હોવી જોઈએ, વા તે જાણતી હોવી જોઈએ કે, મલેક સુબારક દિલશાદખાનમને ચાહાય છે. મલેક સુબારક ખયરનિસાની સાથે સંબંધ રાખવા માગતો નથી, એની એને પક્ષી ખાત્રી થયેલી હોવી જોઈએ. તેથીજ તે મારી પાસે ફરીથી આવી, પોતાનો જૂનો પ્રેમ દર્શાવી, તક સાધી લેવા ઇચ્છે છે.’ એમ વિચાર કરતો ઇકામુદ્દીલા ત્યાંથી પસાર થયો.

પ્રકરણ ૭ મું

મિજલશ

રૌનક મહેલના સુસજ્જત પ્રમોદભવનમાં દુધના ફીણ જેવા ગાદિકિયા-પર માણસો ન્યાં ત્યાં ચોપાસ ગોઠવાઈ ગયા હતા. ભીંતને ઓઝામઝ મધ્ય ભાગમાં મલેક સુબારક, સુલ્તાન કુલિખાં, ઇકામુદ્દીલા, સમશેરજંગ, નૌશિરખાં વગેરે ગોઠવાયા હતા. તેમની પાછળ પંખા નાખનાર વગેરે ખિદમતગાર હતા હતા. ખીજા માણસો પોતાની સ્થિતિ અને મોભા પ્રમાણે બેસી ગયા હતા. તે વિશાળ ઓરડામાં હજારો રહેવાને જરા પણ માગ ન હતો એટલી માણસોની ઠઠ જમી હતી. રોશનીના ઝગઝગતા કિરણોમાં બે તાંનેરી નાચનારી દાખલ થઈ. જાણે એકાએક વિજળીના ચમકારાથી ચોંકી ઉઠે તેમ સભાજનો ચોંકી ઉઠ્યા. આવનારીઓનું નવપ્રસ્ફુટિત ગુલાબની કળી સમાન અનન્ય સૌંદર્ય, તેની નાનૂક દેહલતા, તેપર ધારણ કરેલા આછા અલંકાર તરફ સભાજનો આશ્ચર્યચકિત નયને જોઈ રહ્યા; તે વારાંગનાઓએ લાંબા ઘાઘરા, ને ઝીણું અમ્મર ધારણ કર્યું હતું. તેના રોશનીની વેલબુટાપર દીવાના રશ્મિનો પ્રકાશ વક્રીભવન થઈ ખેલતો હતો. કેશદામની ગુંથેલી લટ નિતંબને સ્પર્શતી સાપણની માફક ડોલતી હતી. સુંદર મુખ, ઉત્તત લલાટ, રેશમી પાંપણો, નાનૂક અણિયાળું નાક, સુકોમળ બાહુ, અંધક સમાન અંગુલિયો, સુરસીદર્શક વસ્ત્રાલંકાર આદિથી દર્શકવંદ અંબઈ ગયું.

સારંગીનો સૂર નીકળ્યો, તેના સાથે તબલા મંજરાનો સ્વર મિત્ર થવા લાગ્યો. સમસંજ્ઞાપક અપાંગ ભંગી આરંભી, ગાયિકાએ નૃત્યની શરૂઆત કરી. તેની સુંદર દેહલતાનું ડોલન, કુટિલ કટાક્ષની ભાવવ્યંજના, અંગવિક્ષેપમાં લયબોધ દર્શકનું મન આકર્ષવા લાગ્યા; તેના પગમાંથી મધૂર ધૂધરીનો કર્ણ-મિય રણુકો તેની સાથે દ્રુત, મધ્ય અને વિલંબિત પગવિક્ષેપ મનપર જડુઈ અસર કરવા લાગ્યો. શ્રોતાજનો પોતાનું બાન વિસરી ‘વાહવાહ’નો પોકાર કરવા લાગ્યા. હવે તેણીએ નાનૂક અદાથી ભાવવ્યંજના શરૂ કરી. માથાપર પાણીની બરેલી મટકી રાખી, નાચવા લાગી; તેના શરીરપરનું

એકાદ્યું ફરફર કરવા લાગ્યું. તેના અંગમરોડથી નાણે કુસુમલતા ટુટી પડશે એવાં ભાસ થવા લાગ્યાં. નાચતાં નાચતાં પગમાં કાંટો વાગ્યા, અને તેની તીવ્ર વેદનાથી પ્રાણને પીડા થતી હોય એમ, એકાએક કુમળી કહલીલતા પવનના તોફાનને લીધે ટુટી પડે તેમ જમીન પર પડી ગઈ; પણ આશ્ચર્ય તો એ હતું કે ન તેની મટકી પડી, કે ન તેમાંથી પાણીનું ટીપું પડ્યું. આ નૃત્યથી સભાજનો જેમ વીણાપર સર્પ મોહિત થાય તેમ મંત્રમુગ્ધ સ્તબ્ધ બની ગયા. ત્યાર પછી ખીજી જાતના નાચ બતાવ્યા તેમાં કેટલાક ધાર્મિક નાચ પ્રાણરૂપશી હતા. તેનું નાજીક બદન કુલની પેઠે મૃદુ ગતિથી ધ્રુજતું હતું. કોઈ નાચમાં માત્ર તેના શરીરના અમુક અવયવનું જ કમ્પન થતું હતું, પણ તે એવું તો મનોહારી હતું કે આલોકની નાચનારી નહિ પણ ઈંદ્રની કોઈ અપ્સરા ઉતરી આવી છે, એવો ભાસ થતો હતો.

નાચ પૂરો થતાં થોડી વારમાં તેણે ગાયનની શરૂઆત કરી. વસંત સમયે કોકિલ પંચમ સૂરથી વન ગળવી મૂકે તેમ તેના કિન્નરકંઠમાંથી નીકળતી સ્વર-લહરીએ સભાજનોને આનંદસાગરમાં નિમજ્જિત કર્યાં. ગાનારીએ જયદેવપ્રણીત ગીત ગોવિંદમાંની ચીજ છેડી:—

વસંતરાગે રૂપકતાલે અષ્ટપદી ૩.

લલિતલવંગલતાપરિશીલનકોમલમલયસમીરે,
મધુકરનિકરકરમ્પિતકોકિલકૂળિતકુંજકુટીરે; ૧
વિહરતિ હરિરિહ સરસવસંતે,
નૃત્યતિ યુવતિજનેન સમં સખિ વિરહિજનસ્ય દુરંતે. ધ્રુ०
ઉન્મદમદનમનોરથપથિકવધૂજનજનિતવિલાપે;
અલિકુલસંકુલકુસુમસમૂહનિરાકુલબકુલકલાપે. ૨
મૃગમદસૌરભરભસવશંવદનવદલમાલતમાલે;
યુવજનદ્વદ્યવિદારણુમનંસિજનખરુચિર્કિંશુકળલે. ૩
મદનમહીપતિકનકદંડરુચિકેશરકુસુમવિકાસે;
મિલિતશિલીમુખપાટલિપટલકૃતસ્મરતૂણુવિલાસે. ૪
વિગલિતલગ્ગિતજગદલોકનતરુણુકરુણુકૃતહાસે;
વિરહિનિકૃતનકુન્તમુખાકૃતિકેતકિદન્તુરિતારે. ૫
માધવિકાપરિમલલલિતે નવમાલતિજાતિસુગન્ધૌ;
મુનિમનસામપિમોહનકારિણિતરુણુકારણુબન્ધૌ. ૬
સ્કુરદતિમુક્તલતાપરિરમ્બણુમુકુલિતપુલકિતયૂતે;
વૃન્દાવનવિપિને પરિસરપરિગતયમુનાજપૂતે. ૭
શ્રીજયદેવભણિતમિદ્મુદયતુ હરિચરણુસ્મૃતિસારમ્;
સરસવસન્તસમયવનવર્ણુનમનુગતમદનવિકારમ્. ૮

ગાયનસરોદ બંધ થયા. મિજલશમાંના માણસો થોડી વાર ગાનારીએને આરામ આપવા અને પોતે જરા વિશ્રાંતિ લેવા ઉઠ્યા. મલેક શુબારક પોતાના સરખા માણસો જોડે પાસેના કમરામાં જામે અર્ગવાની ઉડાવવા લાગ્યા. ખુશ-મીનજમાં આવી શુબારકે કહ્યું.

“યારો મસ્ત હાકિય કહે છે તે ખરું છે કે,

*શરાબે તદખ દે સાકી કે મર્દ અફગન ખૂઅફૂ ખૂરશ,
કે તા લખ્તી બિ આસાયમ જે દુનિયા વજ શરે શૂરશ”

“બિરાદરો!” બીજાએ ઉમેર્યું કે, “અહા આ નમેશરાબમાં કંઈ નદૂઈ અસર છે. તે રંજને દૂર કરે છે, નહું ચૌવન બદ્દે છે, આંખમાં અજબ નૂર આપે છે.”

આણી તરફ શરાબની રંગરેલ ઉડતી હતી તે વખતે ઇકામુદ્દૈલા બેગમ મહેલમાં જવાના માર્ગે આગળ ખીજ બાજુના ઓરડામાં બેઠા બેઠા વિચાર કરતો હતો. “શરંગુલ શા માટે આવ્યો છું? શું જીવનસંખીને શોધવા માટે? ના, રાજકીય કામને માટે આવ્યો છું. છતાં રમણીએના કાવાદાવાનો પાશ રાજકીય બાબતોમાં પણ લાગેલો હોય છે. અહા! રમણી તારી સત્તા કેવળ પુરૂષના હૃદયોપર માત્ર ચાલતી નથી. ગમે તેમ પણ જે કાર્યને માટે આવ્યો છું તે પ્રથમ કરી લઈ બને ત્યાં સૂધી ઈતર બાબતોમાંથી મુક્ત રહેવું જ જોઈએ,” એમ વિચારી મુક્ત રહેવાનો ઠરાવ કર્યો.

તે આમ વિચાર કરતો હતો એટલામાં બચલીત હરિણીની માફક એક યુવતી ત્યાં દાખલ થઈ. તેને જોતાંજ ઇકામુદ્દૈલા આશ્ચર્યચકિત ઉભો થયો. તે પોતાનું દેહબાન ભૂલી ગયો. તે બોલી ઉઠ્યો કે:

“હર કરા કે દીદ અશમે ઉ ગૂફત

ફ મોહતસિબ કે મસ્ત ગીરફ.”†

અહા, શું તે રમણીનું અપૂર્વ સૌંદર્ય હતું? તેણે પોતાની દેહલતાને અનુરૂપ સાદા અલંકાર ધારણ કર્યા હતા. અલંકારથી તેના દેહને શોભા મળતી હતી કે તેના દેહથી અલંકારને શોભા મળતી હતી, તે કહેવું કઠિન હતું. વાંચનારે આ રમણીને એક વાર જોઈ છે. એટલે અત્યારે તેનું વર્ણન કરવાની જરૂર નથી.

જાણે એકાએક ઉધમાંથી નગૃત થયો હોય તેમ થોડી વારે ઇકામુદ્દૈલા બોલ્યો:—“કાણ? દિલશાદખાનમ.”

“જ, હું આપને ઓળખી શકી, અને આપ ઓળખી શક્યા નહિ?”

“બાનુ! આપને જોયે કંઈક વખત થઈ ગયો, અને આપ કેટલાં બધાં ફેરવાઈ ગયાં છો!”

“તે ખરું, પણ હું તો આપને પીછાની શકી. વાર, પણ આપ અહીં ક્યારના?”

“ત્રણેક દિવસ થયા. આપ પરમ દિવસે અહીં આવ્યા હતા, નહિ વાર?”

“જ, આપ તે વખતે અહીં હતાં?”

“હા. આપ અહીં આજ મુબારક પ્રસંગે પધાર્યા છો?”

“કંઈક, તેમ ખરું,” દિલશાદખાનમે મ્હાનતાથી જવાબ વાળ્યો.

“શાહનદી! આપ ઉદાસ જણાવ છો. કેમ વાર?”

* અથ સાકી! એવો શરાબ આપ કે જમાં એવું જોર હોય કે પહેલવાનને પણ પાડી દે, જેથી અદ્ય સમય માટે આ દુનિયા અને તેની ઉપાધિથી આરામ પામું.

† જેણે પણ તેની આંખ જોઈ તે દરેક પુઢરી ઉઠ્યો કે દરેગો ક્યાં છે કે, આ મસ્તને પકડી લે.

દિલશાદખાનમ મ્હાન વદને ઇકામુદૌલાની સામે જોઈ રહી. દિલશાદ-ખાનમ કંઈક વિલક્ષણ પ્રસંગે ઇકામુદૌલાના સેજ પરિચયમાં આવી હતી, અને ત્યાર પછી એ બંનેને બાગ્યે જ મળવું થયું હતું છતાં તે ઇકામુદૌલાના ગુણથી અજ્ઞાત ન હતી. રાજકુંવરી એક વખતે મ્યાનામાં બેસી આવતી હતી, ને સામેથી ગાંડો હાથી આવતો હતો; તેણે મ્યાનો જમીનપર પછાડ્યો, અને એક ભોંઈને હંચકી હંચે ઉછાડ્યો; બીજા ભોંઈ નાસી ગયા, અને જો વિષુત્ત્વરાથી ઇકામુદૌલાએ આવીને તેને બચાવી ન હોત તો તેના પણ માણસને ચમદારમાં મોકલી આપત.

દિલશાદખાનમને એ પુરાણ બનાવની સ્મૃતિ થઈ આવી. તેના સામું જોતાં તેને એમ લાગ્યું કે, આ મનુષ્યનું હૃદય કંઈ જૂઠ્ઠા પ્રકારનું છે. તેની સામે જોતાં તેના અંતરાત્મા બહાર નીકળી જાણે તેને ભેટવા જતો હોય એમ તેને થયું. ઇકામુદૌલાની આંખ જાણે તેને અંતરની વાત કહેતી હોય એમ જણાઈ. અહા! માણસના નયનમાં કંઈક અગમ્ય ભાવસૂચકતા એવી હોય છે કે વાણીથી પણ તે વ્યક્ત થઈ શકતી નથી. એવા માણસને જોતાં જ, જાણે હજાર વર્ષનું ઓળખાણ હોય એમ આપણને લાગે છે. આપણો આત્મા તેના આત્મા સાથે છૂટથી વિચારની આપણે કરે છે. દિલશાદખાનમને પણ અત્યારે આવી સ્થિતિ હતી. તેને એમ થઈ આવતું હતું કે, મારા હૃદયના ઉભરા આની આગળ ખાલી કરું; એની સહાનુભૂતિ મેળવું. શાથી એમ થઈ આવ્યું? તે ઈશ્વર જાણે પણ તેના મનમાં એવી પ્રબળ લાગણી થઈ આવી.

કંઈક વિચારમાં હોય તેમ તે બોલી નહિ; કે ચાલી નહિ. તે ચુપ ઉભી રહી. તે મંત્રમુગ્ધ મનુષ્યની માફક તેના સામું જોઈ રહી.

“બાનુ! આપ મલેક શુબારકને ચાહો છો?” ધીમેથી ઇકામુદૌલાએ પૂછ્યું.

“હું? હી: મારા ખરા જીગરથી તેને ધિક્કારું છું,” મંદ સ્વરે દિલશાદખાનમે જવાબ આપ્યો.

“છતાં આપ અહીં તેને પ્રેમની આશા આપવા આવ્યાં છો! આપ તેની સાથે નેકાહ કરવા તૈયાર છો એમ જણાવવાને માટે જ અહીં આવ્યાં છો, એ ખરી વાત?”

દિલશાદખાનમ-એકાએક ચોંકી ઉઠી; તેને શરીરે જાણે કમ્પ થતો હોય એમ લાગ્યું. તે ક્ષણભર ઇકામુદૌલાના સામું ટીકીને જોઈ રહી અને બોલી:—
“હા, તેમ કર્યા વગર છૂટકો નથી; મારી મરજથી કે રાજખૂશીથી નહિ.”

“બાનુ! જો આ ગુલામથી આપની કંઈ પણ સેવા બનવી શકાય તેમ હોય તો, તેની તરવાર, તેનું બળ અને તેની હંદગી આપની સેવા માટે તૈયાર છે.”

તેની ખાત્રી થઈ કે, આ શબ્દો તેના જીગરની ઉંડાણમાંથી બહાર પડ્યા છે. તે ગળગળા સ્વરે બોલી કે:—

“હું આપનો એહશાન માનું છું. આપને માટે—”

“આહ! બીબી આપ અહીં છો?” એમ બોલતી જુલ્ફન દાખલ થઈ. એહશાન અને વિશ્વાસસૂચક દૃષ્ટિપાત ફેંકી દિલશાદખાનમ ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

સંગીતના સૂર પુનઃ શરૂ થયા. સબાજનો પુનઃ યથાસ્થાને ગોઠવાઈ ગયા. મિનલશમાં બાહાર જમી; કારણ કે સબાજનોના શરીરમાં શરાબે જોરા હતો. ગાનારીઓ પણ બાહારમાં આવી હતી, અને તેઓ ઈરાનની હતી અને સબાજનો-

માંના લગભગ બધા જ ફારસીથી અવગત હતા. પેશવાજમાં સગળ થયેલી અણિયાળી આંખવાળી ખોરાસાનની ગાયિકાએ દિલચસ્પ, ઇશકથી લખાલખ ગજલ છેડી:-

ગજલ

દિલમ દર આરાકી આવારેહ્ શુદ-આવારેહ્ તરબાદા;
તનમ અજ બિદિલી બિચારેહ્ શુદ-બિચારે તરબાદા. ૧
ખતાં રાજે અસિરાં બુદ્દ્ તો અધ્યાર મિ દારદ;
ખખૂન રિજે ગરિખાં ચશમે તો અધ્યારે તરબાદા. ૨
રાત્ત તાજેહ્ અગલત ખહરે મુદ્દને ખુદ તાજે તરબાદમ્;
દિલત ખારસ્ત ખહરે કુશતને મન ખારે તરબાદા. ૩
અગર અય ઝાહિદ દુઆએ ખયર મી ગુઈ મરા ઇન્ગુ;
કે આન આવારેહ્ એકુએ ખુતાં આવારેહ્ તરબાદા. ૪
દિલે મન પરિહ ગશત અજગં ને જાગુનેહ કે ખે હા ગરદદ;
અગર જાનં ખદીન શાદસ્ત યા રખ્ખે પાર તરબાદા. ૫
હમેહ ગુઈદ કે અઝ ખૂન ખારીખશ ખલ્કી ખજં આમદ;
મનીન ગુચમ કે ખહરે જાનેમન ખૂનખારે તરબાદા. ૬
શુખા તર દામની ખૂ કર્દ ખુશરો ખાદુ ચશમે તર;
બિઆખે ચશમે મિઝગાં દામનશ હમ્વારેહ્ તરબાદા.* ૭

અમીર ખુશરો.

તેની નાજુક અદા હવામાં ફિરજની માફક સરવા લાગી. તેનો બ્રૂક્ષેપ કાતીલ કઠારીનું કામ કરવા લાગ્યો. તેના અંગના મરડાટે જગરમાં શૂળીની માફક ઇશકનો ધા કર્યો. અહા! શું બાવપૂર્ણ ગઝલ હતી! સબાજનો છક્ક થઈ ગયા. “વાહ વાહ”ના યોકારથી સબાજહ ગાજ રહ્યું. સુરીલા સૂરથી ગાયિકાએ ખીજું ગાન જોડ્યું.

જે સમયે આમ ગાનરંગ હડતા હતા તે વખતે ઇકામુદ્દૌલા એકલો તે ચોરડીમાં જ વિચારમગ્ન હતો.

લાંથી ખયરુન્નિસા જતી હતી તેણે તેને જોયો અને બોલી:-“વાહ, હજરત! આપ અહીં શું કરો છો? અને આ શું? આપના ચહેરાપર આ કોઠનાં ચિહ્ન શાં? આપની આંખો જાણે કોઈને કરડી ખાવા જતી હોય એવી લાગે છે ને.”

“કોણ? ખયરુન્નિસા!” જાણે એકાએક જાગૃત થયો હોય તેવે સ્વરે ઇકામુદ્દૌલા બોલ્યો; “આપ હું શું કરું છું તેની તપાસ રાખો છો કે? આપ આમ જાસૂસી કરવાનું ક્યારથી શિખ્યાં?”

“ઘણા વખતથી. આપ જો ખુબારકની છાતી ચીરી નાખવા જતા હો, ને તે વખતે જેવી તમારી આંખ જણાય તેવી અત્યારે જણાય છે.”

“ખાનુ! આપ ખાલી વેહેમાવ છો. મારી આંખમાં કશું નથી. આપને તો ખાલી ભ્રમ છે. ઘણી વખત મારો ચહેરો એમ ભાસે છે. હું પોતે જેની સાથે મમતા બાંધું છું, તેનાપર પણ મને એવી દૃષ્ટિ ફેંકવાની ટેવ છે.”

“વાર, તો આપ મારાપર એવી કરડી દૃષ્ટિ ફેંકો.”

* પરિશિષ્ટ જૂઓ.

“આપના હાસ્ય આગળ તે દૃષ્ટિ દીન બની જશે, તેનું કંઈ વળશે નહિ, એની મને પક્ષી ખાત્રી છે.”

“હવે આ ક્યારે બધું બંધ થશે?”

“શું?” અચરુત્રિસાએ પૂછ્યું.

“આસ્તો,” મિજલશ તરફ હાથ કરી કહ્યું; “એ ક્યારે બંધ થશે વાર?”

“કેમ વાર? આપને ગાન પસંદ નથી આવતું કે શું?”

“ના, ના, તેમ નથી. સેહેજ પૂછું છું.”

“હ્યો, એ ગાન પૂરું થયે કંઈ મિજલશ પૂરી થવાની નથી. હજી તો કંઈક રાગરંગ થશે.”

“એમ?”

“એમ નહિ તો હજી તો શરાબપાણી તો લેવાશે, કંઈ રમતો રમાશે, કંઈક મોજ હુંડારો. ગાનારીઓ એમને એમ જવાની છે થોડી?”

“એટલામાં બાહાર સુલ્તાન કુલિખાં ઉઠ્યો. કારણ કે ગાન એટલામાં જરા બંધ પડ્યું. મલેક મુબારક વળાવવા ઉભો થયો, અને પૂછ્યું, “કેમ, આપે આટલી બધી ઉતાવળ કીધી?”

“જરા કામ છે, ને તબિયત પણ ઠીક નથી.”

“વાર, જેવી મરજી.”

“હા, પણ બાંદીને મોકલી દિલશાદને તૈયાર થવાનું કહો તો.”

“હા, પણ દિલશાદખાનમ તો હમણાં આમ ચાલી ગયાં. આપને ખબર નથી?”

સુલ્તાન કુલિખાંએ મુબારકનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો અને ચાલતાં ચાલતાં કહ્યું:—

“મુબારકખાં! દિલશાદખાનમ આપની સાથે લગ્ન કરવા રાજી નથી. હું પરાણે તેને તેમ કરવા ફરજ પાડીશ નહિ, સમજ્યા? આપને જે કરવું હોય તે બેલાશક કરી લેજો.” એટલું કહી સુલ્તાન કુલિખાં ત્યાંથી ચાલી ગયો.

તેને ચાલી ગયાને બહુ વાર નહિ થઈ હોય એટલામાં ખુદ્દને આવી પૂછ્યું:

“હજરત! આમ અહીંથી ચાલી ગયાં વાર?”

“હા?” મલેક મુબારકે જવાબ આપ્યો.

“અને શાહબદી સાહિબા?”

“તેઓ પણ સાથે જ ગયાં.”

ખુદ્દને ત્યાંથી ચાલી ગઈ. તેને લાગ્યું કે, ‘સમરોરખાંની સાથે મનમાં વખત જશે. જે થયું તે ઠીક છે. ધણુંય મોડું ઘર જવાશે એમાં શું?’

આણી તરફ મલેક મુબારકને એક બાંદી તરફથી ઇશારો થયો હતો કે દિલશાદખાનમ મળવા માગે છે. દિલશાદખાનમને શોધી કાઢી તે શું કહેવા માગે છે તે જાણવાનો તેનો વિચાર થયો. તેણે પોતાની વિશ્વાસુ બાંદીને બેલાવી અને કહ્યું,—

“જો, દિલશાદખાનમને સૂચના કર કે આ દિવાનખાનાના પાસેના ઓરડામાં હું તેમની રાહ જોઉં છું. તેમને જાણાવજે કે, બેગમ મહલ કરતાં અહીં એકાંત છે અને અહીં વાતચીત કરવા વાંધો નથી.”

તે બાંદી સકામ કરી ત્યાંથી ચાલી ગઈ; દિલશાદખાનમને શોધી કાઢી અને તેને મલેક ખુબારકનો સંદેશો જણાવ્યો. દિલશાદખાનમ ત્યાં જવા તૈયાર થઈ. બાંદી તે ઓરડો બતાવી ત્યાંથી દ્વર સરી ગઈ.

પ્રકરણ ૮ મું

યાચના

મંદ પગલે દિલશાદખાનમ તે ઓરડામાં દાખલ થઈ.

મલેક ખુબારક તરત જ ઉભો થયો અને સ્મિત મુખે જરા આગળ વધી બોલ્યો:—“પધારો, ખાનમ! ખેસો આ ગાદીપર.”

“એવા વિનયની શી જરૂર છે?”

“કેમ વિનયની જરૂર નથી? તો શાની જરૂર છે. શાહબદી સાહિબા! આપની પ્રતિ અવિનય થાય ખરો કે?”

“થાય કે નહિ તે જાણી વાત છે; પણ હું ધારું છું કે આપ જેવા સદ્ગુહ-સ્થને હાથે તો નહિ જ થાય.”

દિલશાદ ગાદીપર બેઠી. મલેક ખુબારક સામે બેઠો.

દિલશાદખાનમે પૂછ્યું:—“મારી બાંદી ગઈ તો નથી ને? મારી સાથેના માણસો અહીં છે ને? વારુ, અહીં કોઈ આપણી વાતથી સાંભળે એમ તો નથી ને?”

“આપ બેફિકર રહો, મેં સઘળી વાતનો બદોબસ્ત કર્યો છે. આપ કશાની ચિંતા કરતા ના. મેં સાંભળ્યું છે કે, આપને કંઈ મારી પાસે માગવાનું છે, શાહબદી સાહિબા!”

“હા, મારે આપની પાસે કંઈ અરજ ગુજરવાની છે.”

“આ ગુલામ આપની ખિદમતમાં હાજર છે.”

“હજરત! આપ ગુલામ હોત તો ઘણું જ સારું, કારણ કે તેમ હોત તો હું આપનાપર હુકમ બજાવત, પણ અત્યારે તો મારે આપની પાસે અરજ ગુજરવાની છે.” હસતાં હસતાં દિલશાદખાનમ બોલી.

“આપના હિદારના દર્શન કર્યો ત્યારથી હું આપનો સદાને માટે ગુલામ થઈ રહ્યો છું ને આપની આજ્ઞા ઉઠાવવા તૈયાર છું, અને આપને રાજ કરવાં એ મારા અંતઃકરણની ઇચ્છા છે.”

“એમ, આપ ખરું કહો છો? જો જો ફરતા ના?” હસતાં હસતાં મનકની ઢબે દિલશાદ બોલી.

મલેક ખુબારક સમજ્યો કે વખતે તે રાખજીભળથી બાંધી લેશે; માટે વાત ઉઠાવવા કહ્યું:—“પણ હું નથી ધારતો કે આપ કંઈ અધરિત આજ્ઞા કરો, વા જે ન થાય એવી માંગણી કરો.”

“પણ થાય, એવી હોય તો?”

“થાય એવી છે કે નહિ, તે કહ્યા પહેલાં શી રીતે ખબર પડે? આપ તેને થાય એવી લેખતાં હો, પણ કદાચ તે બને તેવી ન હોય તો?”

“તો એમ કહો કે, મારી આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવા કે કહોને મારી માગણી મંજૂર કરવા આપ તૈયાર નથી.”

“એમ બને ખરું? આપને એમ લાગે છે કે, જે મારાથી બનતું હોય તેો આપના શબ્દને હું પાછો દેલું?”

“હજરત! મને એમ જણાયું છે કે આપે અબ્બાજનનપર એક પ્રકારનો કાબૂ મેળવ્યો છે, ખરી વાત?”

જવાબમાં અર્થસૂચક ચેહેરે સ્હેજ માથું નમાવ્યું.

“મેં સાંભળ્યું છે કે, આપની પાસે એક પત્ર છે, અને તેનાપર અબ્બાજનનના દસ્કત છે. જે તે પત્ર શાહના હાથમાં જાય તો તેથી અબ્બાજનનને ઘણા જ નુકશાનમાં આવવું પડે, તેમની આખરુ ઇજ્જતને કલંક લાગે, અને કદાચ શાહની ગરમરજ થાય તથા તેમની પાસેથી સુબાજીરીનો અખ્તીયાર લઈ પણ લે.”

“એથી પણ વધારે નુકશાન થાય, કદાચ તેમની છંદગી પણ જોખમમાં આવી પડે. પણ હા, આ બધી હકીકતની આપને ક્યાંથી ખબર પડી?”

“ગમે ત્યાંથી: પણ, હુજુરેવાલા! હું એમ પૂછું છું કે તે પત્ર શાહની પાસે જાય એમ તમે ઇચ્છો છો ખરા?”

“જો આપ મને ફરમાવો તો ન મોકલું; આપ કહેતાં હો તો તે પત્રનો હું નાશ કરું; પછી?”

“આપ તે પત્રને ફાડી નાંખો. આ બાબી નાંખો. અબ્બાજનને મને કહ્યું છે કે, આપ મારી સાથે લગ્નમાં જોડાવા ઇચ્છો છો. હું એ બાબત આપનો એહશાન માનું છું, પણ હુજુર! હું તેમ કરવા અસમર્થ છું.”

“શા માટે? આપ એમ માનો છો કે, હું એક અદના માણસ છું? શું આપ એમ લેખો છો કે, મારી પાસે પૈસાનાં જોઈએ તેવાં સાધન નથી? શું હું માન ઇજ્જતમાં છેક ઉતરતો છું, આ મારા પૂર્વજો ખાનદાન ન હતા? કહો આપને શો વાંધો છે?”

“વાંધો કંઈ નહિ, માત્ર એ કે હું આપને ચાહાતી નથી.”

“ખરી વાત, એમાં ના નહિ. કોઈ પણ સ્ત્રી પરણ્યા પહેલાં તેના સ્વામીને ચાહાતી નથી. શાહજાદી સાહિબા! લગ્ન એ તો પ્રેમના મંદિરનું દ્વાર છે. એ દ્વારમાં પ્રવેશ કર્યા પછી પ્રેમની ઝાંખી, દર્શનનો અનુભવ થાય છે.”

“તો શું એ આપ આપના અનુભવથી કહો છો?”

“ના જ. એ અનુભવ હજી લેવાનો છે,” તેનાપર તીવ્ર દૃષ્ટિપાત ફેંકી કહ્યું; “આપની મહેરબાની હશે તો એ અનુભવ આપણે સાથે જ લઈશું. પ્રેમના પાઠ પછી હું આપને પઢાવીશ.”

“તો શું આપે ઇશ્કની પાઠશાળા ઉઘાડી છે આ કોઈ આપ પ્રેમના પંડિત કે મોલવી છો?”

“આપ જેમ માનો તેમ, પછી—”

“પણ આપની પાસે એ પ્રેમપાઠ પઢવા મારું મન ના પાડે છે.”

“ના પાડે વા હા પાડે, આપને એમ કર્યા વગર છૂટકો નથી,” કંઈક રોષવ્યંજક સ્વરે ગર્વભરી દૃષ્ટિએ મલેક સુબારક બોલ્યો.

“છૂટકો નથી?” આશ્ચર્યચકિત ચેહેરે દ્વિલશાદખાનમ બોલી.

“ના, છૂટકો નથી. હું પૂછું છું કે, આપ આપના પિતાશ્રીને ચાહો છો વા નહિ?”

“જે તેમનું શ્રેય એમ થવું હોય તો આ હંદગી પણ અર્પણ કરવા તૈયાર છું.”

“વાર તો શાહનદી સાહિબા ! હું પૂછું છું કે, તેમને જે તેમના સ્થાનપરથી હાંધી મેલવામાં આવે, એક સામાન્ય કેદીની પેઠે તેમને બેડીમાં જકડવામાં આવે, તેમનાપર રાજ્યદ્રોહનો આરોપ સાબીત કરવામાં આવે, તેઓ નિમકહરામ છે એમ પૂરવાર કરવામાં આવે, રાજ્યના કદા દુશ્મન સાથે સામેલ થઈ શાહની સામે ખંડ ઉઠાવવા તૈયાર છે, એ વાત લોકોમાં અને ઉમરાવોમાં નહર થાય, આ વૃદ્ધાવસ્થામાં તેઓ એવી બદનામી મેળવી પ્રાણહંડની સજા મેળવે, એ શું આપને પસંદ છે ? આમાંથી બચવાનો એક જ ઉપાય છે, અને તે એ કે આપે મારી સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થવું.”

તેનો પ્રત્યેક બોલ શાહનદીને વિંછુના ડંખની સમાન વેદના કરવા લાગ્યો. તેના હૃદયમાં એવો તો આઘાત થયો કે નાણે તે વધારે સાંભળવાને રાજ ન હોય. તેણે પોતાના બે હાથવતી આંખો બંધ કરી માથું નીચું પગપર ટેકવું. અલેક ખુબારક મંત્રમુગ્ધ ચેહેરે ફાણબર નેઈ રહ્યો. આ શોકસ્થાન અવસ્થામાં તેનું અપ્રતિમ સૌંદર્ય તેને લોકોત્તર બાસ્તું. તેના હૃદયમાં કંઈક અવનવા બાવ નગૃત થયા. તે આગળ સર્ચો, અને તેણે પોતાનો હાથ તેના સ્કંધપર રોપી મુખ તેને સંલગ્ન કરવા તત્પર થયો.

એકાએક સ્વપ્નમાંથી કોઈ જગી ઉઠે તે પ્રમાણે તે શુદ્ધિમાં આવી. જેમ કોઈ હરિણી બચને જોતાં નાસવા તત્પર થાય તેમ તે પાછી સરી, અને કોઈ સાંપણ ફુંકડો કરે તેમ બોલી:—

“આ શું હજરત ! આ શું આપને ઘટિત છે ?”

દિલશાદખાનમના આ તાનાથી અલેક પોતાની પૂર્વ સ્થિતિપર આવ્યો; તેના ચેહેરાપરથી વિકારની છાયા પલટાઈ, તે નીચું જોઈ રહ્યો.

દિલશાદખાનમને તેની આવી સ્થિતિ જોઈ દિલમાં આશા ઉત્પન્ન થઈ કે હજી બાજી હાથમાંથી ગઈ નથી; હજી દાવ અજમાવ્યે બાજી હાથમાં આવવાનો સંભવ છે.

ફાણુવાર રહી ખુબારકે તેના સામું જોઈ કહ્યું:—“માફ કરો, શાહનદી સાહિબા ! હું શું કરું ? હું લાચાર છું એમાં કંઈ મારો વાંક નથી. વાંક આ આપના કાફિર હુસ્નનો છે.”

“હજરત ! આપ ચતુર છો. જે કોઈની દૌલત દેખી તે લેવાને આપનું મન થાય તો તેમાં આપનો વાંક નથી, તે દૌલતોનો છે નહિ વારું ? આપને આંખાના ઝાડપર કેરી જોઈ મોંમાં પાણી આવે તો તે કેરીનો ગુન્હો છે, આપનો તો નહિ, એમજ ને ?”

અલેક ખુબારક સમજ્યો કે આ વાક્યવિદગ્ધા જોડે તે ફાવે તેમ નથી. તે પોતાનો બાવ મનમાં દબાવી બોલ્યો:—

“શાહનદી સાહિબા ! હું એમ નથી કહેતો. આપનું સૌંદર્ય એવું છે કે હરેક આદમી મુગ્ધ થાય, તો પછી મારો શો વાંક છે ? હું આપના હૃદયમાં થોડું સ્થાન મેળવવા ઇચ્છું છું; શું આપ તેની ના પાડશો ? શું આપના દિલમાં મારે માટે જગા પણ મમતા નથી ? આપને મારા કહેવાથી લેશ પણ અસર થતી નથી ?”

દ્વિત્રશાદખાનમ ચૂપચાપ બેસી રહી મલેક ખુબારક તેનો આવ કુળી ગયો. તેની આંખ હિંસક માણી જેવી ધૂરકતી જણાવા લાગી, અને તે આમહ-પૂર્વક વધુ બોલ્યો:—

“ગર આપના દિલમાં મમતાનો છાંટો ન હોય તો તેની કંઈ ચિંતા નથી. આપ ચાહો તો મને ધિક્કારો, અને જુઓ કે તેનું પરિણામ શું આવે છે? આપના અપ્પાબનનની શી સ્થિતિ થાય છે, તે જોજો. તેઓ બલેને ક્યદખાનામાં જાય ત્યાં પગમાં બેડીઓ પહેરી હંદગી કાઢે, ત્યાં તો હાથીના પગ તળે છુંદાઈ જાય, તેમાં મને થોડું નુકશાન છે? તેમના જવાથી મને લાભ છે. તેમની પડતી-થી જ મારી ચઢતી થવાની છે. તેઓ જશે તો મારા માર્ગમાંથી સદાને માટે શૂળ જશે. પણ યાદ રાખજો, શાહનઝી સાહિબા! કે તેમની હંદગીનો આધાર આપના અક્ષરપર છે. તેમને ખચાવવા એ તમારા હાથમાં છે.”

“રહમ, રહમ, ખુબારકખાં! રહમ! આપ શું એવા ખેરહમ છો કે, મારું કહેવું છેક જ માનશો નહિ? આપનામાં શું આખરનો છાંટો પણ નથી? ના, ના; આપ વિચાર કરો: આજ તમારો વારો છે, તો કાલે કોઈ બીજાનો આવશે; સત્તા કોઈની રહી નથી ને રહેવાની નથી. ખુબારક, વિચાર કરો કે, અપ્પાએ આપનું કદિ નુકશાન કર્યું છે? અહા! જેની આખી હંદગી સારા કામોમાં ગઈ છે; જેણે રાજસત્તાને પણ પોતાના હૃદયમાં સ્થાન આપ્યું નથી; એટલું જ નહિ પણ જેણે તમારા ઉપર અનેક ઉપકાર કર્યા છે, તેની સામા દગો રચવામાં આપને લાભ થવાનો નથી. ઈશ્વર જસ્તુર તેનો બદલો આપશે. આપના હાથમાં બલાઈ કરવાનું છે; આપ શા માટે તેમ કરતા નથી? આપ મને ચાહો છો. હું કબુલ કરું છું કે, તેમ હશે. મને વખત આપો; હું મારા હૃદયમાં તમને સ્થાન આપવા પ્રયત્ન કરીશ. માત્ર આપ તે દુષ્ટ ધરાદાને મનમાંથી કાઢી નાંખો; વેર ન લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરો—”

આટલું બોલતાં તેને શ્વાસ બરાઈ આવ્યો; તે એકદમ અટકી પડી, અને મલેક ખુબારકના સામું જોઈ રહી. તે જોતી હતી કે, કંઈ કરતાં ખુબારકના દિલને અસર થાય છે કે નહિ. તેણે ખુબારકના ચહેરાપર દયાનો વિકાર જોયો નહિ. તે સ્વભાવે અભિમાની હતી છતાં તે તેને પગે પડી અને કહ્યું:—

“ખુબારક! ખુબારક! હું રહમની લીખ માંગું છું.”

“લીખ, લીખનો જવાબ લીખથી મળે છે. યાને એજ કે આ ખુબારક કદિ તેના બોલવાથી પાછો ફર્યો નથી અને ફરશે નહિ. સમજ્યાં સાહિબા? માનવું હોય તો માની જાઓ. નાહક સમય ગુમાવો નહિ. હા, કે ના જે કહેવું હોય તે કહી દો.”

તે એકદમ ઉભી થઈ; જાણે તેનું હૃદયસ્પંદન ખંધ થઈ જવું હોય એમ તેને લાગ્યું; જાણે મોતની કરાલ છાયા ઝસવા લાગી હોય તેમ તે આંખે શરીર કમ્પ અનુભવવા લાગી, ધુજતા સ્વરે બોલી:—

“લાવો, તે કાગળ ક્યાં છે? હું કબુલ-મંજુર—” એટલું બોલતાં તેનો સ્વર મંદ પડતો ગયો અને જાણે ચકરી આવી હોય તેમ તમર ખાધ નીચે પડી.

મલેક ખુબારક ક્ષણભર તે વિલાયલા કમળસમાન મુખ સામું જોઈ રહ્યો.

તેનું મૂળાલવત્ શરીર એર સુંદર દેખાતું હતું. મુખારકે તેને આ સ્થિતિમાં રહેતા દીધી નહિ. તેણે તેને ઉચકી, અને તે એરડાની અંદરની બીજી એરડામાં શયનગૃહ હતું ત્યાં લઈ જઈ પલંગપર મૂકી.

એટલામાં બાહાર પગલાંનો અવાજ તેને કાને પડ્યો. તે દરવાજે ખંકરીઘ આગલા એરડામાં આવ્યો તો ખચક્રનિસાને જોઈ. તેને જોતાં જ ખચક્રનિસા બોલી:-

“ખ્યારે! આપ એકલા અહીં શું કરો છો?”

“શું કરે? કંઈ જ નહિ. આ જરા બેસી બેસીને કંટાળો આવ્યો, ને એમ લાગ્યું કે, જરા એકાંતમાં બે ધડી બેસું તો ઠીક.”

“એકલા તો ઘણી વાર રહેવાનો પ્રસંગ આવે છે, પણ અત્યારે મહેફિલ છોડી આવવું એ શું ઘટિત છે?”

“પણ હું ક્યાં અહીં આખો વખત બેસી રહેવા માગું છું? જરા ધડી આડા થયા પછી પાછો જવાને તૈયાર જ હતો.”

“પણ ખ્યારે! આપની તન્હાઈમાં કંઈ ખલલ પડવાની હતી કે આપને બારણાં અંદરથી દઈ દેવાની જરૂર પડી?”

“હા, મારે કોઈની સાથે ખાનગી વાતચીત કરવાની હતી.”

“કોની સાથે? આટલી રાતે એવો મેમાન કોણ હતો?”

“એ બધું જાણવાની જરૂર? રાજકાજમાં માથું મારવાનું કામ શું?”

ખચક્રનિસા ચૂપ રહી. તે નીચું જોઈ રહી. તેની દૃષ્ટિ કંઈ ચળકતા પદાર્થ પર પડી અને પડતાંની વાર તે પદાર્થને તેણે ઉચકી લીધો અને પૂછ્યું:-

“હજરત! આ શું છે?”

એ જોતાંની વાર અલેક મુખારક ચોકચો, સેજ ઓભિલો પડી ગયો; પરંતુ તે પૂર્વવત્ ડોળ ધારણ કરી બોલ્યો:-

“શું છે તે જાણવું નથી? મને શું પૂછો છો?”

“ખ્યારે! એમ વાત ઉડાવવાનાં ફક્ત મારે ના. આ હાર કોઈ આવનાર પુરુષનો નથી, પણ તે કોઈ સ્ત્રીનો છે.”

“હરો, તેથી શું? અહીં ઘણા આદમી છે. કોઈ મહેફિલમાંથી અહીં આવ્યું હોય એ બનવા જોગ છે.”

“કોઈ આવ્યું હોય? સાહેબે આલમ! આપ મને મૂર્ખ સમજી વાત વાતમાં ઉડાવવાની કોશીશ કરતા ના. આપ અહીં શું કરવા આવ્યા હતા, તે મારી ધ્યાનમાં આવે છે. શું કરવા, તે આ હાર બતાવી આપે છે, સમજ્યા?”

“હાર શું બતાવી આપે છે?”

“અહીં કોઈ સ્ત્રીની હાજરી હતી, યા છે.”

“માનો કે અહીં કોઈ સ્ત્રી આવી હતી, તેથી મને શું? કોઈ બીજું અહીં કેમ નહિ આવ્યું હોય?”

“અહીં બીજું કોઈ આવે, એમ બનવા જોગ નથી.”

“આ હાર જ સાબીતી આપે છે કે અહીં કોઈ આવ્યું હતું. આપને મળવા માટે કોઈ આવ્યું હતું, અને તે આવનાર કોણ હતું તેની સાક્ષી આ હાર આપે છે.”

“હાર સાક્ષી આપે છે!! તું ઘેલી થઈ છે, યાતો ઈર્ષ્યાથી આંધળી થઈ છે. તને શું જોલવું અને શું ન જોલવું તેનું બાન નથી.”

“જનાબ! પ્યારે! આ દાસીને એમ ઉડાવવાની કોશ્લિશ કરતા ના, હું સારી રીતે સમજું છું કે, આપનો મારાપર કેટલો પ્યાર છે? પ્યાર હો, વા ન હો, પણ આપ મારી સાથે દગાખાજ ચલાવતા ના, ને ચલાવવામાં ફાવશો નહિ. આપ ભૂલી જવ છો કે, હું કોણ છું? હું કંઈ સામાન્ય સ્ત્રી નથી. આ હાર કોનો છે, તે શું હું જાણતી નથી. ? તે દહાડે આ હાર કોણ પહેરીને આવ્યું હતું, તે ખરાબર મારી ધ્યાનમાં છે. મેં તે હાર જોવા માંગ્યો હતો એટલું જ નહિ, પણ હું દાવાથી કહું છું કે આની જોડીનો ખીલે હાર અત્રે કોઇને ત્યાં નથી. આ હાર દિલ-શાહખાનમનો છે. કહો, ના કહો કે નથી. ?” એટલું બોલી તે પળવાર ચુપ રહી; તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી મલેક મુખારકની સામું જોઈ રહી અને બોલી, “આપ લાખ કહો, પણ હું માનું એમ નથી. આ સાબીતી ખસ્સ છે.”

“ખસ્સ છે? શું ખસ્સ છે? આજ શિરાજની ખૂમારી માથાપર ચઢી ગઈ હોય એમ લાગે છે. જા, જા, આરામ કર. આજ શું કહેવું, શું ન કહેવું તેનું તને બાન પણ નથી. કોની સાથે આમ બોલે છે, એ જાણે છે?”

“જણું છું, હજાર! હું કોની સાથે બોલું છું તેનું મને બાન છે. એક સયદે હવસ અમિર, ભવિષ્યના—”

“ખસ્સ કર, ખયરનિસા! આજ તારી ખુદ્દિ બહેર મારી ગઈ છે; આજ તારા ચિત્તનું ઠેકાણું નથી, ને અત્યારે તારી સાથે વાત કરવામાં સાર નથી. આજનો મુખારક દિવસ તારી સાથે માથાઝીકમાં ગાળવાનો નથી.”

આમ વાત થતી હતી, એટલામાં માણસોનો પગરવ અને બોલચાલ કાને પડી. આ જોઈ મલેક બોલ્યો:—

“જે, આ અમીરો મારી રાહ જુએ છે, અને મને શોધવા અહીં આવ્યા છે. આપને જે કહેવું હોય તે પછી કહેજે, અત્યારે મને કુરસદ નથી.”

એટલું કહી મલેક મુખારક બહાર આવ્યો. વાત ખરી હતી કે, તેને તેના સમવયી ઉમરાવો શોધતા હતા. મુખારકને જોતાં જ એક જાણુ બોલ્યો:—

“વાહ હજારત! આપ કોની સાથે ગુફતગો કરતા હતાં?”

“કોઈની પણ સાથે હોય, આપણે શું?” ખીનએ કહ્યું.

“આપણે શું, એમ કેમ? મને લાગે છે કે, કોઈ બહેશતની દૂર સાથે વખત જુગરવા અહીં ભાગી આવ્યા હશે.”

“અરે દોસ્ત! જો બહેશતની દૂર અહીં આવશે તો પછી બહેશતમાં રહેવા-વાળા શું કરશે?”

“સ્વર્ગમાં દુકાળ પડશે તો ફિરીસ્તાને મોકલી ખીજ દૂરોને પકડી મંગા-રશે,” ત્રીનએ કહ્યું.

“અરે, આમ વખત ક્યાં સૂધી ગાળવો છે? ચાલો ચારો? દાવ માંડીએ.”

ગાદીપર સતરંજ ખીલાવવામાં આવ્યા. તેઓ સર્વ ખેલવા લાગ્યા. નોકરને હુકમ થતાં શિરાજ અને જામ પણ પાસે બાજપર ગોઠવાયા. જામ ખાલી થતાં મેકરો ભરી આપતા હતા; બાજનો રંગ જામતો હતો; વચ્ચે ટાળટાપા થતા હતા. એકે કહ્યું:—

“જે આ રાજને મહાત કરું છું.”

“હા, ચાર ! કર. ખાદા વગર રાત્ર એકલો શું કરે ?”

“વાત તો ખરી, રાત્રનું બળ એના લશ્કરપર જ છે. લશ્કર વગર એકલો રાત્ર શું કરે ?”

આ પ્રમાણે તેઓ સતરંજ રમવામાં ગુંથાયા હતા. તેવામાં એકાએક માણુ-સોની ખૂમરાણુ સંભળાઈ. ‘આગ, આગ’ની ખૂમ કાનપર આવવા લાગી. મહેલના કોઈ ભાગમાં આગ લાગી હતી. તેની જ્વાળાઓની રોશની ઝગઝગાટ જણાતી હતી. મહેલ પથરનો હતો. એટલે આગ પ્રસરવાનો કે તેથી ઝાઝું નુકસાન થવાનો ભય ન હતો. તે માત્ર એક નાનું છમકલું હતું, છતાં આગની ખૂમથી તેઓ સફાળા થયા. એક જણ બહાર શું થયું તે જોવા દોડ્યો. તેઓનો પ્રથમ વિચાર અંદર જઈ સ્ત્રીવર્ગની ખબર લેવાનો હતો, અને તેઓ એમ કરવા જતા હતા એટલામાં એક યુવતી છળંગ લેતી અંદરથી બહાર આવી. તેનો પોશાક અસ્ત-વ્યસ્ત, કેશ છુટા અને ચહેરાપર ભયની છાપ સ્પષ્ટ જણાતી હતી. તેને જોતાં જ તે પુરુષો ચોંક્યા, અને બેએક જણ બોલી ઉઠ્યા:-

“કાણ ? દિલશાદ-ખાનમ !”

આ રમણીના એકાએક આવવાથી તેઓ આગની વાત ભૂલી ગયા, અને આશ્ચર્યચકિત થયા. ઇકામુદૌલાએ પોતાના મનનું સમતોલપણું ખોયું ન હતું. તે એ રમણીને જોતાં બોલ્યો:-

“શાહનદી સાહિબા ! આપ અહીં ક્યાંથી ? આપને કંઈ ઇન તો થઈ નથીને ?”

તે રમણીએ ડોકું હલાવી સૂચવ્યું કે, કંઈ ઇન થઈ નથી. એટલામાં જે માણસ સતરંજ રમતાં આગની ખૂમ સાંભળી બહાર ગયો હતો તેણે ખબર આપી કે, આગભાગ કંઈ નથી; માત્ર સેહેજ છમકલું હતું, અને તે બુઝાવી નાંખવામાં આવ્યું છે. આ સાંભળી તેમના મનમાં શાંતિ આવી. ઇકામુદૌલાએ ફરીથી પૂછ્યું:-

“શાહનદી સાહિબા ! આપ અહીં ક્યાંથી ?”

દિલશાદખાનમ જવાબ આપે ત્યાર પહેલાં એક જણ બોલ્યો.

“શાયદ ! તેઓ રસ્તો ભૂલી અહીં આવ્યાં હશે ?”

“રસ્તો ભૂલી ! અહીં રસ્તો ભૂલવા જેવું શું છે ? પણ આ ચોરડીમાં શી રીતે આવે ?” બીજાએ કહ્યું.

શરાબમાં તેઓ ચકચૂર હતાં; શરીરમાં લોહી વેગથી વહેતું હતું, અને તેમના મગજનું ઠેકાણું ન હતું. તેઓ કોની સાથે વાત કરતાં હતાં, તેનું જ્ઞાન તેમને તે વખતે ન હતું. જો કે તેઓએ છેક શુદ્ધિ ખોઈ દીધી ન હતી, છતાં ચિત્તની વ્યવસ્થિતતા બરાબર ન હતી.

“હશે, શાયદ, કોઇને એકાંત મળવા આવ્યાં હશે.”

ત્રીજાએ કહ્યું:-“અગર જો આપના પિતાને આ વાતની ખબર પડે તો શું કરે ?”

“શું કરે ? આમ કરે,” એટલું કહેતાંની વાર ઇકામુદૌલાએ જોરથી એવી તો મુઠ્ઠી મારી કે તે શપ્થો બોલનાર જમીનપર પડી ગયો. ઇકામુદૌલા એક યુવતી પ્રતિ અપમાનજનક શપ્થો સહન કરી શક્યો નહિ. પરિણામનો વિચાર કર્યા વગર જ તેણે આઘાત કર્યો. અડા ! વીર પુરુષો પરિણામનો વિચાર કરે છે

ખસ ? ગરીબની એક હાથ સાંભળતા જ તેમનું હૈયું કાંપી ઉઠે છે ઇકામુદૌલાના આઘાતથી બેત્રણ જણાએ પોતાના હાથ તરવાર પર મૂક્યા. તરત જ ઇકામુદૌલાની તરવાર મ્યાન બહાર નીકળી. મલેક ઝુબારકે જોયું કે મામલો ગંભીર રૂપ પકડેલો જાય છે, અને રંગમાં ભંગ થશે તથા નાહક ખૂન રેડાશે. આવી વસ્તુસ્થિતિ જોઈ તે બોલ્યો:-

‘મિત્રો ! આમ નાહક લોહી રેલાવવામાં કંઈ સાર નથી,’ ઇકામુદૌલા તરફ વળી કહ્યું;-“અજબ દોસ્ત ! આ આપ યુવતીની આબરુને જેટલી નિષ્કલંક જોવા ઉત્સુક છો, એટલો જ ઉત્સુક હું છું, અને તેની આબરુ નિર્મળ રહે એ મને મિત્ર છે. દિલશાદખાનમની આબરુને કલંક લાગ્યું નથી અને તેથી તેને રક્તથી ઘોઈ નાંખવાની કંઈ જરૂર નથી. મિત્રો ! ખરી વાત એ છે કે દિલશાદખાનમ કંઈ ખાસ અગત્યની વાતચીત માટે મને મળવા આવ્યાં હતાં, અને તે વાત માત્ર મને ખાનગીમાં જણાવવાની હતી એ આપને જણાવવામાં કંઈ હરકત નથી. દોસ્તો ! ખરી વાત એ છે કે, શાહનદી દિલશાદખાનમ મારી સાથે લગ્ન સંબંધમાં જોડાવાનાં છે, તેને માટે કંઈ અગત્યની ગોઠવણ કરવાને માટે અહીં આવ્યાં હતાં.”

ઇકામુદૌલા દિલશાદખાનમના સામું જોઈ રહ્યો. તે ચૂપચાપ ઉભી રહી. ઇકામુદૌલા બોલ્યો:-“હું નથી ધારતો કે એ વાત ખરી હોય.”

“આપને યકિન ન હોય, તો આ રહ્યાં શાહનદી સાહિબા, એમને પૂછો.”

ઇકામુદૌલા પુનઃ શાહનદી તરફ વળ્યો અને બોલ્યો:-

“શાહનદી સાહિબા ! આ શું ખરી વાત છે ?”

પુનઃ શાહનદી ચૂપ રહી.

“આપના બોલવામાં લેશ પણ સમ્બાધ હોય એમ જણાતું નથી,” તિરસ્કાર વ્યંજક સ્વરે અને ધૃણાદર્શક ચહેરે ઇકામુદૌલા બોલ્યો.

“શાહનદી સાહિબા ! હું બોલ્યો છું તે ખરું છે કે નહિ ?” હિંસક પશુના જેવી વિકાળ દૃષ્ટિ ઇકામુદૌલા તરફ ફેંકી મલેક ઝુબારકે શાહનદીને પૂછ્યું.

દિલશાદખાનમ ચૂપચાપ ઉભી રહી હતી. તેની દૃષ્ટિ એકદમ નીચી હતી. મલેક ઝુબારકના સાક્ષીઓ મુગે મોંએ આ સર્વ તમાસો જોઈ રહ્યા હતા.

“શું હું ખોટું કહું છું શાહનદી સાહિબા ?” મલેક ઝુબારકે ફરીથી પૂછ્યું.

“ના, આપનું કહેવું ખોટું નથી.”

જાણે કોઈ પ્રતિસ્પર્ધિનો પરાબવ કરી વિજય મેળવ્યો હોય એવી ગર્વ ભરી દૃષ્ટિ ઇકામુદૌલા પર નાંખી મલેક ઝુબારકે શાહનદી તરફ વળ્યો. અને જાણે તે તેને કંઈ કહેવા જતો હોય તેમ તેની સન્નિધ આવ્યો, પણ એટલામાં દિલશાદખાનમ જાણે કોઈ મલિન પદાર્થને છાંયો તેના શરીરને સ્પર્શ કરતો હોય તેમ તે પાછી સરકી. જાણે કોઈને મદદ કરવા આહ્વાન કરતી હોય, તેમ તેણે ત્યાં ઉભેલા માણસો પ્રતિ દૃષ્ટિપાત કર્યો. પળવાર નિશ્ચય ન કરી શકી હોય તેમ ચૂપ ઉભી રહી, અને આખરે ઇકામુદૌલા ભણી વળી કહ્યું:-

“હજરત ! આપ મહેરબાની કરી મને અહીંથી મારા મકાન સુધી લઇ જવા કૃપા કરો.”

ઇકામુદૌલાએ પોતાની તરવારને હજી મ્યાનમાં બંધ કરી ન હતી. તે બોલ્યો,

“શાહનદી સાહિબા ! ઘણી ખૂશીથી.”

એટલું કહી તે દિલશાદખાનમની સાથે જવાને તૈયાર થયો, અને તે ઓરડામાંથી બંને ચાલી ગયાં.

મકરણુ ૯ મું આળ આળ્યું

ધંકામુદૌલા બહાર આવ્યો. એક રાત્રિ ચાર પાસે ઉભો હતો તેને તૈયાર થવા કહ્યું, અને તરત જ દિલશાદખાનમને તેમાં બેસાડી પોતે બેઠો ને રાત્રિને રથ હાંકવા આજ્ઞા કરી.

ગાડી પૂર વેગમાં દોડતી હતી. રાત્રિની નિસ્તબ્ધતા વ્યાપી હતી. આકારામાં અગણિત તારા ફટી નીકળ્યા હતા. ચન્દ્રના ધવલ પ્રકાશમાં સુષ્ટિ રૂબી હતી. પવનની મંદ બહેક વાતી હતી. ઝાડ કવચિત્ નાણે નિદ્રા ભંગ થતાં હોય તેમ સેજ ડોલતાં હતાં.

ઘણીવાર સૂધી દિલશાદખાનમ ને ધંકામુદૌલા બંને જણ ચૂપચાપ બેસી રહ્યાં. આખરે ધંકામુદૌલા બોલ્યો:-

“આખરે તમે વચન આપ્યું, ખરું કની?”

“હા, તેમ કર્યા વગર છટકો ન હતો,” ધીમેથી દિલશાદખાનમ બોલી;-
“જે મારાથી છટી શકાય તેમ હોત તો હું શું તેમ કર્યા વગર રહેત ખરી? જ્યારે આપે અને ખારીકીથી તે વાત પૂછી ત્યારે જે મારાથી બનતું હોત તો હું તે વાતને ઉડાવી દેત ને એટલા બધા માણસો વચ્ચે આપને ભૂંડા પાડત નહિ. પણ હું લાચાર હતી. ખુબારકે કહ્યું તે ખરું હતું. હું તેને એકાંતમાં મળવા ગઈ હતી. મેં તેને ઘણું કહ્યું, મેં ઘણી નમ્રપણે અરજ ગુબરી, પગે પડીને લીખ માગી, પણ તે પાપાણુદૌલથી એકનો બે થયો નથી;” નાણે તે વાતની સ્મૃતિ તેના અંતરને કોરતી હોય તેમ તે દુઃખદ અને ગળગળા સ્વરે બોલી;-“હજરત! મારે એ આત્મભોગ આપ્યા વગર છટકો નથી. શા માટે, તે હું આપને કહી શકતી નથી. પણ મારે તેની ઇચ્છાને વશ થયા વગર ઇલાજ નથી. જે તેનામાં ઉદારતા હોત, જે તેનામાં બહાદુરી હોત તો તેણે મને મુક્તિ આપી હોત, પણ ખુબારક, સંગદિલ ખુબારક તેમ કરે શા માટે? મારે તેની સાથે લગ્નની ગાંઠમાં બેડાયા વગર છટકો નથી. એમાંથી ઉગરવાનો આરો નથી. પણ ઓ ખુદા! હું એટલું જ ઇચ્છું છું કે તેની બીબી થતાંની વાર મને મોત આપજે.”

ધંકામુદૌલા ચૂપ રહ્યો. રથ ટેકરીપરથી ખડખડ કરતો પસાર થતો હતો. ચઢાણને લીધે ધીમેથી રાત્રિ તે રથને હાંકતો હતો. પળવાર પછી નાણે સ્વપ્નમાંથી નિવૃત્ત થયા હોય તેમ એકાએક ધંકામુદૌલા બોલ્યો:-

“શાહનદી સાહિબા ! હું કાણુ છું તે આપ નાણો છો? હું શા માટે અહીં આવ્યો છું તેની આપને ખબર છે? રૈનક મહેલમાં શા કાળે ઉતર્યો છું તેની માહિતી છે?”

જે વખતે દિલશાદખાનમને ખુબારકે કહ્યું હતું કે સુલ્તાન કુલિખાં તેના

સપાટામાં આવેલ છે, તે વખતે તેણે ઇકામુદૌલાનું નામ હોઠપર આણ્યું ન હતું; તેથી ન્યારે ઇકામુદૌલાએ તેને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે તે તેની સામું જોઈ રહી. પણ તરત જ તે બોલી:-

“આપ એક સિપહસાલાર છો એ હું જાણું છું. આપ એક ઉમદા સૈનિક છો, અને લડાઈમાં નામના મેળવી છે, એ વાત મારે કાને આવી છે; પણ આપનું અહીં આવાગમન શા માટે થયું છે, તે હું જાણતી નથી. આપ રૌનક મહેલમાં આવી હતર્યા છો, તેથી હું ધારું છું કે આપને અને અબ્બા વચ્ચે જોઈએ તેવો સદ્ભાવ નથી, છતાં આપ મારી વાહારે ધાયા તેપરથી જો હું એમ અનુમાન કરું કે આપ મુબારકની ખૂરી ખટપટમાં સામેલ નથી તો ખોટું નથી.”

“શાહજહાદી સાહિબા! આપ શા માટે મુબારકની સાથે લગ્નની ખેડીમાં જોડાઈ આત્મોત્સર્ગ કરવા તૈયાર થયાં છો, તે જાણાવશો?”

“હજરત! એ વાત મને પૂછતા ના. માફ કરો, હજરત! હું તે કહી શકતી નથી. મહેરબાન! મને તે વાત કહેવાને આગ્રહ કરતા ના, એમ હું આપને આજ્ઞાથી કહું છું.”

“આપની કહેવાની મરજી નથી તો પછી તે વાત જાણવાને હું આગ્રહ કરતો નથી,” ઇકામુદૌલાએ કહ્યું; “પણ જો હું એમ કહું કે, હું અહીં કોઈ રાજ-ખટપટને માટે આવ્યો છું, અને તે ખટપટને લીધે કદાચ આપના વાલિદને નુકસાન થવાનો સંભવ છે તો?”

ઇકામુદૌલાનું આવું કથન સાંભળતાંની વાર દિલશાદખાનમના મગજમાં એક વિચાર વિજળીની ત્વરાથી સ્ફુરી આવ્યો. તેને લાગ્યું કે કદાચ ઇકામુદૌલા એલેક મુબારકની ખૂરી મુરાદ પર આજ્ઞામાં મદદ કરવા શા માટે ન આવ્યો હોય? વળી તેના મગજમાં આવિરૂદ્ધ વિચાર આવ્યો: ના, ના, એમ બને નહિ; કારણ કે જો તે તેને મદદ કરવા આવ્યો હોય તો આમ બધાં માણસો વચ્ચે તેની સામે માથું ઉચકે, તેનું અપમાન સુધ્ધાં કરે, અને બેપરવાહથી સામો થાય, એમ બને કેમ? જો એ એલેક મુબારકની સામો થાય તો તે તેના કામમાં ઉભો રહે ખરો? નહિ જ. વળી ઇકામુદૌલા એલેક મુબારકને પોતાના સ્વાર્થની હાનિ કરી દુશ્મન બનાવે ખરો? નહિ જ. પણ કદાચ તે એલેક મુબારકની વર્તણૂકથી વાકેફ-ગાર હોય, કદાચ તે જાણતો હોય કે એલેક મુબારક પર વિશ્વાસ રાખવો એ નકામું છે; તેના બોલેલા બોલ જળની રેલ સમાન છે, એટલું જ નહિ, પણ કદાચ એલેક મુબારક તેની સાથે દગાબાજી-રમે છે, એ વાતની એને ખબર પડી હોય તો? ફાજવાર દિલશાદખાનમને ખરી હકીકત કહી દેવાનું મન થયું; પણ વળી તેમ કરતાં તેનું મન પાછું હઠ્યું. અનણ્યા માણસ પર એટલો બધો વિશ્વાસ રાખવો, એ તેને યોગ્ય લાગ્યું નહિ. પોતાના પિતાને માટે, પોતાના પિતાની આખરને માટે એલેક મુબારક સાથે લગ્ન કરવા પ્રસ્તુત થઈ હતી, એ કુટુંબની ખાનગી વાત તેને જાણાવવી, એ દિલશાદખાનમને દુરસ્ત લાગ્યું નહિ. જે જળમાં સુલ્તાન કુલિખાં સપડાયા હતા તે અનણ્યાને જાણાવવાથી ફાયદો શો, એમ તેણે વિચાર્યું, અને આપણું લાગેલું આપણે જ ભોગવી લેવું, એવો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

“શાહજહાદી સાહિબા! આપ મારા સવાલનો જવાબ આપતાં નથી. જો હું એમ કહું કે સલ્તાનતનો હું દુશ્મન છું તો?”

“તો શું? સસ્તનતના ઘણા દુશ્મનો છે,” દિલશાદખાનમે જવાબ આપ્યો.
“કબૂલ, શાહનદી સાહિબા! પણ એ તો ખરું કે આપના પિતા સસ્તનતના એક મોટા હાકેમ છે. વળી—”

“તેઓ સસ્તનતના એક હાકેમ છે તેથી શું? હું નથી ધારતી કે, તેઓ હાકેમ છે માટે તેમનું કોઈ નુકસાન કરે.”

“નહિ, તેમના પ્રત્યે અંગત દ્વેષ હોય એવા માણસો થોડા છે. પણ સસ્તનતના નુકસાનમાં તેમનું નુકસાન છે, ને વળી સસ્તનતના દુશ્મન એ તેમના દુશ્મન છે, એ વાત તો ખરી ને?”

“ખરી. પણ જે ખુદાની મહેર છે તો કોઈ તેમનો વાંકો વાળ કરી શકે એમ નથી,” દિલશાદખાનમ ખોલી.

“ખરાબર છે. પણ શાહનદી સાહિબા! હું આપને એક વાત કરું કે ન કરું એમ મારા મનમાં યથા કરે છે. પણ નહિ હું તે વાત આપને આજે જણાવીશ. આપને ભલેક જુબારકે ગમે તેવી જલમાં સપડાવ્યાં હોય તેથી શું? હજી કંઈ આપે તેની સાથે નેકાહ કર્યાં નથી, અને ખુદા કરશે તો તેમ થશે પણ નહિ. હું આપના દિલપર કાબુ મેળવીશ અને આપને મારાં કરીશ. એક નહાનો કોડો સખ્ત પથરના અંદર રહે છે, તો ધન્સાન શું દિલખરના દિલમાં વાસ નહિ કરી શકે? શાહનદી સાહિબા! હું આપને અરજ કરું છું કે, જે આપને જે હરકત ન હોય તો જણાવવા કૃપા કરશો કે? જે આપનાપર દબાણ ન હોય તો આપ રૌનક મહેલનાં રાણી થવા પસંદ કરશો કે? આપ એક અદના સિપહસાલાર સાથે લગ્ન કરવા રાજી થશો?”

એટલું કહી તે દિલશાદખાનમની સામું જોઈ રહ્યો. ચંદ્રનો ધવલ પ્રકાશ સુંઘિને આલિંગી રહ્યો હતો. પાઘડીના પટની માફક રસ્તો લાંબો જણાતો હતો. સઘળે નીરવતા વ્યાપી હતી. માત્ર તેઓ જે ગાડીમાં બેસી જતાં હતાં, તેના ઘોડાની કોટમાં ઘંટડીનો અવાજ થતો હતો. દિલશાદખાનમને ચૂપ જોઈ તે ફરીથી બોલ્યો:—

“શાહનદી સાહિબા! હું આપને ફરીથી અરજ કરું છું, કે હું આપની ઉદ્ધતનો ગુલામ છું. તે પાક પરવરદેગાર જાણે કે કેવા સાચા દિલથી હું આપને અહાઉં છું. જે દિવસે આપ નજરે પડ્યાં, તે દિવસથી આપે મારા હૃદયમંદિરમાં વાસો કર્યો છે. આપ શું એવાં સંગદિલ છો કે, મારી આરજીપર ધ્યાન નહિ આપો? શાહનદી સાહિબા! હું અહીંની થોડી વાતથી વાકેફગાર છું. આપ કોની જળમાં સપડાયાં છો, તે પણ મને ખબર છે.. ભલેક જુબારકને આપના માર્ગની આડે આવતાં કેમ દૂર કરવો, એ હું સારી રીતે સમજું છું. આપને મારા બોલવા પર શું વિશ્વાસ નથી? જે આ હૃદય ચીરી ખતાવાતું હોત તો આપને ખતાવત કે તે આપના પવિત્ર પ્રેમથી લખાલખ ભરેલું છે. ગર આપનું જે આ મુકદ્દર ત્યાં લઈ ન જવું હોત તો આપ મારી માગણી કબૂલ કરત કે નહિ?”

ક્રમમુદ્દોલના આવેશ બર્ચા બોલવાથી તેના શરીરને એક પ્રકારનો કમ્પ થયો. તેણે લાગણી રહિત સ્વરે જવાબ આપ્યો.

“મુકદ્દર એ મુકદ્દર છે. તે કોઈનાથી ટાળ્યું ટળે એમ નથી. હુનૂર! આ દુનિયામાં

પ્રેમ એ સર્વસ્વ નથી. પ્રેમ કરતાં પણ ઘણી વિકટ ચુડાણુપર હંદગીમાં ચડવું પડે છે. ખચર તે ગમે તેમ હો પણ આપે જે આજે મારી બહાર કરી છે તેને માટે હું આપની સહાને માટે ઋણી છું. આપની ઉદારતા માટે, આપના સૌર્યને માટે મને અભિમાન છે. આપની કીર્તિ મેં સાંભળી છે. આપની નિડરતા અને રણકૌશલ્યની હું પક્ષપાતી છું, પણ હજરત! આપનો માર્ગ મારા માર્ગથી ભિન્ન છે. આપનો માર્ગ તે મારો માર્ગ નથી, મારો માર્ગ તે આપનો માર્ગ નથી.”

“આપ ગમે તે કહો,” ઇકામુદૌલાએ જવાબ આપ્યો;—“હું આપનાથી આમ ઉદાસપણે પાછો ફરીશ નહિ. હું આપનાં અંતઃકરણના દુર્ગમાં પ્રવેશ કરીશ. હું આપના મનને ફેરવીશ, અને મારા માર્ગમાંની દરેક મુશ્કેલીને દૂર કરીશ. ગર ખુદાની મહેરબાની છે, તો યાદ રાખજો, શાહનવી સાહિબ! કે એક વખત હું આ ભુજલતામાં આપને કેદ કરીશ. આપ ભલે અત્યારે મારા પ્રેમને તુચ્છકારી કાઢો, પણ વખત આવતાં બતાવીશ ને આપના હિતને માટે સદા ઉત્સુક રહીશ. આપના પ્રેમને પાત્ર નિવડીશ, અને આપના પ્રેમને વફાદાર રહીશ.”

દિલશાદખાનમે જવાબ આપ્યો નહિ. તે માત્ર નીચું જ બેઠ રહી. ઇકામુદૌલાને પણ વધારે બોલવું એ અનુચિત છે, એમ લાગ્યું. તે રાત્રિની નિસ્તબ્ધતામાં આગળ વધવા લાગ્યાં. થોડા જ સમયમાં તેઓ કુલિખાંના આલિશાં મકાનના પ્રાંગણ આગળ આવી પહોંચ્યાં. એક સૈનિકે દરવાજો ઉઘાડ્યો તેઓ પ્રાંગણમાં દાખલ થયાં. દિલશાદખાનમ અને ઇકામુદૌલા અંતે તે મહેલમાં દાખલ થયાં. ઇકામુદૌલાને એક ઓરડામાં થોભવાનું કહી, દિલશાદખાનમ ચાલી ગઈ. અંદર જતાં તેનો પિતા બોલી ઉઠ્યો:—

“અહા! આટલી બધી વાર ક્યાં હતી? મારી નૂરે નજર! અમે બધાં તારી ફિકર કરતાં હતાં કે, તને આટલી બધી વાર કેમ લાગી?”

દિલશાદખાનમે શાથી વાર લાગી અને શું શું બન્યું હતું તે ટૂંકામાં કહી સંભળાવ્યું, અને ઇકામુદૌલાએ કેવી સહાય કરી હતી અને તે તેને મુક્તિ આપ્યો હતો તે પણ જણાવ્યું.

સુસ્તાન કુલિખાં ઉઠીને ઉભો થયો, અને ઇકામુદૌલાને સ્હામો લેવા આવ્યો. ઇકામુદૌલાને જોતાં જ બોલ્યો, “સલામ આવેકમ.”

“આલેકમ, સલામ! હુન્નુરેવાલા!” ઇકામુદૌલાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

“આવો, આપ પધારો આ કમરામાં. હું હમણાં જ પાછો આવું છું,” એટલું કહી તે તેને પોતાના લખવાના ઓરડામાં લઈ જવા લાગ્યો; એટલામાં એજ ઓરડામાંથી આપણા પૂર્વપરિચિત મૌલાનાને આવતાં જોયા. તેને જોતાં જ સુસ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું:—

“અહો! મૌલાના! આપ પણ આટલી મોડી રાત સૂધી નજૂત રહો છો કે?”

“હુન્નર! ખુદાના બંદાએ કદિપણ ગાફિલ રહેવું, એ મુનાસિબ નથી. હંદગી ટૂંકી છે. અને આ ક્વાની અને અંધારી દુનિયામાં ચેરાગ નજૂત રાખવો કે અંધારામાં ઠેકર લાગે નહિ અને સાફ સૂઝે. સાહબેઆલમ! બંદાને તો બહિસ્તને રસ્તો સાફ સૂઝે છે.”

એટલું કહી મૌલાના તે ઓરડામાંથી ચાલી ગયો, પણ જતાં જતાં

જાણે ઇકામુદૌલાના શરીરને અડતો ગયો હોય એમ તેને ભાસ થયો. થોડી વારમાં સુલ્તાન કુલિખાં ત્યાં પુનઃ દાખલ થયો, અને તેની પાછળ નોકર દાખલ થયો. તેના હાથમાં મુરાહી અને રૂપાના નમ હતાં. સુલ્તાન કુલિખાંએ પોતે નમ ભર્યો, અને ઇકામુદૌલાને આપ્યો. તેઓએ સામાન્ય વિષય પર વાતચીત કરી. સામાન્ય ઉપર ઉપરનો વિનય કે જાહેર સર્વજનશ્રુત આખતો જ તેમની વાતચીતનો વિષય હતો. આમ થોડી વાર થઈ ન થઈ એટલામાં ઇકામુદૌલા રજા લઈ ત્યાંથી જવાને માટે આહી નીકળ્યો. જે ગાડીમાં તે આવ્યો હતો તે મહેલમાંથી નીકળી અને પટાંગણમાં આવી કે ગાડીમાં બેઠો. જો તેણે તે વખતે પાછળ દૃષ્ટિ કરી હોત તો સાંઈખાવા તેને જોરથી કંઈક ઈશારત કરતા અને પાછા બોલાવતા જણાયા હોત.

ઇકામુદૌલાના ગયા પછી સુલ્તાન કુલિખાં પોતાની તે ઓરડીમાં જ બેસી રહ્યો. તે રાત્રે તેણે મલેક મુબારકને આખરી જવાબ આપ્યો હતો. દિલશાદખાનમની મરજી વિરુદ્ધ તેને કોઇની સાથે લગ્નની ધુંસરીમાં નાંખવી નહિ, એ વાત સ્પષ્ટપણે જણાવી દીધી હતી. સુલ્તાન કુલિખાંની ખાત્રી હતી કે, મલેક મુબારક વેર લેવાની બનતી ખટખટ કર્યા વગર રહેશે નહિ. તે પાયતખ્ત જઈ શાહની હુબૂર ખોટું ખરું ભરાવી ખટખટ ઉભી કરશે, પણ એવી ખટખટથી ડરવાનું કારણ નથી. શાહની હુબૂરમાં જેમ તેની પદવીની, તેની સ્થિતિની અને તેના અધિકારની ધૃત્યા કરનાર હતા, તેમ તેના પક્ષપાતી પણ ઘણા હતા. મલેક મુબારકના કપટી સ્વભાવની, ખોટાં આચરણની તેને ખાતરી હતી. મલેક મુબારક પોતાનો હેતુ સાધવાને માટે ગમે તેવા સાધનનો ઉપયોગ કરતાં ચૂકશે નહિ. તેને પોતાને લાભની આશા હોય તો ખુદ શાહના વિરુદ્ધ પક્ષમાં બળી, શાહ પ્રત્યે બેવફા થવા પણ પાછો નહિ પડે, એ વાત તેને સારી રીતે અવગત હતી. ઇકામુદૌલા શાહ હેતુથી અહીં આવ્યો હતો, તે વાત તે જાણતો ન હતો, જો કે એટલું તો ચોક્કસ હતું કે તે કંઈ ખટખટને માટે આવ્યો હતો. તે મલેક મુબારકની સાથે કંઈ પણ ખટખટમાં સામેલ હોય એ વાતનો તેને શક હતો, પરંતુ તે નીચ મસલતમાં બળશે નહિ, એવો વિશ્વાસ તેને પડતો હતો, કારણ કે ગમે તેટલો તોએ ઇકામુદૌલા ઉચ્ચ વંશનો હતો, સૈનિક હતો અને ઉમરાવ વર્ગમાં તેની સારી પ્રતિષ્ઠા હતી. આગળ જતાં એ ભારે નામના મેળવશે એવી સંભાવના હતી. જો ઇકામુદૌલા મલેક મુબારકની સાથે નીચ કાવાદાવામાં બળશે નહિ તો તેનું કામ પૂરેપૂરું પાર પડશે કે નહિ એ શંકાશીલ હતું, અને જો કદાચ તેમ બને તો તેથી સુલ્તાન કુલિખાંને એક લાભ જ હતો.

આમ વિચાર કરતો સુલ્તાન કુલિખાં પોતાના ખંડમાં બેઠો હતો. આસપાસ કાગળો પડ્યા હતા. તેણે પોતાની સંદૂક ઉઘાડી અને તેમાંથી કાગળ કાઢવા ગયો, પણ તેમાં કાગળ ન હતા. તેણે આમતેમ ફરી જોયું, આગળપાછળ તપાસ કર્યો પણ કાગળ શાના મળે ? તે એકદમ આભોજ બની ગયો. જે કાગળોપર તેની પોતાની સત્તાનો સઘળો આધાર હતો, જે કાગળો તેને હંદગીથી વધારે વહાલા હતા, જે રૂકા અને બીજા કામના કાગળોપર શાહી મોહર હતી તે બંડલ ગુમ થયેલું જણાયું. મલેક મુબારકને સહી કરી આપી હતી તે કામળ કરતાં આ કાગળો લાખ અને કરોડો દરજ્જે કીમતી હતા. જો તે દુશ્મનના હાથમાં

નય તો તેથી તેઓ તેનો કેવો દુરુપયોગ કરે તે વાત તે સારી રીતે નજીતો હતો. જ્વાળ મહંમદ* ગાવાન જે એક વખતે રાજ્યનો મોટો સ્તંભ હતો તેની શી દશા થઈ હતી તે ખીના તેના ધ્યાનમાં આવી હતી.

છેડાયેલા વાઘની પેઠે તે પોતાની ઓરડીમાં આમતેમ આંટા મારવા લાગ્યો. આખરે એક નોકરને બોલાવી પોતાના મુન્સીને બોલાવી મંગાવ્યો. તે પણ પોતાના માલિકની માફક હાંફલોફાંફલો થઈ ગયો. કોના પર શક લાવવો એ સુલ્તાન કુલિખાને એક બારે સમસ્યા થઈ પડી. તેના નોકરો બદલ તેને પૂર્ણ ખાતરી હતી કે મરતાં સૂધી તેઓ એવું કામ કરે નહિ. વારુ, તે કમરામાં કોઈ પરાયો માણસ સુધાં દાખલ થયો ન હતો. માત્ર સાંઈખાવા તે ઓરડામાં આવતાનતા હતા, પણ એવો ધાર્મિક માણસ તે એવા કાગળને હાથ લગોડે એ બનવા નેગ નથી એમ તેને લાગ્યું.

આ ઉપરાંત કોઈ આવ્યું હતું કે નહિ તે સંબંધી તે વિચાર કરવા લાગ્યો. “અરે હા! કેમ નહિ? ઇફામુદ્દૌલા થોડીવાર સૂધી એકલો તે ઓરડામાં હતોસ્તો. તેણે એ કાગળ કાઢી લીધા હોય તો?”—આ વિચાર આવતાંની વાર તેના મનમાં એક પ્રકારની ધાસ્તી પેદા થઈ. જો તે કાગળો તેના હાથમાં ગયા તો સત્યાનારાની પાટી. તે પોતે એ કાગળોનો દુરુપયોગ કરે કે ન કરે, પણ જો તેના હાથમાંથી ખીનના હાથમાં નય તો એ કાગળોનો જસ્સર દુરુપયોગ થાય, થાય ને થાય. અને જો એમ થાય તો એનું પરિણામ શું આવે? પોતાને જ નુકસાન થાય એટલું જ નહિ, પણ ખીન કેટલાક માણસોને પણ નુકસાન ખમવું પડે અને રાજ્યમાં બારે મોટું રમખાણ નેગ.

શું કરવું? આવા પ્રસંગે કેમ વર્તવું એની એને સારી ગમ હતી. રાજકાર્યને અંગે એનામાં પ્રસંગાવધાન આવી ગયું હતું. તરત જ તેણે મુન્સીને પૂછ્યું:— “આજ પહેરાપર કોણ છે રે?”

“રહમતખાં,” મુન્સીએ જવાબ આપ્યો.

“વારુ, તો તેને કહે કે છ માણસો તૈયાર કરે, અને મારી સાથે સ્વાર થઈ આવે. હું તરત જ તૈયાર થાઉં છું. રૌનક મહેલમાં જવું છે. વાર ન લગાડે, માટે એકદમ તૈયાર થવા હુકમ આપ.”

ખરેખર તે છ નજીા તૈયાર થયા એટલામાં તો સુલ્તાન કુલિખાં પોતાના રૌનકપર સ્વાર થયો, અને દરવાજા આગળ આવી પહોંચ્યો. તરત જ તેઓએ ઘોડાને મારી મૂક્યા. સુલ્તાન કુલિખાં પોતે આગળ હતો, અને રહમત અને ખીન માણસો તેની પછવાડે હતાં.

* જ્વાળ મહંમદ ગાવાન હુમાયન નલિમના વખતમાં વજીરના જિય્ઝપદપર હતો, અને સુલ્તાન નિઝામશાહ તથા મહંમદશાહના સમયમાં રાજ્ય તંત્રની મુખ્ય લગામ તેના હાથમાં હતી. તે વિદ્વાન અને રાજપ્રતિ અતિ વફાદાર અમિર હતો. જેવી તેની સત્તા હતી તેવો જ તેનો વૈભવ હતો. બ્રાહ્મણી વંશના ઇતિહાસમાં એક રીતે તે કાર્ડિનલ લુઈઝી સમાન હતો. તેના દુશ્મનોએ બનાવટી કાગળ લેખો કરી સ્વાનની મુહર રાખનાર ને મેળવી લઈ, કાગળપર મુહોર કરી, તે કાગળ શાહના હાથમાં આપ્યો. વગર વિચાર્યો, શાહે તેને ઠાર કરવા હુકમ આપ્યો.

તેઓએ ઘોડાને એવા તો પૂરપાટથી હાંક્યા હતા કે તેઓ જલ્દીથી રૌનક મહેલમાં આવી પહોંચ્યા. તે વખતે ઇકામુદ્દૌલા પોતાની ગાડીમાંથી નીચે ઉતરતો હતો. તરત જ તે માણસો કુંડાળાની માફક તેની આસપાસ ફરી વળ્યા. તરત જ કુલિખાં ઘોડાપરથી એકદમ નીચે ઉતર્યો, અને ઇકામુદ્દૌલાને ઉદ્દેશી કહ્યું,—

“હજરત! કેટલાક કામના કાગળો, કહોની કે ઘણા મહત્વના રાજદ્વારી રકાઓ અને કેટલાક એવા ખીજ અગત્યના પત્રો મારા કમરામાંથી ગુમ થયેલા જણાય છે. આપ જે કમરામાં એકલા હતા, તે કમરામાં એ સર્વ કાગળો હતા. એ કાગળની તપાસ કરવી જોઈએ ને તે ક્યાં વગર છૂટકો નથી. હજરત! આપ જો નિર્દોષ સાબીત થશો તો આપના પર આ ઇલ્મન લગાડવાને માટે કશાથી પણ તેનો બદલો વાળી શકાશે નહિ, પરંતુ આપ જો ગુનાહગાર સાબીત થયા તો— પણ તે શું કરવા જોઈએ? આપ નિર્દોષ છો કે ગુનાહગાર છો તે સાબીત કરવા હું આવેલ છું. માફ કરજો, મને મારું કર્તવ્ય ક્યાં વગર છૂટકો નથી. હવાલદાર! હજરતની ઝડતી લેતો.”

રહમતખાં તરત જ પોતાના ઘોડાપરથી એકદમ નીચે ફરી પડ્યો.

“ખુશીથી ઝડતી લ્યો,” ઇકામુદ્દૌલા ખેલ્યો;—“હજરત! માફ કરજો, આપને જન્માદ તો થયો નથી ને? શું હું કોઈ સામાન્ય ચોર છું? હજી સૂધી મારા નામને કલંક લાગે એવું કામ મારે હાથે થયું નથી. આપ એક પ્રાંતના હાકેમ છો, તો આપે જાણવું જોઈએ કે મારો દરજ્જો પણ કમ નથી. ગમે તેમ પણ કોઈની હજી સૂધી એ તાકાત નથી કે, આ ગુલામને ચોર કહે.”

આ શબ્દો તેના મ્હોંમાંથી નીકળ્યા હોય એટલામાં તો તેના સાચામાંથી એક ખંડલ રહમતે ઝટકાદાર.

જેવું સુલ્તાન કુલિખાંએ તે પોતાના નોકરના હાથમાંથી લીધું અને છાતીના બંધ છોડી અંદર મુક્યું કે તરત જ હાસ્ય અને વિજયની છટા તેના મ્હોંપર ચમકવા લાગી. તેણે કહ્યું:—

“આખરે ચોર જ નીકળ્યા.” પછી ધીમે સ્વરે ઉમેર્યું: “અહાહા! એક વખતે જેનું નામ એક બહાદુર સૈનિક તરીકે સારા ઇન્દુરમાં વિખ્યાત હતું, જેને દુશ્મનો પણ માન આપતા હતા, જે ભવિષ્યમાં એક ભારે નામના કાઠરો એવી આશા હતી, જેની વિમલ પ્રીતિ સઘળા કબૂલ કરતા હતા તે જ આદમી ચોર, જાસુસ, નીચ દગાબાજ, કાવત્રાખોર! અ રહિમ! યા ખુદા!”

“આપનું કહેવાનું પૂરું થયું,” ઇકામુદ્દૌલાએ થંડે કલેજે જવાબ આપતાં કહ્યું; “હજરત! આ શરીરને આવા શબ્દો સાંભળવાની ટેવ નથી. આપ વજ્ર છો, હાકેમ છો, પરંતુ આપે આજે એવા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે કે આ તરવારથી તે શબ્દોથી ખેંચેલા ડાઘ અત્યારે ઘોઈ નાખ્યા વગર છૂટકો નથી.” એટલું કહી ઇકામુદ્દૌલાએ પોતાની તરવારપર હાથ મૂક્યો.

સુલ્તાન કુલિખાં ખૂંપડ હસ્યો.

“હું એક ચોરની સાથે દ્વંદ્વમાં ઉતરું એ કદિ બનવા જોગ છે કે?” સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું; “ઇકામુદ્દૌલા હજી મેં મારું કર્તવ્ય પૂરું બળવ્યું નથી. સુલ્તાનની સામે કાવત્રું કરનાર તરીકે હજી તમને ક્યદ કરવા પડશે, એ

ખબર છે કે? રહમત આ માણસના હાથ બાંધ, બેડી નાંખ, અને મહેલમાં લઈ જઈ કિસ્તાની કોટડીમાં ક્યદ કર, રાત અને દિવસ સખત પહેરો મુક. હું હમણાં જ મલેક મુબારકખાને આ બાબતની ખબર કરું છું, કે તેના મહેમાનને ચોરીના નીચ કામને માટે ક્યદ કરવામાં આવેલ છે.”

એટલું કહી ઇકામુદ્દીલા તરફ કંઈક પાણુ ધ્યાન આપ્યા વગર સુલ્તાન કુલિખાં ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો, અને જ્યાં મહેફિલના બાકી રહેલા માણસો બેઠા હતા તે તરફ ગયો.

મહેફિલના બાકી રહેલા માણસો નિશામાં ચૂર હતા. ગાનારીઓ તેમની પહલુમાં બેડી હતી; ઠઠા મંચરી થતી હતી; શરાબના પ્યાલા ગાલીચાપર પડેલા હતા; કોઈ નિશામાં ખુલતા હતા તો કોઈ ગાનારીની સાથે અડપલું કરતા હતા.

સુલ્તાન કુલિખાંએ બારણાને લાત મારી ઉઘાડ્યું અને દૃષ્ટિપાત કર્યો અને જેવા “હજરત મુબારક! એક પળ બહાર આવી જાઓ, મારે આપની સાથે કંઈ સેહેજ વાત કરવી છે.”

આ શબ્દો કાને પડતાંની વાર જાણે જાદુની માફક ધોંગાણું બંધ પડી ગયું. કેટલાકને નીશો ઉડી ગયો, અને તરત જ મલેક મુબારક બાહાર આવ્યો અને બારણું પાછું બંધ કર્યું.

“મુબારકખાં!” સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું “તમારા આનંદમાં ભંગ કરવા માટે મને માફ કરજો. વાત એમ છે કે, આપને ત્યાં આવેલા પરોણાને સાબીતી સાથે જસૂસ તરીકે પૂરવાર થવાથી તેને ક્યદ કરવામાં આવ્યો છે. હમણાં જ મારા નોકર સાથે મેં તેને કિલ્લામાં મોકલી આપ્યો છે. આદાબ અર્જ.” એટલું કહી તે ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. જવાબની પાણુ રાહ જોઈ નહિ.

મલેક મુબારક પાછો તેના મહેમાનોની મહેફિલમાં સામેલ થયો. થોડી-વારમાં મહેફિલ ખરખારત થઈ. કેટલાકને તો પોતાના શરીરની શુદ્ધિ પાણુ ન હતી. એવા માણસોને નોકરો સાથે ગાડીમાં કે મેનામાં વિદાય કર્યા. બાકીના ને સલા-માલેકુમ કરી તે તેમનાથી છૂટો પડ્યો, અને પોતાના ઓરડામાં જઈ વિચાર કરવા લાગ્યો.

“જસૂસ! શું કહ્યું? જસૂસ! અહા! સારું થયું. મારા માર્ગમાંથી એક કોટો દૂર થયો. હું નહોતો જાણતો કે, એ બધા એમને એમ દૂર થશે. પાણુ ખુદાની મેહેર છે કે એ આકૃત સહેજમાં ટળી. જો આમ નાખેલો પાસો સીધો પડ્યો ન હોત, તો કોણ જાણે શું કરવું પડત? મારો સિતારોજ ખુલ્લું છે. હવે દાવ આવ્યો છે. જોઈ છું કે, થોડા વખતમાં વરંગુલની હાકેમી મારા હાથમાં કેમ નથી આવતી? અને એ નાજની, ખસ્સ હવે મારા પગમાં આવી પડવાની. જોઈ છું કે તે કેમ વશ થતી નથી—?”

આમ તે વિચાર કરતો હતો એટલામાં કોઈક ત્યાં દાખલ થયું, અને તેની વિચાર શ્રેણિમાં ભંગ પડ્યો. મુબારક તે આવનારને જોતાં જ બોલી ઉઠ્યો:-

“કાણુ? ખયરુન્નિસા! શું તું જવાને તૈયાર થઈ ગઈ?”

“હા, મારે હવે અહીં રહેવાનું પ્રયોજન શું છે?”

“કેમ? હું તને હજી કાઢી મૂકતો નથી.”

“આજ નહિ તો કાલે, હવે કાઢી મુકવામાં બાકી શું છે?”

“કાલની વાત કાલે છે; કાલે શું થશે તે કાણ જાણે? આજની તો બે ધડી મોજ કરી લઈએ. જો, આ રાત કેવી હસી રહી છે?”

“રાત હસી રહી છે, પણ મારા હૈયામાં તો અંધકાર છાઈ રહ્યો છે એનું શું?”

“તારા અંધકારને દૂર કરે એવો ચેરાગ નથી?”

“ના, મારા હૃદયનો ચેરાગ ગુલ થયો છે. હજરત! આપને અને મારે હવે કોઈ જાતનો સંબંધ રહ્યો નથી. ફક્ત એક જ ચીજ બાકી છે.”

“શી? શી ચીજ બાકી છે? ખરેખર! શું તું આમજ ચાલી જવાની?”

“તો હજી કંઈ બાકી છે? આપે મને શાં શાં વચન આપ્યાં હતાં તે સાંભરે છે કે? આપે મને કેવી રીતે ભોળવી અને ફસાવી હતી, તે આપના સ્મરણમાં પણ છે કે? કંઈ નહિ. જેનામાં વફાની ખૂ નથી એની સાથે મારે શું કામ છે? પણ હજરત! યાદ રાખજો, કે મને આપે જે દગો દીધો છે તે દગાનો ખદલો હું લીધા વગર રહેવાની નથી.”

આ બોલતાં બોલતાં ખચરુનિસાનું શરીર કમ્પતું હતું. તેની આંખમાં એક પ્રકારનું વિઘ્ન તેજ ચમકતું હતું, તેની રોષભરી આંખો મનોહર લાગતી હતી; તેનો દુપટો સરકી વક્ષસ્થલ પર રમતો હતો; કપાળ પર વાળની લટ નીચું વળી કંઈ જોતી હતી. ખરેખર આ વખતે ખચરુનિસાના દેખાવમાં એક પ્રકારે હૃદયને લોભાવનારી અવનવી શોભા જણાતી હતી. મલેક મુબારક તેનો હાથ પકડવા આગળ વધ્યો, પણ તે ખુબીથી છટકી ગઈ ને એકદમ ત્યાંથી પોતાના કમરામાં ચાલી ગઈ. ત્યાંથી પોતાનો સામાન ઉચકાવી એક ખાંદીને લઈ પોતાની દૂરની એક સગીને ત્યાં ચાલી ગઈ.

મલેક મુબારક એકલો તે કમરામાં બેસી રહ્યો, પુનઃ વિચારમાં પડ્યો. ખચરુનિસાના જવામાં પણ તેને એક જાતની ઈશ્વરી મેહરબાની જ જણાઈ. તેને લાગ્યું કે, જે થાય છે તે સારાને માટે. ખચરુનિસા ગઈ તે વિના ઉપચારે દમ ગયો એમ લાગ્યું. આમ વિચારમાં ને વિચારમાં તે ઉઠ્યો. તે ઉઠીને પોતાના ઓરડામાં ગયો, અને જઈને ઇસ્કોતરો ઉઘાડી સુલ્તાન કુલિખાની સહીવાળો કાગળ કાઢવા લાગ્યો. ખાનું ઉપાડે તો કાગળ ‘ન દારદ!’ તેના હોશકોશ ઉડી ગયા. તેને ગુસ્સો આવ્યો; તેના મોંમાંથી જેમ આવે તેમ અશ્લીલ શબ્દો અને સોગન નીકળવા માંડ્યા; તેની આંખો હિંસક પશુની માફક ચમકવા લાગી; તે જમીન પર જોરથી પગ અડાળવા લાગ્યો; હાંત કચકચાવા માંડ્યો; ઓઠ કરડતાં તેમાંથી લોહીની તરા આવી. આવી સ્થિતિમાં દિવાનાની માફક તે ત્યાં બેસી રહ્યો; અંતે જરા થંડો પડતાં પુનઃ તે ખાનામાં બારીકાઈથી તે પત્ર શોધવા લાગ્યો. તેને ઉપરનીએ ક્યું, ઉધું ક્યું, પણ પત્ર મળ્યો નહિ. હતાશ થઈ તે ત્યાં બેસી રહ્યો.

એક નોકર થોડી વાર રહી ત્યાં દાખલ થયો. તેણે નોકરને જોયો નહિ. આખરે નોકરે પૂછ્યું:—“હજરે વાલા! આપ શયનગૃહમાં ચાલશે?”

મલેક મુબારક ફતરની માફક ધૂરકિયું કરી બોલ્યો:—

“નાપાક! અહીંથી દૂર ખસ, નહિ તો તારું આવી બન્યું છે, એમ સમજ.”

તે નોકર પોતાના સ્વામીના સ્વભાવથી પૂરતી રીતે વાકેફ હતો. તે એક

અક્ષર બોલ્યા વગર ત્યાંથી ગૂપચૂપ ચાલી ગયો. તે સમજ્યો કે, ‘આજ આકાએ કાંતો શરાબ વધારે લીધો છે, કે કાંતો કંઈ અવનવો બનાવ બન્યો છે. અત્યારે છેડવામાં માલ નથી. જો કામ પડશે તો ધણાય બોલાવશે.’

મલેક અબારક દિલ્હીની પેઠે કેટલી વાર સુધી ત્યાંને ત્યાં બેસી રહ્યો. આખરે તેને નિદ્રા આવી, અને તે ત્યાંજ લેટી ગયો. સવારે સૂર્યનારાયણના રશ્મિ તે મકાનની, બારીમાં પ્રવેશ કરી તેમાંના અંધારને દૂર કરવા લાગ્યાં. ત્યારબાદ તે ત્યાંથી ઉઠ્યો. નોકરને બોલાવી પોતાની જસ્ત્રી ચીજો મંગાવી મોં ધોયું. મગજના શાંત પરવાથી તેની વૃત્તિ કંઈક અંશે શાંત પડી ગઈ હતી. કાગળ મળેા યા ન મળેા, પણ તેણે પોતાનો નિશ્ચય કરી લીધો હતો, અને તે એ, કે દિલ-શાહખાનમને મહાત કરવી.

પ્રકરણ ૧૦ મું

શાહી મંજૂર

મલેક અબારક પ્રાતઃકાર્યથી પરવાર્યો કે તરતજ સુલ્તાન કુલિખાંના પ્રાસાદ તરફ જવા નીકળ્યો. હજી સૂર્ય બહુ ઉંચે ચઢ્યો ન હતો. મંદ મૃદુ પવન વેહેતો હતો, અને માણસના શરીરને તાજગી અને મગજને શીતળતા અર્પતો હતો. સવારના મનોહારી દૃશ્યથી અને મંદ સમીરના પ્રસરણથી તેના વિચાર શાંત પડ્યા હતા. પોતાનો પાસો કેમ ફેંકવો અને દાવ શી રીતે સાધવો, તેનો તેણે પૂર્ણ વિચાર કર્યો હતો. આખરે તે સુલ્તાન કુલિખાંના ભવ્ય પ્રાસાદ આગળ આવી પહોંચ્યો; પટંગણમાં ઘોડાપરથી ઉતરી, ઘોડો પોતાના માણસને સ્વાધીન કરી, વહીં મોકલાવી. થોડી વારમાં જવાબ આવ્યો કે, ‘પધારો,’ અને મલેક અબારક, કુલિખાંની સમક્ષ હાજર થયો.

કુલિખાં સામે લેવા ઉઠ્યો. બન્ને જણે ફારસી અદબથી સલામ ગુનરી, અને એકબેકની ખબર પૂછી. બાદમાં સુલ્તાન કુલિખાંએ પૂછ્યું:—

“આજ અત્યારમાં આપની સવારી આ તરફ?”

મલેક અબારકે એકાક્ષરી જવાબ આપ્યો, “હા”

“કાંઈ કામ નિમિત્તે, કે સહજ?”

“કામ વગર કોઈ કોઈને ત્યાં ભાગ્યેજ જાય છે.”

“ત્યારે એમ કહોને આપ કંઈ મતલબસર પધાર્યા છો, એમ અનુમાન કરું કંઈ ખોટું નથી.”

“નહિ, હજૂર!” મલેક અબારકે કહ્યું, “આપનું અનુમાન ખરાબર છે. આપનો અંદાજ કોઈ દિવસ ચૂક્યો છે કે, આજે ચૂકે?”

“વારુ, ત્યારે ફરમાવો. આપ શા કાર્ય પરત્વે આટલા વેહેલા પધાર્યા છો? શું પાયતખ્તથી કંઈ અગત્યના સમાચાર આવ્યા છે?”

“નહિ, તેમ કંઈ નથી. આપને એક અર્જ ગુનરી હતી તે બાબત ફરીથી આપને કંઈ કહેવા માટે આવેલ છું.”

“કયી બાબત?” સુલ્તાન કુલિખાંએ આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું.

“શાહનદી સાહિબા દિલશાદખાનમના હાથનો તલબગાર છું, એ.”

“એ બાબતમાં મેં મારા વિચાર આપને સ્પષ્ટ જણાવ્યા છે. મારે એ બાબતમાં હવે કંઈ વધારે કહેવાનું નથી,” એટલું બોલતાં સુલતાન કુલિખાંના બવાં ગુથાયાં, અને તેણે તીવ્ર દૃષ્ટિપાત મલેક અબારકપર ફેંક્યો.

મલેક અબારકે લેશ પણ સંકેત વગર જવાબ આપ્યો,

“ખરી વાત, પણ ખુદ શાહનદી સાહિબાએ મારી માગણી મંજૂર કરી છે, એ શું આપ જાણતા નથી ?”

“દિલશાદે આપની માગણી કબૂલ કરી છે ? ક્યારે ?” આશ્ચર્ય દર્શાવતા સ્વરે સુલતાન કુલિખાં બોલ્યો.

“કાલે જ્યારે તેઓ જલસામાં પધાર્યા હતાં, ત્યારે. શું તેઓએ આ વાત આપને જણાવી નથી ?”

“ના, મને કંઈ એ વાતની ખબર નથી.”

“કદાચ મોડાં આવ્યાં તેથી વિસરી ગયાં હોય એમ લાગે છે, નહિ તો આપને જણાવ્યા વગર ન રહે.”

“હું નથી ધારતો,” સુલતાન કુલિખાંએ થંડાઈથી જવાબ આપ્યો, “કે તેણે રાજપૂતશીથી આ માગણીનો સ્વીકાર કર્યો હોય.”

“હજરત ! આપને એમ માની લેવાનું કંઈ ખાસ કારણ નથી. શાહનદી સાહિબાને મેં મારી આરજી જણાવી, મારું જીગર ખેલીને બતાવ્યું, તેમણે રાજપૂતશીથી મારી વાત માન્ય રાખી. ગર આપને યકિન ન હોય તો આપ ખૂશીથી શાહનદી સાહિબાને પુછી જુઓ. હજરત ! આપણુ બન્નેની એક સરખી સ્થિતિ છે. આપ તે પત્રને મેળવવા ઇંતેજર છો; હું શાહનદીના હાથનો તલબગાર છું. હું ખાસ શાદીની ગોઠવણ સંબંધી વાતચીત કરવા આવ્યો છું. આપણે નાહક કામ લંબાવવાની જરૂર નથી. શાદીને અંગે મોટી ધામધૂમ કરવાની કે ઘણાં માણસોને ઈજન કરવાની કંઈ જરૂર નથી. એ કામ આપના મકાનમાં થોડા વખતમાં થઈ જાય તો વધારે સારું. હું મારું આપેલું વચન પાળવા બંધાઉં છું. શાહનદી સાહિબા મારી સાથે લગ્નમાં જોડાય, કે તેના બીજે દિવસે હું તે પત્ર આપને શાહનદી મારફત પહોંચાડીશ.”

સુલતાન કુલિખાંના ચેહેરા પર આનંદની ચમક પ્રસરી. તેણે હર્ષશ્ચયક સ્વરે કહ્યું:-

“આજ ફરી પાયતખ્તથી ખૂશખબર આવી છે. રહમદિલ શાહે આજ એક રુકો મોકલ્યો છે તેમાં મારી નજીવી સેવાની સારી કદર ખૂબવામાં આવી છે, એટલુંજ નહિ પણ શાહે સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે, તમે સલ્તનતની સેવા કરી છે તે અણુભેલ છે. તમારી આખી હંદગી સલ્તનતની સેવામાં ગઈ છે. તમારી વફાદારી તરફ શંકા લાવવાનું કંઈ કારણ નથી. રાજની વધતી જતી ખટપટને લીધે, સરદારોની માંહોમાંહ પ્રતિસ્પર્ધાને લીધે, અને કેટલીક હકીકત અયોગ્ય સ્વરૂપમાં મારી આગળ મૂકવામાં આવવાને લીધે, તમને પહેલો રૂકો મોકલવામાં આવ્યો હતો. તે વખતે વળી વધારામાં મારી તબિયત ઠીક ન હતી, અને ઉતાવળમાં રૂકો મોકલવામાં આવ્યો હતો, તેથી નિરાશ થવાનું કારણ નથી. તમારા કાર્યમાં અને ખૂદ તમારામાં પૂરતો વિશ્વાસ છે.”

આટલું બોલતાં બોલતાં સુસ્તાન કુલિખાંની આંખમાં એક પ્રકારનું તેજ ચમકવા લાગ્યું. તેના મોં પર હાસ્યની છટા ખેલવા લાગી, અને તેણે ઉમેર્યું:—“હું નહોતો કહેતો કે નક્કી, કોઈએ શાહના કાન બંભેર્યા છે, અને ખરી હકીકત જાણતાં તેઓ પાછા પુનઃ કૃપા દર્શાવશે. સુબારકખાં આપ તો હજી નવાસવા છો, પણ શાહની સેવામાં તો મારી શિયાહ દાઢી સુક્યદ થઈ ગઈ છે.”

“હજરત! જ્યારે માણસની તરક્કીનો વખત આવે છે, ત્યારે ચારે તરફથી ખુશખબરી આવે છે, આકૃતનાં વાદળોં વેરાઈ જાય છે, અને આકૃતાખ પૂર જોશથી પ્રકાશે છે. હું પણ આપને એવીજ ખુશ ખબર સુણાવવા આવ્યો છું. હુન્નરે વાલા! મારી શાહી થવા બાદ તે પત્ર જ્યારે આપના હાથમાં આવશે ત્યારે આપનો માર્ગ તદ્દન નિષ્કંટક થશે. આપને પછી કોઈ જાતની ફિકરનું કારણ નહિ રહે. મારી પણ એક મોટી મુશ્કેલ બર આવશે. હું પણ સુખી અને આપ પણ સુખી થશો, એનાથી બીજું વધારે શું જોઈએ?”

“સુબારકખાં!” સુસ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું, “હું નથી ધારતો કે દિલશાદે રાજ્ય ખૂશથી હા બાણી હોય. પણ વારુ, આપ આ સિવાય બીજું કંઈ માંગો તો આપને વાંધો છે?”

“આ દુનિયામાં મને બીજી ચીજની સ્પૃહા નથી, મારે શી ઉણપ છે? જે જોઈએ તે મારી પાસે મોજીદ છે. માત્ર એક વસ્તુને માફ દિલ ઝંખ્યા કરે છે, અને એ વસ્તુ આપવી આપના હાથમાં છે. હજરત! આપ ચતુર છો, આપને વધારે કહેવાની કંઈ જરૂર નથી. એ ખરી વાત કે, શાહે આપને પત્ર મોકલી આશ્વાસન આપ્યું છે. પણ તેથી શું? જે આપના દુશ્મનો છે તે જે આપના વિરુદ્ધ પૂરાવો શાહની સામે પેશ કરે, આપની તાજ તરફ ખેંચાય પૂરવાર કરે, તો શાહનું દિલ બદલાતાં વાર લાગવાની નથી. જેમ જોરાવર પવન આગળ સુકાં પાંદડાં દૂર સરી જાય છે, તેમ સખળ પૂરાવા સામે આપના ખુદ દસ્કતની મોજીદગીમાં કોઈ પણ બાબત શાહ સ્વીકારે એ બનવા જોગ નથી.”

“હું શાહ તરફ કદિ ખેંચા નિવડ્યો નથી. મારા દુશ્મનો પણ એટલો તો ચક્રાર કરશે કે હું ગમે તેવો હોદ્દા, પણ બાગી નથી. શાહની સેવામાં આ શિયાહ દાઢી સુક્યદ થઈ ગઈ. મારી પાછલી કારકિર્દી એ બાબતની ગ્વાહ આપવાને પૂરતી છે,” આવેશમાં સુસ્તાન કુલિખાં બોલ્યો.

“એ કપૂલ પણ,” સહજ બય સૂચવતાં સુબારકે કહ્યું, “આપનો પત્ર જે પેશ કરવામાં આવે તો? હું નથી ધારતો કે, આસ્માં પણ આપનો બચાવ કરી શકે.”

સુસ્તાન કુલિખાં મૌન રહ્યો.

“હજરત!” થોડીવાર પછી સુબારક બોલ્યો, “પણ આ બધી પીંજણ શું કરવા જોઈએ? જે ખુદ શાહજાદી સાહિબા મારી સાથે નેકાહ કરવાને રાજી છે તો પછી આપને શો વાંધો છે? હું ખોટું કહેતો હોઉં તો એમને બોલાવી પૂછી જાઓ. પછી?”

“એ સર્વ ઠીક, પણ જ્યાં સુધી ખયરુન્નિસા આપને ત્યાં સ્વામીત્વ ભોગવે છે, ત્યાં સુધી દિલશાદખાનમ આપની સાથે સંબંધમાં જોડાય, એ માનવું અશક્ય છે.”

“હા, આપે ખરું કહ્યું.” શાંત ચહેરે અખારકે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો; “ખચરત્રિસા તો રૈનક મહેલ છોડી સદાને માટે ચાલી ગઇ છે, તે ફરીથી પાછી આવે એમ નથી.”

સુલ્તાન કુલિખાંએ ખાંદીને હાક મારી જે તરત હાજર થઈ, અને તેણે તેને દિલશાદને ખોલાવવા આજ્ઞા કરી.

દિલશાદ હાજર થઈ. સુલ્તાન કુલિખાં ઉઠી પાછળના ઓરડામાં ગયો. તેને જોતાં જ દિલશાદ ખોલી ઉઠી.

“અખ્યાનન ! આપે મને ખોલાવી છે ?”

“હા, મારી નૂરેનજર,” તેના ચ્હાન ચહેરા તરફ જોઈ કુલિખાં બોલ્યો; “કેમ, આજ તારી તબિયત ઠીક નથી શું ?”

“નાહિ, અખ્યાનન ! કંઈ જ નથી.”

“ખેટા !” સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું:—“અખારક કહે છે કે તેં તેની સાથે નેકાહ કરવા ખૂશી ખતાવી છે, એ શું ખરી વાત ?”

દિલશાદખાનમ નીચું જોઈ રહી.

“ખેટા ! તારી મરજી વિરુદ્ધ કંઈ પણ કામ કરવા હું રાજી નથી, સમજ ? સાફ દિલથી જે હોય તે કહી દેજે. શું તું આ સંબંધ થાય તો રાજી છે ?”

જાણે સ્વપ્નમાં ખોલતી હોય તેમ તેણે ધીમેથી, “હા” કહ્યું.

“શું તું આજ ને આજ આ સંબંધમાં જોડાવા ઇચ્છે છે ?” કુલિખાંએ પૂછ્યું.

“જર આપની મરજી હોય તો મને વાંધો નથી.”

“તને જો તેમ કરવું પસંદ ન હોય તો મારી કંઈ ઉતાવળ નથી,” સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું, “એવું આજ ને આજ શું વહી જાય છે ?”

“નાહિ, અખ્યાનન ! જો એ વાત નક્કી છે, તો પછી આજ કર્યું તો શું ? અને ચાર દહાડા રહીને કર્યું તો શું ?”

“વારુ, મારી નૂરેનજર ! તું જેમ કહીશ એમ કરીશું. થયુંની ? જો, હું જરા અંદર જઈ પૂછી કરીને આવું છું.”

એટલું કહી સુલ્તાન કુલિખાં ત્યાંથી જનાનખાનામાં ચાલી ગયો.

દિલશાદ મૃદુ પગલે બહાર આવી અને પોતાની સ્થિર દૃષ્ટિ અખારકપર રોપી. તેનું વદન હર્મેશની માફક મૃદુલીન નથી. તે વિલાયતી કમલિનીના જેવી બાસે છે. તેના નયનમાં હર્મેશનું તેજ નથી, કે નથી તે ખૂમારી. તેના બદનપર એક પ્રકારની ફિકારા છાઈ છે. જાણે કપુરની પુતળી હોય એમ તે અત્યારે બાસે છે. જે સંબંધમાં તે જોડાવા માગતી હતી, તે પોતાની ઇચ્છાપૂર્વક સ્વીકારેલો ન હતો. વળી ઇકામુદ્દોલા જે તેને સખીદિલ અને નેકચલન જણાતો હતો, જેના કહેવાપર તેને શ્રદ્ધા હતી, જેના પ્રતિ તેનો પ્રેમ ઢળવા લાગ્યો હતો, તે એક નીચ જનસુસ અને ખેવફા પૂરવાર થતાં તેના દિલને એક કારી જાખમ લાગ્યો હતો, તેણે કરેલા ગુનહા બાબત તેના દિલમાં જરા પણ શંકા ન હતી. આ જોઈ તેના જીવનના ટાંકા દૂટી ગયા હતા.

દિલશાદખાનમને જોતાં જ અખારક ખોલી ઉઠ્યો:—

“આવો, શાહબદી સાહિબા ! આપની તબિયત તો ઠીક છે ને ?”

“ધણી જ સારી છે,” દિલશાદે જવાબ આપ્યો.

“કેમ ઘણી જ સારી ?” ચૌકીને મુખારકે પૂછ્યું.

“ઘણી સારી નહિ તો શું ? આજ તો શાદીની ખુશાલી છે ને ?”

“હા, શાહનદી સાહિબા !” મુખારકે જવાબ વાળ્યો; “હું તે પત્ર આજ રાતના જ આપને સ્વાધીન કરીશ.”

“તે ખરું. પણ આપને તે અહીં લાવવામાં શો વાંધો છે ? અહીં તે પત્ર સાથે જ લેતા આવજો, અને આપણા નેકાહ પઢવામાં આવ્યા બાદ તે પત્ર મને આપજો, નહિ તો એમ જ કહેાને કે આપણું લગ્ન કાર્ય પૂરું થાય કે તરત તે કાગળ અખબાનનને આપી દેજો.”

મુખારકે જવાબમાં ડોકું ધુણાવ્યું અને કહ્યું,

“હજરતને મારા કહેવાપર યકિન છે, પણ આપને કોણ જાણે રાથી મારા કહેવાપર વિશ્વાસ નથી.”

“હજરત ! આપ કોઈ દર્વેશ છો યા દીનની શરાહત સમજવો છો કે, યકિન યકિન કર્યા કરો છો ?” દિલશાદખાનમે જવાબ આપ્યો.

“તો શું દર્વેશોએ જ યકિનનો ઇન્કાર લીધો છે, એમ આપનું માનવું છે ?” મુખારકે સામો પ્રશ્ન કર્યો.

“હા, ના, પણ એટલું તો ખરું કે દીનની બાબતોમાં યકિનથી જ કામ લેવું.”

“અને બીજી બાબતમાં ?” મુખારક વચ્ચે જ બોલી ઉઠ્યો.

“બીજી બાબતમાં કેવળ વિશ્વાસથી કામ કર્યે પાલવવું નથી. જો કેવળ વિશ્વાસથી જ બધાં કામ થતાં હોય, તો પછી શીલ મુહર, ખત દસ્તકત શા માટે જોઈએ ? કાનુનના કિતાબોની પણ જરૂર શી ? કાજ અને મુદિતની આવશ્યકતા ક્યાં ? મહેલમાં એટલા સિપાઈ ચોકી કરવા શા માટે જોઈએ ? આપ યકિન કરી લ્યોને કોઈ ચોરી કરવાનું નથી, આપની તીજેરી હુંટવાનું નથી, આપને શું યકિન નથી, માટે આપ આ સર્વ કરો છો ? કહો વારું.”

મુખારક કળી ગયો કે આ વાક્યવિદગ્ધાની સાથે તર્કમાં ઉતરવામાં સાર નથી. તેણે ધીમે સ્વરે કહ્યું “તો વારું આપને શું જોઈએ છે ?”

“હજરત ! આપ વચન આપો કે આપના રૌનક મહેલમાં આવું કે તરત એ કાગળ મને આપી દેવો પડશે. સમજ્યા ?” દિલશાદખાનમે કહ્યું; “આપ જો એ વાત સ્વીકાર કરતા હો તો કસમ લ્યો. અને આપ જો તે કરવા ખૂશી ન હો, તો હું પણ મારું વચન પાળવા બંધાયલી નથી. આપ જો એ પ્રમાણે કસમ નહિ લો, તો મારે પણ આપની સાથે શાદીની જરૂર નથી.”

મુખારક તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી તેના સામું જોઈ રહ્યો હતો. તે સમજ્યા કે, વાતને ઝાઝી છેડવામાં માલ નથી, અને જો વધારે ચેં ચેં કરી તો બાજી વણસી જશે.

“શાહનદી સાહિબા !” મહેલ મુખારકે વિનયનત્ર સ્વરે કહ્યું:—

“હું કસમ ખાઉં છું. ખરું ? આપ ચહાઓ તો એ કાગળને રાતે ને રાતે વાલિદે મહેરબાનને પહોંચાડાવજો. પછી ?”

“જરૂર ! હું તેમ જ કરીશ. તરત જ તે રૂકો તેમને સ્વાધીન કરીશ.”

“બેલાસક,” એટલું કહી મુખારક ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. અને ફાજવારમાં તે સુલ્તાન મુલિખાની હજુરમાં આવી પહોંચ્યો. અહીં થોડીક વાર આડીઅવળી વાત કર્યા પછી પોતાની ખૂશખબતના સમાચાર દેખાડ્યા.

“હજરત !” મુબારકે કહ્યું, “શાહનદી સાહિબાએ આખરે મારી માગણી કબૂલ કરી છે. આજ સાંજે જ સઘળું કાર્ય આટાપી લેવાનું છે, અને એ તો આપે જ કહ્યું હતું કે ખીજ કોઈ માણસોને બોલાવવાની જરૂર નથી. આપણે ચાર માણસો ખસે છે. માત્ર નેકાહ પઢાવનાર જોઈશે, અને એની ગોઠવણ હું આપને જ સોંપું છું.”

“એની ગોઠવણ કરવી-પડે એમ નથી.”

“હ, હુન્નર ! એમ કેમ ?”

“આ બંદાના મકાનમાં એક એલિયાએ કદમ રંત ફરમાવ્યા છે જે નેકાહ પઢાવવાનું કામ કરી લેશે.”

“ઠીક, તો, પછી કાજની જરૂર નથી.”

“ના, પણ મુબારકખાં ! આમ એકાએક શાદી કરી નાખવાથી બધાંને ધણું આશ્ચર્ય લાગશે. બધે હોહા થશે કે આ શું ? એકાએક કોઈને નહિ આમંત્રણ કે ઇજન, નહિ ઠાઠમાઠ. બધું સાદેસાદું.”

“હુન્નરેવાલા ! આપનું કહેવું ખરું છે.” મુબારકે જવાબ આપ્યો; “આ વખત પણ તેવો જ છે, અને આપણે વખતને માન આપી ચાલવું. આપણે ક્યાં લોકના બોલવા સામું જોવું છે ? લોકને મન તો બધુંય સરખું છે. આજ ધામધુમ કરી તોએ ઠીક. બે દહાડા તેની વાતો કરશે. ન કરી તો ચાર દહાડા તેની ચર્ચા કરી ચૂપ રહેશે.”

“ખરું છે. જગત્ કોઈથી જીતાયું નથી.”

“વાર ! તો આજ સાંજના નક્કીને ?”

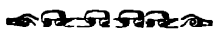
“હાસ્તો, હવે વાંધો શો છે ?” કુલિખાંએ કહ્યું.

“વારું તો હુન્નર ! હું બરાબર વખતે હાજર થઈશ, હાલ તો રત્ન લઉં છું,” એટલું કહી મલેક મુબારક ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

દિલશાદખાંનમ બારી આગળ જઈ ઉભી રહી. થોડી વારમાં મલેક મુબારકને મહેલની બહાર નીકળતાં જોયા, અને જોતાંની વાર તેના મનમાં અવનવા તર્ક તરી આવ્યા. આજ તેના જીવનમાં પરિવર્તન થવાનું હતું. ભવિષ્યમાં સુખ મળશે કે દુઃખ, તે કલ્પનાથી અતિત હતું, છતાં જીવનના આકાશમાં ભયંકર વાદળોં દીસતાં હતાં. તેના દિલની આશાના બંધ સર્વ તુટી ગયા હતા; જીવન શુષ્ક ભાસતું હતું; નિરાશા અંતરમાં વાસો કરી રહી હતી; ઉત્સાહનું નામ નહતું. અહા ! ક્યાં તે બાહ્યકાળનાં સુરમ્ય સ્વપ્નાં ? તેણે કેટલી આશા બાંધી હતી ? ભવિષ્યનાં કેવાં મનોરમ ચિત્ર આંખ્યાં હતાં, પણ તે આજ ક્યાં છે ? વાળુકામાં જેમ દોરેલી રેખાઓ નષ્ટ થાય તેમ તે સર્વ હુમ્મ થયાં હતાં. આમ વિચારના કાંપમાં કળી ગઈ હતી, એટલામાં તેણે તેના પિતાને પસાર થતાં જોયા. જોતાંની વાર તેના વિચારનો વેગ પલટાયો. તેના કાનમાં આશા મધુરી ટુંક મારવા લાગી. ભવિષ્ય ગમે તેવું કઠિન હો, ખરાબ હો, પરંતુ જ્યાં સૂધી પિતા હયાત છે ત્યાં સૂધી તેઓ તેને દુઃખ નહિ પડવા દે. તેઓ સદા તેની કાળજી કર્યા કરશે, અને કંઈ નહિ તો પિતાની પ્રેમાળ હાયામાં વિશ્રામ મળશે, એમ તેને ભાસવા લાગ્યું. આમ વિચારમાં તે ઉભી હતી એટલામાં ત્યાં એક બાંદી આવી અને કહ્યું:-

“શાહનદી સાહિબા આપને વાલિદ તેડે છે.”

ખાંદીના મોંમાંથી આ શબ્દો પડતાંની વાર તે ત્યાંથી ચાલી ગઈ, અને સાંજની તૈયારીમાં લાગી. તેણે સોજનને બોલાવી મંગાવી, અને તેની સાથે કેટલીક વાર સૂધી વાતચીત કરી.

પ્રકરણ ૧૧ મું

સટકયો

તે ભવ્ય પ્રાસાદના મંદ પ્રકાશવાળા કારાગૃહની ઓરડીમાં, ઇકામુદૌલાનો વખત કેમે કર્યો જતો નહિ. મલેક અબારકને તેણે, આવતો અને જતો પોતાની ઓરડીની જાળીમાંથી જોયો હતો, અને તેને જોતાંની સાથે તેના મનમાં એવા તર્ક થઈ આવ્યો હતો કે માનો ન માનો, પણ કંઈ વળી નવો પેચ મલેક અબારકે રચ્યો છે, કંઈ નવી જ ખટપટ ઉભી કરી છે, અને એવા જ કામ સારુ તે અવશ્ય આવ્યો હોવો જોઈએ. પણ આ વાતનું નિરાકરણ કરે કોણ ?

અસ્તાચલ સમીપ સૂર્યનાં કિરણો, મહેલના ઉચ્ચ ભાગને છેવટનું આલિંગન આપી વિદાયની તૈયારી કરતાં હતાં. અંતે સંધ્યા વ્યતીત થઈ. પૃથ્વીપર અંધકાર છવાવા લાગ્યો. થોડી વાર પછી ઇકામુદૌલાએ ગાડાંના પૈડાને ખડખડાટ સાંભળ્યો, અને બારીના સળિયામાંથી દૃષ્ટિ ફેંકતાં કોઈ માણસને ગાડીમાંથી ઉતરતો હોય એમ જોયું. રાતને ફાનસ લઈ રસ્તો દેખાડતાં જોયો, અને તેણે ધાર્યું કે આ કોઈ નહિ પણ મલેક અબારક જ છે.

થોડી વાર પછી તેના ઓરડાનાં દ્વાર ઉઘડ્યાં, અને ખાંદીઓ ભોજનનો સામાન રાખી ચાલી ગઈ. તેણે ભોજન લેતાં લેતાં પહેરાવાલાને પૂછ્યું:—

“મિયાં ! કોની ગાડી હતી એ ?”

પહેરેગીર પોતાના સાથીદારના સામું જોઈ હસ્યો અને પળવાર પછી કહ્યું:—

“હજરત ! મલેક અબારકની આજ શાદી છે અને તેઓ એ ગાડીમાં અહીં પધાર્યા.”

ઇકામુદૌલાના શરીરને કમ્પ થયો; શરાબનો જામ મોંએ માંડતાં તેનો હાથ યરયર ધુન્વા લાગ્યો. જો તે ઓરડામાં પ્રકાશ મંદ ન હોત તો પહેરેગીરને ઇકામુદૌલાનો ચહેરો જોતાં જ તે એકદમ પૂણી જેવા ફીક્કો જણાતો હોત. ઇકામુદૌલાએ ધીમે રહીને, જાણે તે વાતથી તેને કંઈ પણ લાગણી ન થઈ હોય તેમ, જામ નીચે મૂક્યો અને બોલ્યો:—

“શાદી ! કોની ? અચારે ! કોઈ બીજું માણસો તો જણાતાં નથી. એવી શાદી કેવી ?”

“હુન્નર ! એ જ તાબૂખીની વાત છે ને ?” તે પહેરેગીરે જવાબ આપ્યો, “અમારા આકાને એકની એક લાડકી કન્યા છે, અને તેની આજે કંઈ ધામધૂમ વગર એકાએક શાદી થાય છે.”

“એમ કંઈ બને ખરું ? કંઈ બીજું હશે,” ઇકામુદૌલાએ જવાબ વાળ્યો.

“નહિ. હુન્નર ! મારી પક્કી ખાત્રી છે કે, શાહનૂરી સાહિબાની આજ શાદી છે. તેઓ મલેક અબારકખાંની સાથે આજ નેકાહ પઢનાર છે.

“અરે જમાલ !” તે પહેરેગીરનો સાથીદાર બોલ્યો, “સોઝન કહેતી હતી કે, આ ખીના આવતી કાલ સૂધી કોઇને જણાવવાની નથી, એ તું ભૂલી નય છે.”

“ખરું, પણ હજરતે આજ નજરું તોએ ઠીક અને કાલે નજરું તોએ ઠીક. તેઓ ક્યાં કિલ્લાની બહાર જઈ કોઇને જણાવવાના છે?” જમાલે જવાબ આપ્યો.

“હાસ્તો, હું ક્યાં અહીંથી બહાર જવાનો છું ?” ઇકામુદ્દીલા બોલ્યો, “પણ, નહિ કોઇને ઇજન, નહિ કંઈ ધામધુમ, નહિ નાયરંગ કે મહેફીલ, અને આમ એકાએક લમ ! એ તો નવાઇની વાત.”

“નવાઇની નહિ તો ?” વાતોડીઓ જમાલ બોલ્યો;—“મહેલમાં બધાંને નવઈ લાગી છે કે એકાએક આ શું ? વળી વધારે ખૂબી તો એ છે કે મારી સોઝન મને કહેતી હતી કે, શાહનઝી સાહિબા આ શાદીથી ખૂશ નથી. તેઓ મલેક શુબારકખાં નેડે શાદી કરવા રાજ નથી, પણ કંઈ કારણસર પરાણે તેમ કરવું પડે છે. પણ હજરત ! આપ વાળું કરી રહ્યા ને ?”

“હા, આ સુરાહી તું લઈ લે, મને આજ શરાબની જરૂર નથી,” ઇકામુદ્દીલાએ કહ્યું.

તે પહેરેગીર સુરાહી અને સામાન લઈ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો, અને જતાં જતાં ઇકામુદ્દીલાને ઉદેશી કહ્યું કે:—

“હજરત ! આપ જરાખી રંજ કરતા ના, અને આ સેવકથી થાય એવું કામ હોય તો ફરમાવશો, બંદા તે બજવવામાં ઢીલ નહિ કરે.”

કારાગૃહનું દ્વાર બંધ થયું. પહેરેગીર ત્યાંથી ચાલી ગયો. તેના જતાંની વાર ઇકામુદ્દીલાએ પોતાના હાથવતી મોં ઢાંકી દીધું, અને પોતાની લાગણીને ઉભરો બહાર કાઢવા લાગ્યો. અહા ! આજ કે પ્રેમનું પરિણામ ! ક્યાં તે સુંદરીનું પુનર્મિલન, ક્યાં તે આશાનો સંચાર ? કેટલા સુખના મનોરમ કિલ્લા બાંધ્યા હતા ? તેનું પાણિગ્રહણ કરી સંસાર સુખનાં કેવાં મનોરમ ચિત્રો તેણે આંક્યાં હતાં ? પણ તે સર્વ ફેકટ. જેમ કોઈ સ્વપ્નમાં જોયેલો રમ્ય દેખાવ નમ્રત્થતાં જ નષ્ટ પામે, તેમ તેણે મનમાં બાંધેલી મુરાદ બાંગી ગઈ. તેની સાથે તેના દિલના બંધ પણ તૂટવા લાગ્યા. તે પાંજરામાં પૂરેલા શેરની માફક આમતેમ આંટા મારવા લાગ્યો. તે લોખંડના ગળને હચમચાવવા લાગ્યો, પણ તેના આ પ્રયત્નને તે ગજ કંઈ દાદ આપે એમ ન હતા. તેના ચહેરાપર પ્રસ્વેદનાં નળાં બાઝ્યાં, તેનું શરીર પરસેવાથી તર થઈ ગયું. તેનું મન અસહ્ય ચંચળા ભોગવતું હતું. તેના અંતરમાં શૂળો ભોંકાતી હતી. જે રમણીને તે શુદ્ધ પ્રેમથી ચહાતો હતો, તે રમણી આજ પારકાના હાથમાં સોંપાય છે, એ વિચાર તેના પર વજ્ર-ઘાત કરતો હતો, અને તે મનુષ્ય કેવો ? એક નીચ, અધમ, પાપાત્મા, તેનો દુશ્મને નાં, એક નીચ કીડો, તે પવિત્ર મૂર્તિના પગની ધૂળને પણ સ્પર્શ કરવા લાયક નહિ તે. “અહા, મુકદ્દર ! હા તકદીર !” એટલું કહી ઇકામુદ્દીલાએ હાથવતી કપાળ કુટ્યું. એટલામાં વળી ફરીથી ગાડીનો ગડગડાટ અને માણસોનો અવાજ તેને કાને અગ્યો. તે સમજ્યો કે લમ થઈ ગયાં અને મલેક શુબારક પાછો ફરે છે. આ વિચાર આવતાં તેના મસ્તકને એવો તો આઘાત ખેડો કે તેને તરમર આવ્યાં. તે ચકરી ખાઇ જમીનપર પડ્યો. આમ કેટલી વાર સૂધી તે જમીનપર

પગ્ગો રહ્યો. આખરે તે જે આરડામાં કેદ હતો તેનું ખારણું ઉધડ્યું. અને તેણે એક મનુષ્યને દીવા સાથે અંદર દાખલ થતો જોયો, ને તેની સાથે એક કૂકીર નજરે પડ્યો. નોકર દીવા મૂકી ચાલ્યો ગયો.

“હજરત!” તે કૂકીર બોલ્યો.

ધકામુદૌલા તેના સામું જોઈ રહ્યો અને પૂછ્યું:-

“મૌલાના! આપને મારી સાથે શું કામ છે?”

“ખામોશ, ખેટા!” તે કૂકીરે કહ્યું; “ગમ ન કર; સહુ સારાં વાનાં થશે. તે બહુ દુઃખ સહન કર્યું હોય એમ લાગે છે. આટલી વારમાં તારા જેવો મનુષ્ય છેક હતાંશ થઈ જશે એમ જો મને કાંઈએ કહ્યું હોત તો મેં ભાગ્યે જ એ વાત સાચી માની હોત. ગમ કરવાથી કંઈ ફાયદો નથી. તારે માટે હું કંઈ સંદેશો લાવ્યો છું.”

એક ક્ષણભર આશાનું કિરણ ધકામુદૌલાના ચહેરાપર ચમકવા લાગ્યું.

“અને તે પણ કોની તરફથી? એક બહેશતની દૂર તરફથી, સમજ્યા?” તે કૂકીર બોલ્યો; “લ્યો હુન્નર! આ રહ્યો તે સંદેશો.”

ધકામુદૌલાએ તે કૂકીરના હાથમાંથી પત્ર લીધો અને ફોડીને વાંચવા લાગ્યો. તે પત્ર ખયરુન્નિસાએ લખ્યો હતો. તેમાં મજબૂર ઘણો ટૂંકો હતો. માત્ર એક જ ચાચના હતી, અને તે એ કે, ધકામુદૌલાએ તેની સાથે લગ્ન કરવાનું વચન આપ્યું; અને જો તે તેમ કરે, તો તે તેને કારાગૃહમાંથી મુક્ત થવાને મદદ કરે, એટલું જ નહિ, પણ તે ઉપરાંત કંઈ બીજું સાધન પણ તે આપવા તૈયાર હતી. આ સાધન તે કંઈ નહિ પણ સુલ્તાન કુલિખાંએ જોનાપર સહી કરી તે પત્ર કે જે તેણે ચારી લીધો હતો. ધકામુદૌલા જાણે કંઈ બારે વિચારમાં હોય તેમ ખેંસી રહ્યો.

કૂકીર તેનાપર સ્થિર દૃષ્ટિ રોપી જોઈ રહ્યો.

“હજરત!” નીચે નમી મૃદુ સ્વરે કૂકીર બોલ્યો. “ખયરુન્નિસાએ જોયું કે રમણીના ઉપજી આંસુથી કૂકીરનું દિલ પિગળ્યા વગર નહિ રહે, અને તેમ જ બન્યું. હું કંઈ કામસર બીબી મહેરને ત્યાં ગયો હતો. એ તેમનાં ખાલા થાય. ત્યાં તેમને ખખર પડી કે હું કિલ્લામાં કામસર સુલ્તાન કુલિખાંને ત્યાં ઉતર્યો છું. તેથી તેમણે મને આ કામ સોંપ્યું; મારાથી ના ન કહેવાઈ. બીબીએ રડીને, પગે પડીને મારી આજીજ કરી; મારાથી તરછોડાયાં નહિ. મેં સંદેશો આપને પહોંચાડવાનું પત્ર કર્યું એટલું જ નહિ, પણ સાહબે આલમ! મેં અને તો આપને આ બંદિખાનામાંથી છોડવવાનું વચન આપ્યું છે! હુન્નર! જો મેં દીનનો આ લીલો ફિરકો પહેર્યો ન હોત તો એ બહેશતની દૂર ખાતર મેં હજરત જાં આફરી કરી હોત! તેના એક મીઠા બોલની ખાતર હજરો મુસિબતો ઉઠાવી હોત! પણ, હજરત! આપનું દિલ લાગણી રહિત લાગે છે, નહિ તો આપ આમ ખેંસી રહ્યો નહિ; હાથમાં આવેલી સોના જેવી તક ગુમાવો નહિ. આપ વિચાર શું કરો છો? શું આપનું દિલ મહોબતનો દમ ભરતું નથી? ગર એમ માની લ્યો કે આપને તેને માટે મુહબ્બત નથી. પણ આપને આપના છટકારાની પણ દરકાર નથી. શરમ છે! આપ એક બહાદૂર માણસ થઈ આમ કાયરની માફક ખેંસી રહ્યા છો, અને હાથમાં આવેલી બાજી ગુમાવવા તૈયાર થયા છો! જુઓ, આપના છટકારાને માટે સર્વ ગોઠવણ કરી છે. અહીંથી શૈનક મહેલમાં જવાના રસ્તાપરથી આડવાટ છે, ત્યાં આગળ

આપને માટે એક ઘોડો તૈયાર હશે. માત્ર ખીખી સાહિબા એટલું જ નાણુવાઈતે-
નર છે કે આપની મુલાકાત ફરી ક્યાં થશે, અને આપ કયે રસ્તે પ્રયાણ કરશો ?
હજરત ! આપને માટે મને પણ રહમદીલી છે, અને તેથી જ મેં આ કામ પત
કર્યું છે. આ ઉપરાંત એક ખીજ ઉમદા બક્ષિસ ખીખી સાહિબા પણ
બક્ષવાનાં છે; જેથી જીવના નેખમે પણ તમને આજ અહીંથી છૂટા
કરવા મેં દૃઢ નિશ્ચય કર્યો છે. હુન્નર ! નૂઓ સારી દુનિયાની સલ્તનતને માટે
પણ જે કામ ન કરે તે આજ તમારે માટે કરે છું, સમજ્યા ? નૂઓ, આ એક
ખીજ પત્ર છે તે હું આપને સ્વાધીન કરે છું. પણ તમારે પ્રથમ કરામ લેવા
પડશે કે, દશ દિવસ વિત્યા પૂર્વે એ પત્રને ફેડીને વાંચવો નહિ. જલ્દી હોશમાં
આવો. હુન્નર ! વખત પાણીના રેલાની માફક વહી જાય છે, અને જે આ તક
ગુમાવી તો ફરી હાથમાં આવવાની નથી, સમજ્યા ? પહેરેગીરને કંઈ વાતની
સૂઝ ન આવી જાય કે આપને છોડવા માટે હું અહીં આવ્યો છું. આપનો અહીંથી
એક વાર છૂટકારો થયો કે થયું; પછી ચહાય તો ખીખી ખચરત્રિસા આપને ઇશ્કની
બેડીમાં જકડે. યા ન જકડે, તેની મને લેશ પણ પરવા નથી. આપ આજ ને
આજ રાત્રે આ ભયમાંથી સરકી નૂઓ એટલે બરસ.”

“મૌલાના ! હું પાક પરવરદિગારના કસમ લઈ કહું છું કે જે હું અહીંથી
સહિસલામત છટકી ગયો તો દશ દિવસ પહેલાં આ પત્રને નહિ ફેડું, થયું ?”

તે ફકીરના ચહેરાપર આનંદની છટા ખેલવા લાગી. “નૂઓ ત્યારે મેં શી
યુક્તિ રચી છે તે સાંભજો.”

એટલું કહી તે ફકીરે ધીમેથી ઇકામુદ્દૌલાના કાનમાં કંઈ વાત કરી.

ઇકામુદ્દૌલાના હૃદયમાં આશાએ અમૃત રેખ્યું; તેનો સુકાયેલો પ્રાણ સતેજ
થયો; તે એકદમ સફળો બોલો થયો, અને મનમાં બોલ્યો:—“અહાહા ! મારી સ્થિતિમાં
એટલામાં કેવા વિલક્ષણ ફેરફાર ! મને મુક્તિ મળી કે બરસ. હું ગમે તેની સાથે
જોડાઈ તેમાં શું ? મને માફ કામ કરવાની સંધિ મળી તે જ બરસ છે. એક વાર
મારો દાવ સધાયો તો આગળ ઉપર બધું જોઈ લેવાશે.”

“હજરત ! આપ આમ ખવાબમાં હો એમ કેમ જણાવ્યો છો ?” તે ફકીરે
કહ્યું; “પેલી તરફ તમારો એક પહેરેગીર જમાલ તેની માશુકા સોઝનની સાથે
ખ્યારની ટીંખી કરે છે; તેના સાથીદાર અહીં બહાર બેઠો છે, પણ તેને દુખતરે
અંગુર* સાથે મુહબત છે, જે મારી જાણમાં હોવાથી તેને માટે એક શીશી લેતો
આવ્યો હતો. તે પીતાં જ તેના હોશકોશ ઉડી જશે, સમજ્યા ? પછી શું કરવું
તે તો હુન્નર જાણે છે.”

“પહેરેગીર !” ફકીરે હાક મારી, “અરે આ કેદી તો બિમાર અને દિવાના
જેવો લાગે છે. આમ આવ તો, હું ઝટ ચાલ્યો જઈ.”

લથડિયાં ખાતો પહેરેગીર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ઇકામુદ્દૌલાએ બાજઠ ઉંચકી,
તેના સાથાપર એક ફટકો એવો તો માર્યો કે તે બેશુદ્ધ થઈ અને નિર્જીવ શબવત
જમીનપર પડ્યો.

ફકીરે પોતાના ફિરકામાંથી તરવાર અને તમચો કાઢી ઈકામુદ્દૌલાના હાથમાં મૂક્યો અને કહ્યું:—

“જલદી આ પહેરેગીરના કપડાં પહેરી લ્યો, અને આ હથિયાર લઈ રવાના થાઓ. યા મેરે મૌલા ! આજ મેં શું નથી કર્યું ? આજ એક જસૂસને નાસ્તી છટવામાં મદદ કરી, આજ મેં એક મુબારકને કોઈની સાથે લગ્ન કરાવી આપ્યાં. આજ ફેટલાની આંખમાં ધૂળ નાખી ! અહાહા ! ફકીરના મુકદ્દરમાં પણ શું લખ્યું છે ! હાં, હજરત ! હવે એક પણ ગુમાવવી જોખમ ભરેલી છે. જેમ અને તેમ અહીંથી ભાગો. પણ હા, ત્યાર પહેલાં એક વાત કહેવાની છે. ખ્યારે ઈકામુદ્દૌલા આપ એક સાચા સિપહસાહાર છો. આપનાપર મને પૂરેપૂરું યકિન છે, તેથી જ આ વાત હું તમને કહું છું, નહિ તો જાણીબુજીને મારી ગરદન આપના હાથમાં સોંપું નહિ. મુઢાવું કરવું હશે તો આપણે થોડા વખતમાં પાછા ફરીથી મળીશું. આપને આ હકીકત કહેવામાં લાભ છે.”

એટલું કહી તે ફકીરે ઈકામુદ્દૌલાના કાનમાં કંઈ શબ્દો કહ્યા; સાંભળતાંની વાર ઈકામુદ્દૌલાના ચેહેરાપર ચમકની છટા જણાઈ. તેની આંખમાં તરલ તેજ ખેલવા લાગ્યું; તેની કીકીઓ હર્ષથી નાચવા લાગી; આનન્દ અને આશ્ચર્યની છટા ચેહેરાપર રમવા લાગી. તેનામાં એકાએક સ્ફૂર્તિ આવી અને તે ફકીરને ખાત્રી પડ્યો. તરત જ વસ્તુસ્થિતિનું ભાન થતાં છટો થયો, અને તે પહેરેગીરની પાઘડી પહેરી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

જમાલ સૌજનની સાથે વાતચીતમાં મશગુલ હતો. તે પટાંગણ વટાવી મુખ્ય દરવાજા આગળ આવ્યો. ખરું જોખમનું સ્થાન અહીં જ હતું અને અહીં સંત્રીએ તેની પાસે સંકેત શબ્દ માગ્યો. ફકીરે તેને તે આગમચથી જ જણાવી દીધો હતો, તેથી તેણે જવાબમાં ‘હિફાજત’ શબ્દ કહ્યો, અને તે સહીસલામત ત્યાંથી પસાર થયો. બહાર આવતાંની વાર ભયભીત હરણુ જેમ વેગથી નાસે તેમ તે નાસવા લાગ્યો. રસ્તામાં અંધારું હતું. વખતે તેના પગને ઠોકર લાગતી હતી, પણ કશાની પરવા કર્યા વગર તે એકેશ્વાસે માર્ગ કાપવા લાગ્યો. તેણે મહેલને દૂર મૂકી દીધો. માત્ર તેના ઉપરના ભાગપરથી ઝાંખો દીવો જણાતો હતો. આમ ઈકામુદ્દૌલા નિર્દિષ્ટ સ્થાને આવી પહોંચ્યો. ત્યાં એક ઝાડની નીચે ઘોડાને સજ્જ લેયો.

તે આવી પહોંચ્યો કે તરત જ એક શ્વેતવસ્ત્રધારી મનુષ્ય તેની પાસે આવ્યો. તેને જોતાં જ તે બોલ્યો:—

“કાણુ ? બી ખયરુન્નિસા ! આપ અહીં ?”

“હા, હજારે વાલા ! આપની ખાંદી. હજરત ! મને પૂરેપૂરું યકિન હતું કે આપ જસ્સર આવશો, અને મારા શબ્દને પાછા ઠેલશો નહિ. ખ્યારે ! મને આપની ખાત્રી હતી. જુઓ, હું એકલી આટલી રાતે અહીં આવી છું. ફક્ત આપના પાક મહોબતની ખ્યાસી છું. આપનાં મોંએથી માત્ર બે શબ્દ સાંભળવા ઇતેન્નર છું. કહો, કહો, આપ અહીંથી ક્યાં જવા માંગો છો ? હું પણ પાછળ આપને આવી મળું છું. મારી સઘળી ઉમેદ આપનાપર છે. આપ કસમ લ્યો કે, મને આપની ખીબી કરશો. હું કંઈ ચહાતી નથી. માત્ર આપના દિદાર-

ની જ ભૂખી છું. આપની સાથે શાદીની તલબગાર છું. પ્યારે ! એક મીઠો ખોલ કહો. જીએ, આપને માટે આટલી રાતે અહીં આવવાની હીંમત કરી છે. આપ આપના પ્રેમનો કોલ, એક ઇંધાણી આપો, અને પછી આપ સિંધાવો. જીએ, વખત ધણો જ કીંમતી છે. ચાલો, ત્વરા કરો. અરે, પણ આ શું ?”

શાંત રજનીની નિસ્તબ્ધતા ભંગ કરતો તમંચાના બહારનો અવાજ આવ્યો.

“મને લાગે છે કે, તેઓ આપને પકડવા નિકળ્યા છે.” ખચરુનિસા ખોલી; “ભાગો, ભાગો. નહિ તો બધી મેહેનત બરબાદ જશે.”

ઇકામુદ્દીલા નાણે અવાજ સાંભળ્યો ન હોય તેમ ઉભો રહ્યો. શું કરવું તે તે નક્કી કરી શક્યો નહિ. એક તરફ ખચરુનિસાની મુહબત, તેણે ઉઠાવેલી મેહેનત, તેણે રચેલી તદ્દખીર તેના દીલપર અસર કરતાં હતાં. બીજી તરફ દિલ-શાદખાનમનો પ્યાર તેને બીજી જ તરફ ખેંચતો હતો. તેનું મન અત્યારે હિંદોળાની સ્થિતિ અનુભવતું હતું. જેણે આટલી મેહેનત કરી તેનો છૂટકારો કયો હતો તેને, “હું તને ચાહતો નથી,” એમ કહી તેના દીલપર કારી જખમ કરતાં તેનું મન અચકાતું હતું. તેના પ્યારને પગ તળે છુંદવા તેનું મન કચુલ કરતું નહિ. એકદમ તેને ભગ્ન દૃઢ્ય કરવી એ હીચકારાનું કામ છે, એમ તેને લાગતું હતું. પણ તેના પોતાના અંતઃકરણને તપાસતાં એમ સ્પષ્ટ જણાતું હતું કે, ખચરુનિસાને માટે તેના જીવનમાં જગા નથી. સાફ કહેવું કે નહિ, તે તે વિચાર કરવા લાગ્યો.

ફરીથી ગોળીબારના અવાજ એક પછી એક થયા. “ભાગો, ભાગો, પ્યારે ઇકામ ! તમે દિવાના તો થયા નથી ને ? ખૂદાની ખાતર ભાગો.” ગભરાયલા સ્વરે આજીજી કરતી હોય તેમ ખચરુનિસા ખોલી.

ઇકામે વાંકા વળી તે રમણીનું એક ચુમ્બન લીધું અને ઘોડાપર પલાણુ કર્યું. તેને ઘોડાપર સ્વાર થતો જોઈ તે રમણી ખોલી, -

“જલદી, જલદી, જીએ, ખોગીરમાં પ્રવાસને લગતો સર્વ સામાન બાંધેલો છે.”

તરત જ તેણે ઘોડાની લગામ છૂટી મૂકી દીધી, અને વેગથી રસ્તો કાપવા લાગ્યો. તે જંગલ ભણી વળવાને બદલે રૈનક મહેલ તરફ વળ્યો. ક્ષણમાં તે ખચરુનિસાની મહોબતની વાત વિસરી ગયો. અત્યારે જૂદા જ વિચાર તેના મગજમાં રમતા હતા. દુશ્મન દગાબાજીથી મેળવેલી વસ્તુઓ ઉપભોગ લે ત્યાર પહેલાં તેને પરાસ્ત કરવો, એ વિચાર તેના મગજમાં ભૂતની માફક ભરાયો હતો. ભયની તેને ખરવા ન હતી. ફરીથી પકડાવાની તેને દરકાર ન હતી. તેણે એથી પણ વધારે જોખમ ખેંચ્યાં હતાં. તે મારતે ઘોડે રૈનક મહેલ પાસે આવી પહોંચ્યો. ઘોડાને તેણે વાંડની બાજુમાં બાંધી દીધો. મહેલના રસ્તા વગેરે તેને બરાબર અવગત હતા. એક બાજુના નાના રસ્તાપરથી તે મહેલની નિકટ આવી પહોંચ્યો. ભીંતપરથી ચઢી તેણે પટાંગણમાં ફૂંકે માથો, અને આસ્તે આસ્તે પોતાના ધારેલા સ્થાને આવી લાગ્યો. અહીં આવી આસપાસ નજર નાંખી. દૂર પહેરે-ગીરે ઝોકાં ખાતા હતા. તેઓ પોતાની ધુમમાં મસ્ત હતા.

ચીતાની માફક ગુપચુપ તે એક સીડીપર અઢ્યો, અને ધીમેથી તે એક ઝરુખા આગળ પહોંચ્યો, અને કોઈ ન જાણે તેમ અંદરના ભાગમાં જવાને માટે માર્ગ શોધવા લાગ્યો. ઝરુખાના બારણાં બંધ હતાં. પણ પાસે જ એક બારી

ઉધારી હતી. ઇકામુદ્દીસને અંદર શું થતું હતું તે અહીંથી સ્પષ્ટ જણાતું હતું. તેને ઝાઝી વાર અહીં થોભવું પડ્યું નહિ.

પ્રકરણ ૧૨ મું

વસ્ત્રની રાત

રાતનું વાળુ લઈ, પરવારી, મલેક મુબારક પોતાના શયનગૃહમાં ગયો. આજ તેનો આનંદ છાતીમાં સમાતો ન હતો. તે ખૂશમિનનજમાં હતો, અને ખૂશમિનજ વધારવાને તેણે શીરાજના નમ ઉડાવ્યાં હતાં. મલેક મુબારક પોતાની બાજમાં ફાવ્યો હતો, અને આજ તેને એક મુરાદ બર આણવાની ઉમેદ હતી. જે પણ પૂર્ણ થશે એમ તેને ભાસતું હતું. તેની મુખમુદ્રાપર આનંદની લહરી જણાતી હતી, અને તેની આંખોમાં વિનયના ગર્વથી એક પ્રકારની તેજ હતી. તે પોતાને અતુલ ભાગ્યશાળી લેખતો હતો, અને મનમાં કંઈ તર્ક વિતર્ક કરતો હતો, પરંતુ ઝાડપરથી ખરતાં સુકાં પાંદડાનો ખડખડાટ અને પવનનો સુસ્વાદ તેના આ તરંગોને હસતા હતા.

દિલશાદખાનમ જાણે ગમગીન હોય તેમ ચૂપચાપ બેઠી હતી. મલેક મુબારક દાખલ થયો તેવો જ પળબર તેના સામું જોઈ રહ્યો, અને બોલ્યો,

“કેમ, બાનો ! તબિયત નરમ છે?”

દિલશાદખાનમ ચૂપ રહી. મલેક મુબારક તેની પાસે ગયો અને તેના હાથ પોતાના હાથમાં લઈ બોલ્યો,

“બેગમ ! આજની મૌનુદ્દા ખૂશીને ગમગીનીમાં કાં ફેરવી નાંખે છે. જે આ ચમકતા તારા, પેલું બુલબુલ સુંદર સરોજથી શાદમાનીનાં ગીત ગાયે છે. કેમ બોલતી નથી ? શું તારા દિલપર જરા પણ અસર થતી નથી ? આહ ! સંગદિલ બાનુ ! આમ નાહક દિલને સતાવવું એ સાહે નથી.”

“હજરત ! આપને એક અર્જ કરવાની છે?” મલેક મુબારકની આ વાત પર ધ્યાન ન આપતાં દિલશાદખાનમ બોલી.

“શી?” મલેક મુબારકે ચોંકીને પૂછ્યું

“હજરત ! આપ આપના કોલપર સાબીત કદમ રાખો છો ને?”

“એટલે?” આશ્ચર્ય દર્શાવતી મુદ્રાએ મલેક મુબારકે પૂછ્યું.

“હ, હું આપને વચન આપ્યું હતું તે પ્રમાણે આપની સાથે લગ્નગાંઠમાં જોડાઈ, હું આપના કબજમાં છું; પણ આપને પણ આપનો કોલ પૂરો કરવો પડશે. આપની સાથે શાદીમાં જોડાવા પહેલાં મેં આપની સાથે એક શર્ત કરી હતી, તે યાદ છે કે નહિ?”

“શી શર્ત?”

“શી શર્ત?” દિલશાદખાનમ બોલી, “એજ કે જે દિવસે હું આપની સાથે શાદી કરું તે જ દિવસે આપે અબ્ખાનને દસ્કત કરેલો તે પત્ર પાછો આપવા કબૂલ કર્યું હતું. મેં મારી ફરજ બજાવી છે, પરંતુ આપને—”

“નહિ, બાનુ ! હજી આપની ફરજ પૂરેપૂરી અદા થઈ નથી.”

“એટલે?” દિલશાદખાનમે ચોંકીને પૂછ્યું; “શું મેં આપેલા વચન પ્રમાણે આપની સાથે લગ્ન કર્યા નથી? મેં મારું વચન ધરાબર પાળ્યું છે. આપે જ આપેલું વચન હજી પૂરું કરવાનું બાકી છે.”

“બાનો! હજી આપે આપનું વચન ધરાબર પૂરું કર્યું નથી. શાદીની શાદ-માનમાં હજી એક બોસો પણ આપ્યો નથી.”

“નહિ, આપે કસમ લીધા હતા કે, આપણી શાદી થાય તે સાંજે જ તે પત્ર મારા હાથમાં મૂકવો. હજી સૂધી આપે તે પત્ર મને આપ્યો નથી. મેં તે પત્ર તે જ વખતે અખ્યાને ત્યાં લઈ જવાને કહ્યું હતું, અને આપે પણ આ વાત મંજૂર કરી હતી. ખારા! તે પત્ર મારે સ્વાધીન કરો. હું અત્યારે જ તે પત્ર જાતે જઈ વાંચિદે મહેરબાને આપી આવું. ત્યાર પછી તરત હું આપની ખીદ-મતમાં હાજર થઈશ, અને આપ ફરમાવશો તે પ્રમાણે વર્તીશ.”

“આજની રાત હું આપને પળબર પણ વીલીલાં નહિ મૂકું બાનુ!” મલેક મુબારકે કહ્યું; “આવા પવનના તોફાનમાં અત્યારે ત્યાં જઈ એ દુસ્ત નથી, અને વળી હું કહું છું કે આપે હજી પૂરેપૂરી રીતે આપનું વચન પાળ્યું નથી. કાલે સવારમાં હું એ પત્ર આપને આપીશ.”

“નહિ, આજે જ આપવાને આપે કસમ લીધા છે. જો આપને પવનના તોફાનની ધાસ્તી લાગતી હોય તો આપ મારી સાથે આવજો, હું તે પત્ર આપી આપની સાથે પાછી ફરીશ. મેં પણ તે પત્ર આજને આજ આપવો એવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે, અને હું મારી પ્રતિજ્ઞાથી પાછી નહિ ફરું. એ ખરી વાત છે કે આપ મારા શૌહર (સ્વામી) છો, પરંતુ માત્ર નામના જ. ન્યાં સૂધી આપ પત્ર નહિ આપો ત્યાં સૂધી હું મારા શરીરને સ્પર્શ કરવા નહિ દઉં.”

મલેક મુબારક સેજ હસ્યો અને બોલ્યો,

“એક ક્ષણ પહેલાં તો તમે મારા કબજામાં છો એમ કહેતાં હતાં, અને હમણાં જ એ સત્તાની સામે બંડ કરવા પ્રસ્તુત થાવ છો, કેમ? દિલશાદ! પહેલાંનો વખત ભૂલી જ. તું હવે મારી સત્તામાં છું, અને મારી સત્તાને આધીન થવું પડશે. હું બોલતો નથી ત્યાં સૂધી ઠીક છે. બાકી, શરીરને સ્પર્શ નહિ કરવા દઉં એ શબ્દો તો હસવાના છે. જોઈ છું કે, કોની મજાત છે કે મને તેમ કરતાં અટકાવે? હું ધારીશ તો એક પળમાં આ તારા નાજુક બદનને મારા બાહુ-પાશમાં બીડીશ, સમજ? દિલશાદ! તું અત્યારે એક પાંજરામાં પૂરેલી પંખણી જેવી છે. ચાહાય એટલી ઘડી સળીયા સાથે પાંખો ફફડાવે, પણ તેમ કરવાથી છૂટકારો થવાનો નથી. દિલશાદ! દિલશાદ! તું એક શૌહરની બીબી છું, માશુકા નથી. એક માશુકા ચહાય તો પોતાના આશકને ત્યજી શકે છે, પણ બીબી તો સદાને માટે ઇશ્કના જંજીરથી જકડાયેલી રહે છે, અને તેમ તું રહીશ, સમજ? દિલશાદ! મારી મરજી વિરુદ્ધ જવું નકામું છે. આજ જો, વસ્ત્રની રાત છે, અને આ બધી હડ ના ઘટે છે. જો તો, જરા શાણી થા,” એટલું કહી તે તેને પકડી ચુરખન લેવા ગયો. પણ દિલશાદખાનમ દૂર સરકી ગઈ, અને તેણે પોતાનો હાથ તરત કેડ તરફ સરકાવ્યો.

“શું? કટાર!” આશ્ચર્યચકિત સ્વરે મલેક મુબારક બોલી ઉઠ્યો; “શું તું એ કટાર મને બોકીશ?”

“આપ જો તેમ કરવાની ફરજ પાડશે તો,” રોષકમ્પિત સ્વરે દિલશાદે જવાબ આપ્યો. તેના સેહેજ છંટા વાળ, રોષભરી મુદ્રા, અગ્નિના અંગાર વર્ષાવતાં નયન, હાથમાંની નમ્ર કટારપર રમતું તેજનું રશ્મિ, તેના ઉભા રહેવાની લઠણ, પાછી સરવા કે કટાર ફેંકવાને તૈયાર કોઈ રાક્ષસનું હૃદય વિદીર્ણ કરવા જેમ અગ્નિ ઉતરી હોય તેવી તે જણાતી હતી. તેના અત્યારના દેખાવમાં એક તરેહની અપૂર્વ મોહકતા અને રમણીયતા જણાતી હતી. મલેક સુખારક મંત્ર-મુગ્ધ મુદ્રાએ તેના સામું જોઈ રહ્યો. તેના દીલપર કંઈ અપૂર્વ અસર થવા લાગી. તેણે મંદ સ્વરે આજીજ કરતો હોય તેમ કહ્યું:—“દિલશાદ! પ્યારિ દિલશાદ! શું આમ હઠ કરવી એ સારી વાત છે? જો, ગમે તેટલો તોએ હું તારો શૌહર છું. આજ આપણે બંને સંસાર સુખમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ, અને જો, તું તેની રાજ-આતમાં જ આમ કરે તે સારું નહિ. જો, આજના દિવસનાં કેવાં રમ્ય સ્વપ્નો મેં મારા દિલમાં રચ્યાં હતાં! આજ તને ખુશ કરવાની કેવી ઉમેદ રાખી હતી! પણ તું છંછેડાયલી વાધણની માફક ડોળા ધુરકાવતી, એક જંગલી ખિલાડીની માફક દાંત ધુરકાવતી સામી ઉભી છે એ શું ઘટિત છે? અહા! વસ્ત્રની રાત આમ પસાર થશે? યા ખુદા! કોઈને આવી સ્ત્રી મળી હશે ખરી કે?”

“તો કોઈને તમારા જેવો ખેરહમ, ખેહયા ધણી મળ્યો હશે ખરો?” આવેશમાં દિલશાદ બોલી; “આપે કસમ લીધા હતા અને તે પણ પાળતા નથી. આપે તે પત્ર આપવાને વચન લીધું હતું, અને અત્યારે તે પત્ર આપવા સારું નકારો છો. આપના જેવો શૌહર કોઈને નસીબ થયો હશે ખરો?”

મલેક સુખારક હસ્યો.

“મને માત્ર એક જ ખાચશ હતી, અને તે એ કે આપને મેળવવાં. તે બર આણવાને માટે ગમે તે વચન આપ્યું હોય, તેથી શું? મને તે પત્રની હવે શી દરકાર છે? તે પત્ર તો માત્ર આપને કાપુમાં આણવાને માટે એક હથિયાર હતું. હું માત્ર આપના દિદારને ઝાંખતો હતો, મને કેવળ આપના પ્રેમની આકાંક્ષા હતી. અહા! આપના પ્રેમને માટે હું શું કરવા તત્પર થયો હતો! આપની ખાતર બળતી આગમાં ઝંપલાવવા પાછી પાની ન કરી હોત! મેં કોઈ પણ પ્રકારે તને મારી કરવા નિશ્ચય કર્યો હતો, અને તેમ કરવા શક્તિમાન થયો છું. લોક સમક્ષ તો તું મારી છે, એમ કોઈથી ના કહેવાય એમ નથી. ભલે, તું અત્યારે મારા પ્રેમનો તિરસ્કાર કર. મારી માગણીને પગતળે કચરી નાખ, પણ યાદ રાખજે કે, એક અઠવાડિયામાં તું મારે મગે પડતી આવીશ; મારા પ્રેમને અત્યારે તું ધિક્કારે છે તેજ પ્રેમને માટે જીખ માગતી મગે પડીશ. એક બોલને માટે, એક મીઠા શબ્દને માટે ટળવળીશ. યાદ રાખજે કે, અત્યારે હું તારા પગ ધોઈ પીવા રાજી છું, તારા મોમાંથી પડતો બોલ ઉઠાવવા તૈયાર છું. પણ પછી—? તું સદાને માટે મારા પ્રેમથી વંચિત રહીશ. તારી માગણીને પગની ઠાકરથી ઉઠાવીશ. દિલશાદ! દિલશાદ! તું હજી મને ઓળખતી નથી. તારી કટારથી હું ડરી જઈ એમ નથી. તારા જેવી સ્ત્રીજાતને વશ કરવી એ કંઈ મુશ્કેલ કામ નથી. અત્યારે તું મારા શરીરના સ્પર્શને પાપ સમાન લેખે છે, પણ યાદ રાખજે એ શરીરની છાયાને તું ચુંમતી આવીશ. મલેક સુખારકને સ્ત્રી કેમ પ્રાપ્ત કરવી, એ જો અવગત છે, તો સ્ત્રીને વશ કરવી, એ પણ સારી રીતે અવગત છે.”

“જે, દિલશાદ!” તેણે મંદ સ્વરે જાણે વિચારનો પ્રવાહ બદલાવે હોય તેમ કહ્યું, “ખરી વાત તો એ છે કે, તે પત્ર મારી પાસે નથી. જે તે મારી પાસે હોત તો મેં તને આપ્યો જ હોત. આટલી બધી રકબક શા માટે કરાવત? ખરી વાત તો એ છે કે, તે પત્ર મારી પાસેથી ચોરાઈ ગયો છે.”

બય, દુઃખ અને ચિંતાની છાયા દિલશાદના ચહેરાપર છવાઈ. તે નિસ્તબ્ધ પૂતળાની માફક, બેબાકળી આંખથી મલેક ખુબારકના સામું જોઈ રહી. જાણે તેનો શ્વાસોશ્વાસ બંધ થયો હોય, તેમ પથરની પૂતળીની માફક નિશ્ચેષ્ટ ઉભી રહી. આખરે કેટલીક વાર પછી જાણે ગણગણતી હોય તેવા સ્વરે બોલી:-

“પણ આપણાં લગ્ન થયાં ત્યાર પહેલાં આ વાતની ખબર હતીને?”

“હા,” લાગણી રહિત સ્વરે મલેક ખુબારકે કહ્યું, “પરંતુ જે મેં તે વાત ત્યારે જાણવી હોત તો તેનું એક જ પરિણામ આવત, અને તે એ કે મને જન્મારા સૂધી આપનું મોં જોવાનો અવસર મળત નહિ. દિલશાદ! જુદું બોલ્યો તે પણ તારી ખાતરજ.”

દિલશાદ ચૂપ રહી. જાણે વિજળીનો આઘાત થયો હોય એમ તેને લાગ્યું. તેના મગજમાં વિચારોના એવા તો સખત પ્રહાર થતા હતા કે એક ક્ષણમાં દિવાની થઈ જઈશ એમ તેને ભાસ થયો. તેનો ચહેરો ફીકકો, તેની આંખો નિસ્તેજ અને ગાંડા જેવી, તેણે બે હાથવતી પોતાના લમણા દાખ્યા અને તેમ કરતાં તેના હાથમાંની કટારી જમીનપર પડી.

મલેક ખુબારક તે લેવાને વાંકો વળ્યો. તરત જ દિલશાદ જાણે સ્વપ્નમાંથી જાગી યઈ હોય તેમ શુદ્ધિમાં આવી કટાર હાથમાં લઈ ઉગામી. “શેતાનની ખાલા,” કહેતો ખુબારક આડો સરી ગયો. જે તે વખતસર ફરી ગયો ન હોત તો તે કટારીએ તેના વક્ષસ્થળના ઉષ્ણ રુધિરનું પાન કર્યું હોત. દિલશાદ સ્થિર ઉભી રહી.

“ઓ બદકાર, નાપાક, બેહુયા ઓરત!” મલેક ખુબારક દાંત પીસી બોલ્યો.

“હું બદકાર કે આપ, તેનો પૂરેપૂરો વિચાર કરો. હું મારા વચનથી ટળી નથી, ટળવાની નથી. પણ આપ એક બદલવશ અને બદકાર માણસ છો. આપે જ જાણી જોઈને મને ખોટું વચન આપી ઠગી છે, અને ઉલટા મને બદકાર કહો છો. આહ! આપના જેવાના પ્રાણ લેવામાં પણ પાપ નથી. પણ શું કરું?”

“મારા પ્રાણ! જે તારૂં ચાલે તો તું અબધડી લે પરંતુ તેમ કરવું શક્ય નથી. ખયર! દિલશાદ! સાંભળ, ફક્ત એક જ જાણ પાસે તે પત્ર હોય એમ મને લાગે છે, અને જરૂર તેણે જ તે ચોરી લીધો હોવો જોઈએ. ખીજને તે પત્ર કામનો નથી. તે નીચ, પાપી, ઇફામુદ્દેલાનાં એ કામ છે. તે તો તારા અખ્યાને ત્યાં કેદ છે. તારા વાલિદ અહાય તો તે પત્ર તેની પાસેથી મેળવી શકે એમ છે. હવે પત્રને માટિ મને દોષ દેવો નકામો છે. મને તે પત્રની જરા પણ દરકાર ન હતી. મને માત્ર તારી દરકાર હતી, અને તને મારી પોતાની કરવાને સમર્થ થયો છું, એટલું ખરસ છે, સમજ! તે કટાર ફેંકી દે, જરા શુદ્ધિમાં આવ.”

“કટાર ફેંકી દઉં? કદિ નહિ.”

“તો તું કટાર હાથમાં રાખી શું કરીશ?” મલેક ખુબારક પટાવતો હોય તેમ બોલ્યો; “જે તું એમ ગાંડાવેડા ન કર. હવે કંઈ વળે એમ નથી. તારે મારા

બગર છટકો નથી. આજ નહિ તો કાલ તું મારે પગે પડતી આવીશ. બન્યું તે ન બન્યું થવાનું નથી. ગમે તેટલો તોએ હું તારો શૌહર છું, અને તું મારી સ્ત્રી છે. હવે કોઈ તને મારાથી છૂટી કરી શકે એમ નથી. જે કાલે બને તે આજે બને તેમાં તને વાંધો શો છે?”

“મારો સ્વામી આવો નીચ ! મારો સ્વામી અને આવી પ્રવંચના કરનાર ! યા ખુદા ! રહમ ! રહમ ! ઓ પાક પરવરદિગાર ! નહિ નહિ, કદિ નહિ. હું પ્રથમથી જ આપને ધિક્કારતી આવી છું અને આજથી હું વધારે ધિક્કારની નજરથી જોઉં છું. આપના શરીરને નહિ, પણ શરીરની છાયાનો પણ સ્પર્શ કરવામાં આપ છે. મલેક ! હું નથી ધારતી કે આપના જેવો કોઈ નીચ આદમી આ વરંશુલમાં હોય. ઓ દગાબાજ, હવસપરસ્ત, કમીના—”

દિલશાદના ટાણાંથી મલેક મુબારક છડાયો. તેના જીગરમાં કાંટા ભોકાવા લાગ્યા. તે ઉભો થઈ આમતેમ આંટા દેવા લાગ્યો. દિલશાદ ચૂપચાપ આ સર્વ જોઈ રહી. તેણે છટકવાને માટે બારી જોઈ. દરવાજો તો બંધ હતો, પણ બારી ઉઘાડી હતી. ચટ લઈને તે તે તરફ વળી. પળકારામાં મલેક મુબારકે તેને પકડી. તેણે છટવાને માટે ફાંફાં માર્યાં. કઠારીથી ધાયલ કરવાને માટે કોશિષ કરી; પણ કંઈ વળ્યું નહિ. મુબારકે કઠારીને તેના હાથમાંથી ઝુંટવી દૂર ફેંકી દીધી. તેનો ડાબો હાથ પાછળથી લઈ, જમણા હાથમાં જમણો અને ડાબા હાથે ડાબો પકડી ધસડવા લાગ્યો, અને બલાહારે તેના હોઠનું ચુંબન લેવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. દિલશાદે પોતાનું માથું નીચે કરી દીધું. તે તેના હાથમાંથી છટવાને માટે પ્રયત્ન કરવા લાગી. તે મદદને માટે ખૂમ મારવા લાગી; પણ ત્યાં મદદ ક્યાંથી આવે ? મલેક જોઈને તેને ખેંચવા માંડ્યો, એટલામાં બારીનાં બારણાં ખખડ્યાં, અને એક માણસે ઝટ લઈને અંદર ફફડો માર્યો.

દિલશાદખાનમે પ્રથમ તેને જોયો. જોતાંની વાર તેની આંખોમાં આનન્દની ધ્રુતિ તરવા લાગી. મલેક મુબારક તેના મનની દરશા જોઈ શક્યો અને એકદમ તેને છોડી દઈ આવનાર તરફ વળી, ચમકીને કહ્યું,

“કોણ ? ઇકામુદ્દોલા ! અલ હમદુલિલાહ ! અહીં !”

“હ, અહીં.” ઇકામુદ્દોલાએ જવાબ આપ્યો, “પાક પરવરદિગારના હબ્બર શુકાના કરું છું કે, હું વખતસર આવી પહોંચ્યો.”

“વખતસર ! શાને માટે વખતસર ?” મલેક મુબારકે પૂછ્યું.

“શાને માટે ? શાહબંદી સાહિબાને બચાવવાને માટે. એક દગાબોરના હાથમાંથી છોડાવવાને માટે, એક બદસિયરના હુમલામાંથી અટકાવવાને માટે.”

“શાહબંદી સાહિબાને છોડાવવા ! ઓ નાફરમાન ! એમ કહે કે એક પાકદામન ચોરતનું દિલ તેના ખાવિંદથી ચુરાવવા, મારી સ્ત્રીને ખેવફા બનાવવા, યા બલાહારથી તેને નસાડી ભગાવવા. એક તુર્ક ફૂત્તા તરફથી બીજી શી આશા હોય ?” મલેક મુબારકે ગુસ્સાથી જવાબ વાળ્યો.

“નહિ, નહિ, એમ કહો કે એક સચ્ચા તુર્ક સિપહસાહાર એક સચ્ચા આરાક પાસેથી જે આશા રખાય તે આજ છે.”

“આરાક !” એટલું કહેતાં મલેક મુબારકની આંખ ઇકામુદ્દોલા અને દિલ-

શાહ તરફ ધૂણાના અંગાર વરસાવવા લાગી. “એમ! તો તું મારી સ્ત્રીના ચાર છે, એમ ખુદ પોતાને મોંએ કબુલ કરે છે? અહીં મારા મકાનમાં, મારે મોંએ આ વાત કરવાની હિંમત કરે છે? ઇકામુદ્દૌલા! યાદ રાખ, જીભ ખેંચી કાઢીશ; તારી જાન લઈ નાંખીશ.”

“હુજૂર! દિલશાદખાનમ આપની સ્ત્રી હતી નહિ, છે નહિ અને થશે પણ નહિ,” શાંત ચેહેરે ઠંડાઇથી ઇકામુદ્દૌલાએ જવાબ વાળ્યો; “આપનાં લગ્ન દિલશાદ સાથે થયાં જ નથી. થોડા વખત પછી આપને પણ એ વાતની ખબર પડશે. સારી જહાનને હું ખતાવી આપીશ કે, દિલશાદ આપની બીબી નથી. અત્યારે માત્ર શરીર માણસ તરીકે હું મારું વચન આપું છું કે, તે આપની સ્ત્રી નથી.”

“અહાહા! શું શરાફત આપના ચેહેરાપરથી ટપકી રહી છે!” વ્યંગમાં મલેક અબારક બોલ્યો; “આપ શરીર છે કે બદમાશ, તે સારી દુનિયા જાણે છે. કનીજ, ચોર, દુશ્મને ઇમાન, ચૂપ રહે, જખાં બંધ કર. નીકળ, મારી આંખોથી દૂર થા. તું એમ સમજે છે કે અહીંની તારી મુરાદ બર આવશે? નહિ, નહિ. કોઈની તાકાત નથી કે મારી બીબીને મારી પાસેથી છોડાવે. અહા! મેં તેની સાથે શાદી કરી છે, એમને એમ આણી નથી. તે મરતાં સૂધી અહીં રહેશે; અને હું એને ખતાવીશ કે હું જ તેનો શૌહર (માલિક) છું.” એટલું કહી તે દિલશાદ તરફ વળ્યો.

“ઓ ખૂનદિલ, નામદર્દ! એક કમળેર ઓરતપર હાથ ઉગામે છે. આવ, આવ, તારી દિલેરી મારી સાથે અજમાવ,” એટલું કહી ઇકામુદ્દૌલા તેને આઘાત કરવા આગળ ધસ્યો.

મલેક અબારકે પણ પોતાની તરવાર મ્યાનમાંથી બહાર કાઢી. બંને જણા પોતપોતાની બાંય અઢાવી, તરવાર ખુલ્લી કરી પટાબાજ ખેલવા લાગ્યા. તરવારનો ખણખણાટ તે ઓરડામાં સંભળાવા લાગ્યો. બંને જણા વાઘની માફક એક બીજા પર તલખ્યા. ઇકામુદ્દૌલાને વખત ધણે જ કિંમતી હતો, કારણ કે તેની પુંડે પકડવાને માટે માણસો છૂટ્યા હતા, અને તેને તેટલા સમયમાં દિલશાદનો છૂટકારો કરી પલાયન થવું હતું. આણી તરફ ઇકામુદ્દૌલા એ મલેક અબારકના માર્ગમાં કંટક હતો. એટલી મોડી રાતે તે તેની સ્ત્રીને છોડાવવા આવ્યો હતો, અને તે દિલશાદનું મન મેળવે ત્યાર પહેલાં તેને આ દુનિયામાંથી સદાને માટે વિદાય કરવો જોઈએ. મલેક અબારક ઇકામુદ્દૌલાની છાતી ચીરી તેનું રક્ત પીવાને માટે તરસતો હતો. તેણે ત્રણ વાર તરવારનો ફટકો લગાવ્યો, પણ ત્રણે વાર ઇકામુદ્દૌલા બચી ગયો. ઇકામુદ્દૌલાની યુક્તિ ભૂદી જ હતી. તેને પોતાના બળનો વ્યય ન કરતાં પોતાના પ્રતિસ્પર્ધીને હંફાવવો હતો, અને લાગ મળતાં તેનાપર જબરો મહાર કરવો હતો.

દિલશાદ તંદ્રામાં હોય તેમ આ સર્વ બનાવ દૂર ઉભી ઉભી જોઈ રહી હતી. તેણે જોયું કે ઇકામુદ્દૌલા પાછો અને પાછો હો છે. પણ એક આંખના પળકારામાં તેણે મલેક અબારકને નિરસ્ત્ર કર્યો, અને તરત જ પોતાની તરવાર જમીનપર નાંખી ફઈ એક ચપાટ તેના મોંપર ચોઢી.

છંછાડાયેલો સાપ જેમ ફૂણા માંડે તેમ વિકરાળ ડોળે, રોષિત મુદ્રાએ મલેક

મુખારક ઇકામુદૌલાપર ફૂલો. બન્ને જણા હાથથી લઢવા લાગ્યા. આમતેમ એકમેકને હડસેલવા લાગ્યા. આખરે લાગ જતાં ઇકામુદૌલાએ મલેક મુખારકને પટક્યો. તે હડસેલો ખાઈ ભીંત સાથે અથડાઈ જમીનપર પડ્યો. તે બેશુદ્ધ થયો નહિ, પણ તે એવો તો જોરથી પટકાયો હતો કે તેનામાં હભા થવાની તાકાત ન હતી. તે ફૂતરાની માફક શ્વાસ લેતો નીચે જ પડી રહ્યો. આણી તરફ દિલશાદ પણ બેશુદ્ધ થઈ જમીનપર પડી. ઇકામુદૌલાએ વાંકા વળી તેને પોતાના હાથમાં ઉચ્ચકી. મલેક મુખારકે ઉઠવાને પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેનાથી ઉઠાયું નહિ. તે થાકી ગયો હતો. તેને લમણામાં આઘાત લાગ્યો હતો તેમાંથી લોહી નીકળતું હતું. તે ફાટે ડોળે જોયા કરતો હતો. તેનો અંતરાત્મા ચીરાઈ જતો હતો. ઇકામુદૌલાએ ફરીથી દિલશાદને મૂકી દૂર પડેલી શાલ લઈ તેના શરીરપર વીંટાળી, પોતાની તરવાર લઈ કમરે નાંખી, અને દિલશાદને કુલની માફક હાથમાં લઈ, મલેક મુખારકપર ઘૂણાત્મક દૃષ્ટિ નાંખી ત્યાંથી ચાલી ગયો. મલેક મુખારકે ફરીથી ઉઠવાને પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેના પગે તેની માગણી સ્વીકારી નહિ.

આણી તરફ ઇકામુદૌલા નીચે આવ્યો, અને પોતાના ઘોડાપર દિલશાદને બેસાડી પોતે પાછળ બેઠો.

તેણે ડાબા હાથે દિલશાદને પકડી રાખી, જમણા હાથે લગામ પકડી ઘોડાને વેગથી હાંકી મૂક્યો. જેવો તેણે ઘોડાને હાંક્યો તે જ વખતે કોઈની બૂમ તેને કાને પડી; તે સમજ્યો કે મલેક મુખારક પોતાના નોકરોને હાક મારતો હતો.

ઇકામુદૌલાએ ખયરનિસાને આવો ઉમદા ઘોડો આપવા માટે મનમાં આશિર્વાદ આપતાં ઘોડાને વેગથી હાંકી મૂક્યો. તે જાણતો હતો કે આણી તરફ માણસો તેની પાછળ છૂટ્યા હતા, અને થોડી વાર પછી રૌનક મહેલમાંથી પણ માણસો છૂટશે. એક જ ઉપાય હતો, અને તે એ કે જેમ બને તેમ વેગથી પસાર થવું. બાકી હિંમતમાં તે જાય તેવો ન હતો. ભયની પરવા કરે એમ ન હતો. તેણે પોતાના મુકદ્દરમાં થવાનું હશે તે થશે એમ કરી, તે પોતાનો માર્ગકમણ કરવા લાગ્યો.

આકાશમાં છટાછવાયા તારા કુટી નીકળ્યા હતા. પવન સુસવાટાભેર પુંકાતો હતો. વચ્ચે વચ્ચે નિશાચરનો અવાજ કાને પડતો હતો. આની રાત્રિએ અંધારામાં ઇકામુદૌલા આગળ વધવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૩ મું

માટમાં

ઇકામુદૌલા જાણતો હતો કે જો કોઈ સ્થળે ભય હોય તો તે મુખ્ય રસ્તેથી આડી વાટ ફંટાય છે, ત્યાં જ આગળ હોવો જોઈએ. પરંતુ થાય તે અરું, એમ વિચાર કરી તેણે ઘોડાને મારી મૂક્યો. તે સ્થળે આવતાં તેને સિપાઈઓનો અવાજ કાને પડ્યો. તેણે દિલશાદને બરાબર ઝાલી બીજા હાથમાં પોતાની સદૈવ સહચારિણી તરવારને કોષમુક્ત કરી લીધી, અને જેમ વંટાળિયો પસાર થાય તેમ તે સિપાઈઓની પાછળથી માર્ગ કાપી ગયો.

પળમાં ખૂમરાણુ અને ખંદુકનો અવાજ સંભળાયો. એક માણસે ઇકામુદૌલાના ઘોડાની લગામ પકડી, પણ ઘોડાની ખરીઓના પ્રહારથી નીચે પડ્યો. બીજાએ આવી ઇકામુદૌલાનો હાથ પકડ્યો, પણ તેણે તરવારનો એવો તો સખ્ત ફટકો લગાવ્યો કે તેનો હાથ જૂદો થઈ જમીન પર પડ્યો. પછી કંઈ રસ્તામાં નડતર થઈ નહિ અને ઝાડોની ઘટામાં રસ્તો કાપતો ઇકામુદૌલા આગળ વધ્યો. આમ થોડીવાર માર્ગ કાપ્યા પછી તેને એમ લાગ્યું કે, મુખ્ય માર્ગે જવા કરતાં, જંગલમાં આડી વાટે ફટાવામાં જ લાભ છે, એવો વિચાર કરી, તેણે પોતાના ઘોડાને ધાડી ઝાડીમાં વાળ્યો. રસ્તો ચઢણવાળો અને ધીમ હતો. રસ્તામાં હરિયાળાં ઝાડોની ઘટા હતી. રસ્તામાં ખડક ન હતા. પણ આજીબાજી કરાડો હતો. આમ ચઢાવ પછી એક ઉંચો ખડક આવ્યો. અહીં આગળ ઇકામુદૌલાએ ફાળુભર વિશ્રાંતિ લઈ, ઘોડાને આસાંયેશ આપવા વિચાર કર્યો. અહીં ખડકના પાદ મૂળમાં એક નદી ખળખળ અવાજથી વહેતી હતી. અહીં તેણે પોતાના ઘોડાને થોભાવ્યો. પ્રથમ પોતે ઉતર્યો, અને પછી દિલશાદને ઉતારી, દુર્વાકુરના કોમળ બિછાનાપર સુવાડી, અને ઘોડાને એક ઝાડ નીચે ચરવા મૂક્યો. ઘોડાના સામાનમાંથી તેણે નાનીશી જળમ કાઢી, અને પાસેની એક ખો આગળ જઈ તરવારવતી ખખડાટ કર્યો કે કોઈ પશુખશુ હોય તો જાણતું થઈ ખહાર નીકળે, પણ કંઈ તેવું જણાયું નહિ. અહીં તે જળમ નાંખી તે પર દિલશાદને સુવાડી અને શાલ આરાદી. અહીં શીતળ પવનની મંદ લેહેકીથી તે થોડી વારે શુદ્ધિમાં આવી; આંખો ચોળી બેઠી થઈ, અને તરત ઉભી થઈ.

ન્યારે તેને મૂઝાં આવી હતી, ત્યારે તે એક ભવ્ય પ્રાસાદમાં હતી. ત્યાં દિવાની ઝાકઝમાળ અને આરામની વસ્તુઓ હતી. અહીં થંડો પવન, અંધકાર અને પગ નીચે લીધું ઘાસ ! તે સ્વપ્નમાં છે કે જાણતું અવસ્થામાં, તે જ તે સમજી શકી નહિ. તેણે અંધારામાં આગળ વધવા હાથ પસાર્યા કે ઝટ ઇકામુદૌલાએ તેના હાથ પકડી લીધા.

“હું ક્યાં છું?” તે ચોંકીને બોલી; “આ શું નૂર મંજલ નથી? તમે મને ક્યાં લઈ આવ્યા છો? અખબાજન ક્યાં છે?”

“ખાનુ,” જેમ કોઈ નાના બાળકને શાંત પાડવા પટાવતા સ્વરે બોલે તેમ ઇકામુદૌલા બોલ્યો, “આપણે અત્યારે તો સામાના માણસોના હાથમાંથી અહીં સલામત છટકી આવ્યા છીએ. અત્યારે તેઓ આપણી પુંક પકડી શકે એમ નથી. હું આપને કરગરીને કહું છું કે આપ જરા વિસામો લ્યો. હું સવાર પડતાં સૂઈ અહીં નજર રાખીશ, અને આપ કહેશો તેમ સવારમાં કરીશું.”

દિલશાદ થાકીને લોથ જેવી થઈ ગઈ હતી. તેનું મગજ અવ્યવસ્થિત હતું, તેનામાં બોલવા જેટલું પણ સામર્થ્ય ન હતું. તે ઉભી થઈ ખરી, પણ પુનઃ તેને લથડિયાં આવવા લાગ્યાં, અને તે એકદમ જમીનપર પડી ગઈ. ઇકામુદૌલાએ તેને ફરીથી સુવાડી, અને ગુફાના દ્વાર આગળ આવી બેઠો. નિરજ આકાશમાં તારા કુટી નીકળ્યા હતા. જળમાં ચંદ્રબિમ્બ રનાન કરતું હતું. શીતળ પવન ફરફર વાતો હતો. ઇકામુદૌલા પણ અંતે નિદ્રાને અધીન થયો, ન્યારે દિલશાદખાનમ નિદ્રામાંથી જાગતું થઈ તે વખતે પ્હો ફાટી હતી. પૂર્વ દિશામાં રક્તિમા છાઈ

હતી. પક્ષીઓનો કલરવ, ખળખળ કરતું સરિતાના જળનું વહન, રમ્ય હરિયાળી, આ સર્વ મનોહર દેખાવ તેની નજરે પડ્યો. તે ઉભી થઈ બહાર આવી, તેના વસ્ત્રોનો છેડો ઇકામુદૌલાને સ્પર્શ્યો, તે આંખ ઉઘાડી સદાજો ઉભો થયો.

તેઓની દુઃખદ રજની વ્યતીત થઈ, અને પ્રભાત શરૂ થયું હતું.

“અહો! આપ ઉઠ્યાં?” સ્થેજ હાસ્ય છટાથી ઇકામુદૌલા બોલ્યો, “કેમ, નિંદ્રા તો ખરાબર આવી હતી ને?”

“હા,” નીચી નજરે દિલશાદે જવાબ વાળ્યો, પરંતુ તરત જ રોષમિશ્રિત દૃષ્ટિ ફેરવી પૂછ્યું; “આપ મને અહીં શા માટે લઈ આવ્યા?”

ઇકામુદૌલાએ સ્થિર દૃષ્ટિ તેનાપર રેખી. “તો શું આપ રૌનક મહેલમાં રહેવાનું પસંદ કરતાં હતાં?”

દિલશાદેને રૌનક મહેલનું સ્મરણ થતાં જ શરીરપર કમ્પારી છટી.

“નહિ,” તેણે ધીમેથી જવાબ વાળ્યો, “પણ મને લાગે છે કે, આપ મને નૂરમંજલમાં લઈ ગયા હોત તો વધારે સારું. મારે ત્યાં જ જવું જોઈએ.”

“શાહનદી સાહિબા!” ઉઠકટ લાગણીવ્યંજકસ્વરે ઇકામુદૌલા બોલ્યો, “જ્યારે મેં આપને રૌનક મહેલમાંથી છોડાવ્યાં તે વખતે આપ બેશુદ્ધિમાં હતાં, અને આપને એમને એમ રસ્તામાં મૂકી દેવાં, એ મને ઠીક લાગ્યું નહિ. એ ખરી વાત છે કે, રસ્તામાં સિપાઈ મળ્યા હતા, ને આપને મેં તેમને સ્વાધીન કર્યાં હોત તો તેઓ નૂરમંજલમાં આપને લઈ જત; પણ હું આપના પ્રેમની બેડીમાં એવો તો જકડાયો છું કે આપને એમ એકાએક ત્યજ દેવા મને ઠીક લાગ્યું નહિ. આ ઉપરાંત વળી એમ પણ મનમાં થયું કે આપ જો નૂરમંજલ હશે તો મલેક ઝુબારક ફરીથી આવીને આપને સતાવ્યા કરવાનો. આપની મરજ હોય ન હોય, પણ આપને રૌનક મહેલમાં ગયા વગર છૂટકો થોડો થવાનો હતો? ખૂદ સુલ્તાન કુલિખાં આપને ત્યાં મોકલી આપત કારણ કે દુનિયાની નજરમાં તો આપ મલેક ઝુબારકનાં પત્ની છો. તે હજી સૂધી તમને પોતાની બીબી લેખે છે, અને જ્યાં સૂધી તેના જીવમાં જીવ છે ત્યાં સૂધી તે નહિ આપને છોડે, કે નહિ મને તો જીવતો રહેવા દે. મેં જો ધાર્યું હોત તો કાલે જ એના આત્માને સ્વર્ગમાં મોકલી આપ્યો હોત, અને જો એમ થયું હોત તો ઘણું સારું થાત. તમારે માટે સારું, અને મારે માટે પણ સારું થાત. પણ શું કરું? તેની અસહાય અવસ્થાનો લાભ લેવો, એ એક વીર પુરુષનું કામ ન હોતું.”

“કબૂલ, દિલશાદે પ્રત્યુત્તર આપ્યો, “પણ આપ જો કહો છો તે વાત ખરી હોય તો મને નૂરમંજલમાં જવાને શો વાંધો હતો? જો મલેક ઝુબારકે મારી સાથે નેકાહ કરવામાં કંઈ દગાબાજી કરી હોત તો તેનો બદલો અખબાબન લેત, અને મને પછી કોઈ જાતનો વાંધો ન હતો.”

“બાતુ!” ઇકામુદૌલા બોલ્યો, “એમાં મલેક ઝુબારકની દગાબાજી નથી. પરંતુ એમાં કંઈ બીજો ભેદ છે. જે ભેદ હું અત્યારે ખુલ્લો કરી શકતો નથી. દશ દિવસ વ્યતીત થવા દો, અને એ ભેદ હું આપને સ્પષ્ટ રીતે જણાવીશ, એટલું જ નહિ, પણ સારી દુનિયાની નજરમાં એમ સાબીત કરી આપીશ કે આપનાં મલેક ઝુબારકની સાથે લગ્ન થયાં નથી. આથી વધારે હાલ હું આપને જણાવી શકતો નથી.”

“વારું, પણ પછી ?”

“પછી ? પછી આપને સઘળી હકીકત જાણાવીશ. ખીનું શું ?”

“પણ એ દશ દિવસમાં આપ કોણ જાણે ક્યાં હશે, ને મારું પણ ક્યાં ઠેકાણું હશે ?”

“આપણે હુસ્નાબાદ ચાલી જઈશું. ત્યાં કોઈ વાતની ફિકર નથી.”

“આપને નહિ, હોય પણ મને તો છેને.”

“શાની !” ઇકામુદ્દીલાએ પૂછ્યું.

“શાની ?” તોરમાં હોય તેમ દિલશાદ બોલી, “દુનિયાની અને જાતની.”

“તો શું મારા બોલવાપર આપને વિશ્વાસ નથી ?”

“ના,” દિલશાદે દૃઢતાથી જવાબ વાળ્યો; “મલેક ખુબારક સાથે મારી શાદી થઈ નથી, એમ આપે હજી સૂધી પુરવાર કરી બતાવ્યું નથી. આપ માત્ર મોંએથી એમ કહો છો એટલું જ.”

“તો બાનુ સાહિબા ! આપ શું રૈનક મહેલનાં માલિકા બનવા રાજી છો ?”

“હજરત !” દિલશાદ સંતપ્ત મુદ્રાએ બોલી, “મેં આપને એક વાર જાણાવ્યું. ફરી ફરિને એ વાત શામાટે છેડો છો ? આ જીવમાં જીવ છે ત્યાં સૂધી હું રૈનક મહેલમાં જવાની નથી. ગઈ કાલ રાતે જ મને ખબર પડી કે માણસમાં એવી પણ નીચતા હોય છે. મલેક ખુબારક જેવો નીચ, દગાબાજ, માણસ ભાગ્યે જ આ દુનિયામાં હસ્તી ધરાવતો હશે. જો પ્રથમથી જ એ નીચતા મારા જાણવામાં આવી હોત ને પરમેશ્વરે જો મને તેની સાથે લગ્ન કરવા કહ્યું હોત, તો હું એમ ના કરત. પણ હુબૂર, આપ પણ તેના મિત્ર છો, એટલું જ નહિ, પણ આપ તેના સાથીદાર અને મળતીઆ છો.”

“હું નથી તેનો મિત્ર કે નથી તેનો સાથીદાર,” ગર્વભરી દૃષ્ટિએ ઇકામુદ્દીલા બોલ્યો.

“તો આપ એક જસૂસ છો.”

“શાહબદી સાહિબા ! હું જસૂસ પણ નથી.”

“તો આપ એક કમીના ચોર છો. આપે જ આકાના પત્રો ચોર્યા હતા ?”

“જી, આ સેવક ચોર નથી, અને તેણે કાગળો ચોર્યા ન હતા;” હસ્તાં હસ્તાં ઇકામુદ્દીલાએ જવાબ આપ્યો. “કહો, શાહબદી સાહિબા ! આપને ખીનું કંઈ કહેવું છે ? આપને ખીનું આજ મુક્યાં છે ? કહોને કે કાલ રાતે રૈનક મહેલમાં છપી રીતે પ્રવેશ કીધો, મલેક ખુબારકના હાથમાંથી છોડાવી આપને બળજેરીથી અહીં લઈ આવ્યો. ખરું કની ?”

દિલશાદ ચૂપ રહી. તે વિચારમાં પડી ગઈ. અહા ! જો ઈશ્વરે તેને ઇકામુદ્દીલાના અંતરમાં જવાની શક્તિ આપી હોત તો કેવું સારું ! તેની પ્રથમ મુલાકાત વખતે ઇકામુદ્દીલાએ તેના મનપર સારી છાપ પાડી હતી, અને તે રૈનક મહેલની રાત્રી, એકાએક તેનું મદદે દોડી આવવું, રાતના નૂરમંજીલમાં મૂકવા આવવું, રસ્તામાં તેની પ્રેમની યાચના વગેરે ખીના દિલશાદના સ્મરણપટપર તાજી થઈ, અને ફરીથી પછી ગઈ કાલે જ તેણે મલેક ખુબારકના પંલમાંથી છોડવી. ઇકામુદ્દીલા કેવી પ્રકૃતિનો માણસ હશે તે તે નક્કી કરી શકી નહિ. તે સ્વપ્રવત્ મુંગી બેસી રહી.

“શાહબદી સાહિબા!” ઇકામુદ્દૌલા બોલ્યો, “આપ શું નૂરમંજીલમાં જવારાજ છે?”

“જરૂર,” દિલશાદે જવાબ વાળ્યો.

“પણુ આપ એટલું યાદ રાખજો કે, મલેક અબારક સાથે આપનાં લગ્ન થયાં નથી, એ સાબીત કરનાર આજ કોઈ ત્યાં નથી.”

“તો શું કાલે ત્યાં કોઈ એમ પૂરવાર કરે તેમ હવું?”

“હા,” ઇકામુદ્દૌલાએ જવાબ વાળ્યો, “પણુ આજ તો કોઈ નથી. આજ કોઈ એમ નહિ કહે કે, આપનાં લગ્ન મલેક અબારક સાથે નથી થયાં. દરેક જણુ એ વાત માનશે નહિ. દરેક જણુ આપની વિરુદ્ધ જશે. દરેક જણુ એમ જ માને છે કે, આપે રાજખૂશીથી લગ્ન કર્યાં છે. માત્ર એક જ રસ્તો છે, અને તે એ કે આપને રૌનક મહેલમાં ગયા વગર છૂટકો નથી. ત્યાં જઈ આપ એમ કહી શકશો કે, મને ઇકામુદ્દૌલા મારી મરજી વિરુદ્ધ બળાહારથી લઈ ગયો તે સિવાય બીજો રસ્તો નથી.”

“અને હું એ રસ્તો પત કરું તો?” દિલશાદખાનમે કહ્યું.

“આપ તેમ કદાપિ નહિ કરો,” ઇકામુદ્દૌલાએ જવાબ આપ્યો.

“આપ અસત્ય બોલવાનાં નથી, અને આપ મલેક અબારકનો આશ્રય લેવાનાં નથી.”

“ખરી વાત, પણુ અહીં રહીને હું શું કરવાની છું?”

“તો આપ વરંજુલમાં જઈ શું કરવાનાં છો?” ઇકામુદ્દૌલાએ પૂછ્યું.

“વરંજુલમાં એક જરૂરી કામ કરવાનું છે. અબ્બાસને એક ખતપર દસ્કત કરી આપ્યા છે. એ પત્રપર દસ્કત કરી આપ્યા ત્યારે તેઓ શુદ્ધિમાં ન હતા. તેમને નિશો કરાવી દગાબાજીથી તેપર સહી કરાવવામાં આવી હતી. આ પત્ર મેળવવાને માટે હું મલેક અબારક બેડે શાદી કરવા તૈયાર થઈ. તેણે તે પત્ર મને વસ્ત્રની રાત્રે આપવા કબૂલ કર્યું હતું, પરંતુ તે પત્ર તો કોઈ ચોરી ગયું છે, એમ મને કાલે જ ખબર પડી, અને સાથે એ પણુ બાણ્યું કે એ પત્ર મારી સાથે લગ્ન થયા પૂર્વે જ ખોવાઈ ગયો હતો, છતાં એ વાત તેણે મને જણાવી નહિ અને મલેક અબારકે મને જાણી જોઈને ઠગી. આ પત્ર કોઈના હાથમાં જરૂર ગયો હોવો જોઈએ. તે કાગળની અંદરની બીના એવી તો હાનિકારક છે કે તે કાગળ કોઈના હાથમાં રહેવા દેવો એ સારું નથી. એ કાગળ જેના હાથમાં હશે તે સુલ્તાન કુલિખાંના નાશના સાધન તરીકે વાપરશે. આ કાગળને માટે મારે વરંજુલ જવું પડશે. પણુ હા, હું જુલ્લી, મને એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે એ કાગળ આપની પાસે છે?”

“આપને એ વાત કોણે જણાવી? મલેક અબારકે?” દિલશાદે જવાબ માં ડોકું ધુણાવ્યું.

“તો એ તદ્દન ખોટી વાત છે. એ પત્ર મારી પાસે નથી. આપ એ પત્ર મેળવવાને જેટલાં હતુક છે તેટલો જ હું તે પ્રાપ્ત કરવાને માટે હતુક છું. એ પત્ર લાવનાર હું જ હતો, અને તે પત્ર પાછો પોંચાડવાનું કામ પણુ મેં જ પત કર્યું હતું, પણુ અત્યારે હવે વરંજુલ જવું એ મારા હિતને માટે સારું નથી, અને જો મારું આલશે તો આપ પણુ વરંજુલ પાછાં નહિ ફરો.”

“એટલે ? આપ શું મને જળરજ્જીસ્તીથી ક્યદ કરવા ધારો છો ?”

“આપની મરજી વિરુદ્ધ નહિ, પણ આપની ઇચ્છાથી હું આપના પગમાં પ્રેમની સુવર્ણખેડી નાંખીશ, અને આ મનમંદિરમાં આપને ક્યદ કરીશ, કે પછી આપ કંઈ બાગી જાઓ નહિ.”

“વારજી, તેમ કરવા પહેલાં એ જણાવશો કે, એ પત્ર કોની પાસે છે તે આપ જાણો છો ?”

“હા, હા,” ઇકામુદૌલાએ કહ્યું.

“કોની પાસે છે તે મને જણાવવા કૃપા કરશો કે ?”

“ના,” ઇકામુદૌલાએ કહ્યું, “હું તેમ કરવા અસમર્થ છું.”

“આપ તે પત્ર મેળવી શકો એમ છો ?”

“જો હું આહું તો તે મેળવી શકું ખરો.”

“શી રીતે ?” દિલશાદ ખાનમે પૂછ્યું.

“શી રીતે ? તેની કિંમત આપીનેસ્તો.”

“આપ તે મેળવશો ?” દિલશાદ બોલી.

“મેળવું, પણ તેમ કરવામાં આપ આડે આવો છો.”

“હું આડે આવું છું ! ?” આશ્ચર્યચકિત સ્વરે દિલશાદ બોલી.

“હા, હા, આપની ખાતર હું તેમ કરી શકતો નથી.”

દિલશાદ ચૂપ રહી. તે મનમાં પુનઃ વિચારવા લાગી કે, આ માણસના અંતઃકરણના વિચાર જાણી શકાય તો કેવું સારું ! એણે જ એકેક મુખારકના પાપી પંખામાંથી છોડવી હતી, લગ્ન નથી થયાં એ વાત પણ તેણે જ જણાવી હતી, અને ખરેખર જો ઇકામુદૌલા કહે છે તે પ્રમાણે જાણી ન હોય, એક દિલેર સિપહસાલાર હોય, તેણે કરેલી વાત અક્ષરેઅક્ષર સાચી હોય તો તે સદાને માટે તેની જાણી હતી. તેના મનમાં આવો ખ્યાલ આવતાં તેણે શોધક તીવ્ર દૃષ્ટિથી તેની સામું જોયું.

“શાહજાદી સાહિબા !” ઇકામુદૌલાએ કહ્યું, “આપ મારી તરફ શંકાની નજરથી જુઓ છો, નહિ વાર ? પણ હું સાચું કહું છું કે, હું જાણુસ નથી, ચોર નથી, કે નીચ પ્રકૃતિનો એક માણસ નથી. હું આપનો સાચો આશક છું. આજ નહિ તો કોઈ વખત આપ જાણી શકશો કે, આપની ખાતર મેં શું કર્યું છે. એક તરફ મારા ઉત્કર્ષની અને દ્રવ્યની આશાને લાત મારી, આપના પ્રેમને પત કર્યો છે. આપના પ્રેમની ખાતર દુનિયાની સલ્તનતને પણ વિસાતમાં ગણી નથી. પણ અત્યારે તે જણાવવું નકામું છે.” એટલું કહી ઇકામુદૌલા ચૂપ રહ્યો. તેણે નદી તરફ નજર કરી અને બોલ્યો, “સખ, શાહજાદી સાહિબા ! હું આપને માટે ખાવાનું અને જળ લઈ આવું.”

એટલું કહી ઇકામુદૌલા જ્યાં ઘોડાનો સામાન પગ્યો હતો ત્યાં ગયો, તેમાંથી બાયાનો સામાન કાઢ્યો, અને સુરાહી હાથમાં લઈ પાણી ભરી આવ્યો. ઝાડના પાતરાંપર તેઓએ આછુંપાતળું ભોજન કર્યું, ને તે નિર્મળ નદીનું ઠંડું જળ પીધું.

“ત્યારે આપણે હવે આપણા માર્ગે લાગીશું ?” થોડી વાર પછી ઇકામુદૌલાએ કહ્યું.

“ક્યાં?” દિલશાદે પૂછ્યું.

“હુસ્નાબાદ તરફ જઈશું ને?”

દિલશાદે પુંક ફેરવી અને કહ્યું, “હું તો વરંચુલ જવાની.”

આ રાખ્દો તેના મોંમાંથી બહાર નીકળ્યા ન નીકળ્યા એટલામાં તો ઇકામુદ્દૌલાના હાથમાંની સુરાહી ધબ લઇને નીચે પડી, અને પાણી સર્વ ઢળી ગયું. ઇકામુદ્દૌલા નીચો વળી તે લેવા ગયો, પણ તેમ કરતાં તેના બદનમાંથી એક મહોરબંધ પત્ર નીચે પડ્યો. તેણે ઝટ લઇને તે પાછો લીધો અને હતો ત્યાં સેરવી દીધો, અને તે પાણી ભરી લાવવા ગયો.

દિલશાદ પાપાણુના પૂતળાની માફક ઉભી રહી. તેણે તે પત્ર દીઠો હતો. તેને લાગ્યું કે, ઇકામુદ્દૌલાની પરીક્ષામાં હું છેતરાઈ. તેની ખાત્રી થઈ કે, તે એક બસૂસ છે, ચોર છે, અને તેણે જે કાગળ લેયો હતો તે અવશ્ય તેજ કાગળ હોવો જોઈએ.

એટલામાં ઇકામુદ્દૌલા પાછો આવ્યો અને બોલ્યો,

“શાહનદી સાહિબા! ચાલો, ઘોડો તૈયાર છે.”

દિલશાદ વિચારમાં પડી, પણ તરતજ તેની પાછળ ચાલી. તેણે ચટ પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો કે, હવે જો એ પત્ર એની પાસે છે, તો એની સાથે જવામાં લાભ છે. યોગ્ય તક હાથ લાગતાંની સાથે તે પત્રનો નાશ કરીશ કે ફરીથી અખ્યાનનને ચિંતાનું કારણ ન રહે.

ઇકામુદ્દૌલાએ તેને ઘોડાપર બેસાડી, પછી તે ઘોડાપર સ્વાર થયો. તેણે પૂર્વવત્ લગામ હાથમાં લીધી, અને ઘોડાને હાંકી ચૂક્યો.

રસ્તામાં વાંકીચૂકી ચઢણ હતી. ઝાડ લીલાં છમ હતાં. હરિયાળી આંખને ટાઢક આપે એવી હતી. આમ તેઓ રસ્તો કાપવા લાગ્યાં. રસ્તામાં ચઢણ ને ઉતરાણ હતું, પણ દાટ ઝાડીને લીધે છાયા સુખકર હતી. આનુબાનુનો દેખાવ મનોહર હતો. આમ માર્ગકમળ કરતાં એક પશુનો ધુરકાટ કાને આવ્યો. દિલશાદની છાતી ધડકવા લાગી, અને એહેરાપર ભીતિનાં ચિહ્ન સ્પષ્ટ જણાયાં. ઇકામુદ્દૌલા સાવધ થયો.

“મને લાગે છે કે અહીં આટલામાં વાઘ હોવો જોઈએ.”

“ના, ના, એવું કંઈ નથી,” દિલશાદનો બય ટાળવા ઇકામુદ્દૌલા બોલ્યો, “પછી તો પરમેશ્વર જાણે, જેવી ખુદાની મરજી!”

“હાસ્તો,” એટલું કહી ઇકામુદ્દૌલાએ સામે પાર જવાને ઘોડાને નદીમાં ઝંપલાવ્યો. તે ચાલાક પ્રાણી સંભાળપૂર્વક નદી ઓળંગી સામે પાર ગયું. ઇકામુદ્દૌલા ઝડપથી ઘોડાને હાંકવા લાગ્યો. થોડેજ છંટે ગયા હશે એટલામાં ઝાડીમાંથી ફરી તે અવાજ આવ્યો.

થોડી વારમાં એક ધુરકતું રીંછબાનુએ ચાલ્યું ગયું. એક શિયાળ કીકાચારી મારતું ઝાડીમાં અદૃશ્ય થયું. આપણા નાસી છૂટેલાં પ્રવાસીઓ રસ્તો ધીમે ધીમે કાપતાં હતાં, છતાં સહવારના પહોરની ટાઢકને લીધે તેમને કંટાળો આવતો નહતો. તેઓ પરસ્પર બોલ્યા વગર આસપાસનું સૃષ્ટિસૌંદર્ય નિરખતાં રસ્તો કાપતાં હતાં. દિલશાદના માથાપરના વાળ છૂટા થયા હતા, અને તેના રેશમ જેવાં ગુંઠળાં

હવામાં ફરફર થતાં હતાં. શ્રમથી તેના મોંપર રક્તિમા છવાઈ હતી. તેના પર ખાલ સૂર્યનું કિરણ અડીમાંથી વાંકું વળી કપોલ ભાગપર રમતું હતું. તેની આંખોમાં એક પ્રકારના તરલ તેજની છટા ચમકતી હતી. તે બચતી ચિંતાની ધારાદિત ભાસતી હતી. તેના ઓષ્ઠદ્વય વિભિન્ન હતા, અને તેમાંથી મોતીની સર જેવા શ્વેત દાંત ચમકતા હતા. તે વિલાયલી મૃણાલ સમાન જણાતી હતી. તેનો આ વખતનો દેખાવ જોઈ ઇકામુદૌલાના મનમાં અનેક તરંગ ખેલતા હતા. તે દિલ-શાહની આ અવસ્થા જોતાં પોતાનું કાર્ય, કીર્તિ અને મહત્વાકાંક્ષા વિસરી ગયા. તેણે મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે, વરતું તો આ જ સ્ત્રીને વરવું. તેને આ રમણીદ્વયપર સામ્રાજ્ય મેળવવાની ઇચ્છા દુનિયાના સામ્રાજ્ય આગળ તુચ્છ જણાતી હતી. પરંતુ દિલશાહ તેનાં મનની અભિલાષાને પોષક પ્રત્યુત્તર આપતી ન હતી. છતાં તેને લાગતું હતું કે આજ નહિ, તો ચાર દિવસ રહીને તે મારી માગણી અવશ્ય સ્વીકારશે. દિલશાહે કંઈ નહિ તો તેની એક માગણીનો સ્વીકાર કરી, તેની સાથે જવા સંમત થઈ હતી, એ કાંઈ નાની સુની વાત ન હતી. આમ ઇકામુદૌલા રમ્ય સ્વપ્નસૃષ્ટિમાં વિહરતો જતો હતો, ન્યારે દિલશાહ શૂન્ય મનથી તેની સાથે જતી હતી.

આમ તેઓ માર્ગક્રમણ કરતાં હતાં એટલામાં એકાએક તે અરણ્યની નિસ્તબ્ધતામાં ભંગ થયો; એક ભયંકર ગર્જના કાને સંભળાઈ.

“અહીં કંઈ ચિંતા ખિતા હોય એમ જણાય છે,” ઇકામુદૌલા બોલ્યો. પણ આ શબ્દ પૂરા નીકળ્યા નહિ હોય એટલામાં તો અડીમાં ત્રણ ચિંતા નજરે પડ્યા.

“ઓ ખાપ! આ તો ત્રણ ચિંતા છે ને?”

“ખૂદા કરે ને તેઓ સામટા ન તુટી પડે તો ખરસ. પણ શાહનદી સાહિબા! ગભરાવાનું કંઈ કારણ નથી. હું ઘોડાપરથી ઉતરી જઈ છું તમે આ ઘોડાને દોડાવતાં આગળ ચાલવા માંડો અને આધુપાધુ જોતાં જ ના.”

“નહિ, કદિ નહિ, મારી ખાતર આપની હંદગીને હું જોખમમાં નહિ નાંખવા દઉં,” એટલું કહી દિલશાહ તેને વળગી અને લગામને પકડી. ઇકામુદૌલાએ તેના બોલવાપર ધ્યાન આપ્યું નહિ, અને અદ્દ લગામ ખેંચી ઘોડાને ઉભો રાખ્યો; તરતજ તેને તરછોડી જમીનપર ફેલો ને તમંચો લઈ, દિલશાહના હાથમાં આપ્યો. દિલશાહે કંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યા વગર મૂંગે મોંએ તે લીધો. ઇકામુદૌલાએ પોતાના હાથમાં તરવાર લીધી, અને મનમાં ખચરુત્તિસાનો આભાર માનવા લાગ્યો કે, તેણે આ સર્વ જોગવાઈ અગમચેતીથી કરી હતી. તેણે તરવાર હાથમાં લેતાંની વાર કહ્યું,

“શાહનદી સાહિબા, આપ હવે આપના કામે લાગી નવો. અહીં પણ પણ ઉભાં ન રહો.”

દિલશાહ કંઈ પણ બોલી કરી નહિ.

“શાહનદી સાહિબા!” “ઇકામુદૌલાએ કહ્યું, “આપ સાંભળતાં નથી? ભાગો, નહિ તો આ ચિંતાઓ ફાફરડી ખાશે.”

“પણ આપ શું કરશો?” દિલશાહે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો, “હું આપને અહીં એકલા

મૂકી એક ડગલું પણ આગળ ખસીરા નહિ. મારી ખાતર હું આપની હંદગીને નેખમમાં નહિ નાંખવા દઉં.”

“અલહમ્દુલિલાહ !” ઇકામુદ્દૈલા બોલ્યો, અને તેણે નજર કરી તો એક ચિત્તાને વાંકા વળી ફૂદવાની તૈયારીમાં જોયો. ઇકામુદ્દૈલાએ ઝટ લઇને ઘોડાના પાછલા ભાગપર તરવારની મૂઠવતી મહાર કર્યો. તે તેજ ઘોડો જોસમાં નાસવા લાગ્યો. દિલશાદના ચેહેરાપરથી લોહી ઉડી ગયું. તે ઘોડાને ધોભાવવા યત્ન કરવા લાગી, પણ તેનું કંઈ વળ્યું નહિ. તેણે પાછળ નજર કરી તો જોયું કે, એક ચિત્તો ઇકામુદ્દૈલાની ગરદનપર તલપ્યો.

ઇકામુદ્દૈલા ઝટ વિજળીને વેગે વાંકો સરી ગયો, અને તરવારનો સપાટો એવા જોરથી ફેરવ્યો કે તે ધાતકી પશુનું પેટ લગભગ કપાઈ ગયું અને ચિચિયારી પાડતું રાખવત જમીનપર પડ્યું.

મરતા પશુની ભયંકર ગર્જનાથી બીજા બે ચિત્તા તેની વાહારે તેનાપર ધસી આવ્યા. એક તો તેની પાછળ થઈ ભાગ્યો, પણ બીજાને આ ભક્ષ ઠીક છે એમ લાગવાથી તે તેનાપર વટ્યો. ઇકામુદ્દૈલાએ એવી ચપળતાથી તરવાર ફેરવી કે તે ચિત્તાનું શિર શરીરથી છૂટું થઈ જમીનપર પડ્યું. આ બનાવ બન્યો નહિ બન્યો એટલામાં તેણે તમંચાનો અવાજ સાંભળ્યો, અને તેની સાથે ભયની કિકિયારી તેને કાને આવી. ઇકામુદ્દૈલા હરણના વેગે દોડવા માંડ્યો. ઈશ્વરકૃપાથી તે એન વખતે જઈ પહોંચ્યો. ઘોડો પાછલા પગપર ઉભો થયો હતો. દિલશાદ ઘોડાને વળગી પડી હતી, અને તે તમંચાથી ધવાયલું પશુ મરણિયું થઈ બમણા જોરથી તલપવાની આણીપર હતું. દિલશાદના એક ગોળી બહારથી તે પશુ સહેજ ધવાયું હતું, પણ તે બીજો બહાર કરવાને અસમર્થ હતી. ઇકામુદ્દૈલાએ આવેશમાં તરવાર જમીનપર ફેંકી દીધી અને તે પશુનું ગળું બે હાથે પકડ્યું, અને ઘોડાપર તલપતા અટકાવ્યું.

“શાહનદી સાહિબા ! આપની કટારી, કટારી કાઢો. જલદી ! જલદી ! !”

દિલશાદ ઘોડાપરથી ઝટ ફેરી નીચે પડી, અને જોતજોતાંમાં તેણે કટારીથી તે પશુનું હૈયું ચીરી નાંખ્યું, પણ તરત જ તે બેહોશ થઈ પડી.

અહા ! શું રમણી દૃઢ્યની વિચિત્રતા ! કેવા પરસ્પર વિરોધી ભાવો ! કુસુમ સદૃશ કોમળતા અને વજ્રની કઠોરતા એક જ સ્થળે વસે, એ દૈવની કેવી વિચિત્ર લીલા ! ભયાનક પ્રસંગ જોતાં જ તે વજ્ર સમાન હૈયું કરતી ભયની સામે થઈ, પરંતુ ભય જતાં ને રક્તપાત જોતાં જ તેની આંખમાં તરમર આવી, અને તે જમીન પર પડી.

ઇકામુદ્દૈલા તરત જ પાણી લેવા દોડ્યો. પાસે વહેતા એક વહેળિયા-માંથી થંડું પાણી લઈ આવ્યો અને તેના મોંપર છાંટ્યું. શીતળ હવાથી અને પાણીથી તેણે થોડી વારે પોતાની આંખો ઉઘાડી, અને બેબાકળી નજર આસપાસ ફેંકી.

“શાહનદી સાહિબા ! આપને કંઈ ઇન્જૂતો થઈ નથી ને ?” ઇકામુદ્દૈલાએ પૂછ્યું.

“શુકે ખુદા !” દિલશાદે જવાબ વાળ્યો, “હા, ના. કંઈ ઇન્જૂ થઈ નથી. આપને તો કંઈ થયું નથી ને ?”

“હા, ના, આપની મહેરબાનીથી સહીસલામત છું,” ઇકામુદૌલાએ જવાબ આપ્યો.

“મારી મહેરબાનીથી, છીઃ” દિલશાદ બોલી; “એમ કહોને આપની મહેરબાનીથી હું આજ બચી ગઈ છું.”

“માણસની શું તાકાત છે કે કોઈને બચાવે?” ઇકામુદૌલાએ કહ્યું, “પણ શાહજહાં સાહિબ! અહીં બહુ-વાર થોભવું એ સારું નથી. આપણે જરા આગળ વધી કંઈક આરામ કરીશું.”

“વારુ, તો જેવી આપની મરજી.”

એટલું કહી બંને જણે તે ઘોડાપર બેસી આગળ પ્રવાસ ચાલુ કર્યો. રસ્તામાં પછી કંઈ વિદ્ય તેમને નજી નહિ.

પ્રકરણ ૧૪ મું

અરણ્યમાં આરામ

અહીં પર્વતમય પ્રદેશમાં કોઈ આરામ લેવાનું સ્થળ જણાતું હતું નહિ. પવન સુસવાટાભેર વાતો હતો, અને જે ઘોડાપર તેઓ મુશીબતને વટાવી આગળ વધતાં હતાં, તે પણ થાક્યા જેવો જણાતો હતો.

“આપણે કંઈ વિશ્રાંતિ લેવા જેવું સ્થળ આવે તો ત્યાં જરા આરામ લઈએ,” ઇકામુદૌલા બોલ્યો.

“હા, પરંતુ અહીં કંઈ તેવું સ્થળ નજરે પડતું નથી.”

“હમણાં આપણે કોઈક ગામડાની પાસે આવી લાગીશું.”

“ઠીક, જોઈએ,” દિલશાદ લાગણીરહિત સ્વરે બોલી. આમ તેઓ વાતચીત કરતાં માર્ગક્રમણ કરવા લાગ્યાં. ઘોડો સંભાળપૂર્વક ધીમે ધીમે ડગલાં ભરતો હતો. અંતે તેઓ એક ચઢાણ ઉતર્યા કે એક નદીના કિનારા પાસે આવી લાગ્યાં. અહીં કંઈક ઝુપડાં નજરે પડ્યાં. ઇકામુદૌલા ઘોડાપરથી ઉતરી જોઈ આવ્યો, તો ઝુપડામાં કોઈની વસ્તી જણાઈ નહિ. તેને લાગ્યું કે કોઈ ભટકતી જાતના લોકોનું રહેઠાણ હોવું જોઈએ, ને તેઓ ત્યાંથી આવ્યા ગયા હોવા જોઈએ. તે તરત જ દિલશાદ હતી ત્યાં પાછો ફર્યો અને બોલ્યો,

“આપણે ત્યારે અહીં જરા આરામ લઈશું?”

“હા, મારાથી તો હવે એક ડગલું આગળ વધાય એમ લાગતું નથી.”

“વારુ, તો આપણે અહીં આરામ લઈશું.” ઇકામુદૌલાએ જવાબ આપ્યો.

એટલું કહી તેઓ તે ઝુપડાં આગળ આવ્યાં. દિલશાદને બહાર ભ્રમ રહેવાનું કહી, તે અંદર ગયો અને જોયું તો તે ખાલી હતું. ખૂણામાં એક ભાંગેલો ખાટલો પડેલો હતો. માટીનાં વાસણો આમતેમ પડેલાં હતાં, અને ખીજ વસ્તુઓ આમતેમ અસ્તવ્યસ્ત પડી હતી. ઝુપડાની પાછળ ઢોર બાંધવાને વાડો હતો. અહીં સુકું ઘાસ બાજુએ પડેલું હતું, અને એક તરફ અહીં કોઈને કપા-યલો હાથ અને જમીનપર સુકાઈ ગયેલા કાળા રાતા લોહીના ધાબાં હતાં. ઇકામુદૌલા સમજ્યો કે, અહીં મારામારી અને બળાત્કાર થયો છે.

અમે જે સમયની વાત લખીએ છીએ તે સમયે આવી મારામારી વખતો-વખત થતી હતી. લૂંટારૂનાં ટાળાં નાના ગામડામાં આવી, છાપો મારી ગરીબ લોકોનો સામાનસુખન, ઢોરઢાંખર લઈ જતા હતા; અને કેટલીક વાર જુલ્મ ગુજરતા હતા. આ ઉપરાંત ઘણી વાર યુદ્ધને વખતે પણ આવા જ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતા, અને ગામના લોકોને ભારે હાડમારી વેઠવી પડતી હતી; છતાં લોકો ગાંજ્યા જતા નહિ. તેઓમાં શૌર્ય અને હિંમતનો અભાવ ન હતો. આવા પ્રસંગે એ લોકોની સામે કેમ થવું તે, લોકોને અવગત હતું; અને અત્યારે જેમ રાજના નામથી જ ખીએ છે, તેમ તે લોકો ખીતા ન હતા. નિડર અને તરવાર લાકડી વાપરવામાં કુશળ હોવાથી કેટલીક વખત એવાં ધાડાંઓને હાંકી કાઢતા, અને કોઈ કોઈ વખત તો ખેચાર ગામના લોકો સંપ કરીને તેમની બરાબર ખબર લેતા.

ઇકામુદ્દૌલાએ તે પડેલા બળાકારના ચિહ્નને હાથમાં લઈ દૂર ફેંકી દીધું. બાદ જરા ઝુપડામાં સેહેજ આમતેમ સફાઈ કરી બહાર આવ્યો, અને દિલ-શાદને અંદર લઈ આવ્યો; થોડાને વાડામાં લઈ જઈને બાંધ્યો અને થોડું ઘાસ નીચું; પછી ઝુપડામાં આવી એક વાસણ લઈ તેમાં પાણી ભરી આવ્યું; છેવટે થોડાં લાકડાં એકઠાં કર્યાં, અને પોતાના સામાનમાંથી ચક્રમક કાઢ્યો, અને લોઢાના દુકડા સાથે અથડાવી દેવતા સળગાવી તાપણું કર્યું.

દિલશાદ આટલો વખત બિછાનાપર પડી હતી. તે મુસાફરીના શ્રમથી થાકીને લોથ થઈ ગઈ હતી. તેના માથાના કેશ છૂટા વેરાયલા હતા. કપાળપર તાપણાનો પ્રકાર પડતો હતો. તેના વાળની લટ તેની મૂળાલ સમાન ડોકપર આવી શિથિલતાથી આલિંગી રહી હતી. તેનો ઉરોજ ભાગ સહેજ કમ્પતો હતો. પાછળના વાડામાં થોડો ઘાસ ખાતો હતો, તેનો અવાજ આવતો હતો, તે સિવાય ત્યાં સર્વત્ર નિસ્તબ્ધતા વ્યાપી હતી.

ઇકામુદ્દૌલા આ દેખાવ ક્ષણભર જોઈ રહ્યો.

ઇકામુદ્દૌલા આમ તેને ત્યાં સૂતી મૂકી બહાર આવ્યો, અને આમતેમ બાન્દૂત પ્રદેશમાં ફરી થોડાં ફળ તોડ્યાં. પાછા ફરતાં તેણે બીજા ઝુપડામાં નજર કરી. અહીં પણ સામાન અસ્તવ્યસ્ત પડ્યો હતો, પણ સદ્‌ભાગ્યે ભંડારમાં માટલાં જણાયાં. આમાંનાં એક માટલાંમાં થોડા ચોખ્ખા હતા તે લઈ ઇકામુદ્દૌલા પાછો ફર્યો, અને દેવતા પર ચોખ્ખાને ઘોઈ પલાળીને રાખ્યા. ચોખ્ખા સીંજવા આવ્યા એટલામાં દિલશાદ જગૃત થઈ. ઇકામુદ્દૌલાને રાંધવાની ક્રિયામાં મશગુલ જોઈ તેને હસવું આવ્યું. તેણે પોતાની ઓઢણી ઠીકઠી કરી સ્મિતભરી દૃષ્ટિ ઇકામુદ્દૌલા પર ફેંકી કહ્યું,

“અહો! આપ તો પાકક્રિયામાં પણ નિપુણ લાગો છો ને?”

“શાહનદી સાહિબા!” ઇકામુદ્દૌલાએ જવાબ આપ્યો, “રંધનક્રિયામાં નિપુણતા છે કે નહિ તે તો ખૂદા જાણે, પણ હા, હું થોડુંધણું પકાવી જાણું છું.”

“વારુ, પણ આપ આ ક્યાંથી શિખ્યા?”

“કાંઈએ શિખવ્યું.”

“પણ એ શિખવાની જરૂર?”

“જરૂર?” ઇકામુદ્દૌલા બોલ્યો, “જરૂર કેમ નહિ? એકલી તરવાર ચલાવ-

વાની જરૂરિયાતથી બધાં કામ ચાલતાં નથી. અમારે કોઈ વખત ક્યાં ને કોઈ વખત ક્યાં ફરવું પડે છે. કોઈ વખતે મહેલમાં આરામ, તો કોઈ વખતે જંગલમાં મંગળ ગાવા પડે છે. કોઈ વખતે નોકર હોય, ને કોઈ વખત ન પણ હોય. જરા આવું આવડતું હોય તો સારું, એમાં નાનમ શી છે?”

“હું, હું નાનમ ક્યાં કહું છું? હું તો આપની તારીફ કરું છું કે, આપનામાં કેટલી કાબેલિયત છે!”

“વારુ તો, શાહનદી સાહિબા! આપ તારિક્કને હમણાં મોકલું રાખો, અને ભોજનને માટે આપ તૈયાર થઈ જાવ. આપણી પાસે હજી બાથમાં થોડો સામાન છે. આવલ તૈયાર થયા છે, અને હું આ ફળ તોડી લાવ્યો છું. હા, દાળ નથી, પણ આપણે ચટાણી પલાળી ચલાવી લઇશું.”

ધકામુદૌલાએ પાંદરાંપર ભોજન પદાર્થ મૂક્યો. બન્ને જણાં નીરવતાથી ભોજન કરવા લાગ્યાં. થોડી વારમાં તેઓ ભોજન કરી રહ્યાં. પાણી પીવાને માટે એક જ જામ હતું. ધકામુદૌલાએ કહ્યું,

“શાહનદી સાહિબા! આપણી પાસે માત્ર એક જ પ્યાલું છે. આપણે બન્નેએ તેમાંથી જ પીવું પડશે.”

“કંઈ નહિ, તેમાં શું થઈ ગયું?” દિલશાદે બોલી,

“શાહનદી સાહિબા!” ધકામુદૌલાએ કહ્યું, “માફ કરજો. આ સ્થાનમાં કંઈ પણ મળી શકે એ તદ્દન અસંભવિત છે, નહિ તો કંઈક સારું ભોજન લાવત.”

“સારું? આ ભોજન શું ખોટું હતું?” દિલશાદે કહ્યું.

“ખોટું નહિ તો શું? આપ મહેલમાં વસનાર, રોજ મિષ્ટાન્નના ખાનારને આવું આહુંપાતળું ભોજન ક્યાંથી રુચે?”

“હજરત!” દિલશાદે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો, “ક્ષણભર એમ માનો કે, હું રોજ મિષ્ટાન્ન જમું છું, તો આજના ભોજનથી મને વધારે આનંદ થવો જોઈએ. કારણ કે રોજની રોજ જે ચીજ ખાવામાં આવે તેનાથી એક પ્રકારનો કંટાળો આવે છે; પણ આજનું ભોજન તો નવી તરેહનું હતું તેથી એાર મનહ લાગી.”

“એમ?” આશ્ચર્યવ્યંજક સ્વરે ધકામુદૌલા બોલ્યો.

“હા જી, આપના હાથમાં કંઈ મીઠાશ હોવી જોઈએ,” હસ્તાં હસ્તાં દિલશાદે બોલી.

“ત્યારે એ પદાર્થની મિઠાશ નહિ કે?” ધકામુદૌલાએ પણ મનકમાં પૂછ્યું.

“જી, ના,” દિલશાદે વ્યંગ્ય અને મનકદર્શક સ્વરે જવાબ આપ્યો.

“શાહનદી સાહિબા!” ધકામુદૌલા બોલ્યો, “હું સાચેસાચું કહું?”

“હા, કહોને. શા માટે નહિ?”

“ત્યારે મિઠાશ તો આપની જામમાં હોવી જોઈએ.”

“મારી જામમાં મિઠાશ છે, એ આપે શી રીતે જાણ્યું?” દિલશાદે પૂછ્યું.

“વારુ, તો મારા હાથમાં મિઠાશ છે, એ આપ શી રીતે જાણી શક્યા?”

“વાહ! શી રીતે કેમ? આપના હાથની મિઠાશ આ ભોજનના પદાર્થમાં જોતરી આવી હતીને? પણ આપ મારી જામની મિઠાશ તે શી રીતે જાણી શક્યા?”

ધકામુદૌલા ચૂપ રહ્યો. તેની સાથે તે તર્કમાં ફાવી શક્યો નહિ. તેને

પોતાની હાર માનવી પડી. આમ વાતોમાં વખત ક્યાં ગયો તે જણાયું નહિ. નેતનેતામાં સંખ્યા વ્યતીત થઈ; પૃથ્વીપર અંધકાર છવાવા લાગ્યો; પક્ષીઓનો કલરવ કાને પડવા લાગ્યો.

ઇકામુદ્દૌલા ઉઠ્યો અને બોલ્યો, “શાહનૂરી સાહિબા ! આપ હવે આરામથી શયન કરો.”

દિલશાદ ઉભી થઈ અને બોલી, “અને આપ ક્યાં જાઓ છો ?”

“હું ક્યાં જવાનો હતો ? હું આ પાછળના વાડામાં જઈ જરા લેટીરા.”

દિલશાદના ચેહેરા પર સહેજ ફિક્કાશ છવાઈ. તેણે ભયવ્યંજક સ્વરે કહ્યું,

“હજરત ! મને અહીં એકલું સુતાં બીક લાગશે.”

“પણ હું ક્યાં દૂર છું ? હું પણ અહીં જ છુંને. આપ કહો તો આ બાજુના ભાગમાં સુઈ રહું, પછી ?”

“તો આપ અહીં સુખે આરામ કરો. હું જ તે બાજુના ભાગમાં પડી રહીશ,” દિલશાદ બોલી.

“ના, જી, એમ ન બને. આપ અહીં ત્યાંના કરતાં વધારે સુરક્ષિત છો.”

દિલશાદ ચૂપ રહી. ઇકામુદ્દૌલાએ બારણાં બંધ કર્યાં, આડ નાંખી. દિલશાદ પણ તે તુટેલા ખાટલાપર પડી. ઇકામુદ્દૌલા બાજુના ભાગમાં ચાલી ગયો. તે તે ભાગમાં એકલી જ હતી. ઓરડામાં તાપણાનો મંદ પ્રકાશ પડતો હતો. દિલશાદ તેના ભણી નેઈ રહી, અને વિચાર કરવા લાગી. ઇકામુદ્દૌલાના આટલા પરિચયે તેના મનપર નૂદી જ છાપ પાડી હતી. તેના બોલવામાં તેને એક પ્રકારની ગૃહસ્થોચિત સુજનતા અને મિઠાશ લાગતી હતી. તેના વર્તનમાં સભ્યતા અને શિષ્ટાચાર નેતી હતી. તેની હિંમત અને સાહસિક વૃત્તિ નેઈ દિલમાં આનન્દ પામતી હતી. તેના હલનચલનમાં ચૌવનસુલભ તનમનાટ અને ભયના સમયે પ્રસંગાવધાને તેના મનપર અસર કરી હતી. આટલું છતાં તેનું મન કોઈ કોઈ વખત કુશંકાના કાંપમાં ગળી જતું હતું. ઇકામુદ્દૌલા પોતાના મનની વાત સ્પષ્ટ રીતે જણાવતો ન હતો. એ ખરી વાત કે, તેણે વરંગલમાં આવવાનું કારણ જણાવ્યું હતું, પરંતુ તે સિવાયની હકીકત તેણે ગુપ્ત રાખી હતી. તેના શરીરપરના વસ્ત્રમાંથી કાગળો નીકળ્યા હતા. તે જસૂસ હતો એમ પૂરવાર થયું હતું, છતાં આ વાત તે સ્પષ્ટ રીતે ઇનકાર કરતો હતો. વળી આ ઉપરાંત તે એમ પણ જણાવતો હતો કે, મારાં લગ્ન થયાં નથી, એ શું ? ખરેખર આ વાતમાં કંઈ ઘોટાળો છે. આમ વિચારમાં ને વિચારમાં તેને પોતાના પિતાનું સ્મરણ થયું, અને તે પત્રની બીના તેના મગજમાં સ્ફુરી આવી. તેણે તે કાગળ મેળવવાને કોશેશ કરી હતી, પરંતુ તેમાં તે ફાવી નહિ. અને જ્યાં સુધી એ કાગળ હાથમાં ન આવે કે નષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી સુલ્તાન કુલિખાંની છંદગી ભયમાં રહેવાની. ઇકામુદ્દૌલાના હાથમાં જો એ કાગળ રહ્યો, તો તે અવશ્ય દુરમનના હાથમાં આપવાનો, અને પછી તેનું શું પરિણામ આવશે ? એ ખરી વાત કે, સુલ્તાન કુલિખાંએ શુદ્ધિમાં તેનાપર સહી કરી ન હતી ને કપટથી તે પત્રપર સહી લેવામાં આવી હતી, પણ આ વાત માને કોણ ? અને માને, તો એ વાત કહે કોણ ? વળી એ પત્ર જો ઇકામુદ્દૌલા પાસે હોય, તો તે ન આપે એની ખાત્રી શી ?

તે પત્ર ગમે તેની પાસે હોય પણ જ્યાં સૂધી તેનો નાશ ન થાય ત્યાં સૂધી બચ ટળે નહિ, એની એને ખાતરી હતી. તે પત્રની ખાતર મલેક મુબારક સાથે લગ્ન કરવા પ્રસ્તુત થઈ હતી, અને તે પત્રની ખાતર જ ઇકામુદ્દૌલાની સાથે જવાને તૈયાર થઈ હતી, તો અત્યારે જ તે પત્ર શા માટે ન ચોરી લેવો એમ તેના મનમાં થઈ આવ્યું.

આ વિચાર આવતાંની વાર તે એકદમ ખેડી થઈ, અને હળવેથી પગનો અવાજ ન થાય તેમ તે ઇકામુદ્દૌલા સુતો હતો તે ઓરડી આગળ આવી. હળવેથી ખારણું ખોલી અંદર દાખલ થઈ. ઓરડીમાં અંધારું હતું. ઇકામુદ્દૌલા બિછાના પર પગો ઉંધી ગયો હતો. તેણે એક હાથપર માથાને ટેકવું હતું, અને બીજો હાથ છાતીપર હતો. પોતાની હુમેશની સહચરી તરવાર નીચે પાસે જ પડી હતી. માત્ર તેનો શ્વાસોશ્વાસ સંભળાતો હતો; આ સિવાય નીરવતા હતી. દિલશાદ વાંકી વળી, પણ તે પત્ર કાઢવાની હિમ્મત તેને થઈ નહિ. છેલ્લી ધડીએ તેણે હિમ્મત ખોઈ દીધી. તેને લાગ્યું કે, જો કદાચ તે જાગે તો? તેનો હાથ અડતાં જ તે ચોંકી ઉઠે તો? તો શું? તે તરત જ મનમુખો કળી નય, અને ફરીથી તે પત્ર મેળવવાની સંધિ કદાપિ પણ આવે નહિ. વળી તે મારે માટે કેવી કલ્પના કરે? આવો વિચાર આવતાં તેણે પત્ર લેવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો, અને જે પ્રમાણે આવી હતી તે પ્રમાણે ધીમે પગલે પાછી ફરી, અને જતાં જતાં ખારણું હતું તેમ બંધ કરી દીધું.

તે આવી ખાટલાપર પડી અને શરીરપર શાલ ઓઢી લીધી; પણ તેને નિદ્રા આવી નહિ. તે આમતેમ પાસાં ખદલવા લાગી. એટલામાં કોઈ ખારણું ઠોકતું હોય એવો તેને ભાસ થયો. તરત જ તેણે કાન માંડ્યાં. આ વખતે તેને સ્પષ્ટ સમજાયું કે, કોઈ ખારણું ઠોકે છે. તેની છાતીમાં ધ્રાસ્કો પડ્યો. તેનું હૈયું જોરથી ધડકવા લાગ્યું. તેણે છાતીપર હાથ દઈ દીધા. ફરીથી કોઈએ ખારણું ધબકાવ્યું. તરત જ તે સફળી ઉઠી ખેડી થઈ, ઇકામુદ્દૌલા જે ઓરડીમાં સુતો હતો ત્યાં ચાલી ગઈ, અને એકદમ મોટેથી ખોલી,

“હજરત! હજરત! કોઈ ખારણું ઠોકે છે. જાગો. જાગો.”

ઇકામુદ્દૌલા એકદમ ખેડો થયો, ઝટ તરવાર લીધી અને ખોલ્યો,

“શું છે? શાહનદી સાહિબા! એમાં ગભરાવાનું શું છે?” એમ કહી તે ઓરડીમાંથી નીકળી શાહનદીવાળી જગામાં આવ્યો; ત્યાં સળગતાં લાકડાંને સંકોચી અને જરા અજવાળું કર્યું; પછી ખારણાં આગળ આવ્યો, એટલામાં ફરીથી કોઈએ ખારણું ઠોક્યું.

“કોણ છે?” ગંભીર અને નિડર સ્વરે ઇકામુદ્દૌલાએ પૂછ્યું.

“બુદ્દાની ખાતર દરવાજો ખોલો,” જવાબ મળ્યો.

“પણ આપ કોણ છો તે જણાવશો?” ઇકામુદ્દૌલાએ ફરીથી પૂછ્યું.

“બુદ્દાનો બંદો, એક ગરીબ ફકીર.”

ઇકામુદ્દૌલાને તે ખોલનારનો સ્વર પૂર્વે સાંભળ્યો હોય એમ લાગ્યું. તેણે ફરીથી પૂછ્યું,

“આપનું ઈસ્મ શરિફ?”

“નિબ્રુમુદિન ચિશ્તી! ખોલો, ખુદાની ખાતર જલદી દરવાજો ખોલો.”

ઇકામુદ્દૌલાએ દરવાજાની આડ કાઢી નાંખી, અને હાથમાં તરવાર લઈ ઉભો રહ્યો કે વખતે કંઈ દગો હોય તો ઝટ તરવાર ઉગામાય. ખારણું ઉઘાડતાંની વાર એક જાડારો ફકીર ઝટ લઈને અંદર દાખલ થયો. ઇકામુદ્દૌલાએ ખારણું પુનઃ ખંધ કરી દીધું, અને તરવારને સ્થાનમાં નાંખી, અને હસ્યો.

“પાક પરવરદિગાર!” ઇકામુદ્દૌલાએ કહ્યું, “મેં નજરું કે કાં તો સિપાઇઓ છે, વા કોઈ લૂટારુકુટારુ છે. પણ ખુદાના શુકાના છે કે, આપ નીકળ્યા. મૌલાના! આટલી રાતે અને આવા વિકટ સ્થાનમાં આપની મુલાકાતનો લાભ મળશે, એવી મને સ્વપ્ને પણ કલ્પના ન હતી. વારુ પણ મૌલાના! આપ ભલે આવ્યા. આ સુરાહીમાં જરા શિરાજ છે તે પીઓ, અને આ થોડાં ફળ છે તે આરોગો. જરા તાપણ પાસે ખેસી ટાઢ ખંખેરી નાંખો.”

“શુકે ખુદા!” એટલું કહી મૌલાનાએ સુરાહીપર હાથ નાંખ્યો, અને એક ઘુંટડામાં સાફ કરી દીધી. પછી તાપણ આગળ જઈ લાકડાં ખોરી, ફુંકીને બડકો કર્યો. તેના ચેહેરાપર ખુમારી આવી. ડોળા મટમટાવી મૌલાનાએ કહ્યું,

“હજરત! મને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો કે, હું ફરીથી આટલા જલદીથી આપને મળીશ. પણ ખયર! ખુદાતાલાની રહમનો પાર નથી. આજ મેં ખુદાની ખંદગી ગુજરી હતી કે, મને કોઈ રક્કિ મળી જાય તો ઠીક ને જરા દુખ્તરે અંગુર* મળે તો સારું. ખુદાની મહેર છે કે બન્ને ચીજો મળી.” એટલામાં આ ફરતા ફકીરની નજર દિલશાદ પર પડી. ઝટ ઉભા થઈ સાંઈ સાડખ ખોલ્યા,

“માફ કરજો શાહજાદી સાહિબા! મેં આપને જોયાં નહિ. પણ ખરેખર આપ અહીં જ હોવાં જોઈએ, એમાં નવાઈ શી છે?”

“હું અહીં હોવી જોઈએ?” નમ્ર રોષદર્શકસ્વરે દિલશાદ બોલી:—“શા માટે મૌલાના! આપનું એમ ધારવું થયું?”

ફકીરના ચેહેરાપર હાસ્યછટા ખેલવા લાગી, અને તેની આંખોમાં મલકાટ થનથન કરવા લાગ્યો, તેણે કહ્યું,

“જ્યારે હું વરંગુલથી નીકળ્યો ત્યારે આપ નાસી ગયાં, એ સમાચાર ગામમાં ઘેરઘેર મસરી રહ્યા હતા. કોઈ કહેવું કે, હજરત ઇકામુદ્દૌલા શહાવતપરસ્ત આદમી છે, અને તે આપને આપની મરજી વિરુદ્ધ બળજેરીથી ઉપાડી ગયો છે. પણ મને તો બરાબર ખબર હતી, અને બીજા કેટલાક એમ ધારે છે કે, આપ રાજખૂશીથી ઇકામુદ્દૌલા સાથે નાસી ગયાં છો; એટલા માટે કે, આપ ભલેક મુબારકના હાથમાંથી બચી જાઓ. ગમે તેમ, પણ જે થયું છે તે ઠીક થયું છે, અને હું આપને મુબારકબાદી આપું છું.”

દિલશાદની આંખની કીકીઓ વક્ર થઈ.

“આપની મુબારકબાદીની મને અગત્ય નથી, મૌલાના!” દિલશાદે મર-ગાટમાં કહ્યું; “આપ તેને આપની પાસે રહેવા દો, અને મને જણાવો કે આપ કોણ છો?”

* દુખ્તરે અંગુર=દ્રાક્ષની દુહિતા અર્થાત્ કે શરાબ.

“હું એક ખુદાનો બંદો છું,” ફકીરે જવાબ વાળ્યો; “પણ આપ શું મને યોગબતાં નથી? એમ બને જ કેમ? હું નિમ્નમુદિન ચિસ્તી—”

“આપે જ મારી શાદી મલેક સુબારક સાથે કરાવી હતી ને?”

“હા, હા, શાહનઘી સાહિબા! એ આ સેવકનું જ કામ હતું.”

“પણ મને એમ કહેવામાં આવે છે કે, મેં તેની સાથે શાદી કરી નથી, એ શું?” દિલશાદે પૂછ્યું.

સાંઈ સાહબે એક તીવ્ર દૃષ્ટિપાત ઇકામુદૌલા પર ફેંક્યો. ઇકામુદૌલાએ તે દૃષ્ટિનો દૃષ્ટિથી જ જવાબ વાળ્યો. સાંઈબાવાની ખાત્રી થઈ કે, રહસ્ય બહાર પડ્યું નથી એટલે સંતોષજનક ચેહેરે જવાબ આપ્યો, “કદાચ તેમ પણ હોય. એ શું બનવા જોગ નથી?”

“તેમ પણ હોય એટલે?” આશ્ચર્યજનક ચેહેરે ખિન્નતાવ્યંજનક સ્વરે દિલશાદ બોલી, “શું મારાં લગ્ન થયાં નથી, એ સાચી વાત છે?”

“સાચી છે કે ખોટી તે બરાબર વખત આવ્યે સમજશે,” ફકીરે જવાબ આપ્યો.

“નક્કી કંઈ કાવતરું જણાય છે. આપ બન્ને જણ મારા પર દગો રમો છો, એમાં કંઈ શક નથી,” શ્વાન મુદ્રાએ દિલશાદ બોલી.

“શાહનઘી સાહિબા!” ફકીરે કહ્યું, “અમે તો ખુદાના બંદા છીએ. રાત-દહાડો ખુદાની મસ્તીમાં રહીએ છીએ. નેક કામ કરવા પર અમારું ધ્યાન હોય છે. આ દુનિયામાં નકારાં કામ કરવાં એ ફકીરને લાજમ નથી, તો પછી આપ એમ શા માટે માનો છો, કે મેં કંઈ કાવતરું રચ્યું હશે. આપનું નુકસાન કરવામાં મને કંઈ લાભ છે?”

“પણ ત્યારે ખરું શું છે તે આપ કહેતા કેમ નથી?” દિલશાદે રોફમાં પૂછ્યું.

“ખરું શું છે તે આપોઆપ જણાશે;” ફકીરે કહ્યું! “પણ શાહનઘી સાહિબા! આપનાં લગ્ન થયાં એ આપને બરાબર યાદ છે?”

“એટલે?” ચોંકીને દિલશાદે પૂછ્યું.

“એટલે હું એમ પૂછું છું કે, આપે બધા માણસોની સમક્ષ મલેક સુબારક સાથે શાદી કરી, એ આપને સ્મરણ છે ખરું? આપ એ કમરામાં આવ્યાં હતાં એમ આપને લાગે છે કે?”

દિલશાદ ચૂપ રહી. શું કહેવું તે તેને સૂઝ્યું નહિ; પણ તેના મનમાં એમ થઈ આવ્યું કે આ બાબતમાં કંઈ ઘોઠાળો છે, અને આ ફકીર તે સારી રીતે જાણે છે.”

દિલશાદને ચૂપ જોઈ ફકીરે કહ્યું,

“જુઓ, શાહનઘી સાહિબા! એમાં અફસોસ કરવા જેવું કંઈ નથી. ખુદા જે કરે છે તે મનુષ્યના બલને માટે જ કરે છે. અમે પણ કોઇનું બુરૂં કરતા નથી. બધું આપોઆપ જણાશે,” એટલું કહી ઇકામુદૌલા તરફ વળી કહ્યું; “ત્યારે હવે આપણે જરા આરામ કરશું?”

“હા ચાલો,” એટલું કહી બન્ને જણા ત્યાંથી હઠ્યા, અને ઇકામુદૌલા પ્રથમ સૂતો હતો તે ઓરડીમાં આવ્યા. આવતાંની વાર ઇકામુદૌલાએ કહ્યું,

“હજરત! આપે પણ ઠીક બનવી.”

“તો શું કરું? શાહનદી સાહિબા પંજુ ખરેખર બુડની માફક વળગી પડ્યાં તો એમ કર્યા વગર છૂટકો ન હતો.”

“પણુ આપને પણ વાતને ઉડાવતાં ઠીક આવડે છે ને.”

“અરે, તે તો પૂછતા જ ના. પટાવડું એ તો મારે મન રમત છે. જીકું બોલવામાં પણ પાછો પડું એમ નથી. આ ઉપરાંત બીજા કેટલાક ગુણ સેવકમાં છે. પણ, હા, હજરત! ગામમાં બધે હાહાકાર થયો છે. સુલ્તાન કુલિખાં એમ ધારે છે કે, આપ જામુસ છે, એટલું જ નહિ પણ આપ હવશપરસ્ત આદમી છો, અને તેથી તેની દુખ્તરને બગાવીને નાસી ગયા છો. માટે તે સિપાઇઓ લઇને આપની પુઠે પડેલ છે. મલેક સુબારકના હિંતચિંતકો એમ ધારે છે કે, આપ તેને મારીને બળાકારથી તેની પૈરી ઉપાડી ગયા છો, માટે તેઓ તમને પકડવા ઇચ્છે છે. પણ વધારે ઉકટ ઇચ્છા તો ખયરુજિસાને આપને પકડવાની છે. આપે તેના ફિલને જખમી કરી, તેના આપેલા ઘોડાપર સ્વાર થઈ, સોબતમાં તેને સાથે ન લેતાં બીજાને સોબતમાં લઈ ભાગી આવ્યા, તેથી તે આપને ધિક્કારે છે, ને તેણે ભાડુતી માણસો એકઠાં કર્યા છે, અને આપની પુઠ પકડવા તે પણ નીકળી છે.”

ઇકામુદ્દૌલા હસ્યો અને બોલ્યો,

“વારુ, એ તો મારી વાત થઈ; પણ આપનું કેમ છે?”

“અરે, ન પૂછો વાત. મને પણ ભાગતાં કંઈ કંઈ મુસિબત નડી છે. પહેલાં તો જંગલમાં બે ચિત્તા મળ્યા. પણ આ ખૂદાના બંદામાં ઉડાવવાની અને પટાવવાની હિકમત ઉપરાંત બીજી હિકમત છે, અને તે એ કે સેવક અચુક નેમ એવી તાકે છે કે ન પૂછે વાત. મને લાગે છે કે લોકો એ ચિત્તા, હરજુનો શિકાર કરવા રાખે છે, તે જ તેમણે છોડી મુક્યા હોવા લેઇએ.”

“અમને પણ એ જ મુસિબત નડી હતી,” ઇકામુદ્દૌલાએ કહ્યું; “અમારી પાછળ ત્રણ હતા. એમાંથી બેને તો મેં મારી તરવારથી મારી નાખ્યાં, અને ત્રીજાને શાહનદીએ કટારથી વીંધી નાંખ્યો. સદ્દાખાગ્યે એટલું સારું થયું કે, તે વખતે રાત ન હતી, નહિ તો ખાર વાગી જત. પણ હજરત! આપ ક્યાં સૂધી વરંજુલમાં હતા?”

“થોડો જ વખત. આપની વાત વરંજુલમાં ફેલાઈ, બાદમાં હું ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. પહેલાં તો ફિલશાદના લમની વાત આખા શહેરમાં ફેલાઈ, અને સઘળા આશ્ચર્ય પામ્યા. બાદમાં એવી વાત ફેલાઈ કે, આપે મલેક સુબારકનું ખૂત કર્યું, અને તેની બીબીને લઈ નાસી ગયા. હું પણ તરત જ રવાના થયો, અને આ બીબીને રસ્તે નાસી આવ્યો, અને અહીં આપની મુલાકાત થઈ. સારું થયું, આપણે હવે સાથે જ મુસાફરી કરીશું, પણ જો ફિલશાદને વાધો ન હોય તો. પણ હા, હજરત! આપણે પહો કાટતાં જ અહીંથી નીકળી જવું લેઇશે, સમજ્યા? આપની પાસે તો ઘોડો છેને?”

“પણ તે પર તો ફિલશાદખાનમ સ્વારી કરશે,” ઇકામુદ્દૌલાએ કહ્યું.

“હા, પણ તે આ જંગલમાં જ. બાદમાં ઘોડો રાખવો એ ઠીક નથી, કારણ કે એથી આપણને પકડાઈ જવાનો સંભવ રહે છે. આપણે કયો માગે લીધો કે ક્યાં બીએ, તે એનાથી જલદીથી કળી શકાય છે.”

ધંકામુદૌલાએ હાકું ધુણાવ્યું અને ફકીર સાહેબે બગાસું ખાધું.

“વારુ તો હું જરા આરામ લઉં,” ફકીરે કહ્યું; “તમે ત્યાં સૂધી જગતા રહો. થોડી વાર પછી આપ મને જગાડજો, અને આપ સુઈ જાવો. પછી હું જગતો રહીશ. કેમ ઠીકને?”

“હા, ઠીક છે. એમ કરીએ,” ધંકામુદૌલાએ કહ્યું.

“વારુ ત્યારે, આ મારી દારૂની નાની મશાક છે. મારો તમંચો માત્ર બહાર મેં સંતાજ્યો છે.”

“બહાર?” ધંકામુદૌલાએ બવાં ઉંચાં ચઢાવી આશ્ચર્યમાં પૂછ્યું, “બહાર તમંચો સંતાજ્યો છે?”

“ન્યારે મેં અહીં આવી બારણું ઠોક્યું,” ફકીરે જવાબ આપ્યો, “ત્યારે મને ખબર નહોતી કે આપ અહીં હશે. અને આવી વખતે આ ફકીરના વેષમાં તમંચો રાખવો એ સારું નહિ, એમ જાણી મેં તેને બહાર સંતાડ્યો છે.”

“વારુ, તો આપણે તે લઈ આવીએ,” ધંકામુદૌલાએ કહ્યું; “કાણે જાણે કયી વખતે તેની જરૂર પડે તે કહેવાય નહિ.”

એટલું કહી ધંકામુદૌલા ઉભો થયો; સાંઈ સાહેબ પણ તેની પાછળ ચાલ્યા. તે બંને જણા હળવેથી બારણું ઉઘાડી બહાર આવ્યા.

“આ રહ્યો તે તમંચો,” ધંકામુદૌલાએ ફકીરે કહેલે સ્થાને વાંકા વળી હાથમાં લઈ કહ્યું.

“ચૂપ, હજરત!” સાંઈ સાહેબે કહ્યું; “જુઓ તો પેલી તરફ, પણે લાંબે શું જણાય છે?”

ધંકામુદૌલાએ દૂર નજર કરી. તે ખીણમાં લાંબે છેટે તાંપણું સળગાવી કોઈ માણસોની ટોળી મળી હોય એમ તેને ભાસ્યું.

“કાં તો સુલ્તાન કુલિખાંનાં સિપાઇઓ, મલેક મુબારકના માણસો, વા ખયરનિસાના ભાડૂતી માણસો પૈકી કોઈ હોવા જોઈએ,” ફકીરે કહ્યું; “જુઓ હજરત! અહીંથી આપણે મધરાત વ્યતીત થતાં નીકળી જવું, અને પહેા ફાટતાં પહેલાં આ ડુંગરો વટાવી આગળ જતા રહેવું જોઈએ. જો એમ નહિ કરીએ તો આપણને તેમના હાથમાં સપડાવું પડશે, અને જો તેમ થયું તો તમારી બધી મેહેનત બરબાદ જશે.”

આમ તેઓ પુનઃ પોતાને સ્થાને આવ્યા. ફકીર બાવા તો બિસ્તરહ પર આળોટી પડ્યા અને ઘસઘસાટ ઉઘવા લાગ્યા. અર્ધ રાત્રિ વ્યતીત થઈ કે ઝટ ધંકામુદૌલાએ સાંઈ સાહેબને ઢંઢોળી જગાડ્યા અને કહ્યું:-

“મૌલાના! ચાલો તૈયાર થઈ જાઓ, વખત થયો છે.”

“શાનો વખત?” સાંઈ સાહેબે પૂછ્યું, “આપને આરામ લેવાનો અને મારે પહેરો ભરવાનો કે?”

“ના જી, આપણે અહીંથી કુચ કરવાનો સમય થયો છે. હું શાહનશીને જગાડું છું. તમે જાહેને ઘોડાને સજ્જ કરો,” ધંકામુદૌલા બોલ્યો.

આકાશમાં અસ્તમિત થતા નક્ષત્રોનો પ્રકાશ હતો. સાંઈ મૌલા વાડામાં આવી ઘોડાપર ખોળીર નાખવા લાગ્યા. આજી તરફ ધંકામુદૌલા શાહનશી

સુતી હતી ત્યાં આવ્યો અને ખારણું ઠોક્યું. તરત જ દિલશાદ જાગૃત થઈ અને ખારણું ઉઘાડ્યું.

“શાહનદી સાહિબા!” ઇકામુદ્દૌલા બોલ્યો, “સિપાઈઓ આ દરીમાં છે, ને આપણે અહીંથી ભાગવું જોઈએ.”

“સિપાઈઓ!” દિલશાદ જાણે વિચારમાં કે સ્વપ્નમાં હોય તેમ બોલી.

“હા, હા,” ઇકામુદ્દૌલાએ કહ્યું; “આપણે તેઓ કૃત્ય કરે ત્યાર પહેલાં અહીંથી ભાગવું જોઈએ.”

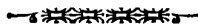
“અહીં સિપાઈઓ!” દિલશાદ મનમાં વિચાર કરવા લાગી.

‘જો અહીં સિપાઈઓ હશે તો વાલિદ પણ સાથે આવ્યા હશે. યા નસિખ! જો તે કાગળ કાઢી લીધો હોત તો કેવું સારું થાત. જેને માટે આ બધી માથા-કુટ કરું છું, તે એકદમ ટળી જાત; અને તેમને મળી તે કાગળ આપી તેમની ચિતાનો પણ પાર આણત. પણ મલેક સુખારકની સતાવણી પણ ચાલત નહિ. પણ શું કરવું? મેં મૂર્ખાઈએ આવેલી તક ગુમાવી.’ આ પ્રમાણે વિચારોના મોજાં તેના મનરૂપી સમુદ્રમાં આવતાં હતાં. તેને લાગ્યું કે, હવે તો ઇકામુદ્દૌલાની સાથે મુસાફરી કર્યા વગર છૂટકો નથી. હવે જ્યાં સૂધી તક મળે નહિ અને ઈશ્વરના કરવાથી તે કાગળ હાથમાં આવે નહિ ત્યાં સૂધી સાથે જ જવું એમ તેણે નિશ્ચય કર્યો.

પવન ઠંડો ટુંકાતો હતો. દિલશાદે ઝટ શાલ દિલપર વીંટાળી, અને તેઓ બન્ને વાડામાં આવ્યાં.

“આપ ઘોડાપર સ્વાર થાઓ,” ઇકામુદ્દૌલાએ કહ્યું; “અને અમે બન્ને જાણ સાથે ચાલીએ છીએ.”

પવનનો સપાટો ચાલતો હતો. આકાશમાં નક્ષત્ર મંદ પ્રકાશ નાખતા હતા. ઘોડાની ખરીનો અવાજ તે દરીની નીરવતાનો ભંગ કરતો હતો. તેઓ આમ જતાં હતાં એટલામાં એક માણસ બાજુમાંથી હરણની માફક દોડી ગયો.

પ્રકરણ ૧૫ મું

ભગ્નહૃદય

જંગલમાં જે તાપણું સળગતું ફકીર અને ઇકામુદ્દૌલાના જોવામાં આવ્યું હતું ત્યાં સિપાઈએ હતા ખરા, પણ તે સુલ્તાન કુલિખાના માણસો ન હતા કિંવા મલેક સુખારકના પણ ન હતા. પરંતુ તે કપટનીતિકુશળ અબળા નહિ પણ પ્રબળા અચરુન્નિસાના હતા. તે સાધારણ સૈનિકો નહિ, પરંતુ પૈસાને માટે કોઈ પણ કામ કરવા તત્પર થાય તેવા લૂટારા હતા. ચાર વાંસડાને આધારે એક ચંદની ઉભી કરી તેની નીચે અચરુન્નિસા ગાદીપર પડી હતી. તાપણાનો પ્રકાશ તેના મોંપર પડતો હતો. તે લૂટારુઓ આમતેમ ટાળાબંધ બેસી ગમ્પાં હાંકતા હતા. અચરુન્નિસા મલેક સુખારકને ધિક્કારતી હતી, પરંતુ અત્યારે તેનો ધિક્કાર ઇકામુદ્દૌલા પ્રતિ ચાર ગણો વધ્યો હતો. ઇકામુદ્દૌલાને તેણે યુક્તિ રચી છોડવ્યો હતો, તેને નાસી જવાને માટે સાધનો પૂરાં પામ્યાં હતાં, અને તેણે તેને સાથે

લઈ જવા કબુલ કર્યું હતું, પરંતુ ઇકામુદ્દીલાએ તેના પ્રેમની પરવા કર્યા વગર, તેણે આપેલી સહાયને કંઈ લેખામાં ગણ્યા વગર સંધી રૈનકમેહેલની વાટ પકડી, ને મલેક સુબારકને હંકવી તેની સ્ત્રીને લઈ તે નાસી ગયો. અને એ સ્ત્રી તે કોણ? ખયરુન્નિસાની દુશ્મન, હરિક. તેણે જ મલેક સુબારકના મનપર ભૂરકી નાંખી હતી, અને વળી તેણે જ ઇકામુદ્દીલાના મનને વશીભૂત કર્યું હતું. ખયરુન્નિસાએ ઇકામુદ્દીલા સાથે લગ્ન કરી, વરંડુલમાં સ્વતંત્ર હાકીમીની આશા બાંધી હતી. ઇકામુદ્દીલાએ જે આ વાત મનપર લીધી હોત તો તેને તેમ કરવું એ એક રમત હતી, કારણ કે તેમ કરવામાં જે તેને સહાયની જરૂર હોત તો યુસફ આદિલ કે દસ્તુર દિનાર વગેરે ખૂશીથી મદદ કરવા તત્પર થાત. આ હાકેમે આદિલની સલ્તનતના દૂકડા કરવા તત્પર થયા હતા, અને એવા કામમાં અન્યને સહાયભૂત થવામાં પોતાની ચટતી છે એમ માનતા હતા; કારણ કે સામાને મદદ કરી વખત પડે સામા પાસેથી મદદની અપેક્ષા તેઓ રાખતા હતા.

ઇકામુદ્દીલાના વર્તનથી ખયરુન્નિસાની સઘળી આશા ધૂળમાં મળી, તેના મનોરથ સ્વપ્નમાંની માફક ભાગી ગયા. તેના વિચારમણિમાળાના મણકા વધી ગયા. ઇકામુદ્દીલાએ તેના પ્રેમની પરવા કરી નહિ; જે પત્રથી તે વરંડુલમાં સ્વતંત્ર સત્તા ભોગવત તે પત્રને મેળવવાની દરકાર કરી નહિ, અને એક યુવાન બાળાના પ્રેમ-પાશમાં પડી, પોતાની આબરુ, વૈભવ અને ભવિષ્યની રાજ્યાકાંક્ષાને લાત મારી અત્યારે નંગલમાં બટકતો હતો. આ વિચાર ખયરુન્નિસાના મનમાં આવતાં વેરનો અગ્નિ પ્રચંડ બળવા લાગ્યો. તેણે નિશ્ચય કર્યો કે, મલેક સુબારક પોતાના કામમાં ફાવે કે ન ફાવે, સુલ્તાન કુલિખાંના સપાટામાં ઇકામુદ્દીલા આવે કે ન આવે, પણ હું તો ઇકામુદ્દીલાને જીવતો વા મરેલો વરંડુલમાં પાછો લાવું તો જ ખરી. ખયરુન્નિસાને ખબર પડી કે ઇકામુદ્દીલા દિલશાદને લઈ ભાગ્યો છે કે, તરતજ તે વીસ માણસો લઈ તેને પકડવા નીકળી, અને તેણે કૃતનિશ્ચય કર્યો કે ઇકામુદ્દીલાની પ્રવંચનાનો પૂરેપૂરો બદલો લેવો; આથી તે સહુથી પહેલી નીકળી. તેની પછગાંડે સુલ્તાન કુલિખાંના સિપાઇઓ આવતા હતા, અને એની પાછળ મલેક સુબારક સો માણસની ટુકડી લઈ ઇકામુદ્દીલાને પકડવા બહાર પડ્યો હતો. ખયરુન્નિસા આમ બેઠી હતી, એટલામાં એક જસૂસ ખબર લાવ્યો કે, ઇકામુદ્દીલા અને દિલશાદ થોડે જ છટે છે, અને તેઓએ આગળ કુચ કરવાનું શરૂ કર્યું છે. આ ખબર મળતાંની વાર તેણે તેના માણસોને પાછો પકડવા તત્પર કર્યા, અને તે પણ ઘોડાપર બેસી તેમની સાથે જવા લાગી.

પહો ફાટતાં ફાટતાંમાં તો આ ટોળીની નજરે ત્રણ માણસો પડ્યાં. એક ઘોડાપર સ્વાર હતું, ન્યારે બીજા બે જણ બાજુમાં ચાલતા હતા. આમ શિકાર નજરે પડતાંની વાર તે ટોળીના નાયકે ઝડપથી ઘોડા હાંકવાનો હુકમ આપ્યો. વરુના ટોળાંની માફક તેઓ વેગથી ચાલવા લાગ્યા. તેઓને ચૂપકાથી જવાની જરૂર ન હતી.

રસ્તો સાંકડો હતો. જે પર્વતની વચ્ચે ખીણમાં નદીનો પ્રવાહ વળતો હતો. કોરાણુપર સંભાળીને ઇકામુદ્દીલા અને ફકીર જતા હતા એટલામાં તે ઘાટાકામાંના બે જણ જે સહુથી આગળ નીકળ્યા હતા તેઓએ તેમને પકડી

પાશ્ચા. કંઈ પણ બોલ્યા વગર, કે ઇસારો કર્યા વગર, તેઓ સામા થયા. એક જાણે ઘોડાની લગામ પકડી, જ્યારે બીજાએ સાંઈમૌલાપર શસ્ત્ર ઢગામ્યું. પણ આમ કરવામાં તેઓએ સજ્જડ થાપ ખાધી. તેઓએ પોતાના સાથીદારોને આવવા દેવા નેહતા હતા. કારણ કે એક નિમિષમાં તે ફરી શસ્ત્ર ફેંકી દીધું, અને પોતે તે હુમલો કરનારને નેરથી વળગી પડ્યો. જે માણસે લગામ પકડી હતી તે પણ શ્રાપ દેતો પાછો પડ્યો, કારણ કે તેને પણ તેના માથાનો માણસ મળ્યો હતો. ઇકામુદ્દૌલા તેનાપર વાઘની પેઠે વૃદ્ધી પડ્યો, અને તરવારના એક સપાટાથી તેના આત્માને પ્રભુની દરબારમાં મોકલી આપ્યો.

ઈકામુદ્દૌલાએ આમતેમ નજર ફેરવી. સાંઈ અને તે માણસ બાથમબાથી કરતા હતા. ઇકામુદ્દૌલા ઝટ મદદે દોડ્યો, પણ તેની મદદ નકામી હતી. કારણ કે જ્યાં આગળ તેઓ દ્રવ્ય યુદ્ધ કરતા હતા. ત્યાં જમીન પોચી હતી અને તેથી ખંનેના પગ સરી પડ્યા અને નીચે નદીના જળમાં પડ્યા. ઇકામુદ્દૌલા અકિત દૃષ્ટિએ આ નેહ રહ્યો. ફરીને મદદ કરવી એ શક્ય ન હતું. ‘હરિદ્વચ્છા’ એમ કરી તે પાછો જ્યાં દિલશાદ હતી ત્યાં આવ્યો. જમીનપર તરવારને લોહી નાંખી, સાફ કરી, કોષમાં મૂકી, અને સ્નાન મુદ્રાએ દિલશાદને કહ્યું:-

“શાહનદી સાહિબા ! આપણે જેમ પહેલાં મુસાફરી કરતા હતા તેમ કરવી પડશે. આપણે આપણા એક સાથીને ગુમાવ્યો છે, શું કરવું ?”

“ખુદાની મરજી,” દિલશાદ બોલી.

પૂર્વવત્ ઇકામુદ્દૌલા ઘોડાપર સ્વાર થયો. દિલશાદને આગળ બેસાડી અને વેગથી ઘોડાને હાંકી મૂક્યો. તેઓ એમ કેટલોક વખત આગળ વધ્યાં. ઘોડો થાકીને લોથ થઈ ગયો હોય એમ જણાયું. અમુક અંતરે આવી પહોંચ્યા પછી ઇકામુદ્દૌલાએ કહ્યું:-

“ઘોડાએ પોતાનું કામ બરાબર બજાવ્યું છે, અને તે હવે થાકીને લોથ થઈ ગયો છે. હવે માત્ર આપણી પાસે એક જ ઇલાજ છે, અને તે એ કે પેલી ટેકરી પર જઈ આપણે ઘોડીવાર ત્યાં જ વિસામો લેવો.”

એટલું બોલી તે ઘોડાપરથી નીચે ઉતર્યો, અને દિલશાદને હાથ ઝાલી નીચે ઉતારી, ઘોડાપરનું બોગીર પણ કાઢી નાખ્યું, લગામ કાઢી નાંખી, અને તેને છૂટો મૂકી દીધો. ઘોડો ધાસ ચરતો ચરતો દૂર જવા લાગ્યો.

“ચાલો, શાહનદી સાહિબા !” ઇકામુદ્દૌલા બોલ્યો,-“આપણે આ ટેકરીપર ચઢી, પણ જઈ આરામ લઈએ.”

દિલશાદ મુંગે મોંએ તેનો હાથ પકડી ચાલવા લાગી. ચઢાણ કપરી હતી. અહીંતહીં મોટી શિલાઓ પડી હતી, અને કોઈ સ્થળે કોટરી છોડવા હતા. જમીન કોઈ જગાએ એવી તો પોચી હતી કે પગ સરી જવાની ધાસ્તી લાગતી હતી. આમ તેઓ હાંફતાં હાંફતાં ચઢણ ચઢવા લાગ્યાં. અંતે તેઓ તે ટેકરીના મથાળાપર આવી પહોંચ્યાં. દૂર ક્ષીણનો રમ્ય દેખાવ નજરે પડતો હતો: આણી તરફ નસીમાબાદ નદી તીરે જણાતું હતું; ત્યાં કિલ્લેદારનું મથક, એક મસ્જીદ અને નાનાં ગ્રુપડાં જણાતાં હતાં. સૂર્ય મધ્યાહ્નનો તપવા માંડ્યો હતો.

“મને લાગે છે કે આ જ નસીમાબાદ,” દિલશાદ મૌનભંગ કરતાં બોલી; “અહાહા ! કેવા એકાંત અને રમણીય સ્થળમાં આ જગા આવી છે !”

“ખરું કહો છો, શાહનદી સાહિબા !” ઇકામુદૌલાએ જવાબ આપ્યો; “પણ આપણે જે સ્થાને ઉભાં છીએ તેના જેવી એકાંત જગા તે ભાગ્યે જ હશે. ચાલો, આપણે આ તરફ આ ખડકની બાજુમાં બેસીએ. હું ત્યાં આ પથરા ગોઠવું કે આપણ સર્વની નજર આડમાં આવીશું.”

તેઓ બન્ને જરા આગળ ચાલ્યાં. અહીં એક અણુધડ શિલાની છાટપર તેઓ બેઠાં. ઇકામુદૌલાએ પોતાનાં કપડાં કાઢ્યાં, શસ્ત્ર બાજુએ રાખ્યાં, અને પથર અહીંતહીંથી એકઠા કરવા લાગ્યો. દિલશાદનું હૈયું ધડકધડક થવા લાગ્યું. તેના મનમાં વિચાર આવ્યો કે, લાગ ઠીક છે; લાવને કાગળ લઈ લઉં. તરત જ તેણે ઇકામુદૌલાના કપડામાં હાથ નાંખ્યો, અને નેતનેતામાં કાગળ બહાર કાઢ્યો. તેનું અંતઃકરણ કૂદવા લાગ્યું:—“શું કરવું? આ કાગળ લઈ અહીંથી નાસી જઈ? અહીં કંઈ પથર નીચે સંતાડું? અને પછી પાછા ફરતાં તે લઈ આકાને આપું તો? ના, ના, એમ કરવામાં શો ફાયદો? વળી કદાચ પકડાઈ જઈ તો? કદિ એ કાગળ પાછો ખુટવી લે તો? લાવને ફાડીને ચીરેચીરા કરી ફેંકી દઉં. આવો લાગ ફરીથી ક્યાં મળવાનો છે?” આમ વિચાર આવતાં તેણે તે પત્રનો નાશ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. રખેને ઇકામુદૌલા આવી પહોંચે, ને તેના હાથમાં કાગળ નેધને સંશય પામે, તે બીકે ઝડપથી તેણે તે પત્રના ચીરેચીરા કરી નાંખ્યા, અને જરા આંધે સરી દૂર ફેંકી દીધા.

ઇકામુદૌલા પથર એકઠા કરી ગોઠવવા લાગ્યો, અને તેમ કરી રહ્યા બાદ દિલશાદના સામું બેઠું. તેની આંખોમાં તરલ તેજ અમકતું હતું. તેના વિજય પ્રમત્ત ચેહેરાપર આનંદની છટા રમતી હતી. તેના અંતરને આનંદ ઉભરાઈ બહાર નીકળતો જણાતો હતો. તેના શરીરનું પ્રત્યેક અવયવ હર્ષના કે ઉત્સાહના તરંગથી કમ્પી ઉઠતું હતું. તેના કેશની લંટા હવામાં ફરફર થતી હતી. તેની મુદ્રા તેના ઉત્સાહને દર્શાવતી હતી. અત્યારે તેના દેખાવમાં અવધર્ય આનંદ અને મનોહરતા બાસતી હતી. ઇકામુદૌલા આશ્ચર્યમગ્ન મુદ્રાએ તેના સામું બેઠી રહ્યો.

દિલશાદ એક ગર્વમિશ્ર વિજયોન્મત્ત દૃષ્ટિ ઇકામુદૌલાપર રોપી બોલી, “હજરત! હું ફાવી.”

ઇકામુદૌલાએ તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિ તેની સામે ફેંકી, અને શાંત, ગંભીર અને વિકાર રહિત મુદ્રાએ કહ્યું,

“આપ ફાવ્યાં! શામાં? ફાવવાનું શું હતું, શાહનદી સાહિબા !”

“જેને માટે હું આપની સાથે આવી હતી તે કામમાં,” દિલશાદે પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

“આપ શાને માટે મારી સાથે આવ્યાં હતાં? મને તો કંઈ ખબર નથી કે, આપ કોઈ કામને માટે મારી સાથે આવ્યાં હો !” આશ્ચર્યવ્યંજક સ્વરે ઇકામુદૌલા બોલ્યો.

“આપને જે ખબર હોત તો હું ફાવત શાની?”

“પણ ફાવવાનું શું છે, તે તો જરા કહેશો?” ઇકામુદૌલા વ્યથિત મને બોલ્યો.

“શામાં? મારા કામમાં. મને જે પત્ર નેધતો હતો તે પત્ર મળી ગયો,”

“કયો પત્ર?” બેબાફળી મુદ્રાએ ઇકામુદૌલાએ પૂછ્યું.

“કયો પત્ર!” ગર્વોન્મત મુદ્રાએ દિલશાદે જવાબ આપ્યો, “કયો પત્ર કેમ? જે પત્રપર અખ્યાનને મલેક મુબારકને સહી કરી આપી હતી તે પત્ર.”

ઇકામુદ્દૌલાએ પોતાના બદનમાં હાથ નાંખ્યો, અને સ્થિર વિકારરહિત મુદ્રાએ તેના સહામું નેઈ કહ્યું:—

“એમ કે? ત્યારે આપે મારા શાહનો પત્ર લઈ લીધો, નહિ વાર?”

“હા,” નિરંતરતાથી દિલશાદે જવાબ આપ્યો, “આપે તે પત્ર મલેક મુબારક પાસેથી ચોરી લીધો હતો, અને મેં તે તમારા કપડામાંથી ચોરી લીધો, એટલું જ નહિ, પણ ફાડીને તેના ચૂરેચૂરા કરી નાંખ્યા. નૂઓ પાણે,” એટલું કહી આંગળી વતી તે સ્થાન બતાવવા લાગી.

“એમ, ત્યારે તમે ફાટ્યાં ખરાં,” ઇકામુદ્દૌલા ખિન્ન સ્વરે બોલ્યો; “તે કાગળ ગયો, સદાને માટે ગયો.” અગ્નિ વર્ષતાં નયને ઇકામુદ્દૌલાએ તેના સામું નેઈ ઉમેર્યું.

“શાહનદિ સાહિબા! આપ ધારો છો તે પત્ર તે નહતો. આપે શું કર્યું તેનો આપને ખ્યાલ છે? નહિ જ; ક્યાંથી હોય? યા મૌલા! યા રહિમ! શાહનદિ સાહિબા, શાહનદિ સાહિબા! આપે પોતે નાણી નેઇને આપના પગમાં કુહાડો માર્યો છે! આપની શાદી મલેક મુબારક સાથે થઈ નથી એની એક પક્કી સખૂત, આપે આપને હાથે નષ્ટ કરી નાંખી છે. સાંઈ હવે આ દુનિયાપર નથી, અને સાબિતીમાં આ એક પત્ર હતો તે પણ આપે નાશ કરી નાખ્યો! હવે આપ કહેશો કે લગ્ન થયાં નથી, તે વાત કોણ માનશે? શા માટે માનશે? શા આધારે માનશે?”

દિલશાદનો ચહેરો ફીક્કો પડી ગયો. જે નયનોમાં ઉત્સાહની છટા દીસતી હતી, ત્યાં નિરાશા વ્યાપી. તે દિર્ઘમૂઠ જેવી બેબાકળી આંખે તેના સામું નેઈ રહી.

“આ પત્રથી અને તે ફકીરના કથનથી દુનિયાને ડંકો વગાડી કહત કે આપનાં લગ્ન થયાં નથી. શાદી ખોટી છે,” ઇકામુદ્દૌલા દહ્યના આવેગથી કહેવા લાગ્યો; “પણ હવે બેમાંથી એક પણ સાધન હયાત નથી. શાહનદી સાહિબા! આપે શા માટે મારા કહેવાપર ઇતબાર રાખ્યો નહિ? શા માટે માત્ર થોડા દિવસની ધીરજ ખમાઈ નહિ? શા માટે આપે પોતે આપના સુખનો નાશ કર્યો? હા, દશ દિવસ પછી તે જ પત્ર હું આપને આપવાનો હતો. પણ નસીબ, ખીજું શું? નહિ તો આપને આમ કરવાનું સુઝે ક્યાંથી? હવે આપ ગમે તે કહેશો, પણ આપના કથનને કોઈ માનવાનું નથી. દુનિયાની નજરમાં આપ મલેક મુબારકનાં બીબી છો, એ વાત ખરી ઠરવાની, અને હવે કોઈ તમારી કે મારી વાતપર વિશ્વાસ નહિ આણે. શાહનદી સાહિબા! આપ જે પત્રની તલાશમાં છો તે પત્ર મારી પાસે નથી. તે પત્ર એક બીબ પાસે છે. ખરું કહું? તે પત્ર ખયરુન્નિસા પાસે છે.”

ઇકામુદ્દૌલાના વચ્ચેવચ્ચે દિલશાદના દિલમાં કાંટા ભોકાવા લાગ્યા. તેની આંખોમાં ઝળઝળાણીયાં આવી ગયાં. તેણે હાથવતી કપાળ કુટ્યું, અને પછી બે હાથવતી પોતાનું મોં ઢાંકી દીધું.

“ખયરુન્નિસા!” તુટ્યા અવાજે ફૂસ્કાં લેતી હોય તેમ બોલી, “શું તે પત્ર

ખચરુત્રિસા પાસે છે? થઈ રહું, હવે કંઈ આશા નથી. હવે અખ્યાનનનું આવી બન્યું; વરંગુલનું પણ આવી બન્યું. હવે તે પત્ર પાછો હાથમાં આવે એ બનવાબેગ નથી. અહા! અખ્યા, અખ્યા! શું થશે?”

તેણે ઇકામુદૈલાનો હાથ પકડ્યો અને કહેવા લાગી, “હજરત! આપને કદાચ એ ખબર નહિ હોય કે, જે વખતે અખ્યાનને તે પત્રપર દસ્કત કર્યા, તે વખતે તેઓ ખરાબર શુદ્ધિમાં ન હતા. તેમને મલેક મુબારકે શરાબમાં કંઈ કેફી ચીજ આપી હતી, અને નશો ધણો જલદ હતો. અખ્યાનનની સહી કરાવી લેવા માટે મલેક મુબારકે કાવતરું રચ્યું હતું. અખ્યાનનની મુરદ કેવી છે? તેઓ કેવા રાજ્યભક્ત અને વફાદાર છે, તે સારી જહાનમાં રોશન છે. પણ જે વખતે તેઓ મલેક મુબારકને ત્યાં ગયા હતા, તે પહેલાં એક શાહી ખત આવ્યો હતો. તેની અસર તેમના મનપર તાજ હતી. એ અસર અને તેના પર નશાની ચીજ એ બન્નેએ મગજને ઉશ્કેરી નાખ્યું. તેમણે ધુનમાં ને ધુનમાં તેનાપર સહી કરી આપી. જે તેઓ શુદ્ધિમાં હોત તો કદિ પણ તેનાપર સહીદસ્કત કર્યા ન હોત. એ કાગળ મેળવવાની ખાતર હું મારી જીત વેચવાને તત્પર થઈ. પ્રભુ! પ્રભુ! હજરત! હું આટલી હકીકત જણાવ પછી, ખરી વાત આપના ધ્યાનમાં આવ્યા પછી, હું એમ પૂછું છું કે, જે એ પત્ર આપની પાસે આવે તો આપ તેને અખ્યાનનની વિરુદ્ધમાં વાપરશો? આપ તે પત્રનો લાભ લેશો? આપ શું અખ્યાનનને સંસ્તનત સામે કાવતરામાં સામેલ કરવા પ્રયત્ન કરશો, કે આપ તે પત્ર શાહના હાથમાં જાય તેમ કરશો ખરા? બોલો, બોલો, ખરું કહો.”

ઇકામુદૈલા ગુપચૂપ તેના સામું જોઈ રહ્યો, તેણે કંઈ પણ પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહિ. “બોલો, બોલો હજરત! ખરું કહો,” દિલશાદ ફરીથી આજીજ કરતી હોય તેવા સ્વરે બોલી.

“ગમે તે પ્રકારે તે પત્રપર સહી મેળવવાને માટે હું અહીં આવ્યો હતો. મારો ઉદ્દેશ તે પત્રને લઈ જવાનો હતો.”

દિલશાદનો ચહેરો ઉતરી ગયો. તેણે ગરદન નીચી ઝુકાવી દીધી, અને તેની આંખોમાંથી આંસુની ધાર ટપકવા લાગી.

“શાહનદી સાહિબા!” ઇકામુદૈલા બોલ્યો, “નૂઓ, તે પત્ર મારી પાસે નથી. અત્યારે તો તે ખચરુત્રિસાના હાથમાં છે, અને જે પળે હું આપને મારી સાથે લેતો આવ્યો તે પળથી તે મને ધિક્કારવા લાગી હશે. હવે મેં એને જન્મની વેરણ બનાવી છે. આપના અખ્યાનનને જે કંઈ નુકસાન પહોંચવાને સંભવ હોય તો તેના તરફથી છે, તો પછી મારું વચન આપવું શા કામનું છે? એટલું ખરું કે જે તે પત્ર મારા હાથમાં હોત, વા મલેક મુબારકની પાસે હોત તો એટલું જોખમ હતું, તેના કરતાં સોગણું જોખમ એ પત્ર ખચરુત્રિસાની પાસે રહેવામાં છે. એ ખરી વાત છે, કે એ પત્ર મેળવી સહુ પોતાપોતાનું કામ કાઢી લેવા માગતા હતા. મારે કંઈ નૂહો જ ઉદ્દેશ હતો. મલેક મુબારકનો વળી અન્ય હેતુ હતો; પરંતુ ખચરુત્રિસાને નથી હજરત સુલ્તાન કુલિખાંની પરવા કે નથી તેને ખીજ કોઈ વાતની દરકાર. તે માત્ર તમારો નાશ કરવાને અખ્યાનનને શૂળીને લાકડે ચઢાવતાં પણ પાછી અટકશે નહિ. જે તમને હાનિ પહોંચે એમ હશે, તો પોતાનો જીવ રાચતાનને વેચવા પ્રસ્તુત થશે.”

દિલશાદ ભયચકિત દૃષ્ટિએ ઇકામુદૌલાના સામું જોઈ રહી અને બોલી,

“હું જાણું છું, જાણું છું. પણ હજારત! અબ્બાજનને બચાવી લેવાની કોઈ પણ તદખીર નથી?”

“છે,” મંદ સ્વરે ઇકામુદૌલા બોલ્યો; “પણ તે બર આવે કે નહિ, એ જરા શક પડતું છે.”

આશાના અંકુર દિલશાદના દિલમાં ફુટવા લાગ્યા. તે ઉતાવળમાં બોલી:—

“શી છે? એવી તદખીર શી છે?”

“શાહજાદી સાહિબા!” ઇકામુદૌલાએ જવાબ આપ્યો, “જે રાત્રીએ હું નૂર મહેલમાંથી છૂટ્યો તે રાત્રે ફરીથી રૌનક મહેલમાં પગ ન દીધો હોત, આપને હું સાથે ન લાગ્યો હોત, તો ખયરુન્નિસા, જેણે મારા છટકારાને માટે એટલી ગોઠવણ કરી હતી તે, મારી સાથે આવવા રાજ હતી, એટલું જ નહિ પણ તે પત્ર મને સ્વાધીન કરવા તેણે મને વચન સુદ્ધાં આપ્યું હતું. પણ તેની એક શરત હતી.”

દિલશાદ અધિરાદયી તેના સામું જોઈ રહી.

“શરત એ હતી કે, મારે તેની સાથે લગ્ન કરવાં,” ઇકામુદૌલાએ હળવેથી ઉમેર્યું, અને એટલું કહી તે દરીની તરફ જોઈ રહ્યો.

“પણ શું તે તમને ચઢાતી હતી? તમારા પ્રતિ તેનો પ્રેમ હતો?” દિલશાદે પૂછ્યું.

“તે પોતાની રીતિએ પ્રેમ કરતી હતી,” લાગણીરહિત મુદ્રાએ ઇકામુદૌલા બોલ્યો; “હજી પણ કદાચ તે મને ચઢાતી હોય. અને જો તેમ હશે તો હું તે પત્ર તેની પાસેથી મેળવી શકીશ; પણ જો પ્રેમને બદલે તેના મનમાં વેર વ્યાપ્યું હશે તો,—તોપણ હું પ્રયત્ન કરી જોઈશ. જૂઓ, આ નસીમાબાદ તો આ રહ્યું. હું ત્યાં આપને રાખી જઈ છું. જોઈ છું, શું થાય છે તે. જો ફાવીશ તો ઠીક છે, આપને પાછો મળીશ; નહિ તો સંદેશો તો જરૂર પહોંચાડાવીશ.”

ઇકામુદૌલા સ્થિર દૃષ્ટિથી તેના સામું જોઈ રહ્યો. દિલશાદની આંખો પણ તેના અંતરમાં પ્રવેશ કરવા મથતી હતી.

“તો શું આપ સરત પાળવા જાઓ છો? આપ ખયરુન્નિસા પાસે જાઓ છો?” તેણે ડોહું ધુણાવ્યું.

ઇકામુદૌલા દિલશાદનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ ચાલ્યો, અને કહ્યું, “હું તમને નસીમાબાદમાં રાખી આવું.”

દિલશાદ બોલ્યા ચાલ્યા વગર તેની સાથે ચાલવા લાગી. તે જાણે નશામાં કે સ્વપ્નમાં હોય તેમ જણાતી હતી. તે ઉઘમાં ચાલતી હોય તેમ શૂન્યમુન્ય ચેહેરે તેની સાથે ડગલું ખેડતી હતી. રસ્તે વચ્ચે વચ્ચે અલ્પકાલ પત્યરા નડતા હતા, પણ આનું તેને લવલેશ બાન ન હતું. તે મનમાં વિચાર કરતી હતી કે, ‘ઇકામુદૌલા છોડીને ચાલી જાય છે. તે લરંગુલ તરફ વળશે. રસ્તામાં તેના દુશ્મનો તેના પ્રાણ લેવાને તલપી રહ્યા છે, અને ખયરુન્નિસાનું શું? ઇકામુદૌલા કદાચ પરણવાની હા કહેશે, તોપણ તે માનશે ખરી? અને નહિ માન્યું, તો પછી ઇકામુદૌલાના શા હાલ થશે? કદાચ મલેક ખુબારકના માણસોને તે સ્વાધીન કરે તો? તો જરૂર ઇકામુદૌલાનું આવી જ બન્યું. પછી તેને બચવાનો કોઈ પણ રસ્તો નથી.’

આમ તેઓ તે ટેકરી ઉતરી, તે દરમિયાન દિલશાદના મનમાં અનેક તર્ક ઉત્પન્ન થતા હતા, અને તેના મનને વીંધી નાખતા હતા. તેની દૃષ્ટિ સમીપ ઈકામુદૌલાના ભવિષ્યનું ચિત્ર ખડું થયું. તે જોતી કે ઈકામુદૌલાના હાથપગ ખાંધ્યા છે, અને સિપાઇઓ તમંચાવડે તેને મારી નાખવા તલપી રહ્યા છે. જોતજોતામાં ઘડાકો થયો, અને ‘યા પરવરદિગાર’ કરી ઈકામુદૌલા જમીનપર પડ્યો. તેનું બદન લોહીથી ખરડાઇ ગયું. આ ચિત્ર જોતાં તેણે કિકિયારી મારી અને ફાટી આંખે આમ તેમ જોયું. નદીનો પ્રવાહ બળબળ વહેતો હતો. ઝાડપર એક પક્ષી ફ્લિફ્લાટ કરી રહ્યું હતું. તેણે ઈકામુદૌલા પ્રતિ જોઇ કહ્યું:—

“હુજરેવાલા! મારી ખાતર આપ આપની જંદગીને જોખમમાં નાખતા ના, હું આપની તેવી દયાને પાત્ર નથી. હું ખરું કહું? હું આપની સાથે આવી ખરી, પણ તેમ કરવામાં મારો કંઇક જૂદો જ હોતો હતો. મારું એવું ધારવું હતું કે, તે પત્ર આપની પાસે છે, અને તે ગમે તે પ્રકારે પ્રાપ્ત કરવો, એ મતલબથી હું આપની સાથે આવી હતી. મને જો એમ ખબર હોત કે, તે પત્ર આપની પાસે નથી, તો હું પાછી જરંગુલ ચાલી ગઇ હોત.”

“શાહનદી સાહિબા!” ઈકામુદૌલા બોલ્યો:—“હું મારા મનમાં એમ ધારતો હતો કે, કંઈ નહિ, હું આપના હૃદયને મારી તરફ વાળી લઇશ. મારો બળવત્તર પ્રેમ આપના દિલને સ્પર્શ કર્યા વગર નહિ રહે, અને વખતના જવાની સાથે આપ નેહની નજરથી નિરખશે, એમ મારું માનવું હતું. વળી એમ પણ ધારતો હતો કે, આપ જરંગુલ પાછાં નહિ ફરો. એક જરા જેટલો કોડો પત્થરની અંદર ધર કરી રહે છે, તો એક ઇન્સાનને દિલખરીના દિલમાં વાસ કરવો, એ કંઈ મુશ્કેલ વાત નથી. નહિ, પણ મારી માન્યતા ખોટી હતી. એમાં આપને દોષ દેવો નકામો છે. હું ન હોતો જાણતો કે, આપ માત્ર તે કાગળ લેવાની આકાંક્ષાથી મારી સાથે આવવા પ્રસ્તુત થયાં. મારો જૂદો જ જમ હતો, પણ તે જમ આપે ભાંગી નાંખ્યો, એ એક રીતે ઠીક જ થયું છે. શાહનદી સાહિબા! જે દિવસે આપ ફરીથી મારી દૃષ્ટિએ પડ્યાં ત્યારથી જ કોણ જાણે, મારા મનની શી સ્થિતિ થઈ છે, તે હું જાણતો નથી. આપે શું જાણ કર્યું છે, તે હું સમજી શકતો નથી. શા માટે મારું મન આપને મળવાને તલપે છે? શા માટે મારી આંખો આપના દિદારને દેખવા ઉત્સુક રહે છે? શા માટે કાનને આપના મીઠા બોલ સાંભળવા ગમે છે? શા માટે હૃદય આપના હૃદયને ભેટવા ઉછળી પડે છે? શા માટે, શા માટે આમ થાય છે? હું જ્યાં ફરું છું ત્યાં આપની મૂર્તિ હૈયામાં ધારણ કરી ફરું છું. હું પૂર્વે કેવો હતો, અને અત્યારે કેવો થઈ ગયો છું! આપના પ્રેમની ખાતર મેં દુનિયાની મોટાઇને તિલાંજલિ આપી, રાજની મોટાઈ, અશ્રુ અને નામનાને પગ તળે કચડી નાંખી; દુનિયાની સસ્તનતને પણ કંઈ લેખામાં ગણી નહિ. હું કર્તવ્યબ્રજ થયો. થયું, થયું તે ખરું. કોઇના હૃદયપર પરાણે અધિકાર મેળવાતો નથી. શાહનદી સાહિબા! હું આપને દોષ દેતો નથી, હું આપને ઠપકો આપતો નથી, ઠપકો આપવા જેટલો મને અધિકાર નથી. દોષ મારો પોતાનો, મારા પોતાના હૃદયનો છે. પણ

અગર દાનિસ્તમી રૌને અજલ દાગે જુદાઇરા.

નમી કરદમ બદિલ રૌશન ચરાગે આશનાઇશ*

નસીમાબાદ પાસે જ જણાવા લાગ્યું. ઇકામુદ્દૌલા બોલ્યો,

“શાહનદી સાહિબા! નૂઓ આ સામે નસીમાબાદ. આપ ત્યાં સીધાવો, હું વરંગલ તરફ પાછો વળું છું. ખચરુનિસાને મળું છું, અને જો તે પત્ર મેળવવામાં હું ફત્તેહમંદ નીવડીશ તો આપને તે પહોંચાડીશ. પણ ચદા કદાચિત્ હું પાછો ન ફરું કે મારી તરફથી આપને સંદેશો ન મળે, તો જાણજો કે મેં તે પત્ર મેળવવાને ચત્ત કર્યો હતો, પણ તે પાર પડ્યો નહિ. શાહનદી સાહિબા! હું આપને અહીં લઈ આવ્યો, એમાં જો આપને મારો વાંક જણાતો હોય તો હું માફી ચહાઉં છું, આપ રહેમદિલથી ક્ષમા કરશો. નૂઓ, સામે પેકું મકાન. હું જઈ છું, ખુદા હાફેજ.”

એટલું કહી ઇકામુદ્દૌલાએ દિલશાદના હાથ પોતાના હાથમાં લઈ અવનત રોકે નમન કર્યું, અને પછી કંઈ બોલ્યા ચાલ્યા વગર, કે પાછું જોયા વગર તે દરીની વાટ પકડી.

દિલશાદની આંખમાં ઝળઝળીયાં આવ્યાં. જો ઇકામુદ્દૌલાએ આ સમયે તેના સામું જોયું હોત તો કેટલી તીવ્ર પ્રાર્થના, પ્રેમવ્યાકુળતા તેની એક દૃષ્ટિમાં જોઈ શક્યો હોત. દિલશાદ ફાજુબર ત્યાં ઉભી રહી. પછી તરત જ ડુસ્કાં ભરતી, “ઇકામુદ્દૌલા! ઇકામુદ્દૌલા! જરા ઉભા રહો,” એમ બૂમ મારતી તેની પાછળ દોડી. ઇકામુદ્દૌલા ઝાડીમાં અદૃશ્ય થઈ ગયો હતો. તે તેની દૃષ્ટિએ પડ્યો નહિ. પાંદડાનો ખડખડાટ, પવનનો સુસ્વાદ તેના બોલને હસવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૧૬ મું

પત્ર હાથ આવ્યો

ઇકામુદ્દૌલા આવેશમાં ને આવેશમાં આગળ ચાલવા લાગ્યો. તેના મગજ પર આજનો બનાવ તરી આવતો હતો. રસ્તામાં તેને પકડવા નીકળેલી હુટારુઓની ટોળી, વરંગલ પાછા ફરવામાં જનને જોખમ, એ વાત તેના મગજમાંથી સરી ગઈ. સુલ્તાન કુલિખાંના સિપાઇઓ, મલેક અબારકના માણસો, કરાલ મૃત્યુની માફક મોં ઉઘાડી તેને પકડવા તત્પર હતા, એનું એને સ્મરણ રહ્યું નહિ. તે ધુનમાં ને ધુનમાં આગળ ચાલવા લાગ્યો. દિલશાદપરનો ચાહ તેના હૃદયમાં અગ્નિની માફક ભભૂકી ઉઠ્યો હતો. દિલશાદનું મુખ તેના નયન આગળ તરી આવતું હતું. તે પોતાના દિલમાં કહેતો હતો કે,

મરા મજરૂ કર દી દર નીગાહમ્ રૂખ ખયોશીદી;

એ તકસીરમ્ કે દિલખુરદી વ હાલે મન ન પુરસીદી.†

* ભાવાર્થ:—જો હું પ્રથમ દિવસે જ એમ જાણતો હોત કે, જુદાઇની બળતરાથી પીડાતું પડશે, તો હું મારા દિલમાં પ્રેમના દિવાને પ્રગટ કરત નહિ.

† ભાવાર્થ:—એક નિગાહથી મારું મન વશ કરી લીધું. અહા! એવી ભૂલ શી થઈ કે મારા મનની હાલત ન પૂછો એવી એ મનહરણીથી થઈ.

ઈકામુદ્દીલાને તેના ચેહેરાનું સ્મરણ થતાં તેના મનમાં એમ થઈ આવતું હતું કે, શું એનું દિલ પત્થરની માફક સખ્ત છે? સંભવિત છે. શા માટે નહિ? તેણે પોતે જ તો કહ્યું હતું કે, હું માત્ર તે પત્ર લેવાને માટે આવી હતી, અને પત્ર મેળવી પાછી વરગુલ જવા ઇચ્છતી હતી. આટલું છતાં ઈકામુદ્દીલાનું દિલ માનતું નહિ. તેના મનમાં તેના જ તરંગો ઉઠતા હતા. ઘડિમાં તેનું વિષમ મુખ, તેના મીઠા ખેલ, તેની વિલાયતી આંખો, તેના અવયવોનું હલનચલન તેની દૃષ્ટિ આગળ ખડું થતું. તેણે એમ માન્યું હતું કે, દિલશાદનું દિલ આસ્તે આસ્તે પીગળવા માંડ્યું હતું. તેનો અહંકાર દૂર થતો હતો. તેનો સખળ પ્રેમપ્રવાહ તેના હૃદયના પ્રવાહને પોતાની તરફ ખેંચતો હતો, પણ તેના એક જ શબ્દે ઈકામુદ્દીલાના દિલપર કારી જખમ કર્યો હતો, તેનાં સુખનાં સ્વપ્નાં ભાગી નાંખ્યાં હતાં. આ વિચાર આવતાં તેના મનમાં કોઠની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ આવી, પણ તરત જ તે વિચાર પલટાઈ ગયો. તેને લાગ્યું કે, મારા જેવા એક ગરીબ સૈનિકને ઇશ્ક સાથે શું કામ? આ સમયે દક્ષિણમાં ભારે ઉથલપાથલ થતી હતી. કહો! કહો!ના માણસો આવી ભાગ્યપરીક્ષા અનુભવતા હતા. કેટલાક સાહસિક નરો પોતાની ઉમેદ ખર આણતા હતા, અને ઈકામુદ્દીલા કરતાં બુદ્ધિમાં ઉતરતા અને શૌર્યમાં નબળા માણસોએ પોતાની અભિલાષા તૃપ્ત કરી હતી. ઈકામુદ્દીલાને પોતાનું ઇષ્ટ સાધવાને ઘણી સુગમતા હતી. તેણે લડાઇમાં નામના મેળવી હતી. તેના શૌર્યનો ડંકો ચોમેર વાગી રહ્યો હતો. પોતાના સ્વામીની તેનાપર ખૂણ મહેરબાની હતી, છતાં તેણે અત્યાર સૂધીમાં કીર્તિ સિવાય શું મેળવ્યું હતું? જો તે મલેક મુબારક કે બીજા કેટલાક રાજ્યના માણસો જેવા ખટપટી, કાવાદાવા રમવામાં કુશળ, પોતાનો હેતુ સિદ્ધ કરવા ગમે તેવા ઉપાય યોજવામાં નિડર એવો હોત તો આજ તેના ખેડો પાર થઈ ગયો હોત. પણ તે બીજાની માફક વાંકા માર્ગે જવા ઇચ્છતો નહિ. જે ઉપયોગી કામને અર્થે તે વરંગુલમાં આવ્યો હતો તે લગભગ પાર પડવાની અણીપર આવ્યું હતું, પણ તે છેલ્લી ઘડીએ ફૂસ્કી ગયું. શાથી? માત્ર એક રમણીના પ્રેમથી. અહા! પ્રેમ! તારી શી અપૂર્વ બલિહારી! કેવો પ્રબળ પ્રભાવ! એક વખત આંખમાં પ્રેમનું અંજન અંજન પાછી દુનિયા કંઈ અપૂર્વ વિલક્ષણ બારે છે. ઈકામુદ્દીલાની પણ તેવી જ સ્થિતિ હતી. નથી તેને રાજકાજનું ભાન, નથી તેને કોઈ બીજા બાબતમાં આરામ, છે માત્ર તે સુંદરીના પ્રેમનું ધ્યાન. તે વરંગુલમાં આવી પોતાનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરી શક્યો નહિ, કે સિદ્ધ થયેલો તેના હાથમાંથી સરી પડ્યો. અને હવે? હવે તે સિદ્ધ થાય એની આશા જ ક્યાં હતી? ફરીથી તે પત્ર હાથમાં આવે, તોપણ તેનાથી શો ફાયદો થવાનો હતો? એ પત્રનો ઉપયોગ નહિ કરવા તેણે પોતે જ દિલશાદને શું વચન આપ્યું ન હતું? આપ્યું હતું. ત્યારે હવે વરંગુલમાં રહેવાથી ફાયદો શો? પાયતખ્ત પાછા ફરવામાં ખાટું શું? કંઈ જ નહિ. પણ હા, તેનો સ્વામી તેને માટે હવે શું મત ધરાવશે? અત્યાર સૂધી જેની ધારણા એવી હતી કે, ઈકામુદ્દીલામાં કેવળ સમરમાં સામર્થ્ય બતાવવાની શક્તિ છે એમ નહિ, પરંતુ રાજનીતિમાં પણ કુશાચ્ચુદ્ધિ છે, તેઓ તેને માટે કેવા પ્રકારની કલ્પના કરશે? તેઓ તેને નિષ્ફળ પાછો ફરેલો જોઈ શું કહેશે? રાજકાજના ખેલાડીપણામાં કાચો છું; યુક્તિના પાસા ફેંકતા આવ-

ડતા નથી, માત્ર રણનીતિમાં જ ચતુર છું એમ કહેશે. ફરીથી આવી ઉપયોગી બાબત મને કદિ સોંપવામાં નહિ આવે, માત્ર સૈન્યનું નાયકત્વ આપી અહીંતહીં લડાઈમાં મોકલવામાં આવશે. મને આ કામ શાથી સોંપવામાં આવ્યું હતું? તેઓની ધારણા હતી કે, મારામાં સુલ્તાન કુલિખાંના જેટલી કુનેહ છે; જે સલ્તનતમાં કોઈ માણસ યુક્તિથી તેને ફેરવી શકે તો તેવો મનુષ્ય હું જ છું, તેથી જ; પણ તે કામ તો પાર પડ્યું નહિ. ત્યારે હવે પાછા ફરવામાં હાનિ શી છે? આમ વિચારમાં ને વિચારમાં તે ભૂલી ગયો કે, વરંગુલમાં કેટલાક માણસો તેનું લોહી પીવાને તરસ્યા વરુની માફક તલપી રહ્યા છે.

મોત! મોતની તે પરવા કરતો નહિ. સપાહી બચ્ચો રૌન મોતની સાથે રમે છે. તે સારી રીતે નળુતો હતો કે, જે ખયરુન્નિસા સીધી ઉતરી તો ઠીક, નહિ તો ધારેલી વાત ખર આણવી સહેલ નથી. ખયરુન્નિસા જે પહેલાંની માફક તેની સાથે આવવા રાજ થાય, દિલશાદને લઈ ચાલી ગયો, એ વાત મનમાં ન લાગે તો તો ઠીક, પણ ખયરુન્નિસા તેમ કરે ખરી? ના, તેમ કરે એ બનવા જોગ નથી. છતાં રમણીદ્વયની વાત નિશ્ચયપૂર્વક કહી શકાય નહિ. વળી તેના મનમાં વિચાર આવ્યો કે, શા માટે વરંગુલ જઈ છું? સુલ્તાન કુલિખાંને આકૃત-માંથી બચાવવાને માટે, પણ સુલ્તાન કુલિખાં તો ઉઠ્યા મને જ આકૃતમાં આણવા તૈયાર થયા છે ને? ના, ના, સુલ્તાન કુલિખાંને માટે નહિ પણ, દિલશાદને માટે. અહા! દિલશાદને માટે કેવી લાગણી! અને ખયરુન્નિસા? જે ખયરુન્નિસાની માગણી કબૂલ રાખી તો? અને વળી લગ્ન પછી તે કાગળ દિલશાદને આપ્યો હતો એ વાત તેણે નળી તો? તો પછી હમૈશ કુતરાંબિલાડાનું જીવન; ખીજું શું? આમ તેનું મન અનેક પરસ્પર વિરોધી તર્ક વચ્ચે કુરુક્ષેત્ર બન્યું હતું. તે ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરતો હતો, પરંતુ દિલશાદપરનો સ્વાભાવિક પ્રેમ તેના દિલમાંથી ખસતો નહતો. જે તેણે જતાં જતાં દિલશાદની ખૂમ સાંભળી હોત તો, તે પાછો ફર્યો હોત. જે તેણે દિલશાદના ચેહેરા સામું જોયું હોત તો, તેનું હૃદય વાંચી શક્યો હોત, અને ત્યાંથી એક ડગલું પણ આગળ ખસ્યો ન હોત. તેની પ્રેમભીની દૃષ્ટિમાં સ્નાન કરતો ત્યાં જ રહ્યો હોત. તેને વક્ષસ્થળે ચાંપી આશ્વાસન આપતો હોત, અને પ્રેમના નશામાં સુલ્તાન કુલિખાં, વરંગુલ, દસ્તુર દિનાર કે યુસુફ આદિ-લને વિસરી ગયો હોત, પણ તે શાહનદીને ત્યાં ઉભેલી મૂકી ચાલી ગયો. તેની માન્યતા એવી દૃઢ થઈ કે, દિલશાદના હૃદયમાં મારે માટે સ્થાન નથી. તે તેનાથી હુમ્મેશને માટે છટા પડવાનો ધરાદો કરી ત્યાંથી નીકળ્યો હતો, અને જે કે તેનું દિલ દિલશાદને ચહાતું હતું, તેને માટે છટપટ કર્યું હતું, છતાં તે અપ્રેમની વિસરામણ થવા ઈશ્વરને પ્રાર્થતો હતો.

તે દરીમાં તમંચાનો અવાજ સંભળાયો, અને તરત જ કોઈના હસવાનો અવાજ ઇકામુદ્દીલાને કાને પડ્યો. પછી પૂર્વવત્ શાંતિ વ્યાપી. ઇકામુદ્દીલા ચાલતો હતો ત્યાં ઉભો રહ્યો, અને કઈ દિશામાંથી અવાજ આવ્યો, તે વિચાર કરવા લાગ્યો. ઝાડની ઓથમાં તે ઉભો હતો એવામાં એક સ્ત્રીને તેણે નાસતી જોઈ. તેની ઓઢણી માથાપરથી સરકી ગઈ હતી. તેના વાળના લચ્છા હવામાં ઉડતા હતા, અને ઓઢણી ફરફરતી હતી. તેના ચેહેરાપર રક્તિમા છવાઈ હતી, અને બચનું

ચિહ્ન સ્પષ્ટ જણાતાં હતાં. પાસે આવતાં ઇકામુદૌલા જેઈ શક્યો કે, તે રમણી બીજી કોઈ નહિ પણ અચરુન્નિસા હતી. ફરીથી તે દરીમાં ધડાકો સંભળાયો; તે અવાજનો પ્રતિધ્વનિ તે નિર્જન દરીમાં વ્યાપ્યો. અચરુન્નિસા કાનપર હાથ દઈ વેગથી નાસવા લાગી. એકાએક ઇકામુદૌલા તેના માર્ગમાં આવી ઉભો. અચરુન્નિસાએ ક્રિક્રિયારી નાંખી, અને શ્વાસ લેતી ઉભી રહી, અને તરત જ હર્ષના આવેગથી તેને વળગી પડી.

“ઇકામ! પ્યારે ઇકામ! આપ અહીં ક્યાંથી? ખરેખર ખુદાએ તમને ખરાબર વખતે મોકલી આપ્યા છે. યા અલ્લાહ! મારું આવી જ બન્યું હતું. તીરથી મારો ઘોડો ધવાઇ મરણ પામ્યો. સાથીદારોમાંના અડધા તો જાખમી થઇ ગયા છે, અને બાકીના મરણ પામ્યા છે. ઇકામુદૌલા! નાયકો અને સંતાલો પુકે પડ્યા છે. કહો, આપણે ક્યાં ભાગીશું? અહીં કંઈ સંતાવાનું સ્થાન છે?”

ઇકામુદૌલા આવ્યો તે રસ્તે પાછો વળ્યો, અને અચરુન્નિસાનો હાથ પકડી ચાલવા લાગ્યો. તેઓ ઝાડોની ગીચ ભૂલભૂલામણીમાં થઇ જવા લાગ્યાં. દાટ ઝાડી એવી હતી કે, એમાં થઇ કોઇ માણસ જતાં હશે, એની ભાગ્યે જ કદપના થાય. તેઓ આ પ્રમાણે રસ્તો કાપવા લાગ્યાં. વચ્ચે ઝાડી એછી થતી, અને સાફ જગા આવતી હતી. આમ તેઓ થોડા વખતમાં તે ટાળાંથી ધણે દૂર ચાલી ગયાં, વખતોવખત બંદુકનો અવાજ સંભળાતો હતો, પરંતુ તે ધણે દૂર લાગતો હતો અને અસ્પષ્ટ જણાતો હતો જેથી તેઓ તેમનાથી ધણે છંદે ચાલી ગયા છે, એમ સ્પષ્ટ જણાતું હતું. અને એમ પ્રતીતિ થતી હતી કે, તેઓ અચરુન્નિસાના માણસો સાથે લડવામાં ગુંથાયલા હતા.

“બાનુ સાહિબા!” ઇકામુદૌલાએ ઝાડીની ધટામાં આવી અચરુન્નિસાને શ્વાસ લેવા કહેતાં પૂછ્યું, “આપ અહીં જંગલમાં શું કરતાં હતાં?”

“હું તમને શોધતી તમારી પાછળ આવતી હતી,” મંદ અવાજે અચરુન્નિસા બોલી.

“તો તે હુટારુ આપના સાથીદાર હતા કે?”

અચરુન્નિસા નીચું જોઈ રહી.

“મને પકડવા માટે બીજા કોણ કોણ બહાર પડ્યા છે?” ઇકામુદૌલાએ પૂછ્યું.

“હજરત સુલ્તાન મુલિખાં, તેમના સિપાઇઓ, અને તે સિવાય વરંગુલના કેટલાક નાના ઉમરાવ પણ સાથે છે.”

“અને મલેક સુબારક, તે શું વરંગુલમાં છે?” નિરપેક્ષ ભાવે ઇકામુદૌલાએ પૂછ્યું.

“મને તેની ખરાબર ખબર નથી. પણ એટલું તો ખરું કે, જો તેમનામાં ઘોડાપર બેસી આવવા જેટલી શક્તિ હશે, તો જરૂર તેઓ પણ તમારી પુક પકડવા નીકળ્યા જ હશે. પણ હા, હજરત! આપ શાહનૂરી સાહિબાને ક્યાં રાખી આવ્યા છો?” વ્યંગ, ઇર્ષ્યા અને મનઃકરતી હોય તેવા સ્વરે અચરુન્નિસાએ પૂછ્યું.

“નસીમાબાદમાં, સાંધના તક્રિયામાં,” ઇકામુદૌલાએ જવાબ વાળ્યો.

“સાંધના તક્રિયામાં? અહીં સામેજ ને?” આશ્ચર્યચકિત સ્વરે અચરુન્નિસાએ પૂછ્યું!

“હા, અહીં પાસે જ,” ઇકામુદૌલા શાંતપણે જોડ્યો; “હું તેમને ત્યાં રાખી આવ્યો છું. અમે બંને એકમેકથી છુટાં પડ્યાં, અને હું આપને અહીં મળ્યો ત્યારે વરંગુલ જતો હતો.”

“વરંગુલ ! શું કહો છો ? આપને ખબર છે કે, વરંગુલમાં મોત મોં ફાડી આપને કોળિયા કરવા લાગ્યું છે.”

“હું તો ત્યાં આપને મળવા જતો હતો,” શાંતચિત્તે ઇકામુદૌલા જોડ્યો; “આપ મને પકડવા હુંટારુઓની મદદ લેશો એ હું જાણતો હતો, પણ મને એ સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો કે, આપ ખૂદ મારી પાછળ આવશો. તેથી હું જતે જ આપને મળવા પાછો ફરતો હતો.”

“શા માટે ?” ખયરુન્નિસાએ આતુરતાથી પૂછ્યું.

“શા માટે ?” ઇકામુદૌલાએ જવાબ વાળ્યો; “મારા શાહનો કાગળ લેવા માટે. સમજ્યાં બાનુ સાહિબા ?”

“આપને મારી રાત શી છે, તે ખબર છેને ?” સ્થિર આંખોથી ઇકામુદૌલા સામું જોઈ, સામી થતી હોય તેવા સ્વરે ખયરુન્નિસા જોડી.

ઇકામુદૌલા અર્થસૂચક મુદ્રાએ તેના સામું જોઈ રહ્યો.

“ત્યારે આખરે આપ ઠેકાણે આવ્યા ખરા,” ખયરુન્નિસા તિરસ્કારવ્યંજક સ્વરે જોડી; “આપને શાહજહાંના પ્રેમ કરતાં એક કાગળની કિંમત વધારે લાગી કે શું ? વરંગુલની તુર્ફદારી આગળ શાહજહાંના પ્રેમને ઠાકર મારી, કે આપનો પ્રેમ ધુમાડાની માફક ઊડી ગયો ? શું માનઇકામ આગળ પ્રેમની કિંમત નથી ? ખરી વાત; માનઇકામ હરો તો સેંકડો શાહજહાં કદમખોશી કરવા આવશે, એ આપની માન્યતા જોડી નથી. એમ કહે છે કે, પુરૂષનું મન સ્ત્રીઓના મન કરતાં વધારે દૃઢ હોય છે, પણ હું તે વાત માનતી નથી. આપ તેનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છો. આજ શાહજહાંને આપ વિસરી ગયા, તો કાલ મને નહિ વિસરી જાઓ એની શી ખાત્રી ? હજરત ! જો હું આપને સાફ સાફ કહી દઉં કે, હું આપને ચાહતી નથી, ને હું કદિ પણ આપની સાથે સ્નેહના બંધનમાં જોડાવા ઇચ્છતી નથી, તો ? હું તે પત્ર કદાપિ કાળે આપને આપવાની નથી, તો ?”

ઇકામુદૌલાએ જવાબમાં ચટ લઇને કાંડું પકડ્યું; ખયરુન્નિસાએ નીસ પાડી.

“બાનુ સાહિબા !” ઇકામુદૌલા જોડ્યો, “આપ મારા સપાટામાં આવ્યાં છો, તે એમ સેહેજમાં છટકે એમ નથી. આપને જતાં કરવાં કે નહિ, એ મારી મુન્સફીની વાત છે. આપને તે કાગળ આપવો જ પડશે.”

ખયરુન્નિસા વિકરાળ વાધણની માફક તેની તરફ જોઈ રહી અને જોડી,

“આપવો પડશે, એટલે ? હું આપવા ના પાડીશ, તો શું આપ જોરજુલમથી તે પત્ર મારી પાસેથી લઈ લેશો ?”

ખયરુન્નિસા પર કારમી દૃષ્ટિ રોપી ઇકામુદૌલા જોડ્યો,

“કદાચ તેમ કરું તો ? તેમાં જોડું શું છે ? કાગળ મારો છે, સમજ્યાં ?”

પગવાર ખયરુન્નિસા જોડ્યા ચાલ્યા વગર ગુસ્સાથી તેના સામું જોઈ રહી; પછી તરત જ બાજુ ફેરવી, અને પ્રસંગાવધાનથી હસી જવાબ વાળ્યો,

“આપ શું એમ ધારો છો, કે તે પત્ર અહીં મારી પાસે છે ? હું તે લઇને

આપને આપવા આવતી હતી, નહિ વારુ? ખ્યારે ઇકામ! તે પત્ર તો વરંગુલમાં છે; નહિ કે અહીં, સમજ્યા? મેં તે પત્રને ખાલાજનને ત્યાં સંદુકમાં બંધ કરી મૂક્યો છે, સમજ્યા?”

“આપ કસમ ખાઓ છે કે, તે પત્ર આપની પાસે અહીં નથી?” ઇકામુદૌલાએ ધીમેથી કહ્યું.

“હા, હું કસમ ખાઉં છું,” જાણે સત્ય અને સરજતાની મૂર્તિ હોય તેવા દેખાવે ખયરુન્નિસા બોલી.

“વારુ તો, આપણે અહીંથી વરંગુલ જઈએ,” શાંત ચિત્તે ઇકામુદૌલા બોલ્યો; “કહો તો આપણે આપની ખાલાજનને ત્યાં જઈએ. ત્યાં ગયા પછી આપ તે પત્ર મારે હવાલે કરજો, પછી? ચાલોને આ ઘડીએ જ આપણે પાછાં ફરીએ, એમાં શું છે?”

“એમાં શું છે? એમ કેમ?” ઘોળી પૂછી જેવી મુદ્રાએ ખયરુન્નિસા બોલી; “અત્યારે આવા વખતે આપણે વરંગુલ જઈએ! એ બને જ કેમ? આપ સાથે આવો તોપણ હું આવવા રાજ નથી. નંગલમાં કાફરોની ટાળી આવી છે, તે આપ નહિ જાણતા હો. આપ તેમનાથી ન બીહો, એ ખરી વાત છે, પણ હું આવીને શું કરું? આપ એકલા એટલા બધા માણસો સામે મારું રક્ષણ કરી શકો, એ બનવા જોગ નથી. આ નસીમાબાદ અહીંથી બે ડગલાં દૂર છે. આપ કહો છે કે, હું આપના કબજામાં છું, તો તેમ. હું કંઈ નસીમાબાદથી બાળી જવાની નથી. આપના વગર મારું અહીં કોણ રક્ષણ કરી શકે એમ છે? ઇકામુદૌલા! મારા કહેવાપર વિશ્વાસ રાખો, એ પત્ર કયાંય જવાનો નથી.”

ઇકામુદૌલાએ ડોકું ધુણાવ્યું.

“બાનુ સાહિબા,” ઇકામુદૌલા બોલ્યો; “જો આપનું હું બદિયન બોલું તો હમણાં જ તે પત્ર બહાર નીકળે, પણ હું બળાત્કારે તે પત્ર લેવા માંગતો નથી. હું જાણું છું કે, આપે મારાપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે. આપના પ્રયત્નના પ્રભાવે હું છટકા પામ્યો છું. આપે જો તે ઘોડો મને ન આપ્યો હોત તો હું સહિ-સલામત અહીં સૂધી આવી પહોંચ્યો હોત, કે નહિ, એ પણ શંકાસ્પદ છે. આપે મારી જનપરથી આફત ટાળી છે, એટલું જ નહિ, પણ શાહજહાં સાહિબા પણ બચી ગઈ તે આપને લીધે જ. બાનુ સાહિબા, આપનો ઉપકાર કદિ વિસરાય તેમ નથી. હું આપની શરત પાળવા કબૂલ છું, પણ આપને તે પત્ર તો મને આપવો જ પડશે.”

“તો શું આપ મારી સાથે શાદી કરવા તૈયાર છો?” એટલું બોલતાં બોલતાં ખયરુન્નિસાના આનંદની છટા ચેહેરાપર ચમકવા લાગી.

“આપ કહો તો કબૂલ,” ઇકામુદૌલા બોલ્યો.

તરતજ વૈજયંતિ માળાની માફક ખયરુન્નિસા તેના ગળે વિંટળાઈ પડી, પોતાનું માથું તેની છાતીપર રાખ્યું, અને સેજ સરી ઉઘી થઈ ચૂમી લીધી. ઇકામુદૌલા વિકારરહિતમુદ્રાએ સ્તબ્ધ જોઈ રહ્યો; કોણ જાણે શાથી તેના દિલપર સેજ પણ અસર થઈ નહિ. તે પત્યરના પૂતળાની માફક ઉભો રહ્યો, અને જાણે તેના સ્પર્શથી દુષિત થતો હોય તેમ તેણે તેને શાંત ચિત્તે પોતાના શરીરથી અલગ કરી કહ્યું,

“બેગમ સાહિબા! પ્રથમ કાગળ, પછી ખીજ વાત.”

ખયરુન્નિસા તેનું હૃદય વાંચી શકી; તેના ચેહેરાપરથી તેનો બાવ સમજી શકી. સ્ત્રીઓમાં અમુક પ્રેરણા બુદ્ધિ હોય છે, અને ઘણી વાર તેઓ માણસના મનની પરીક્ષા સ્પષ્ટ કરી શકે છે. ખયરુન્નિસા તારી ગઈ કે, ઇકામુદ્દીલા તેને ચાહતો નથી, પરંતુ ધિક્કારે છે. જો તે વખતે તેના હાથમાં કટાર હોત તો તેણે ઇકામુદ્દીલાનું ખૂન કર્યું હોત. એકાએક તેના દિલમાં ઇકામુદ્દીલા પ્રતિ જૂના પ્રેમનો આવેગ દાખેલા કુવારાની માફક બમણા વેગથી ઉછળી આવ્યો. ઇકામુદ્દીલાએ તેનો પ્રતિકાર કર્યો, તેને તરછોડી નાંખ્યો; તે તેના પ્રેમના દર્શનથી પોતાની મુદ્દાની વાત ભૂલ્યા નહિ. તેણે ખાનુના ખડકને લુખપાશમાં બાંધ્યા હોત તો તે ખડક કદાચ દ્રવ્યો હોત, પણ ઇકામુદ્દીલાનું હૃદય દ્રવ્યું નહિ. તે ખડકની માફક અડગ ઉભો રહ્યો. ખયરુન્નિસાના ધિક્કાર અને ઘૂણાનાં મોજાં તેનાપર વિક્ષેપ આધાત કરવા લાગ્યાં.

“તું મારા પ્રેમની આવી કદર કરે છે, નહિ વારુ?” રોષકમ્પિત સ્વરે ખયરુન્નિસા બોલી; “ઓ રાયતાન! તું ન સમજીશ કે હું નથી સમજતી. તું જાણે છે કે, હું કોણ છું? હું કાળી નાગણ છું, અને તારા માણુ લઈશ. પત્ર! આપને પત્ર જોઈએ છે? હવે તે પત્ર મળવાની આશા રાખવી, એ ફેકટ છે. આ ખયરુન્નિસા તે પત્ર સાથે લાવે એવી ભોળી નથી. તે તો વરંજીલમાં સહીસલામત છે, અને તે પત્રનો ઉપયોગ કેમ કરવો, તે મને કોઈને શિખવવું પડે એમ નથી. હું મરજીમાં આવશે તે ઉપયોગ તેનો કરીશ. હું મલેક સુબારકને પગે પડીશ. હું જાણું છું કે તે મને ચાહતા હતા અને હજી પણ ચાહાય છે. તે રાયતાને ખાલા દિલશાદે મારો પ્રેમ ચોરી લીધો હતો, પણ તેનું પણ હવે આવી બન્યું છે. તે આપની સાથે નાસી નીકળી લ્યારથી જ તેનું નસીબ તો કુટી ગયું. હવે ફરી મલેક સુબારક તેને સંધરશે ખરા? નહિ, કદિ નહિ. અને ન્યાં સૂધી આ જીવમાં જીવ છે, ત્યાં સૂધી હું તેમ થવા દઈશ નહિ. એ કાગળનો લાભ તો હું જ ભોગવીશ. ખબર છે? ન્યારે આપ જન્મતશીન થશો, ન્યારે દિલશાદને તલાકનામું મળશે; ન્યારે સુલ્તાન કુલિખાનું માથું વિશ્વાસઘાતકી તરીકે હાથીના પગ તળે છુંદારો, ત્યારે મલેક સુબારક વરંજીલની હાકેમગીરી કરશે, અને હું તેની બેગમ બની હકુમત ચલાવીશ. આહ! એક વખત એવો પણ હતો કે હું આપના એક મીઠા બોલને માટે તરસતી હતી; હું મારી જંદગી આપને અર્પણ કરવા તૈયાર હતી; હું આપની તાબેદારી ઉઠાવવા મંજૂર હતી, અને આપને આ મનમંદિરના એકલા માલેક બનાવવા એક પગે તૈયાર હતી. આપને ક્યદે માંથી છોડાવવા મેં ખટપટ કરી, આપને નાસી જવાનાં સાધન તૈયાર રાખ્યાં, અને આ સર્વનો ખદલો આ! આવો તિરસ્કાર કરી મારી લાગણીને આપ પગ તળે છુંદી નાખવા માગો છો, મારા પ્રેમને તરછોડી નાંખો છો! ભલે તેમ કરો, પણ આપ જાણો છો કે, રમણીનો પ્રેમ તિરસ્કારમાં પરિણીત થાય છે ત્યારે તેનું શું પરિણામ આવે છે? આપને માટે મારા દિલમાં હવે પ્રેમને ખદલે વેર વ્યાપ્યું છે, અને એ વેર કેમ વાળીશ તે જોજો. ન્યારે હજરત સુલ્તાન કુલિખાં આપને શૂળીએ ચઢાવશે, કે મલેક સુબારકની છરી આપની છાતીનું લોહી પીશે, ત્યારે જ એ વેર હોવારો. ત્યાં સૂધી મારા જીવને શાંતિ વળવાની નથી.”

ધકામુદૌલા આ હંછેડાયલી સાપણના સામું સ્થિર દૃષ્ટિથી નેઈ રહ્યો. તે એક પણ અક્ષર બોલ્યો નહિ, અને તરત જ પીઠ વાળી ત્યાંથી પસાર થયો. થોડી વાર બુસ્સાના આવેશમાં અચરુન્નિસા ત્યાં જ બેસી રહી; પછી તેણે આમતેમ નજર નાંખી; તેની છાતીમાં બયનો સંચાર થયો. જો અહીં ફરીથી તે કાફર છુટારુની ટોળી આવી પહોંચી તો ? આ વિચાર આવતાંની વાર તેના શરીરના રુવાડાં ઉભાં થયાં. તેને લાગ્યું કે, ‘આ અરણ્યમાં જો તેઓ આવી પહોંચ્યા તો પૂરી કમબખ્તી. અહીં હવે કોઈ મારું રક્ષણ કરે એમ નથી.’ આ વિચાર આવતાં તે ત્વરાથી ઉભી થઈ, અને ધકામુદૌલા ગયો હતો તે માર્ગે દોડવા લાગી. તેણે ધકામુદૌલાને દૂર નદી કિનારે જોતો જોયો. તે શ્વાસોશ્વાસ લેતી તેની પાછળ દોડવા લાગી. એટલામાં તેણે પાછળ કોઈ લૂટારુની બૂમ સાંભળી. તેણે એક ક્ષણ પાછું જોયું, અને તરત બયલીત હરિણીની માફક નાસવા લાગી. જંગલનો એક કૂર આદમી તરવાર લઈ વિકરાળ ચેહેરે તેની પાછળ દોડતો જણાયો. તે નેરથી ધકામુદૌલાની પાછળ ચીસ પાડતી નાસવા માંડી.

“હજરત ! હજરત ધકામુદૌલા,” કરી કારમી ચીસ પાડી.

ધકામુદૌલાએ તેની બૂમ સાંભળી, તરવાર કાષ્ઠમુક્ત કરી, તે પાછો ફર્યો. તે માણસ તેને જોતાં જ જાણે જમીનમાં અદૃશ્ય થઈ ગયો હોય એમ જણાયો. અચરુન્નિસા ધકામુદૌલાના પગ આગળ મૂર્છા ખાઈ પડી.

ધકામુદૌલાએ આમતેમ નજર ફેંકી પણ કોઈ આવતું જણાયું નહિ. પછી તેણે હળવેથી અચરુન્નિસાનું બદિયન ઢીલું કર્યું, હાથ નાંખી આમતેમ જોયું તો કંઈ પત્ર જેવું જણાયું. તરત જ તેણે તે બહાર કાઢી જોયું તો, જે પત્રની એટલી બધી તીવ્ર ઉત્કંઠા હતી, જે પત્રપર સુલ્તાન કુલિખાંએ દસ્કત કર્યા હતા, જેને માટે દિલશાદ તેની સાથે આવી હતી, તે પત્ર હતો. ધકામુદૌલાના ચેહેરાપર આનંદની છટા ખેલવા લાગી. તેના મોંપર હાસ્ય છટા નૃત્ય કરવા લાગી. તેની કીકીઓ હર્ષથી નાચવા લાગી. તેણે અચરુન્નિસાને પોતાના હાથમાં ઉચકી લીધી, પણ ત્યાર પહેલાં તેનું બદિયન હવું તેમ ઠીકઠાક કર્યું, અને સંભાળપૂર્વક તે પત્રને પોતાના શરીરપરના વસ્ત્રના અંદરના ભાગમાં મૂક્યો. બાદમાં તેને ઉચકી નસીમાબાદના કિલ્લા તરફ ચાલવા લાગ્યો. કિલ્લો દૂર નહોતો; સામે જ હતો.

જતાં જતાં તે હસવા લાગ્યો, અને પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, ‘એમાં શું છે ? એ પત્ર મારો હતો ને મેં પાછો લીધો, એમાં ખોટું શું કર્યું છે ? તે પત્ર તેણે પણ કે દહાડે સીધી રીતે મેળવ્યો હતો ? ખરેખરી રીતે એ પત્ર મારો જ હતો. હું તેનાપર સહી કરાવવાને લાવ્યો હતો. મને મલેક મુબારકે કહ્યો. મલેક મુબારકને અચરુન્નિસાએ થાપ આપી અને તેની પાસેથી મેં લઈ લીધો, એમાં ખોટું શું છે ? પણ હા. જ્યારે તે જાણશે કે પત્ર ચોરાઈ ગયો છે, ત્યારે સાપણની માફક ફરી કુફાડા મારશે. બલેને મારે ! નેઈ લેવાશે. તે વખતે જો થાય તે ખરું.’

પ્રકરણ ૧૭ મું

નસીમાબાદ

નસીમાબાદ એક નાનું સરખું ગામડું હતું. અહીં રાજ્યની સીમાના બંદોબસ્તને માટે થાણું રાખવામાં આવ્યું હતું, અને તેને માટે એક કિલ્લો બાંધવામાં આવ્યો હતો. નસીમાબાદને કિલ્લો કંઈ બહુ મોટો ન હતો તેમ નાનો પણ ન હતો. તે સાધારણ હતો. તેને કોઈ ભોંયકોટ કહે તો તે તેવા પ્રકારનો ન હતો, તેમ તેને ડુંગરી કિલ્લો એ નામ પણ આપી શકાય તેમ ન હતું. તેને એક સાધારણ ટેકરીપર બાંધવામાં આવ્યો હતો, અને બાંધનારની ખૂબીપરથી એમ સ્પષ્ટ પ્રતીત થતું હતું કે તે વખતની યુદ્ધ વિદ્યાનું જ્ઞાન તેને હોયું જોઈએ. બચાવ કામને માટે ખાસ કાળજી રાખવામાં આવી હતી. તેની ભીંતો પથ્થરની અને મજબૂત બનાવવામાં આવી હતી. તેને બે બાજુએ ખૂરજો હતા, અને મુખ્ય દરવાજાના ઉચ્ચ ભાગપર એક તોપ ગોઠવવામાં આવી હતી. એક તરફ નદીનો ખજળ કરતો પ્રવાહ વહેતો હતો, અને તેને સામે તીરે એક સાંધનો તકિયો હતો. આ સાંધે અસલ ઇરાન દેશનો હતો. તેણે ત્યાં આવી ઘણા ચમકાર દેખાડ્યા હતા, અને અંતે તેના રાખની અંત્યેષ્ઠિ પણ ત્યાં જ કરવામાં આવી હતી. લોકો તેની કચ્છપર કુલ ચઢાવવા આવતા અને ત્યાં ઘણાક માનતા રાખી જતા. આ દરગાહનું મકાન વિરાળ હતું. તેની આસપાસ ફરતી ચોરસ દિવાલ હતી. તેના પ્રાંગણમાં પ્રવેશ કરતાં મધ્ય ભાગમાં મોટું ટાંકું હતું, અને તેની સામે છેડે તે પવિત્ર ફકીરની કચ્છ હતી. તેની આસપાસ એક મોટો ધુમ્મટવાળો આરડો હતો. દરગાહની ભીંતની અડોઅડ પડાળી નાખવામાં આવી હતી. ત્યાં માણસો ઉતરતા હતા. વર્ષમાં બે વખત અહીં મેળો ભરાતો હતો, જે વખતે આબુબાબુના ગામોમાંથી હજારો માણસ એકઠા થતા હતા. વળી તોફાનના વખતે ગામના માણસો આવીને કાંતો કિલ્લામાં કે કાંતો દરગાહમાં આશ્રય લેતા હતા.

અત્યારે આ કિલ્લાનું સ્વામિત્વ અમીર ઇનાયતખાંના હાથમાં હતું. ઇનાયતખાં અસલ ઇરાનમાં નિશાપુરનો રહેવાસી હતો, ને તેનું ખાનદાન ઘણું ઉંચું હતું. ત્યાં તેની મોટી નંગીર જમ કરવામાં આવી હતી, તે મેળવવાને તેણે ઘણા પ્રયત્ન કર્યા હતા. આખરે તે નસીબ અજમાવવા હિન્દુસ્તાનમાં આવ્યો હતો. તેણે ઘણી ચઢતી પડતી જોઈ હતી, અને પોતાના જ પરાક્રમથી ઉંચી પદવીએ ચઢ્યો હતો. તેણે બ્રાહ્મણી સુલ્તાનની સારી મેહેરબાની સંપાદન કરી હતી; પણ પાછળથી તે રાજ્યધાનીના કાવાદાવાથી કંટાળી ગયો હતો. તેણે પોતાની નંગીર આ અરણ્ય સ્થાનમાં રાખી હતી, અને અહીં સીમાડો સાચવવાને તેને સોંપરત કરવામાં આવી હતી. ઇનાયતખાં એક ઉત્તમ લડવૈયો હતો, એટલું જ નહિ પણ રાજનીતિમાં પણ કુશળ હતો, અને તેને હાથે ઘણાં સારાં કામ થયાં હતાં. ઈશ્વરની કૃપાથી તેનું ભાગ્ય લકષ્યું હતું, પરંતુ ઉત્તર અવસ્થામાં તેને કૌટુંબિક દુઃખ શોષવાં પડ્યાં હતાં. તેની એકની એક સ્ત્રી મરણ પામી હતી, અને થોડા વખત ઉપર તેનો એકનો એક પુત્ર યુદ્ધમાં લડતાં મરણ પામ્યો હતો. આથી કરીને તેનું મન સંસારપરથી ઉઠી ગયું હતું. તે અહીં

એકાંતસ્થાનમાં પોતાનો ધણોખરો વખત દુરાનના વાંચનમાં અને ઈશ્વરભક્તિમાં ગાળતો હતો. જે ફકીરની દરગાહ અહીં હતી તેનો તે શિષ્ય હતો, અને દરગાહની વ્યવસ્થાપર દેખરેખ રાખતો હતો.

અમે જે વખતની વાત લખીએ છીએ તે વખતે રાજ્યના સીમાડાપર ઘણી વાર બખેડા થતા હતા, અને ત્યાંના અસલના વતની હિંદુઓ વખતોવખત બંડ ઉઠાવતા હતા. ગયા પ્રકરણમાં ખયરુન્નિસાના સાથીદારોપર હુમલો થયાની હકીકત વાંચકોને અવગત થઈ છે તે હુમલો કરનાર હિંદુઓ હતા. આ હિંદુઓ તે તરફના ડુંગરી પ્રદેશના વતનીઓ હતા, અને કોઈ કોઈ વખત ટોળા-બંધ લૂંટ કરતા કે લડાઈનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય તો સૈન્યમાં દાખલ થતા હતા. જે સમયે ઈકામુદ્દૌલા નંગલમાંથી પસાર થતો હતો તે વખતે આવી એક ટોળી ડુંગરાઓમાંથી બહાર પડી હતી.

સાંજનો વખત થવા આવ્યો હતો. અમીર ઇનાયતખાં પોતાના સુ-સજ્જત ચોરડામાં બેસી એક પરોણા સાથે વાતચીત કરતો હતો.

“હજરત!” પરોણો બોલ્યો, “મને આશ્ચર્ય લાગે છે કે આપના જેવો માણસ આ નિર્જન સ્થાનમાં રહેવાનું પસંદ કરે. ખરેખર જે માણસે પોતાની હંદગીનો મોંઠા ભાગ શાહી મહેલમાં, રાજકાજની ચર્ચામાં ગાળ્યો છે, જેણે લડાઈના મેદાનમાં ફતેહ મેળવી છે; તેવા માણસને અહીં રહેવાનું પસંદ આવે નહિ.”

“આપનું કહેવું ખરું છે, નાસિરખાં!” ઇનાયતખાંએ જવાબ વાલ્યો; “પરંતુ મારા જેવા જઈક આદમીને મારે તો હવે એકાંતવાસ જ ઠીક છે. મારે આ દુનિયામાં કોઈ રહ્યું નથી. હવે મારે હાથ હાથ કરવાની કંઈ જ જરૂર નથી. જે થોડા દહાડા બાકી રહ્યા છે, તે ખુદાના ધ્યાનમાં અને ભક્તિમાં જય એરલે ખસસ.”

“ખરી વાત છે,” નાસિરખાંએ જવાબ આપ્યો; “પણ શું આપ પાય-તખ્તમાં રહીને આ સર્વ કરી શકો નહિ?”

“ના,” ઇનાયતખાંએ પ્રત્યુત્તર વાલ્યો; “શહેરમાં અનેક પ્રકારની ખીજ બાળતોમાં મન પરોવાયલું રહે છે. પાયતખ્તમાં અનેક પ્રકારના રાજકાજમાં માથું મારવું પડે છે. આજ આ, કાલ ખીજું. આજ એક ઉમરાવે આમ કયું, કાલે અમુક ઠેકાણે લડાઈ થઈ, તેનો બંદોબસ્ત કરવો. હવે આટલી વયે શરીર ચાલતું નથી. અહીં તો બે કામ થાય છે. આ દરગાહમાં જઈ બંદગીમાં વખત ગાળું છું. બાકી કામમાં તો આ સરહદને સંભાળવાનું છે. બખેડો કોઈ વખત નગે છે, તો તેનો બંદોબસ્ત કરી નાંખું છું; પણ આજ એકાએક આપનું આવવું થયું, એ શું?”

“જી, વાત એમ છે કે, મારે અહીં વરંગલમાં જરા કામ છે,” નાસિરખાંએ જવાબ આપ્યો.

“ખયર, તો કામ પુરું થયા પછી અહીં થોડો સમય ગાળવામાં કંઈ વાંધો છે?”

“વાંધો?” આશ્ચર્ય દર્શાવતાં નાસિરખાંએ કહ્યું; “આપને ત્યાં રહેવામાં વાંધો શાનો? આપ તો મારા મુરખી છો, અને નિકટના સગામાં હો તો માત્ર આપ જ છો.”

“ત્યારે પછી અહીં રહેવામાં વાંધો શો છે?” ઇનાયતખાંએ કહ્યું; “હું સમજ્યો કે, આપ સગાઈ બગાઈ કંઈ ભૂલી ગયા હો એમ લાગે છે.”

“અરે ના, એમ તે હોય!” નાસિરખાંએ જવાબ વાળ્યો; “પણ હુન્નર! વાત એમ છે કે, વરંગુલમાં કામ કરી લીધા પછી મારે પાછા લડાઈમાં હાજર થવાનું છે, અને ત્યાર બાદ પાછો હું ઈરાન જવા માગું છું.”

“ઈરાન! શા માટે ઈરાન જવું છે? હવે ત્યાં શું છે? જ્યાં સૂધી સામા પક્ષના હાથમાં બાજ છે, ત્યાં સૂધી આપણું કંઈ વળે એમ નથી.”

“ખરું, પણ હવે બાજ ફેરવાઈ છે,” નાસિરખાંએ જવાબ વાળ્યો, “સામા પક્ષનું બળ તુટ્યું છે, અને હવે શાહનો ઇતબાર તેના પરથી ઉઠી ગયો છે. આપણી જગીર વગેરે પાછું મળવાનો સંભવ છે, એવા સમાચાર ઈરાનથી પાછા ફર્યા છે.”

“એમ? ત્યારે તો ઘણું સારું, પણ હું એમ પૂછું છું કે, અહીં હિંદુસ્તાનમાં પણ શું ખોટું છે?”

“ખોટું તો કંઈ નથી,” નાસિરખાંએ કહ્યું; “નૂઓને શાયર કહે છે કે:”

હુખ્મે વતન અજ સુલયમાં ખૂશતર.*

“ઠીક તો જેવી મરજી; પણ નાસિર! આજ તું બરાબર વખતે આવી પહોંચ્યો છું. આજકાલ પાછી લડાઈ ચાલુ છે. હું ધારું છું કે, એ કાફરોનાં ટાળાં તીડની માફક અહીં આવશે.”

આમ તેઓ વાતચીત કરતા હતા એટલામાં એક નોકર ત્યાં દાખલ થયો. તેણે વિનયપૂર્વક સલામ કરી કહ્યું:-

“હુન્નર! એક સિપહસાલાર કોઈ સ્ત્રીને લઈ આવેલ છે, અને આપને મળવા માગે છે.”

“અહીં હાજર કર,” ઇનાયતખાંએ જવાબ આપ્યો.

કિલ્લાના માણસો સાથે ઇકામુદ્દૌલા દાખલ થયો, અને બોલ્યો,

“આદાબ અર્જ હુય કિબલએ નેમત; આપનું જ નામ મુબારક ઇનાયતખાંને?”

“હા, હા, બંદાને ઇનાયતખાં કહે છે.”

“આપનું મુબારક નામ?”

“ગરીબ પરવર! આ બંદાને ઇકામુદ્દૌલા કહે છે.”

“આપનું નામ તો મેં સાંભળેલું છે. આપે શાહ તરફ તે જંગમાં ફતેહ

મેળવી હતી, નહિ વાર?”

“હા, ઇન્સાનની શી મનલ છે કે, તે ફતેહ મેળવે? ફતેહ આપવાવાળો જુલ જલાલ છે. હજરત! મારે કંઈ કામસર વરંગુલથી પાછું ફરવું થયું હતું. રસ્તામાં આ બાનુ સાહિબાની સાથે જંગલમાં મુલાકાત થઈ. તેના સાથીદારો સર્વ માર્યા ગયા છે, અને તેમને મૂઝી આવતાં હું અહીં લઈ આવ્યો છું.”

ઇનાયતખાંએ પોતાના નોકરને ખચક્રિસાને ઉપરના ઓરડામાં લઈ જવા હુકમ કર્યો. પછી ઇકામુદ્દૌલા તરફ વળી કહ્યું,

“હજરત! આ લૂટાર તો દક્ષિણી ઉમરાવોના મદદગાર છે ને?”

“હરો, તેથી શું?” ઇકામુદ્દૌલાએ જવાબ આપ્યો; “કામ પ્રસંગે બીજા ઉમરાવો પણ તેમની મદદ કર્યાં લેતા નથી?”

વાંચનાર! કદાચ ઇનાયતખાંની આ મર્મોક્તિ નહિ સમજે. વાત એમ હતી

* પોતાનું વતન એ સુલેમાનના તળા કરતાં પણ વધારે આનંદદાયક છે.

કે, આ વખતે બ્રાહ્મણી સરદારો બે ટોળીમાં વહેંચાઈ ગયા હતા. પૂર્વે આવીને દક્ષિણમાં સ્થાયી વસેલા સીદીઓ વગેરે મુસલમાન દક્ષિણી તરીકે ઓળખાતા હતા, જ્યારે તુર્ક અને ઇરાની પરદેશીઓ તરીકે ગણાતા હતા. દક્ષિણી ઉમરાવો પોતાની મદદમાં ત્યાંના વતનીઓને લેતા હતા, તેપર ઇનાયતખાંનો તાણો હતો, કારણ કે ઇનાયતખાં જાતે ઇરાનનો વતની હતો.

“હશે, પણ આપ આ સ્ત્રીનું નામ જાણો છો?”

“મેં તેમને મોંઘે જ સાંભળ્યું હતું કે, તેઓનું નામ બેગમ ખયરુન્નિસા છે,” ઇકામુદ્દીલા બોલ્યો.

તેના આ શબ્દોએ ઇનાયતખાંના પરોણાના ચહેરાપર વિલક્ષણ અસર કરી. તે ધ્યાનપૂર્વક કાન સરવા કરી સાંભળવા લાગ્યો, અને તેણે એક નિશ્વાસ નાંખ્યો. ઇકામુદ્દીલાએ ઝટ દૃષ્ટિ તે તરફ ફેરવી, તો જાણે તેને વાત સાથે કંઈ લેવા દેવા ન હોય એવો દેખાવ ધારણ કર્યો.

“હજરત! આપ કંઈ કામ માટે વરંજુલ આવ્યા છો?” ઇનાયતખાંએ પૂછ્યું.

“કામ વગર કંઈ આવવું બને ખરું?” ઇકામુદ્દીલા બોલ્યો.

“કામ વગર તો ન બને, પણ હું ધારું છું કે આપ કંઈ રાજખટપટ માટે તો આવ્યા નથી ને?”

“હું ખોટી ખટપટમાં માથું મારતો નથી; મારું કામ તો સિપહસાલરનું છે.”

“તો હું સરત મારું છું કે, આપ અહીં કોઈ રમણીના પ્રેમની બેડીમાં જકડાઈ આવ્યા હોવા જોઈએ.”

“હુજૂરેવાલા!” ઇકામુદ્દીલા બોલ્યો, “ઇન્સાનની જીન્દગી રમણીના પ્રેમ વગર શુષ્ક છે. ઇશક એવું મીઠું દર્દ છે, કે જમાનો તાલિબ ખરીદદાર અને બનવા મથે છે.”

આ વાર્તાલાપ ચાલતો હતો એટલામાં એક નોકર દાખલ થયો. તેણે ખબર આપી કે ‘આપણા માણસો ખબર લાવ્યા છે કે એ કાફર લટારુઓ આ તરફ આવે છે.’

ઇનાયતખાં અને ઇકામુદ્દીલા ખંને જણાડીને જાણ થયા, અને માંગણમાં આવ્યા. ઇનાયતખાંએ કહ્યું,

“હજરત! આપ ઠીક મોકાપર આવ્યા છો. આપ મને આ વખતે ઘણા કામમાં લાગશે.”

“જી, મારાથી થઈ શકે તે કરવા તૈયાર છું,” ઇકામુદ્દીલાએ જવાબ વાળ્યો.

ઇનાયતખાં પોતાનાં માણસોને વ્યવસ્થાને માટે એકઠાં કરવા લાગ્યો. બબ્બે ત્રણ ત્રણની ટોળીમાં તેઓ આવવા લાગ્યા. યોગાનમાં જોતજોતામાં સાઠ પોણોસો માણસો એકઠા થઈ ગયા. કિલ્લામાંનો ઘંટ જોરથી વાગવા લાગ્યો, ને આસપાસના માણસો પણ તેનો નાદ સાંભળી કિલ્લામાં આશ્રય લેવા દોડી આવ્યા. ઇનાયતખાંએ ખૂબ જાગર અને ખીજે મુખ્ય ઠેકાણે માણસોને ગોઠવી દીધાં.

સૂર્ય અસ્ત થવાની તૈયારીમાં હતો. પશ્ચિમ આકાશમાં રક્તિમા છવાઈ હતી. પર્વતના શિખરોપર આહું તેજ રમતું હતું. ઇનાયતખાં અને ઇકામુદ્દીલા મુખ્ય દ્વાર આગળ જાણે રહી, અંદર માણસોને દાખલ કરતા હતા. જોતજોતામાં

સંધ્યાનો આછો પ્રકાશ પણ સરવા આવ્યો. અંધકાર હમણાં આવીને પૃથ્વીને પોતાની છાયામાં લેશે, એમ સ્પષ્ટ ખાસવા લાગ્યું. થોડાંજ માણસો આવવાના ખાકી હતાં. દરગાહમાં ભિત્રતને માટે એક નાની ટોળી આવી હતી; તેમાં બેએક ફફીર અને ચારપાંચ સ્ત્રીઓ હતી. તે હજી આવી નહિ. તે લોકોને તેડી આણવા માટે ઇનાયતખાંએ માણસને દોડાવ્યો; કારણ કે રાત થતાં થતાં લૂઠારાઓ આવીને હુમલો કરવાના, એમાં જરા પણ શંકા જેવું ન હતું. આ માણસો આવી જાય કે દરવાજો બંધ કરવાની રાહ જોઈ તેઓ બંને ત્યાં ઉભા હતા. એટલામાં એક માણસ નીચે પડ્યો, એ ઈકામુદ્દૌલાએ જોયું.

“અરે, તેઓ આવી લાગ્યા,” ઈકામુદ્દૌલા બોલ્યો, જોતજોતામાં ખારણું બંધ કરવામાં આવ્યું, અને આડ નાંખી દેવામાં આવી. માણસો પોતપોતાને સ્થાને તીર અને કેટલાક તમંચા લઈ તૈયાર થઈ ગયા, ઝપાઝપી શરૂ થઈ.

“યા ખુદા! જો તે ફફીર અહીં વેળાસર આવી પોહોંચ્યા હોત તો સારું થાત. પણ હવે શું કરવું?” ઇનાયતખાંએ કહ્યું; “ગમે તેમ ફરી આપણે તેમને ખચાવવા બેઠાએ.”

આ સમયે દરગાહમાં જવું એ ઘણું જોખમનું કામ હતું. ટોળાંબંધ માણસો આવવા લાગ્યાં હતાં, અને કિલ્લાને આસપાસથી ઘેરવા મંજ્યાં હતાં. સીપાઇઓએ જામગીરી લગાવી બંદુક ફેડી, અને કેટલાક જણ ધવાઈ જમીનપર પડ્યા. પોતાના માણસોને ધવાયલા જોતાં જ લૂઠારાઓ શૂરમાં આવ્યા, અને જખરી કિકિયારી ફેડી. ઇનાયતખાં, નાસિરખાં, અને ઈકામુદ્દૌલા પોતાના માણસોને હિંમત આપતા હતા, અને આમતેમ ફરી તેમને પોતાના કાર્યમાં અડગ રહેવા પ્રેરતા હતા. એટલામાં આશરે વિશેષ જણ મુખ્ય દરવાજા આગળ આવી લાગ્યા. તેઓએ પોતાના સાથીમાંના એકને દિવાલપર પહોંચાડવા શરીરપર ટેકવીને ઉભો કર્યો. તેના હાથ દિવાલને અડતાંની વાર ઈકામુદ્દૌલાએ તીરથી વીંધી નાંખ્યો. લૂઠારાઓ જોરમાં પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. ત્રણ ચાર દિવાલપર આવી લાગ્યા, અને એક જણ તો ઈકામુદ્દૌલાપર કુદ્યો. જોતજોતામાં તેણે એવો તો ફટકો લગાવ્યો કે, ધબ લઈ જમીનપર પડ્યો. એટલામાં ખીનઓએ આવી ખાકીના સોબતીઓની ખબર લીધી.

“શાખારા! દિલેર ઉમરાવ!” ઇનાયતખાં બોલ્યો; “શાખારા! વાહ, ખૂબ કરી.”

“એ બધું તો ઠીક,” ઈકામુદ્દૌલાએ જવાબ આપ્યો, પણ દરગાહમાં જવાનો કંઈ માર્ગ છે કે?”

“એક જ માર્ગ છે, અને તે એ કે આ પાછલી ખારીની વાટે થઈ નદી આલંધી આપ જઈ શકો તો. ત્યાં હોડી તો નાંગરેલી પડી છે,” ઇનાયતખાંએ કહ્યું.

“વાર તો જઈ છે, જો બને છે તો તેઓને અહીં લઈ આવું છું,” ઈકામુદ્દૌલાએ કહ્યું.

“પણ આપ એકલા જતા ના, સાથે અહીંથી પાંચ છ માણસોને લઈ જાઓ. કારણ કે હોડી એટલા માણસો વિના એકલાથી હંકારાશે નહિ.”

ઈકામુદ્દૌલા અહીંથી તહીંથી માણસ લઈ તે તરફ વળવા લાગ્યો. પાછલા ભાગમાંથી સીડી ઉતરતાં તેને ખચરનિસા મળી. તેના કુંગરાયલા ચેહેરાપરથી તે સમજી ગયો કે, પત્ર ચોરાયો છે તે વાતની તેને ખબર પડી છે. તેને જોતાં જ ઈકામુદ્દૌલા બોલ્યો,

“બાનુ બેગમ! આપ અહીં શું કરો છો? આપને અહીં હમા રહેવું ઠીક નથી. નવો આપ ઉપરના કમરામાં જઈ આરામ કરો.”

“પણ આપ ક્યાં જાઓ છો?” ખયરુન્નિસાએ પૂછ્યું.

“દરગાહમાં, ખીજે ક્યાં?” ઈકામુદ્દીલાએ જવાબ વાળ્યો.

“હું: શાહજહાને બચાવવા કે?” ઇર્ષ્યાસ્ફુરિત દૃષ્ટિએ ખયરુન્નિસા બોલી.

“હા,” વક દૃષ્ટિએ ઈકામુદ્દીલાએ જવાબ આપ્યો, અને એટલું કહી તે વેગથી પસાર થઈ ગયો. ઝટ પાછલા ભાગનું ખારણું ઉઘાડી માણસો સાથે ખહાર પડ્યો. કિનારા પર હોડી ખાંધેલી હતી. તેણે માણસોને ઇસારો કર્યો, અને તેઓ હલેસાં લઈ હોડી હંકારવા લાગ્યા.

આણું અંધારું છવાયું હતું. તેમાં ઝાંખા માણસો પડછાયા જેવા જણાતા હતા. એમની દૃષ્ટિમાં આવ્યા વગર પસાર થતું મુશ્કેલ હતું, અને જો નેવામાં આવ્યા તો તીરનો વરસાદ છટવાનો. પણ તેઓ કિલ્લાપર જવાને લડવા મથતા હતા. આ તરફ તે લોકોનું ધ્યાન નહતું, અને અમત્કારિક રીતે ઈકામુદ્દીલા પોતાના માણસો સાથે સામે કિનારે પોહોંચ્યો. કોઇના નેવામાં આવ્યા વગર તેઓ દરગાહ આગળ પોહોંચ્યા. દરવાજો બંધ હતો. ફરીને તેઓ ખીજ દરવાજા આગળ પોહોંચ્યા. જઈને દરવાજાપર આઘાત કર્યો. પણ અંદરથી કોઇએ જવાબ આપ્યો નહિ. તે હોમો રહી કાન દઈ સાંભળવા લાગ્યો કે, અંદર કોઈ માણસો છે કે નહિ; સૂમસામ જણાયું તેને લાગ્યું કે લૂટારુઓએ અહીં આવીને હુમલો કરી માણસોને મારી નાખ્યાં હશે; પણ તેને ખાતરી થઈ નહિ. એમ થતું અશક્ય લાગ્યું. તે જણતો હતો, કે એ લોકો અહીં ભાગ્યે જ હુમલો કરે. કારણ કે, સઘળા જણ કિલ્લામાં ભરાઈ બેસવાના એની એ લોકોને ખાતરી હતી. આટલું છતાં તેનું મન દિલ્લ-શાહની સલામતી માટે ખટખટ કરવા લાગ્યું. અહીં આવવામાં ઈકામુદ્દીલાની મતલબ દિલ્લશાહને બચાવવાની હતી. લૂટારુઓ તેને બચ ન હતો, પણ દિલ્લ-શાહનું શું થશે, એની એને ભારે ચિંતા હતી. તેણે ફરીથી તે ખારણાને જોરથી આઘાત કર્યો. અંદર માણસોનો સળવળાટ તેને કાને પડ્યો. અવાજ કાને પડતાં તેણે એક વાર ફરીથી તે ખારણાને જોરથી ઠોક્યું, અને ખૂમ મારી,

“શાહજહાની સાહિબા! દિલ્લશાહખાનમ! ખોલો, દરવાજો ખોલો; ખુદાની ખાતર દરવાજો ખોલો.”

આનંદવ્યંજક સુસ્વાર, પગલાંના અવાજ, સાથેજ દરવાજો ઉઘડ્યો, ને દિલ્લ-શાહ ઈકામુદ્દીલાને વળગી પડી. તેની ફિકર ટળી ગઈ. તેને લાગ્યું કે, હવે બચ નથી. તે સુખના સદનમાં પ્રવેશી હોય એમ તેને થયું.

“અહીં ખીજ કંટલાં માણસો છે?” ઈકામુદ્દીલાએ પૂછ્યું.

“આ ફજીરો અને આ ખૈરાં મળી દશેક જણ હીએ.”

“ચાલો, હવે અહીં એક ઘડી પણ થોભવું એ બચભરેલું છે,” ઈકામુદ્દીલા બોલ્યો.

એક ક્ષણ વારમાં તેઓ સર્વ કિનારા આગળ આવી લાગ્યાં. અંધારું પુષ્કળ છવાયું હતું. કોઇનો ચેહેરો સ્પષ્ટ નેવામાં આવતો ન હતો, અને આવી સ્થિતિમાં તેઓ સહીસલામત ખીજે કિનારે આવી પહોંચ્યાં; પણ તે લૂટારુઓએ એક ઝુંપડાને આગ

લગાડી હતી, તેનો ઝાંખો પ્રકાર તેમનાપર પડ્યો. કેટલાક જાણુની નજર તેમનાપર પડી, અને તરત જ તેમણે “બજરંગ વીર” કરી હાક મારી. કેટલાકે તીર છોડ્યાં. તીરથી એક જાણુ ધવાયું; બીજાની આંખમાં લાગ્યું, અને તે ચટ લઇને પડ્યો. તેની જગા ઇકામુદૌલાએ લીધી, અને ઝડપથી હોડી હંકારવા લાગ્યો. જોતજોતામાં બીજા બે હોડીઓ નાંગરેલી હતી તે તરફ તે માણસો વળ્યા; અને તેમાં કુદી પડી હોડી છોડી દીધી, ઇકામુદૌલાએ જોયું કે ખરેખરી મુશીબત તો હવે છે; જો તેઓ આવી પોંહોંચ્યા તો બાર જ વાગી જવાના; ચાર પાંચ માણસો મળી એ લોકોની સામે થવું અશક્ય છે. તે ઝડપથી હલેસાં મારવા લાગ્યો. ખચવાનો એક જ ઉપાય હતો, અને તે એ કે ગમેએમ કરી ઝડપથી કિનારે પોંહોંચી કિલ્લાના દરવાજા આગળ પહોંચી જવું. ઇકામુદૌલા અતિ ત્વરાથી કિનારા તરફ પોંહોંચવા ચલ કરવા લાગ્યો. આણી તરફ હુંટાકર્યો પણ વેગથી પાછળ પડ્યા હતા. તેઓ વધારે હોવાથી ઝડપથી હલેસાં મારતા હતા. કદાચ ઇકામુદૌલા પોતાની સાથેના માણસ સાથે કિનારે પહોંચે ત્યાર પહેલાં જ તેઓ પાસે આવી લાગે તો? જોતજોતામાં ઇકામુદૌલા કિનારાપર પહોંચ્યો. તેણે માણસોને ઉતાર્યા અને તે દરવાજા તરફ વળવા લાગ્યો. એટલામાં અધારામાં કોઇએ તેને પકડવા ચલ કર્યો. એક નિમિષમાં તેણે તરવારના એક ફટકાથી તેનું શિર જીવું કર્યું. એટલામાં પાછળથી કોઈ તેનાપર વાર કરવા ગયું, પણ તેના સાથીદારે તે પોતાનો હેતુ સિદ્ધ કરે ત્યાર પહેલાં તેનો હાથ કાપી નાંખ્યો. ઇકામુદૌલા સહીસલામત દરવાજા આગળ આવી પહોંચ્યો, પણ તેને ક્યાંથી ખબર હોય કે, ઇર્ષ્યાથી આંધળી બનેલ ખચરુનિસાએ તે બંધ કરી દીધો હતો.

પ્રકરણ ૧૮ મું

કિલ્લામાં

ખચરુનિસા કિલ્લાની મેડીના એક ઓરડામાં ઉભી હતી. કિલ્લામાં લંડાઇનું ધમસાણ મચ્યું હતું. લડનારાની લીધણ રણગર્જના, જખમી થયેલાની બૂમ, ઉત્સાહ પ્રેરવાને બોલાતાં વચન, ‘મારો, મારો’ની હાક, કિલ્લાના રક્ષકોના ‘શાબાસ’ પોકારો વગેરે એકઠા થઈ એક વિલક્ષણ કોલાહલ જાગ્યો હતો. ખચરુનિસા તે ઓરડાના ગવાક્ષમાંથી આ સર્વ જોતી હતી. વળી તે જોતી હતી કે, લૂટાકર્યોએ ઝુપડાને આગ લગાડી હતી. તેના બળતા પ્રકારમાં આસપાસનો પ્રદેશ, દૂરના ડુંગરા અને વનરાજી ચળકાટ પામતાં હતાં.

એક બે વખત કિલ્લાની તોપોની ભયંકર ગર્જના થઈ. કેટલાક માણસો ધાયલ થઈ પાછા હઠ્યા. અને રક્ષકોએ ઉત્સાહવ્યંજક ગર્જના કરી. પણ આઠમણુ કરનારા પાછા હઠ્યા નહિ. આજ તેઓ મરણીઆ થઈ લડતા હતા. પૂર્વે તેઓએ આવો ધસારો કદિ પણ કર્યો ન હતો, અને આટલી મોટી સંખ્યામાં તેઓ બાહાર પડ્યા ન હતા. તેઓ છૂટાછવાયા અને છુપાઈને હુમલો કરતા હતા; આજ તેઓએ પોતાની હંમેશની રીત ત્યાગી ટોળાબંધ આવી લાગ્યા હતા, અને રાતે નહિ પણ સમી સાંજના હુમલો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. આજ તેઓ રણપ્રમત

બન્યા હતા. તેઓએ કિલ્લો સર કરવાનો કૃતનિશ્ચય કર્યો હોય એમ જણાતું હતું. તેઓ તોફાની મોજાની માફક કિલ્લાના દ્વાર આગળ તુટી પડતા, તીરના વરસાદથી કેટલાક ધવાઈ પાછા પડતા, પણ તેઓ હિંમત હારતા નહિ. ખયરુન્નિસા આ સર્વ દેખાવ એક ટશથી જોઈ રહી હતી. કોણ જાણે તેને આજ આ જોવામાં અપૂર્વ રસ પડતો હતો. તેનું ખૂની લોહી ઉશ્કરાયું હતું. તેનામાં પ્રબળ લાગણીઓનો જીસ્સો ઉશ્કરાયો હતો. તે જોતી હતી કે લૂટારો ચીબડાંની માફક વઢાઈ પાછા પડતા હતા. અમીર હલ ઉમરાવ ઇનાયતખાં શૌર્ય પ્રેરતો પોતાને સ્થાને ઉભો હતો. તેના શિરના સફેદ વાળ હવામાં ફરફર થતા હતા. બાજુમાં તેનો પરોણો ઉભો હતો. એક લૂટારો તેણે ચઢતાં જોયા કે ઝટ તેને તરવારથી વીંધી નાંખ્યો, અને સફાઈથી તરવાર પાછી ખેંચી. ખયરુન્નિસા મંત્રમુગ્ધ મુદ્રાએ આ સર્વ જોઈ રહી. એકાએક એક તીર ગવાક્ષ આગળ આવ્યું. ખયરુન્નિસાએ ગવાક્ષ બંધ કર્યો. તેના મનમાં ઇકામુદ્દૈલાનો વિચાર આવ્યો; તેનું દિલ તેને ખાવા લાગ્યું, તેના અંતઃકરણમાં વૃશ્ચિકવેદના થવા લાગી. ‘મેં શું કર્યું? તે જીવતો હશે? તે બારણાં ઠોકતો હશે? ના, ના, તે અત્યાર સુધી જીવતો રહેવા શાનો પાત્રે? તે તો ખેલેશ્તમાં ગયો હશે, પણ કદાચ તે ત્યાં ઉભો રહી લટતો હોય તો? તે જીવતો રહ્યો તો દિલશાદને લઈ અહીં આવવાનો.’ તેણે ‘ઇકામુદ્દૈલા’ કરીને એક ખૂમ મારી, પણ તેના મનમાં એવા તો વિચાર ખળભળી આવતા હતા કે, તેને કશું બાન ન હતું. તે થાકીને ભોંયપર ખેસી ગઈ. વળી કંઈક ફરીથી વિચાર આવતાં ઉઠીને ઉભી થઈ. તેને એમ થઈ આવ્યું કે, તે હજી લટકે છે અને કોઈ બારણું ઠોકે છે. તે પાછી વળી સ્તબ્ધ પૂતળાની માફક બેબાકળી અને ફાટી આંખે ટગરટગર જોઈ રહી, તેના ચહેરાપરનું લોહી ઉડી ગયું. તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું.

“કાણ? નાસિરખાં,” બય ને ત્રાસવ્યંજક સ્વરે, ભાગેલા અવાજે, ખિત્ત હૃદયે ખયરુન્નિસા બોલી.

ઇનાયતખાંનો પરોણો જોને આપણે, ઇકામુદ્દૈલા કિલ્લામાં આવ્યો તે પૂર્વે વાતો કરતાં જોયા હતા, તે એકાએક ભૂત કે પડછાયાની માફક ઓગિંતો તે ઓરડામાં દાખલ થયો, અને ઝટ બારણાને આડ દઈ દીધી. એને જોતાં જ ખયરુન્નિસાના માણુ ઉડી ગયા, અને તેણે ઉપર પ્રમાણે ચીસ પાડી હતી.

“કેમ? આખરે તારો પત્નો મેળવ્યો, હું,” નાસિરખાં બોલ્યો.

તેની આંખોમાંથી વૈરની જ્વાળા બહુકતી હતી, અને સફેદ હોઠ કચકચતા હતા. તેનું શરીર કોંઘથી ધ્રુજતું હતું. એક હિંસક પશુ પોતાના શિકારપર તલપે તેના જેવા તેના દેખાવ હતો. તેણે બોલતા બોલતામાં ખયરુન્નિસાનો હાથ પકડ્યો, તે ચીસ પાડી ભોંયપર ખેસી ગઈ.

“ખામોશ, માફ,” ખયરુન્નિસા બોલી; “ખ્યારા નાસિર! મને મારી નાખતા ના. તમને ફાવે તેમ કરો, આહાય તો મને મારો, મને ખીજ જોઈએ તે સજા કરો. હું આપની ગુલામ થઈને રહીશ. આપ કહેશો તે કરીશ. આપનો પડતો બોલ ઝીલીશ, પણ મને જનથી મારતા ના, મને મરવું ગમતું નથી.”

“મરવું શાનું ગમે?” નાસિરખાંએ હસીને જવાબ આપ્યો; “હજી મોજ

મજાહ કરી ધરાઈ નથી, પણ તારા જેવીને જનથી મારવામાં ફાયદો શો? મોત તો આ દુનિયાના દુઃખનો અંત છે, હજી તારે મોતની ધણી વાર છે. હજી તારે ધણું જીવાનું છે. જો, તારા પાપનો ખદલો કેમ મળે છે તે જો: તને બળતી આગમાં ફેંકું, તારા શરીરના ટુકડેટુકડા કરી કુતરાઓને ફેંકું, તારા શરીરની ખાલ ઉતારી નાખું, તને જીવતી કબરમાં દાટું તો પાપ લાગે એમ નથી. ઓ ખદમત! ખેવડા ચોરત! તારે માટે મેં શું નથી કર્યું? તારા પડતા ખોલને મેં ઝીંકી લીધા, તે કહું તે કર્યું છતાં તું મને દગો દઈ ભાગી ગઈ! તને પવિત્ર પ્રેમની પૂતળી જાણી સ્વીકારી, ને આ ખદલો! આ નીચતા! આ પાપીષ્ઠા—”

જેમ કોઈ લોહીનું તરચું માણી તલપ મારવા પહેલાં વિકરાળ આંખોથી શિકારના સામું જોઈ રહે તેમ ખયરુનિસા સામું નાસિર જોઈ રહ્યો. ખયરુનિસા નીચું જોઈ ખેસી રહી. નાસિરે ફરીથી તેનો હાથ પકડ્યો, અને કહ્યું,

“કેમ, તને ખબર નહોતી કે, આ નાસિર કદિ પણ તારો કંડો મુકશે નહિ? જહનમમાંથી પણ તને ધસડી આણશે. ગ્યારે તારા આશકન! ગળામાં હાથ નાંખી ખેસતી હતી, ત્યારે તને મારો ખ્યાલ આવતો હતો કે? અહીં તારા ઠાઠમાઠમાં મને કોઈ દહાડો સંભારતી હતી કે? કેમ ખોલતી નથી? ખદકાર! તારી જીભ શું ઉડી ઉતરી ગઈ છે?”

ખયરુનિસા હુસ્કાં ભરવા લાગી.

“જેઠું છું કે હવે તને ચહાનારમાંનો કયો આવી તારા માણુ બચાવે છે? જેઠું છું કે કોણ તને મારા પંજમાંથી છોડાવે છે? કયો આશકન તારી વારે આવે છે? મલેક મુબારક કે કોઈ ખીજે? મલેક મુબારકનો તો હું માણુ લઇશ. તારો છૂટકો થયો, કે પછી તેનો વારો, સમજ?”

નાસિરમાં પુનઃ ખડખડાટ હત્યો. લૂટાચોચે સળગાવેલા ઝુંપડાંના પ્રકાશમાં તે શયતાનની ખલા જેવા દેખાતો હતો. ગીધના જેવી તીક્ષ્ણ કારી દૃષ્ટિ ફેરવી તેણે કહ્યું,

“કેમ ખોલતી નથી? મારા કહેવાનો શા માટે જવાબ આપતી નથી? કેમ કહેતી નથી, હું શા માટે મરી ગયો નહિ? હું અં?”

“શું બોલું?” ખયરુનિસાએ કહ્યું, “મને કહેવામાં આવ્યું હતું કે, આપ જન્મતરીન થયા છો.”

“હું અં” દાંત કચકચાવી આંખોની પુતળી નચાવતો નાસિર બોલ્યો, “અને તે તે ખરી માની, નહિ વાર? તને ખબર નહોતી કે, એક વાર કદાચ બહિશ્તમાં ગયો હોત તો ત્યાંથી પણ વેર લેવાને પાછો ફર્યો હોત. તું સમજ કે, તારો છૂટકારો થઈ ગયો. તે એમ માની લીધું કે, એક ખલા દૂર થઈ અને તારા માર્ગમાં આડખીલી હતી તે ટળી ગઈ, નહિ વાર? તું ધણુંએ મને મરવા ધમ્કે, પણ મોત રસ્તામાં પચ્યું નથી. જો તને મરવું ગમતું નથી, તો મને પણ શા માટે તેમ કરવું ગમે? તું એમ નહિ સમજતી કે, તારી હકીકત હું જાણતો નથી. મારા પણ જસૂસો છે. તારાં કામની રજેરજ હકીકત હું જાણું છું. તારી આ પાક આંખોએ અને મુહબ્બતે શાં શાં કામ કર્યાં છે તે બધાં મારે હૈયે લખેલાં છે. જો, કે મલેક મુબારકના પણ શા હાલ કરે છું?”

“નાસિર! નાસિર! માફ કરો. હું એક અસહાય ચોર હતું,” અળગળતા અવાજે ખયરુનિસા બોલી.

“તું અને ચોર! અને તે પણ અસહાય! હં: હં:” તિરસ્કારવ્યંજક સ્વરે નાસિર બોલ્યો; “તને સ્ત્રી કોણ કહે? સ્ત્રી તો એ કે જેનું હૃદય કુલથી પણ કોમળ હોય, જેના દિલમાં દયા ને શર્મ હોય, જેનામાં ફરિશ્તાની તીનત અને હૂરની અસ્મત હોય; જેના ચહેરાપરથી સમ્માઈ, અને વફાઈ વર્ષતી હોય. એ શયતાનની ખાલા! જિલ્લતની પૂતળી! જીવતી બલા! તને ચોર કોણ કહે? તે જખરદસ્તીથી ચોરતનું નામ ધારણ કર્યું છે.”

એટલું કહી આવેશમાં આવી તેના બે કાંડાં પકડ્યાં અને તેને ઘસડવા લાગ્યો. ખયરુનિસાએ ચીસ પાડી; તેને પણ જીરસો આવ્યો ને બોલી,

“શયતાન! ખખરદાર? ને મને હાથ લગાજ્યો તો, ખખરદાર ને મને મારી તો!”

“હં: હં:! તને જનથી મારી નાંખવા જેટલી રહમદીલી મારામાં નથી. હું મારે હાથે તારો વધ નહિ કરું. તારું મોત તો ખીજને હાથે છે, સમજ?”

પળખર તે ચૂપ રહી. તે હાલી નહિ કે ચાલી નહિ, પણ ખીજ જ ક્ષણે તે છેડાયલી વાઘણની માફક તેના હાથમાંથી છૂટવાને પ્રયત્ન કરવા લાગી. તેણે પોતાનું માથું નીચું કરી ઝટ જોરથી નાસિરના હાથપર એક ખચકું ભર્યું. ‘હં:’ કરતાં નાસિરે તેને છોડી દીધી. ખયરુનિસા નાસવા લાગી; નાસિરે તેને પુનઃ બોચીમાંથી પકડી જમીનપર પટકી. ખયરુનિસા હતાશ થઈ આંખો મીંચી બેઠી. રાક્ષસ જેવા કૂર ચહેરાએ તે ક્ષણખર તેના સામું જોઈ રહ્યો. તેને મારી નાંખવાની તીવ્ર આકાંક્ષા થઈ આવી. તેને મારે હાથે છુંદી નાંખું તો ઠીક, એમ તેને થઈ આવ્યું. તેણે એ વિચારથી બે વખત પોતાની કટારને કોષમાંથી કાઢી અને પાછી મૂકી દીધી. ત્રીજી વખત તે કટારી તેના હાથમાં ચમકવા લાગી. તેણે મારવાને માટે હાથ ઉગામ્યો, પણ એટલામાં બચકર શોરખકોર તેના કાનપર પડ્યો.

કિલાનો દરવાજો લૂટાકેઓ તોડવામાં વિજયીભૂત નિવડ્યા હતા. તેઓ ત્યાં તીડની માફક ઉભરાતા હતા. ઇનાયતખાં કેટલાક માણસો લઈને માણની પરવા કર્યા વગર લગ્યો જતો હતો. દિવાલપરથી માણસો તીરનો વર્ષાદ વરસાવતા હતા. ઝપાઝપી હાથથી ચાલતી હતી. કેટલાક દરવાજો ઘટાવતા હતા તેઓ સિપાઈઓને હાથે કતલ થતા હતા. બંને પક્ષમાં સખળ જીરસો વ્યાપ્યો હતો.

નાસિરખાંએ જોયું તો ખયરુનિસા બિલાડીની માફક ચૂપચાપ હલી થઈ; નેત્રનેતામાં ખારણાની આડ ઉઘાડી અને નાસવા લાગી. નાસિર તેની પાછળ પડ્યો, તેને પકડી.

“શયતાન! દૂર,” કરી ખયરે ચીસ પાડી. નાસિરે તેના બેલવાપર જરાએ ધ્યાન આપ્યું નહિ. તેને બે હાથવતી ઉચકી ફરીથી તે ચોરડામાં લઈ આવ્યો. ખયરુનિસાએ છૂટવાને ઘણાં ફાંફાં માર્યાં, પણ કંઈ વળ્યું નહિ. નાસિરે ચોરડામાં આવી ફરીથી ખારણાં બંધ કર્યાં અને આડ દીધી. અંતે હતાશ થઈ નમ્રવદને ખયરુનિસા દયાની લીખ માંગવા લાગી.

નાસિરખાં શાંત ચિત્તે ખારી આગળ ગયો, અને ખારણું ઉઘાડી નાંખ્યું, અને પાછો ખયરુનિસા પાસે આવી ઉભો રહ્યો.

કાણુ જાણે શાથી ખચરુનિસાના દિલમાં થઈ આવ્યું કે, આજ નક્કી મારું મોત છે. ભયથી અને ત્રાસથી તેણે ખુમ મારવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ જીભ તાળવે ચોંટી ગઈ; હૈયું અટકી ગયું, હોઠ ફૂડ્યા, પણ મોંમાંથી એક શબ્દ બહાર નીકળી શક્યો નહિ. તેનું બદન ભયથી થરથર કંપતું હતું. તેનો દેખાવ દયાજનક હતો. તેની અત્યારની સ્થિતિ જોઈ કોઈ પણ પાપાણુ દૃઢ્યના માણસનું દિલ પીગળી ગયું હોત, પણ સંગદિલ નાસિરપર તેની લેશ પણ અસર થઈ નહિ. તેણે ઝાડની માફક ખચરુનિસાને પકડી અને ધસડીને બારી આગળ આણી. ફાણુબર બહાર દૃષ્ટિ ફેંકી. મુડદાનો ઢગલો બહાર પડ્યો હતો. આણી તરફ બે તોપચી મરેલા પડ્યા હતા.

નીચે લૂટારાઓએ નાસિરને જોયો; જોતાંની વાર જાણે ભક્ષ હાથમાં આવ્યું હોય તેમ ખૂમ મારી. નિમિષભર આ વસ્તુના ટાળાપર નજર રોપી, નાસિર નીચેનો દેખાવ જોઈ રહ્યો. પછી કંઈક વિચાર મનમાં આવતાં તેણે ખચરુનિસાને ઉભી કરી કહ્યું,

“જૂઓ, જૂઓ બા બેગમ! નીચે જુઓ આ લોકો આપના લોહીને માટે તરસી રહ્યા છે. તમારું મોત અહીં છે. આ લોકો તમારી જાન લેશે, જીવતાં નહિ છોડે, સમજ્યાં કે?”

એટલું કહી તે ખચરુનિસાના ચેહેરા સામું જોઈ રહ્યો. ખચરુનિસાની આંખો અંધ હતી; માત્ર તેના શરીરનો કમ્પ કહેતો હતો કે, તેનામાં જીવ છે, ખાકી તેનામાં ચેતનાશક્તિ છે કે નહિ તે કહેવું અશક્ય હતું.

“જે, જે,” ફરીથી નાસિરખાંચે ખૂમ મારી.

હથિયારોના અવાજ સિવાય કિલ્લામાં બીજો અવાજ સંભળાતો નહિ.

ખચરુનિસાએ ધીમેથી આંખ ઉઘાડી નીચે નજર કરી, કેટલાકની નજર તેને તાકી રહી હતી. દરવાજા આગળ સંરક્ષકોનાં મુડદાનો ઢગલો પડ્યો હતો. પાસે કેટલાક લૂટારા પણ મુએલા પડ્યા હતા. દૂર ઝુપડાં બળતાં હતાં. આ સર્વ ખચરુનિસાની નજરે પડ્યું, પણ તેની સાથે તે બીજું પણ જોઈ શકી. તેણે જોયું કે, દૂરથી કોઈ સિપાઈઓની ટુકડીઓ આવે છે. જરા પાસે આવતાં તે પંખાની માફક પોહોળી થઈ કિલ્લાને ઘેરે એમ લાગે છે. તે બચચકિત આંખે જોઈ શકી કે આ સુલ્તાન કુલિખાંના સૈનિકો છે.

“સિપાઈઓ!” તેણે આવેશમાં ખૂમ મારી; “આહ! હજારત સુલ્તાન કુલિખાંના સિપાઈઓ આવી પહોંચ્યા.”

“વરંજુલનાં લશ્કરની આખી ટુકડી આવે તો પણ તું આજ બચવાની નથી. જે, તારા શા હાલ થાય છે તે?” એટલું કહી તે ઝટપટ બહાર નીકળ્યો, બારણાને કડી મારી અને એક માણસને સાથે લઈ પાછો ફર્યો. હળવેથી દરવાજા ઉઘાડી અંદર દાખલ થયો. ખચરુનિસા સમજી કે, કોઈ બીજું માણસ સાથે આવે છે. પણ તે આવનારને જોતાંની વાર છળી પડી. તેના મોંમાંથી,

“કાણુ ખુર્મ,” એટલા બોલ બહાર પડ્યા.

“હાં, ખુર્મ. કેમ પહેલાંનો જામનો ચાદ આવે છે કે?” આવનારે કહ્યું.

“કેમ બીબી! આ આદમીના ચેહેરાને પીછાનો છે કે?” નાસિર બોલ્યો,

ફાટી આંખે, ઘડકતી છાતીએ, ચિત્તભ્રમ થયેલાની માફક ખચરુનિસા તેના સાચું જોઈ રહી.

“કેમ જોલતી નથી?” આવનારે પૂછ્યું.

“શું જોલું?” જીવવાની આશાનો ચિરાગ જે આંખો આંખો ખચરુનિસાના દિલમાં બળતો હતો, તે આવનારને જોતાં ગુલ થયો. તે સમજી ગઈ હતી કે, હવે જીવવું ફેંકી દે, જીવવાથી કંઈ લાભ નથી. તેથી તે નિડર સ્વરે જોલી,

“શું જોલું?”

“એમ કેમ? જોલ, કબુલ કર કે, તું મારી ચોરત હતી કે નહિ?”

“હા, હતી. એક જમાનામાં હું તારી ચોરત હતી, પણ મને તારા પર સદાને માટે નફરત હતી.”

“એ નફરતનો ઇતેન્નમ હમણાં જ ખતાવું છું,” ખુર્મી કહ્યું.

“ઇતેન્નમથી હું ડરતી નથી,” ખચરુનિસા જોલી.

“કાફિરા! જોલ, દારા ક્યાં ગયો?” આવનારે પૂછ્યું.

“દારા ક્યાં ગયો, તે હું શું જાણું?” ખચરુનિસા જોલી.

“કેમ પાપિષ્ટા! મરતી વખત પણ સાચું જોલવાની નથી? હં: જોલ એને મારી નાંખ્યો, કે શું કર્યું?”

“હું શું કામ મારું?” ખચરુનિસા જોલી.

“શું કામ મારું?” આવનારે કહ્યું; “તારો સ્વાર્થ સધાતો હોય તો તું એવાં સો ખૂન કરતાં પાછી ફરે એમ નથી.”

“નહિ, મેં એને મારી નાંખ્યો નથી,” ખચરુનિસા જોલી.

“ત્યારે શું કર્યું તે જોલની?”

“એ મને અહીં વેચી ચાલ્યો ગયો. પછી શું થયું તે આખી દુનિયા જાણે છે.”

“ઓ ખેવફા! ફગાખાજ ચોરત! તું જ્યારે મને છોડી તારા ચારની સાથે નાસી આવી, ત્યારે તને ખબર નહિ હોય કે તારું મોત મારે હાથે છે. તું જેની સાથે ખ્યાર કરી નાસી આવી, તેની સાથે પણ વફાદારીથી રહી શકી નહિ! ધમકી આપી, પૈસાની લાલચ દેખાડી તેને હાંકી કાઢ્યો. ઓ ખદનત, ખદકાર ચોરત! ફિટકાર હજો તારા નામ પર, લ્યાનત હજો તારા માખાપ પર. હવે જો, હું તારા શા હાલ કરું છું તે. તું દારાને છોડી ખીજને ગળે પડી, અને આ દરિયા દિલ ઉમરાવની આખર પર પણ પાણી ફેરવ્યું. અહા! કમનત! દોનખમાં પણ તારે મઠે સ્થાન નથી. તારા રજરજ જેટલા દુકડા કરું તોપણ પાપ લાગે એમ નથી.”

“મોતથી હું ડરતી નથી,” ખચરુનિસા જોલી; “મોત કોને નથી? જે ઉત્પન્ન થયું છે તે આજ નહિ તો કાલે મરવાનું; જે ખિલ્યું તે ખરવાનું; જે ઉગ્યું તે આથમવાનું, એ દુનિયાનો નિયમ છે. આજ ચઢતી તો કાલ પડતી, એમાં શું છે?”

“શું તું મોતથી ડરતી નથી? જો, જો, મોત કેમ આવે છે તે જો. જો, લોહીના તરસ્યા વરસ્યા તારું લોહી કેમ પીએ છે તે જો.”

એટલું કહી તેણે ખચરુનિસાને ઉચકી બહાર ફેંકી. ખચરુનિસા નીચે પડી પણ સદ્ભાગ્યે એક જાણના શરીર પર પડી તેથી તેને ઝાઝી ઇલા થઈ નહિ, પણ

એક આદમી તેનાપર તલપ્યો, અને તેના વાળ પકડ્યા. બીજાએ તેના શરીરપર વહાર કર્યો. એટલામાં એક સૈનિકે ત્યાં આવી બેરથી ફટકો માર્યો, તે વહાર કરનારનો હાથ શરીરથી છૂટો પડી ગયો. ચારપાંચ જણ તેનાપર ધાયા, પણ તે બહાદુર સૈનિક નિરંતરથી લડવા લાગ્યો, તેણે પોતાની તરવારથી બે ત્રણ જણના માણુ લીધા, એટલામાં ત્યાં સિપાઇઓ આવી લાગ્યા.

“મારો, કાફો દૂર એ બદમાશોને,” સુલ્તાન કુલિખાંનો અવાજ સંભળાયો.

સિપાઈ લૂટારાઓને ઘેરી વળ્યા. તેઓ પણ જીવંત આવી લડવા લાગ્યા. ઝાઝી વાર આ લડાઈ ચાલી નહિ. લૂટારાઓની કલ થવા માંડી. જે બાકી રહ્યા તે પોતાના સાથીદારોને છોડી નાસવા લાગ્યા. બેતબેતામાં ત્યાં તેમાંનું કોઈ રહ્યું નહિ. માત્ર મુઠ્ઠાઓનો ઢગલો હતો. આણી તરફ યોગાનમાં પણ બહાદુર લૂટારાઓની કલ ચાલી હતી. સિપાઇઓ સાથે તેઓ જીવંતી પરવા વગર લડતા હતા, પણ તેમની સંખ્યા નાની હોવાથી થોડી વારમાં તેઓનો ધ્વંસ થયો હતો.

આ તરફ ઉપરની બાજુએ જેવી ખુર્ચી અચરુત્રિસાને બારીએથી ફેંકી કે, તરત નાસિરે નીચે નજર કરી એટલામાં એક લૂટારાએ તીર ફેંક્યું, ને ખુર્ચી તે તીરથી વીંધાઈ ગયો. નાસિરે બેચું કે એક સૈનિક અચરુત્રી વારેં દોડે છે. આ સૈનિક તે કોઈ નહિ, પણ આપણો ઇકામુદ્દૌલા હતો. તેણે અચરુત્રિસાને બારીથી પડતી બેઈ કે, તરત દોડ મૂકી ત્યાં આવ્યો, પણ તે આવ્યો ત્યાર પહેલાં જ અચરુત્રિસાને કારી જખમ લાગ્યો હતો.

જેવા લૂટારાઓ નાઠા કે, તરત ઇકામુદ્દૌલાએ પાસે પડેલી અચરુત્રિસા તરફ બેચું. તે તેના શરીરપરનો ધા બાંધવા લાગ્યો. અચરુત્રિસાએ તેને તેમ કરતાં અટકાવ્યો અને કહ્યું,

“હજરત ! મલમપટાની જરૂર નથી. કદિ આ ધાથી હું બચીશ, પણ મારા જીવમાં જે કારી ધા લાગ્યો છે તે મટવાનો નથી. મને ઉગારવાને માટે પ્રયત્ન કરવો મિથ્યા છે. હા, હા, ખ્યારે ઇકામુદ્દૌલા ! હું આપનો ખ્યાર સમજી શકી નહિ. મેં આપને ઘણું નુકસાન કર્યું છે. હું માફી માગું છું. યા ખુદા, રહમ ! રહમ !”

“બાનુ !” ઇકામુદ્દૌલા બોલ્યો, “ગમે તેમ હો, પણ આપે જ મારો કેદમાંથી છૂટકારો કર્યો હતો. આપે જ મારે માટે નાસી જવાનાં સાધનો તૈયાર રાખ્યાં હતાં, અને હું બચવા પામ્યો તે આપના પ્રતાપથી જ. બાનો બેગમ ! આપે કોઈ પણ ગુન્હો કર્યો નથી, અને કર્યો હોય તો તેની હું ખરા દિલથી માફી આપું છું. પાક પરવરદિગાર, રહિમ આપને માફી બક્ષે.”

અચરુત્રિસા તેના સામું ટગર ટગર બેઈ રહી. તેની આંખે તમ્મર આવવા લાગ્યા. તેને અંધારું જણાવા લાગ્યું. ઇકામે એક સિપાઇને તેને અંદર લઈ જવા હુકમ કર્યો, અને તે પણ તેની પાછળ અંદર દાખલ થયો.

જેવારે ઇકામુદ્દૌલાએ કિશ્તીને છોડી મૂકી, તે વખતે લૂટારામાંના કેટલાક બીજી કિશ્તીપર સ્વાર થઈ તેની પૃઠે પડ્યા હતા; પણ સદ્ભાગ્યે તેની સાથેના માણસોમાંના બેજણ નદીમાં ફરી પડ્યા હતા, જેઓ લૂટારાઓની હોડી ઉંધી વાળવામાં ક્રેતેહમંદ નીવડ્યા હતા, અને એટલામાં સામેથી સુલ્તાન કુલિખાંના સિપાઈ આવતા જણાયા હતા. ઇકામુદ્દૌલા આમ તે સ્ત્રીઓને અને દિલશાદને લઈ ખારણા આગળ આવ્યો.

પણ ખારણું બંધ હતું. મહા મહેનતે તેણે તે ખારણું તોડી નાંખ્યું, અને દિલશાદને અને તેની સાથેની સ્ત્રી તથા કુકીરને અંદર મોકલ્યાં, અને પોતે રક્ષણ કરતો બહાર ઉભો રહ્યો. બેચાર જણ તેની સામે થયા, તેમની તેણે ખબર લીધી. એટલામાં ઉપરથી ખચરુત્રિસાને પડતી નેઈ, તે તે તરફ વળ્યો, અને ત્યાર પછીની ખીના વાંચકોને અવગત છે.

ખચરુત્રિસા અસલ ઇરાનની વતની હતી. તેના લગ્ન ખુર્રમ સાથે થયાં હતાં, પણ તે ગરીબ અવસ્થામાં હતો, અને ખચરુત્રિસાનો તેનાપર ખ્યાર ન હતો. તે ખૂબસૂરત હતી, તેના અવાજમાં એક અપૂર્વ મીઠાશ હતી; અને વાતચીત અને હાવભાવ એવા હતા કે જોતજોતાંમાં સામા આદમીનું મન હરણુ કરી લેતી હતી. જે એક વાર તેને જોતા તે તેનામાં લુબ્ધ થઈ જતા હતા. તે દ્વારા નામના એક માણસ સાથે ત્યાંથી નાસી નીકળી, હિંદુસ્થાનમાં આવી, અને ફરતાં ફરતાં ખિદુર આવી. ખિદુરમાં તે એક ગાવાવાળીની નજરે પડી, અને તેણે તેને ખરીદી લીધી. ગાવામાં તે ઘણી કુશળ હોવાથી તે રાજદરબારમાં જતી થઈ, અને આખરે તે એક સરદારની સાથે લગ્નગાંઠમાં જોડાઈ. આ ઉમરાવનું મૃત્યુ થયું, અને તે ફરીથી વકિલ ઉલ સલ્તનતના કહેવાથી ઉમરાવ ઉલ નાસિરખાને પસંદ, પણ આમ કરવામાં તેનો હેતુ ભૂલો જ હતો. તેને એક નાના સ્વાતંત્ર રાજ્યની માલેકી બેગમ થવાની હોશ હતી. એટલામાં નાસિરના મરણની ખૂબ આવતાં તેને મલેક મુબારકને ત્યાં રાજખટપટી વજરે મોકલી હતી; પરંતુ તે વજરના કામ કરતાં પોતાના કામપર ઝાંખું ધ્યાન આપતી હતી. નાસિરના મરણની વાત જોઈ કઠી, અને ભોગજોગે નાસિરને તેનો પ્રથમનો ઘણી મળ્યો, તેણે ઉપર પ્રમાણે વેર વસુલ કર્યું.

પ્રકરણ ૧૯ મું

ચક્રમક જામી

“આપ ઘણા મોડા આવ્યા,” ઇનાયતખાંએ કહ્યું.

“મોડો ! શી રીતે મોડો ?” મલેક મુબારકે પૂછ્યું.

“લૂટારુઓને મારી નસાડવા વેળાસર આવી પોંહોંચ્યા નહિ,” સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું.

“હાં, સમજ્યો. ખચર, લૂટારુઓને નાસી ભગાડવાને માટે ભલે વેળાસર ન આવી પોંહોંચ્યો હોઈ, પણ મારા વેરની વસુલાત માટે તો વેળાસર આવી પોંહોંચ્યો છું ને ?”

જાણે લડવાનો પિત્તો ઉછળી આવ્યો હોય એવો દેખાવ ઇકામુદ્દીલાના ચહેરાએ ધારણ કર્યો. તે મંદ પગલે આગળ સર્યો, અને મલેક મુબારકની પાસે સામે આવ્યો ઉભો. મલેક મુબારકની મુદ્રામાં પણ વિકાર થયો. તેની આંખો-માંથી વેરની ચીણુગારીઓ ખરતી હતી. તેણે પોતાની તરવારપર એવી રીતે હાથ રાખ્યો હતો કે, સામા માણસોનાં મનમાં એમ થઈ આવતું હતું કે હમણાં આ બન્ને વચ્ચે ચક્રમક જામશે. ખીજ ગુપચુપ આ દેખાવ જોતા ઉભા રહ્યા,

સુલ્તાન કુલિખાંએ ઇનાયતખાંના કાનમાં કંઈ કહ્યું, અને પછી તેણે પોતાના હાથ નીચેના અમલદારને ઉદ્દેશી કહ્યું,

“નાદિર, દિવાલપર અને દરવાજાપર ચોડી પહેરો ગોઠવી દો. બાકીના સિપાઈઓને તેમને ઠેકાણે જવા કહો. અડધા માણસોને દરગાહમાં મોકલી આપો, અને સાથે આ ફકીરોને અને બીજાં માણસોને ત્યાં લઈ જાઓ. હું ધારું છું કે, ફકીર લોકો ત્યાં જ જવાનું પસંદ કરશે. ગમે તેમ પણ સવાર સૂધી કોઈ પણ બતની હરકત ન આવવી જોઈએ. તેમને સંભાળવાનું અને દરગાહના બંદોબસ્તનું કામ તને સોંપું છું. જો તેમાં જરા પણ ચૂક થઈ તો તેની જુસ્મેદારી તારે ભોગવવી પડશે, સમજ્યો? વારુ, બીજાં એ કે, આ અહીં બધી લાશો પડી છે, તેને બરાબર ઠેકાણે પાડવા હુસેનને કહે.”

અમલદાર સલામ કરી ત્યાંથી ચાલી ગયો. માણસોને પોતાના આકાનો હુકમ કહી સંભળાવ્યો. કેટલાકને તેણે દરગાહમાં મોકલ્યા; હુસેનને બોલાવી પટાંગણ સાફ કરવા કહી દીધું.

આણી તરફ ઇનાયતખાંએ પણ પોતાનાં માણસોને વરદી આપી. ઉપરનો દાલાન સાફ કરવામાં આવ્યો. ત્યાં બાજઠ મંડાઈ ગયા, અને સુરાહીજમ આવી પડ્યા. મલેક અબારક, સુલ્તાન કુલિખાં, ઇકામુદ્દૌલા, નાસિરખાં વગેરે આસા-યેશ લેતા શિરાજી ઉડાવવા લાગ્યા. આમ થોડી વાર વ્યતીત થયા પછી ભોજન લીધું. બાદમાં સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું,

“આપ સર્વ આરામ લો અને અમે પણ જરા કામથી ફારેગ થઈ આરામ કરીશું.”

સર્વ જણ ઉઠી પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

સુલ્તાન કુલિખાં, ઇકામુદ્દૌલા, અને ઇનાયતખાં વગેરે અંદરના ભાગમાં ગયા. અહીં તેઓની કંઈ મસલત થવાની હતી. થોડી વારમાં ત્યાં દિલશાદ આવી લાગી. ઇકામુદ્દૌલાની દૃષ્ટિ તેની પર ઠરી. મલેક અબારક પણ તેની સામું જોઈ રહ્યો, પણ તરત જ તેણે પોતાની દૃષ્ટિ ઇકામુદ્દૌલા તરફ વાળી. તે દૃષ્ટિમાં ઇર્ષ્યાની અંગારીઓ વર્ષતી હતી. મલેક અબારકે કહ્યું,

“હજરત! મારે એક ચરજ કરવાની છે. આપણે આપણા કામનો આરંભ કરીએ ત્યાર પહેલાં મારે બે રાખ્દ મારી બીબીને એકાંતમાં કહેવા છે.”

એટલું કહી તે દિલશાદ તરફ જોઈ રહ્યો. પ્રેમ, હવસ, ઇર્ષ્યા તેના ચહેરાપર પ્રતીત થવા લાગ્યાં.

“મને આપની સાથે એકાંતની જરૂર નથી. હું આપની બીબી હતી નહિ, અને હું પણ નહિ.”

મલેક અબારક હસ્યો, પણ તેના વિચિત્ર હાસ્યમાં ઠકાનો વ્યંગ અને એક પ્રકારની ધમકી સ્પષ્ટ જણાતી હતી, જે દિલશાદના અંતઃકરણને વીંધી નાખતી હતી.

“આપ મારી બીબી ન હતાં અને નથી?” મલેક અબારકે કહ્યું.

“ના, નહોતી, અને નથી,” દિલશાદે જવાબ વાળ્યો.

“ઠીક, આ પણ નવો તુકો. આ કોણે આપને કહ્યું?” મલેક અબારકે પૂછ્યું.

“હજરત ઇકામુદ્દૌલાએ,” દિલશાદ ધીમેથી બોલી. તીવ્ર ધિક્કાર અને ધૂણા વર્ષાવતી મલેક અબારકની દૃષ્ટિ ઇકામુદ્દૌલાપર થંભી.

“કાણુ, ઇકામુદૌલા?” ગુસ્સામાં મલેક શુબારક બોલ્યો.

“આ શયતાન, પાણુ, નીચ, હવસપરસ્ત, જે તને મારા શાદીને દિવસે બગાડી ગયો, તે! એના કહેવાપર વિશ્વાસ! વાહ! વાહ!” તેણે ધીમે અવાજે કહ્યું; “સાહેબો! મને ખાનગીમાં બેશબ્દ કહેવા છે. હું આપની રજા ચાહાઉં છું.” “આપ કેમ કાંઈ બોલતા નથી?” એટલું કહી મલેક શુબારક દિલશાદ તરફ વળ્યો. તેની પાસે જઈ તેનો હાથ પકડી કહ્યું,

“દિલશાદ! દિલશાદ! કોઈએ તારું મગજ ભ્રામી દીધું છે. તારી સાથે મારાં લગ્ન થયાં છે, એ વાતનો કોઈથી ઇન્કાર થાય એમ નથી. અહીં બેઠલા-માંથી પણ કેટલાક જણ આ વાત કબૂલ કરશે. જે હું તને લેવાને માટે અહીં કેટલાં માણસો લઈ આવ્યો છું. કદાચ તને સાથે આવવામાં લૂટારુઓનો બચ લાગતો હશે, પણ તેવા પ્રકારનો બચ રાખવા જેવું નથી. મારી સાથે હથિયારબંધ માણસોની ટુકડી છે. આપણે સહીસલામત વરંગુલ પહોંચી જઈશું.”

“હજરત! મને લૂટારુઓનો બચ નથી. હું તો આપનાથી ડરું છું.”

મલેક શુબારકે દાંત કચકચાવ્યા, હોઠ કરચ્યા.

“ગમે તેમ હો. આપ મારી બીબી છો, અને આપને મારી સાથે આવવું પડશે. તેની કોઈનાથી ના પડાય એમ નથી. હું તારે માટે આ જંગલમાં રખડોતો આવ્યો છું, તે નકામે આવ્યો નથી. હું છોડવાનો નથી. આજ આ મકાન છોડી જઈ ત્યાર પહેલાં આ શયતાનને પૂરેપૂરો બદલો આપીશ. તારા માર્ગ-માંથી તેને સદાને માટે દૂર કરીશ, એ કાંટાને ઉખાડી, ફેંકી દઈશ,”

આટલું કહી તે હજરત સુલ્તાન કુલિખાં તરફ વળ્યો. દિલશાદ દૂર સરી ગઈ.

“હજરત!” મલેક શુબારક બોલ્યો, “હું આપને આ બદકાર પાણુને કંઈ કરવા અર્જ કરું છું. તે પાણુ છે, તે પ્રપંચી છે, તે જસૂસ છે, તે ચોર છે, અને લૂટારુ છે. તે સસ્તનતનો શત્રુ છે. એને દેશદ્રોહી તરીકે કંઈ કરવાને માટે અર્જ કરું છું. તેણે વરંગુલમાં આવી, કીંમતી હસ્તાવેત્તે ચોર્યા હતા. તેણે આપને આપના આકા વિરુદ્ધ હથિયાર ઉઠાવવા પ્રેર્યા હતા. તેણે જ મને પોતાની જાળમાં ફાંસવા લલચાવ્યો હતો. આવા નીચ કુત્તાને જીવતો રહેવા દેવો, એ ગુન્હા કરવા સમાન છે. એને છોડી મૂકવો, એ દેશદ્રોહ કરવા બરાબર છે. હું આપને અર્જ કરું છું, કે એને કંઈ કરો, એને શૂળીએ ચઢાવો અને મને મારી હકદાર બીબી સ્વાધીન કરો.”

દિલશાદ પોતાના પિતાની પાસે જઈ ભરાઈ અને બોલી,

“વાલિદે મેહેરબાં! હું મરી જઈશ તે કબૂલ, પણ એની સાથે નહિ જઈ.”

સુલ્તાન કુલિખાંની મુદ્રામાં સ્ફૂર્તિ આવી. તેની આંખોમાં પૂર્વવત્ તેજ ચમકવા લાગ્યું. તેણે નિષ્કમ્પ સ્વરે કહ્યું,

“હજરત! આપનું કહેવું સાંભળ્યું. જે કરવાનું છે, તે હું કરીશ; પણ અત્યારે તો હું મારી દીકરીને તેની મરજી વિરુદ્ધ કોઈના હાથમાં સોંપવાનો નથી. ભલે-ને તેનો ખાવિંદ આવીને કહે તેથી શું થયું? હું જાણું છું કે, એક દીકરી તેના સ્વામીના ઘરમાં શોભે છે, એટલી તેના પિતાના ઘરમાં શોભતી નથી. ભલેને પછી તેનો ખાવિંદ ગરીબ હોય અને પિતા કોટચમીશ હોય, તોપણ સ્વામી તે

સ્વામી, તે તેના શિરનો તાજ છે; તેજ તેનું અકૃત્રિમ ભૂષણ છે. આપે દિલશાદ સાથે નેકાહ કર્યા છે તે વાત હું માનું છું, પણ અત્યારે તેનું મન સ્થિર નથી, તે એક વાત; અને બીજી વાત એ છે કે, તે રાજબૂશીથી આપની સાથે પરણી નથી. તેના લગ્ન કરવામાં નહોતો હેતુ હતો. તે કઠોર કર્તવ્યના અનુરોધે આપની સાથે લગ્નમાં જોડાઈ. તેના અંતરમાં આપનો વાસ નથી. તે આપને આહાતી ન હતી, એ વાતથી આપ અજ્ઞાત ન હતા. આપ સારી રીતે જાણતા હતા કે, દિલશાદનું દિલ આપના દિલની સાથે આલિંગી રાકતું નથી. તે જાણીબુઝીને તે આપની સાથે લગ્નગાંડમાં જોડાઈ, તે માત્ર એક વૃદ્ધ માણસની આશ્રુ બચાવવા ખાતર. જે શરતથી તે આપની સાથે લગ્નમાં જોડાઈ તે શરત પાળવામાં આવી નથી, એ વાત આપનાથી પણ નાકબૂલ થાય એમ નથી. ખચર એટલું છતાં હું કહું છું કે, જ્યારે હું વરંશુલ પાછો ફરીશ, તે વખતે મારી સાથે તે આવશે, અને જો આપ તેનું દિલ આપની તરફ વાળી શકશો, તો સારી વાત છે. હું આપના હક્કની ના કહેતો નથી. જો હજરત ઇકામુદ્દૌલાની વાત કહેતા હો, તો તે બાબતનું શું કરવું તે હું સારી રીતે જાણું છું. હજરત અમીર-ઉલ-ધના-યતખાં તેના ન્યાય કરશે. જો તે નિર્દોષ ઠરશે તો ઠીક છે. ગમે તેમ પણ આજ તેમણે ઘણી બહાદુરી બતાવી છે. દરગાહમાંના અનાથ માણસો અને સ્ત્રીઓની રક્ષા તેમને લીધે જ થઈ શકી છે. એમણે જો પોતાની ઇંદગી જોખમમાં નાંખી જનની પર્વા કર્યા વગર તે નિર્દોષ સ્ત્રીઓ અને પવિત્ર પુરુષોની જન બચાવી ન હોત, તો આજ તેઓ ખેડેશતને માર્ગે ગયા હોત, અને તે સાથે આ મારી લાડકી કન્યા, આપની સ્ત્રી પણ જીવંતશીન થઈ હોત. તે જીવતી છે તે એમની દિલેરીનું પરિણામ છે.”

ક્રોધની આગ પગથી માથા સુધી વ્યાપી. મલેક મુબારકનું મોં લાલચોળ થઈ ગયું. તેણે આવેશમાં કહ્યું,

“આ નીચને હાથે બચવા પામી, તેના કરતાં લૂટારોએ હાથે મરી ગઈ હોત તો વધારે ખેડેતર હતું. હજરતે આલમ! હું માત્ર એટલું જ માગું છું કે, આપને એની બાબત જે કરવું હોય તે જલ્દી કરી નાખો. તેણે ગૃમે તેવાં શૌર્યનાં કામ કર્યાં હોય, તેણે કિલ્લાના બચાવને માટે બલેને પોતાની શમશેર વાપરી હોય, દરગાહના રક્ષણને માટે બહાદુરીથી લડ્યો હોય, તેણે પવિત્ર ફકીરોની જન બચાવી હોય, કે તેણે નિરાધાર સ્ત્રીઓની આશ્રુ જળવી હોય; તેથી શું? તે જસૂસ છે, ચોર છે, લૂટાર છે, અને તે ઉપરાંત તે હવસપરસ્ત છે એની કોઈથી ના પડાય એમ નથી. મારી તરવાર પણ તેના શરીરને સ્પર્શ કરે તો દુષિત થાય. હું તેના શરીરને પણ સ્પર્શ કરવામાં પાપ સમજું છું. તેને માટે એક જ શિક્ષા છે, અને તે એ કે, કાં તો તેને શૂળીને માંચડે ચઢાવવો વા તેને કતલ કરાવવો, વા જીવંતો ગરદન મારવો. આપે તેની પૂંઠ પકડી, કારણ કે તે જસૂસ છે, એમ આપ જાણો છો. હું તેની પાછળ ધાયો, કારણ કે તેણે મારી સ્ત્રીની અસ્મત લૂંટવાને કોશિશ કીધી છે. આ બધું રજું, પણ તે સલ્તનતનો અને આલમપનાહનો પણ ગુન્હાગાર છે. તેના શિરને ઠોકરોથી ઉડાવો, તેની આંખોમાં શૂળી લગાવો, તેના—”

“બસ હજરત! આપની જખાનને જરા કાપુમાં રાખો, નહિ તો ખેલગામ ઘોડાની માફક ક્યાંની ક્યાં જતી રહેશે,” ઇનાયતખાંએ કહ્યું.

“હજરત મુબારક!” સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું, “મને મારું કર્તવ્ય શિખવવાની જરૂર નથી. હું તે બરાબર સમજું છું. ટુંકામાં એટલું જ કે, હું તેનો ન્યાય આ ઉમરાવના હાથમાં સોપું છું. જે તેઓ નિર્દોષ ઠરે અને છટી નય તો તેમાં મને કોઈ જાતનો વાંધો નથી. જે તેઓ ગુન્હાગાર સાબીત થાય તો તેની સજા તેઓ ભોગવશે. આપનું તેણે જે કંઈ અપમાન કર્યું હોય, આપની આજુપર ઇલ્જમ લગાવ્યું હોય, તો તેનો બદલો આપ પછીથી ફાવે તેમ લેજો. તેની દિલેરી આજ બધાને રોશન છે. તે એક સમ્યા સિપહસાલાર છે, અને તેની સાથે આવવામાં દિલશાદની પવિત્રતાને કોઈ પણ જાતનું કલંક લાગતું નથી.”

મલેક મુબારકે કહું હાસ્ય કર્યું અને સ્ફુરિત અંધરે કહ્યું,

“આ બદહવસની સાથે આવનાર સતી હોય તો, તેને પણ અવશ્ય કલંક લાગે.”

“હજરત!” ઇનાયતખાંએ કહ્યું, “આપ દિવાના થયા છે કે શું, તે ખુદા જાણે. આજ આપ આમ લવો છે, તે ઠીક નથી. હજરત ઇકામુદ્દૌલાએ આજ કેટલાકની લૂટાઈ જતી અસ્મદ બચાવી છે. તેઓ એક મશહૂર ઉમરાવ છે. તેઓ નિષ્કલંકિત છે, તે હું સારી રીતે જાણું છું. તેઓ નેકચલન અને સાફ દિલના માણસ છે. તેઓની અલ્પ સૂધીની કારકિર્દી નિર્મળ છે, એ સારી આલમ જાણે છે.”

“લિલ્લાહ!” મલેક મુબારક બોલ્યો, “આપ સર્વે જાણે મારી વિશ્વ એકસંપ કર્યો હોય એમ લાગે છે. ખરેખર તે ગમે તેમ હો, પરંતુ હું મારા નિશ્ચયથી જરા પણ ડગવાનો નથી. હું આજ આને મૃત્યુશરણ પોહોંચાડવાનો, અને મારી સ્ત્રીને મારે ત્યાં લઈ જવાનો નિશ્ચય કરી આવ્યો છું. એ નિશ્ચયની આડે કોઈ આવી શકશે નહિ. પછી તે બલે શાહ હો તો શું? સારી દુનિયાની સલ્તનતનો સ્વામી હો તો શું? હું આજ મારો ફતનિશ્ચય પાર પાડીશ. મારી હકદાર સ્ત્રીને લઈ આ કિલ્લામાંથી ખસીશ.”

“હજરત મુબારક!” ઇકામુદ્દૌલા ગંભીર સ્વરે બોલ્યો, “મેં અત્યાર સૂધી આપ જે બોલ્યા તે શાંતપણે સાંભળ્યા કર્યું છે. આજે મને જેમ આવે તેમ વિશેષણો આપ્યાં છે. આ ઉમરાવોની સમક્ષ મારી આજુપર ઇલ્જમ લગાવ્યો છે, તે સર્વનો હિસાબ અત્યાર ચૂકવી આપવો પડશે. મેં અત્યાર સૂધી આ સર્વ મુંગે મોંએ સાંભળ્યા કર્યું છે, પણ માણસની શાંતિની પણ સીમા હોય છે. જ્યારે હું આપના રૈનક મહેલમાં આવ્યો અને શાહજહાદી સાહિબાને લઈ ગયો, ત્યારે હું સારી રીતે જાણતો હતો કે, તેઓ આપનાં વિવાહિત પત્ની નથી. હું તેમના સંરક્ષણ માટે આવ્યો હતો, અને ઈશ્વરનો આભાર માનું છું કે મારું આવવું વેળાસરનું હતું.”

“વેળાસર આવી પોહોંચ્યા! શાને માટે? શાથી બચાવવાને માટે?” જેસથી ઘાંટો પાડી મલેક મુબારક બોલ્યો.

“શર્મથી, પશેમાનીથી, ખેઆજુથી અને ખેઇજાતથી.”

મલેક મુબારક વિકરાળ વાઘની પેઠે ધુરક્યો, તેણે પોતાનો હાથ તરવારપરે મૂક્યો.

ઇકામુદ્દૌલા પણ તેની સાથે દ્વંદ્વમાં ઉતરવા તૈયાર જ હતો. તેણે મલેક મુબારકના ગુસ્સાની પર્વા કર્યા વગર સ્થિરતાથી કહ્યું,

“હજરત! આજ આનો છેવટનો નિકાલ આવવો જોઈએ છીએ. એક જ વસ્તુના બે અભિલાષીઓ વચ્ચે મેળ કદિ થયો નથી, અને થાય, એ સંભવે એમ નથી. જ્યાં સૂધી મારા શરીરમાં પ્રાણ છે, ત્યાં સૂધી મુબારકને માટે અહીં સ્થાન નથી. વા જ્યાં સૂધી હું હયાત છું, ત્યાં સૂધી દુનિયામાં તેને માટે જગા નથી. મુબારકનું કહેવું છે કે, શાહજહાદી સાહિબા એ તેમની પરણેલી સ્ત્રી છે, જ્યારે હું કસમ ખાઈ કહું છું કે, શાહજહાદી સાહિબાની શાદિ થઈ જ નથી. એ વાત ખોટી છે, અને એનો ભેદ ઉઠે છે. શાહજહાદી સાહિબા પોતાની દિલ ફરોશી કરવા કુલ મુખત્યાર છે. તેઓ હજી સૂધી કુંવારાં છે. હું કબુલ કરું છું કે, હું શાહજહાદી સાહિબાને પવિત્ર પ્રેમની દૃષ્ટિથી જોઉં છું. એ પવિત્ર પ્રેમની ખાતર મારા પ્રાણ સુધ્ધાં સમર્પવા તૈયાર છું. તેનાં પવિત્ર નામને કલંક લગાડનારની છાતીનું લોહી પીવા આ તરવાર તૈયાર છે. હજરત! હું આપને વિનવું છું કે, અમારા ખત્રોના ઝઘડાનો આજે જ નિકાલ આવે તો ઠીક. હું દ્વંદ્વમાં ઉતરવા પ્રસ્તુત છું.”

“સાંભળો, સાંભળો; આ બદહવસ સ્પષ્ટ કહે છે કે, તે મારી સ્ત્રીને ચહાય છે,” મલેક મુબારકે કહ્યું.

“હું કહું છું કે, શાહજહાદી સાહિબા આપનાં સ્ત્રી નથી, અને હું તેમને જીગર જનનથી ચહાઉં છું,” ઇકામુદ્દૌલાએ જવાબ વાળ્યો.

“પણ શાહજહાદી સાહિબા આપને ચહાય છે કે?” હજરત કુલિખાંએ પૂછ્યું. ઇકામુદ્દૌલાએ જવાબમાં દિલશાદખાનમના સામું જોયું. દિલશાદના ગાલપર ગુલાબી ઢાંચા ફરી નીકળી. વર્ધાવિઘ્નોત ચંપકકલિકા સમાન મુખપર અવશ્ય સૌંદર્ય રેખા ખેલવા લાગી. તે જલ્દી થઈ, તેના શરીરના અવયવના ડોલનમાં કંઈ અપૂર્વ માધુરી જણાઈ. તેના પિતાની દૃષ્ટિ તેનાપર પળવાર ઠરી.

“ખેટા! તું આ માણસને ચહાય છે?” સુલ્તાન કુલિખાંએ પૂછ્યું.

જેમ પુષ્પની કળી સેહેજ નીચી વળી જાય તેમ અવનત ચહેરે દિલશાદે જવાબ આપ્યો,

“હા, હું તેમને ચહાઉં છું. હું તેમને તનમન અર્પણ કરી ચૂકી છું.”

સુલ્તાન કુલિખાંએ એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નાંખ્યો અને કહ્યું,

“ત્યારે તું એમને ચહાય છે તેથી તું એમની સાથે ચાલી ગઈ કે?”

“ના,” દૃઢતાથી દિલશાદે જવાબ આપ્યો.

“ત્યારે?” સુલ્તાન કુલિખાંએ પૂછ્યું.

“જ્યારે હું શાહજહાદી સાહિબાને રૌનક મહેલમાંથી ઉપાડી લાવ્યો,” ઇકામુદ્દૌલાએ જવાબ આપ્યો, “ત્યારે તેઓ મૂર્છામાં હતાં. જ્યારે હું રૌનક મહેલમાં ગયો, ત્યારે આ નીચ, શાહજહાદી સાહિબાપર પોતાનું બળ અજમાવવા તૈયાર થયો હતો. શાહજહાદી સાહિબાની ચીસ સાંભળી હું અંદર ગયો. અમારે ખત્રોને દ્વંદ્વ યુદ્ધ થયું. મેં મુબારકને પરાસ્ત કર્યો, અને શાહજહાદી સાહિબાને છોડાવી

આહ્યો. તે સમયે તેઓ શુદ્ધિમાં ન હતાં; પરંતુ ન્યારે તેઓ શુદ્ધિમાં આવ્યાં ત્યારે તેઓ કદાચ આપની પાસે પાછાં ફર્યા હોત પરંતુ માત્ર એક કારણને લીધે તેઓ પાછાં ફર્યા નહિ, અને તે કારણ એ હતું કે, તેઓ એમ ધારતાં હતાં કે મારી પાસે એક પત્ર છે, કે જે પત્ર આપને લાખો મહોરની મૂલ્યનો છે. એ પત્ર મેળવવાની ખ્વાયશથી મારી સાથે આવ્યાં, નહિ કે તેઓ મને આહ્વાતાં હતાં તેથી. સંધિ મળતાં એ પત્ર પ્રાપ્ત કરવો એજ હેતુ તેમને મારી સાથે આવવાનું કારણ હતું.”

“તો શું તે પત્ર તેને મળ્યો?” સુલ્તાન કુલિખાંએ પૂછ્યું.

“ના,” ઇકામુદ્દીલાએ જવાબ વાળ્યો.

“તો શું તે પત્ર આપની પાસે છે?”

“હા, હા. તે મારો હતો, અને મારી પાસે છે.”

સુલ્તાન કુલિખાંની આંખ મલેક સુબારકની આંખને શોધવા લાગી. ખત્રેની આંખ તરવારની અણીની માફક એકમેકની સાથે અથડાઈ યુદ્ધ કરવા લાગી.

“હજરત!” મલેક સુબારકે કહ્યું, “આ જસૂસની હંદગી વધારે લંબાવવામાં સાર નથી. આપ જલ્દીથી તેને શિક્ષા ફરમાવો કે, બધી વાતનો છેડો આવી જાય. આમ ચોળીને વાતને ચીકણી કરવામાં ફાયદો શો છે? વખત જાય છે, અને આમ વખત વિતાડવામાં લાભ શો? તે જસૂસ છે, તે ચોર છે, તે દગાબાજ છે, અને એની શિક્ષા ભોગવવા ઘો. એવા આદમીને જીવતા છોડવામાં તમને લાભ નથી, રાજ્યને લાભ નથી, અને કોઈને પણ લાભ નથી. તેને મરવા ઘો; પણ તે કાગળ તમારી કે મારી પાસે આવશે જ.”

સુલ્તાન કુલિખાંએ જવાબ આપ્યો નહિ. સર્વ જણ જાણે કંઈ વિચારમાં હોય, અને શું કરવું તેની સમજણ ન પડતી હોય તેમ શાંત રહ્યા. ત્યાં એવી શાંતિ વ્યાપી કે, એકમેકના હૃદયનો ધબકારો સાંભળવા લાગ્યા. આખરે સુલ્તાન કુલિખાંએ પોતાના મનના વિચારને ખંખેરી નાંખ્યા, અને જાણે નિદ્રામાંથી જાગૃત થયા હોય તેમ એકાએક કહ્યું,

“ખ્યારે! હજરત ઈનાયતખાં?”

“હા, હજરત! કંઈ આજ્ઞા?” ઈનાયતખાંએ પૂછ્યું.

“આ માણસનો ઇન્સાફ કરવાનું કામ હું આપના હાથમાં સોપું છું,” સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું.

“જેવી આજ્ઞા.” ઈનાયતખાંએ જવાબ વાળ્યો. ઇકામુદ્દીલાની તપાસ શરૂ થઈ.

મકરણ ૨૦ મું

દોષિત ઠર્યો

ઇકામુદ્દીલાની તપાસ શરૂ થઈ. ઇકામુદ્દીલાને સુલ્તાન કુલિખાં અને દિલ્-શાહના સામે હાલેલો જોઈ, મલેક સુબારક મૂંઝામાં હસવા લાગ્યો. દિલ્શાહ પોતાના પિતાની આડમાં બેઠી હતી. તેની કરુણ દૃષ્ટિ ઇકામુદ્દીલા તરફ વળી હતી. અહા! એ દૃષ્ટિમાં અત્યારે કેટલા ભાવ જણાતા હતા. તેના માનસપટ પર ઇકામુદ્દીલાની છબી અંકાઈ ગઈ હતી. ઇકામુદ્દીલાને આજ તે અપૂર્વ શોભાથી સજ્જતમાન જોવા લાગી. આજ એર તેનો સમસ્ત દેખાવ તેના મન-

કાનનમાં અપૂર્વ ભાવ કુસુમ વિકસાવતો હતો. તેનું હૃદય પ્રેમથી થડકી ઉઠતું હતું. કોણ જાણે આજ તેના મનમાં શરદ્ નદીના પ્રવાહ પેઠે પ્રેમનો પ્રવાહ પ્રબળ અને પ્રમત્ત વેગથી વહેતો હતો; તે બંધનરૂપી કાંકાના કકડા કરતો ફેલાતો ધાવતો હતો. મનમથ તેના મોહન સ્પર્શથી શરીરમાં અપૂર્વ તનમનાટ જાગૃત કરતો હતો. આજ પૂર્વે તેણે આવા ભાવ કદિ અનુભવ્યા ન હતા. અહા ! આજ કંઈ નવીન અપૂર્વતા તે તેનામાં જોતી હતી. તેનો આત્મા તેના આત્માને જઈ જોઈ જોઈ આલિંગતો હતો. તે અપૂર્વ મધુર માદકતા અનુભવતી હતી. તે મનમાં, બહાર અને આસપાસ ઇકામુદૌલાની મૂર્તિ દેખતી હતી.

ઇકામુદૌલા અસ્તવ્યસ્ત કપડામાં ઉઘાડે માથે સ્થિર દૃષ્ટિથી ઇનાયતખાંની તરફ જોઈ રહ્યો હતો. તેનો શાંત વીરોચિત દેખાવ જોનારના મનમાં માનની લાગણી જાગૃત કરતો હતો. તેની લઠણમાં અને દેખાવમાં એક પ્રકારની એવી ભવ્યતા ભાસતી હતી કે જેને અપમાન, ભર્ત્સના સ્પર્શ કરતાં ન હતાં. તે શાંત ચિત્તથી, નિડરતાથી ઉભો હતો. વધસ્તંભપર જવાની તૈયારી વખતે પણ તેના દિલમાં જરા પણ ચિંતા થશે નહિ તેમ તે દેખાતો હતો.

“હજરત ! આપનું ઇસ્મ મુબારક !” ઇનાયતખાંએ પૂછ્યું.

“આ કમતરીનને ઇકામુદૌલા કહે છે,” તેણે જવાબ આપ્યો.

“વ્યવસાય !” ઇનાયતખાંએ પૂછ્યું.

“વ્યવસાય ! સિપહસાલારી, શાહની સેવા, ખીલે શો ?”

“આપને વરંગુલમાં આવવાનું પ્રયોજન ?”

“પ્રયોજન ! સલ્તનતના કામે અહીં આવ્યો હતો. વકીલ ઉલ-સલ્તનતના ફરમાનથી કંઈ રાજકીય કામકાજને માટે આવવું થયું હતું.”

“જસૂસી કરવા ?” ઇનાયતખાંએ પૂછ્યું.

“હા, ના. હું મારા આકાનો હુકમ બજાવવા આવ્યો હતો.”

“કોની સાથે આપને કામ હતું ?”

“ખેહનદ-ઉલ-મુલક હજરત સુલ્તાન કુલિખાં સાથે ?”

“આ શું ખરી વાત છે ?” ઇનાયતખાંએ સુલ્તાન કુલિખાં તરફ દૃષ્ટિ ફેરવી કહ્યું સુલ્તાન કુલિખાંએ ઠોકું ઘુણાવ્યું અને કહ્યું,

“એ સાચી વાત છે. હજરતનું અહીં આવાગમન કંઈ શાહી ફરમાનને લીધે હતું.”

“હજરત !” ઇનાયતખાંએ સુલ્તાન કુલિખાં તરફ જોઈ કહ્યું, “તો આપ આ સિપહસાલાર વિરુદ્ધ શું કહેવા માગો છો તે જણાવો.”

સુલ્તાન કુલિખાંએ પોતાને જણાવવાનું હતું તે જણાવ્યું.

“આપને આ તોહોમતની વિરુદ્ધ આપના બચાવમાં કંઈ કહેવું છે ?” ઇનાયતખાંએ ઇકામુદૌલા પ્રતિ દૃષ્ટિ ફેરવી પૂછ્યું.

“કંઈ જ નહિ,” ઇકામુદૌલાએ લાગણીરહિત સ્વરે સ્પષ્ટ જવાબ આપ્યો; “આ તોહોમતમાંથી જેણે મારો છટકારો કર્યો હોત; શાહનદી સાહિબાની શાદી થઈ નથી, એમ પૂરવાર કર્યું હોત, જેના એક ખેલથી આ સર્વ તોફાન સરી ગયું હોત, તે માણસ અત્યારે હયાત નથી. હું નિર્દોષ છું, એટલું જ મારું કથન છે, અને એ કથન એ જ મારો પૂરાવો.”

મલેક ખુબારકના ચેહેરાપર વિનય અને આનંદની ચમક છાઈ. તેની આંખો થનથન નાચવા લાગી.

“સાહબે આલમ !” મલેક ખુબારકે કહ્યું, “આપ જોઈ શકશો કે, આ ક્યદી બચાવનો પૂરાવો રજૂ કરવા અસમર્થ છે. નાહક વખત વિતાડવામાં શો સાર છે? સિપાઇઓને બોલાવો, અને તેને તેઓને સ્વાધીન કરી દો. ખૂનની સજા સિવાય બીજો માર્ગ એને માટે નથી.”

ઇનાયતખાંએ આ બકવાદ તરફ લેશ પણ ધ્યાન આપ્યા વગર સુલ્તાન કુલિખાં તરફ જોયું અને કહ્યું,

“હજરત ! આને શી સજા ફરમાવવી, એ આપના હાથમાં છે. તેને તેની પોતાની છંદગી પાછી સોંપવી કે નહિ એનો નિર્ણય આપ પોતે જ કરી શકશો. પણ ગરીબપરવર ! આપ સજા ફરમાવો ત્યાર પહેલાં એટલી વાત ધ્યાનમાં રાખવા હું આપને અરજ કરું છું કે, આ ઉમરાવ બહાદુર છે. તેણે આજ આ કિલ્લાના બચાવને માટે પોતાનો પ્રાણ ખરચવા પાછી પાની કરી નથી. તેણે આજે આપણાપર ઉપકાર કર્યો છે, અને કંઈક અંશે સલ્તનતની સેવા પણ કરી છે.”

“હજરત !” સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું, “આપ દિલેર છો એ વાત હું કબુલ કરું છું. દિલેરીનો હું આશક છું. ગુલુની કદર કેમ કરવી, એ હું સારી રીતે જાણું છું, પણ હજરતને હાથે એક એવો ગુન્હા થયો છે, કે જેને માટે સખ્ત શિક્ષા થવી આવશ્યક છે. તેઓએ કોઈ માણસની વિરુદ્ધમાં ખટપટ કરી હોત તો જૂદી વાત હતી. તેઓને હાથે બીજી ભતનો ગુન્હા થયો હોત તો હું રહમદિલીથી વિચાર કરત, પણ ખુદ સલ્તનતની સામે, આલમપરવર સુલ્તાનની વિરુદ્ધમાં બાગાતિ કરવાનો આરોપ છે, અને તે ઘણો જ ભયંકર છે. આપણે આપણા ન્યાયશીલ સુલ્તાનનું અને રાજ્યનું હિત પ્રથમ જોવું જોઈએ. દેશહિત આગળ આપણે આપણો પોતાનો સ્વાર્થ ખાતુએ રાખવો જોઈએ. દેશના કામ આગળ સ્વાર્થને લાત મારવી જોઈએ. હજરતે દેશની વિરુદ્ધ, દેશહિતની આડે આવે એવું કામ કર્યું છે, અને જો એવું કામ મારા પોતાના દીકરાએ કર્યું હોય તો તેને માટે પણ હું એક જ શિક્ષા ફરમાવું, અને તે ફાંસીની. બીજી એને માટે સજા નથી. સહુથી પ્રથમ આપણો સ્વદેશ, અને સ્વદેશનું હિત. તેની આગળ બીજી બધી વાત તો યઃકશ્ચિત છે, ખરું કે નહિ ?”

“ખરાબર છે. આપનું કહેવું યથાર્થ છે,” ઇનાયતખાંએ ડોકું ધુણાવી કહ્યું, “આપણે આખી છંદગી આ દેશના લાભ માટે ગાળી છે. આપણે આપણું જીવન સ્વદેશસેવાને માટે અર્પ્યું છે, અને સ્વદેશની સેવા એ જ આપણી છંદગીનું પરમ મત છે. એ પ્રતની સાધનામાં છેલ્લા શ્વાસ સૂધી રહેવું, એ આપણું કર્તવ્ય છે. દેશહિતના શત્રુને, દેશદ્રોહીને તેની શિક્ષા અવશ્ય ભોગવવી જ જોઈએ.”

“હજરત !” સુલ્તાન કુલિખાંએ ગંભીર અવાજે કહ્યું, “આપનો ઇન્સાફ થઈ ચૂક્યો છે. આપને આપના બચાવને માટે જે કંઈ કહેવું હોય, આપને આપના બચાવને માટે જે કંઈ પૂરાવો આણવો હોય, જે કંઈ સખ્ત રજૂ કરવી હોય તે કરવાની તક આપને આપવામાં આવી હતી. આપ આપનો બચાવ કરવા અસમર્થ નીવડ્યા છો. આપ ખાનદાન વંશના છો,

બુદ્ધિશાળી છો, અને વિદ્યાર્થી વંચિત નથી. આપના જેવી સ્થિતિના માણસોએ પોતાનું વર્તન યોગ્ય માર્ગે વાળવું જોઈએ. એક અજ્ઞાન માણસને હાથે આવો દોષ થયો હોત તો જૂદી વાત હતી, પરંતુ આપના જેવાને હાથે આવો ગંભીર ગુન્હો એ વધારે ગંભીર ઠરે છે. ખીજાઓ અજ્ઞાન, અને અણસમજણનું બાહાનું રજૂ કરે, પણ આપને તો ઈશ્વરે તેવું કંઈ કારણ આપ્યું નથી. આપના ઉપર ગુન્હો પૂરવાર થયો છે, અને તેને માટે એક જ શિક્ષા છે. આ ગંભીર ગુન્હાને માટે, રાજદ્રોહને માટે આપને મૃત્યુની શિક્ષા ફરમાવવામાં આવે છે. આ ક્રિસ્તાના પટાંગણમાં મૃત્યુની સજા અમલમાં મૂકવામાં આવશે.”

ઇકામુદ્દીલાએ શાંત ચિત્તે આ સર્વ સાંભળ્યું. તેની મુદ્રામાં લેથ પણ વિકાર થયો નહિ, પણ આ સજા સાંભળતાં દિલશાદનું દિલ ટૂટી ગયું. તે એકદમ ઉભી થઈ બોલી, “યા ખુદા! આ હું શું સાંભળું છું? શું આપ સર્વ આ હજરતને મોતની સજા ફરમાવો છો? તે કદિ બનશે નહિ. હું તેમને મરવા નહિ દઉં. અગર જો આપ એમને ફાંસીએ ચઢાવશો, તો હું પણ સાથે ફાંસીએ ચઢીશ. હું તેમને વળગી રહીશ. હું તેમને બાઝી પડીશ, અને સાથે જ બહેશતમાં જઈશ.”

ઇનાયતખાં ઉભો થયો. દિલશાદને ખભે હાથ મૂકી તેને સમજાવવાની કોશિશ કરવા લાગ્યો, પણ દિલશાદ મોટેથી બોલી ઉઠી,

“નહિ, નહિ, કદિ નહિ. હું અહીંથી દૂર ખસવાની નથી. હું મારા મન-મંદિરના પૂજારીને છોડીશ નહિ. આ છેલ્લી ઘડીએ આ મોતની અણીપર હું તેમને એકલા જવા દઈશ નહિ. આપ એકના માણુ લ્યો, તો તેની સાથે ખીજના પણ માણુ લ્યો. હું ના કહેતી નથી. હું સહગમન કરીશ.”

મલેક અબારક ઉઠી ઉભો થયો. ઇનાયતખાંની પાસે આવી તેણે કહ્યું,

“હજરત! આપ રહેવા દો. હું સમજાવી લઈશ.”

વિકરાળ અને ફાટિ ચેહેરે, ગુસ્સાથી દિલશાદ બોલી,

“નહિ, નહિ, હું આપની ખીખી નથી. હું આપની ખીખી થઈ તેના કરતાં મરણ પામું એ હજરત દરજ્જે બહેતર છે. આપના શરીરને સ્પર્શ કરવામાં પણ પાપ છે. હું માથાપર વીજળીનું પડવું સહન કરીશ, શૂળીપર ચઢીશ, આંખોમાં તીર ભોંકાશે તો તે મંજૂર કરીશ, ગળાપર સમશીરના ધા સહીશ, બળતી આગમાં ફેલીશ, યા તો ઇકામુદ્દીલા સાથે જીવતી કબ્રમાં દટાઈશ; પણ હું કદિ રૌનક મહેલનું મોં નહિ જોઉં. આવ, મોત! જલ્દી આવ, તું તારા ચંડા હાથથી આ કાળજની આગને ખુઝાવ. મને તારી શીતળ છાયામાં લઈ લે, કે આ દુનિયાનાં દુઃખનો પાર આવે.”

દિલશાદની બોલવાની છટા, તેના શબ્દોમાં રહેલી ધૂણા, અને તિરસ્કારની તીવ્રતમ લાગણી, મલેક અબારકના આત્મામાં શૂળો ભોક્વા લાગ્યાં. તેના મોંમાંથી શબ્દો નીકળ્યા નહિ. તે ધ્રુજતે શરીરે ને કોધિષ્ટ મુદ્રાએ દિલશાદના સામું જોઈ રહ્યો.

ક્ષણવાર પછી તે સેજ શુદ્ધિમાં આવ્યો અને બોલ્યો,

“ખાનુ! તે પાક પરવરદિગારનો આબાર માનો કે, હું આપના ખતા સામું જોતો નથી, અને ગઈ ગુન્હી વીસરી જઈ છું. એટલો હું ભલો છું, કે તમારા દોષને દરગુજર કરી, હું માફી આપવા તૈયાર થયો છું.”

“મને માફીની જરૂર નથી. મેં માફી માગવા જેવો ગુન્હો કર્યો નથી,” દિલશાદે જવાબ આપ્યો.

“આપે શો ગુન્હા કર્યો છે તે સારી આલમ નાણે છે,” મલેક મુબારકે કહ્યું.

“સારી આલમ નાણતી હો તો નાણવા ઘો. મેં કંઈ ગુન્હા કર્યો નથી. તે પાક પરવરદિગાર સારી રીતે નાણે છે. પરંતુ હજરત! આપના ગુન્હા, આપનું વર્તન, અને આપનો સ્વભાવ વરંગુલમાં રોશન છે. જો તેઓ ન નાણતા હોય તો હું સારી રીતે નાણું છું, અને આપની ઇચ્છા હોય તો અત્યારે જ નાણાવું,” દિલશાદે મરડાટમાં જવાબ વાળ્યો.

મલેક મુબારકે હોઠ કરચ્યો. તે કંઈ બોલ્યો નહિ, પણ કાણેક પછી સુસ્તાન કુલિખાં તરફ ફરી કહ્યું,

“મારે આ માણસ સાથે જરા ખાનગી વાતચીત કરવી છે, અને તે માટે હું આપની રજા માગું છું.”

સુસ્તાન કુલિખાંએ ડોકું ધુણાવ્યું. મલેક મુબારક ઇકામુદ્દીલાની પાસે સચોં અને તેને ફેસલાવતો હોય એમ કહેવા લાગ્યો,

“અય દિલેર સિપહસાદાર! આપની પાસે એક પત્ર છે, જે મારી પાસેથી ચોરાઈને આપની પાસે આવ્યો છે. આપ કહો છો, કે એ પત્ર આપનો છે, પરંતુ બે ઘડી પછી એ પત્ર આપને જરા પણ કામે લાગવાનો નથી. જો એ પત્ર આપ મને સ્વાધીન કરો તો હું આપની જાહેગી બચાવી લઉં, અને કહો તો આપને આ બંધનમાંથી મુક્ત કરું. આ કાગળ મારા હાથમાં મૂકો, અને આપ છટા થયા એમ સમજો. હજરત! કહો, આપને શું પસંદ છે? નાહક જન ગુમાવવી એ, કે સ્વતંત્ર થઈ આ દુનિયામાં અચરા આરામ, માન ઇકામથી દિવસ ગુજરવા એ?”

ઇકામુદ્દીલાએ મલેક મુબારક તરફ નજર કરી. તે નજરમાંથી કોધના શર છટાં હતાં. તેને મારું, તેનો જન લઉં એમ તેને થતું હતું, પણ તે કરવાનો અત્યારે સમય ન હતો. આણી તરફ દિલશાદ તેની પાસે ઉભી હતી. તેનો ચહેરો ફિક્કો પડી ગયો હતો. તેની મુદ્રાપર દુઃખ અને ચિન્તાની ઝાંખ છવાઈ હતી. તે પોતાના મનમાં વિચાર કરતી હતી. શા વિચાર કરતી હતી? ઘડી બે ઘડીમાં સિપાઈઓ આવી જોર જુલમથી ઇકામુદ્દીલાને લઈ જશે, ને તેના પ્રાણનું બળિદાન આપશે. તેણે તેની કલ્પનામાં સિપાઈઓને આવતા જોયા. તેઓ બળજોરીથી તેના હાથમાંથી ઇકામુદ્દીલાને લઈ ગયા. તેઓએ એક તરવારના ઝટકાથી તેનું માથું અલગ કરી નાંખ્યું. તેનું શરીર લોહીની છાજથી છવાઈ ગયું. આ વિચાર આવતાં તે એકદમ થીસ પાડી, ઇકામુદ્દીલાને ગળે વિજળીના વેગથી વળગી પડી.

“ના, ના હું તમને નહિ મરવા દઉં,” તે બોલી ઉઠી.

સુસ્તાન કુલિખાં તે વૃદ્ધ ઉમરાવ, જેનું સારું જીવન પોતાના સ્વામીની સેવામાં વ્યતીત થયું હતું; પોતાના માલિકની ઇચ્છા, એ જ જેને મન આજ્ઞા હતી; દેશની સેવા એ જ જેની જીવંતીનું વ્રત હતું; તે ત્યાં આવી ઉભો.

દિલશાદના એક રાખડપર ઇકામુદ્દીલાએ તે પત્ર મલેક મુબારકના હાથમાં મૂકી દીધો હોત; કારણ કે, તે દુષ્ટ મહત્વાકાંક્ષી માણસ દિલશાદને પણ જોડી દેવા તૈયાર હતો. પણ જો તે પત્ર તેના હાથમાં જાત તો તેનું શું પરિણામ આવત? સુસ્તાન કુલિખાંનું શું યાત? એ ખરી વાત હતી કે, સુસ્તાન કુલિખાંનો તેની પુત્રીપર અતુલ સ્નેહ હતો, પરંતુ તે પોતાના કર્તવ્યને, પોતાની દેશદાઝને કતવ્યની આડે આવવા દેતો નહિ. તેણે પોતે જ કહ્યું હતું કે, “દેશ પહેલો અને

પછી બીજું બધું.” આ કારણને લીધે જ તેણે ઇકામુદ્દૌલા, જેના પર પોતાની પુત્રી નંનિસાર કરતી હતી, જેના વગર તેને હંદગી શુષ્ક અને ખારી લાગતી હતી, તે ઇકામુદ્દૌલાને તેણે કડક સજા ફરમાવી હતી; અને પોતાની અંતરવ્યથાને દાબી દઈ દીકરીને દુઃખના ખાડામાં હડસેલતો હતો. સુલ્તાન કુલિખાંની માન્યતા હતી કે, એણે જ તે કીંમતી કાગળો ચોર્યા હતા, તે નસૂસ છે, તે દુશ્મનનો માણસ છે, અને તે દેશના હિતની આડે આવે છે, માટે એને સજા કરવી એ મુનાસિબ છે.

દિલશાદ એક ટરો પોતાના ભાવી પ્રિયતમના સામું જોઈ રહી હતી. તેના શ્વાસોશ્વાસમાં ઇકામનો દમ ધુંટાતો હતો; તેની રંગરંગમાં તે રક્ત બની વહેતો હતો; તેના રોમેરોમમાં તેના નામના સૂર ઉડતા હતા. તેણે પહેલાં કદિ આવી લાગણી અનુભવી ન હતી. જેમ કોઈ નદીના પ્રવાહમાં સ્વેચ્છા વિરુદ્ધ તણુયો ભય તેમ તેનો આત્મા તણુયો જતો હતો. તેને લાગતું હતું કે, ગમે તેમ થાય તો પણ ઇકામુદ્દૌલાને બચાવવો જોઈએ. અહા! તે તેને ચઢાતી ન હતી એવા પણ દિવસો હતા; તે તેને ધિક્કારતી હતી એવો પણ વખત હતો, અને પત્ર મળતાંની વાર તેની પાસેથી ચાલી જઈશ, એવા વિચારો પણ તેને આવતા હતા. પણ એ સર્વ ક્યાં જતું રહ્યું? પોતે જ દિલ ગુમાવી ખેડી. તેના પોતાના પર તેની મોહન શક્તિની અસર પૂરેપૂરી જામી ગઈ. ભયની વખતે તે તેને જ આશરે ગઈ હતી, અને તેના ભૂજબળથી તેણે તે ભયનો પ્રતિહાર કર્યો હતો. અને અત્યારે? અત્યારે તેણે પોતાના દિલ પરનો કાબુ ખોઈ દીધો હતો. ઇકામનાં શૌર્યે, ઇકામનાં ઔદાર્યે, ઇકામનાં સાહસે તેનાં દીલમાં અગ્નિ પેદા કર્યો હતો. એક પ્રેમના સખ્ત અંઝાપાત આગળ તેના બીજા વિચારરૂપી શુષ્ક પાંદડાં ખરી ગયાં હતાં. તેને આ વેળાએ ન હતી વરંચુલની પરવા, કે ન હતી તેને પિતાના સંરક્ષણની પરવા. તે માત્ર ઇકામને જ ઝાંખતી હતી, તેનો આત્મા ઇકામમય બની ગયો હતો. તે હળવેથી ઇકામુદ્દૌલા પાસે ગઈ, અને તેની સોડમાં ઉભી રહી. તેણે તેના સામું જોયું, અને તે તેના અંતરના ભાવ કળી ગયા.

“હજરત!” મલેક મુબારકે કહ્યું, “હજી પણ વિચાર કરો, જુઓ, આપના એ પત્રના આપવાથી આપના પર રહમના વાદળમાંથી વર્ષાદ વરસશે. આપ છૂટી જશો. આપ ઇશક અને મુહમ્મતના દમ ભરશો, અને આપ ચઢાઓ છો તેને પણ મેળવી શકશો. હજરત! શિર સલામત પધડી ખોતેરી, સમજ્યા? આપને શું આપની હંદગી ખ્યારી નથી? ખોલો, આપ મોતને પસંદ કરો છો, યા હંદગીને ચઢાઓ છો? બેમાંથી આપને વધારે ખ્યારું શું છે?”

કાણ જાણે, મલેક મુબારકના દિલમાં એકાએક આ શું થઈ આવ્યું? તે મરતાં સુધી દિલશાદને છોડવા ચઢાતો ન હતો, પણ એક પત્રના બદલામાં તે તેને છોડવા રાજી છે, એમ એક ઇશારામાં જણાવી દીધું. અહા! સલ્તનતની, હાકમીની હવસ કેવી ખૂરી ચીજ છે!

“હજરત! શોચો,” મલેક મુબારકે ફરીથી કહ્યું; “વિચાર કરવાનો વખત નથી. ‘હા’ કે ‘ના’ જલ્દી કહો. હંદગી યા મોત, શું પસંદ છે?”

“મોત,” ઇકામુદ્દૌલાએ તેની તરફ જોઈ જવાબ આપ્યો. તે દાલનામાં કોઈ ખોલ્યુંકર્યું નહિ. દિલશાદ એક ટરો ઇકામુદ્દૌલાના સામું જોઈ રહી. તેણે પોતાના

અંગરખામાં હાથ નાંખ્યો, અને કંઈક તેમાંથી કાઢ્યું અને ઝટ લઇને તેના ચીરે-ચીરા કર્યા.

“હજરત મુબારક!” ઇકામુદ્દૌલાએ કહ્યું, “આપે ઠગાઈ કરીને એક સાદા પત્ર પર દસ્તખત કરાવી લીધા હતા. આપે આપનો સ્વાર્થ સાધવા માટે નીચ યુક્તિ વાપરી, દગાબાજીથી સુલ્તાન કુલિખાની સહી કરાવી લીધી હતી; પણ તે પત્ર હવે આપના હાથમાં ફરીથી આવવાનો નથી. મેં સુલ્તાન કુલિખાને હમૈશને માટે તમારા પાપી પંજામાંથી મુક્ત કર્યા છે. તેઓ હવે તમારી ધમકીથી ખીએ એમ નથી. આ પત્ર આ અગ્નિને સ્વાધીન કરું છું.”

મલેક મુબારક તે સગડી તરફ દોડ્યો, પણ ઇકામુદ્દૌલાની તરવાર તેના કોષમાંથી મુક્ત થઈ, મલેક મુબારકની છાતીને આલિંગવા દોડી. આ જોતાં જ તે ખેચાર ડગલાં પાછો કર્યો.

ગભરાટ, શોક અને હતારા થઈ નિરાશાના પૂતળાની માફક મલેક મુબારક ઉભો રહ્યો. તેનો ચેહેરો સફેદ પૂણી જેવો થઈ ગયો, પણ એક ક્ષણમાં તેના ગુસ્સાએ તેની ખીજ લાગણીને હાંકી કાઢી. તે સુલ્તાન કુલિખાને ઉદ્દેશી કહેવા લાગ્યો,

“આપે આ બદ્દિસયર આદમીને ખૂનની સજા ફરમાવી છે. આ નસૂસને શૂળીએ ચઢાવવા કહ્યું છે, તો જલ્દીથી એને જલ્દાઈને સ્વાધીન કરો. એ ખરી વાત છે કે, આપના એ પત્રને બાળી નાંખી, આપને મારા પંજામાંથી છોડવ્યા છે. પરંતુ તેમ કરવામાં તેણે આપની મહેરબાની મેળવવા આપને લાંચ આપવા યત્ન કર્યો છે. તે નસૂસ છે, નીચ છે, અને તેણે કિંમતી દસ્તાવેજો ચોર્યા હતા એ પૂરવાર થયું છે. હવે તેને ફરમાવેલી સજા આપ પાછી ફેરવી શકો એમ નથી.”

સુલ્તાન કુલિખાએ લાલચોળ આંખોએ મલેક મુબારકના સાંમું જોયું.

“હજરત!” સુલ્તાન કુલિખાએ કહ્યું, “મને મારું કર્તવ્ય શિખવવાની આપને જરૂર નથી. હું તે સારી રીતે સમજું છું, અને જો મારે પોતાને છોડાવવો હોય, તો મને કોઈ રોકનાર નથી. મને તેમ કરતાં કોઈ અટકાવે એમ નથી. આપ કહો છે કે, એમણે તે પત્ર બાળી મને લાંચ આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે; એ વાત તદ્દન ખોટી છે, હડહડતું ન્હાં છે. નીચતાથી, દગાબાજીથી પત્ર મેળવવો એ એક ન્હાં વાત છે, અને અનાયાસે હાથમાં આવેલાં એવાં સાધન ન વાપરતાં ઉદાર બુદ્ધિથી તેનો નાશ કરવો, એમાં દિલ્લરિયાવપણું કેટલું છે, તેની કદર હું સારી રીતે કરી શકું એમ છું. એમણે જે મહાન સ્વાર્થલાગ કર્યો છે, તેની કિંમત હું સારી રીતે કરી શકું છું, અને ઇચ્છું છું કે, પરમેશ્વર કરે ને એમના પર આવેલું તોહોમત ટળી જાય. તેઓ નિર્દોષ સાબીત થાય તો મને આખી દુનિયાનું રાજ મળ્યા બંરોબર આનંદ થાય. પણ શું કરું? ન્યાયના મોં આગળ હું લાચાર છું. મારા કર્તવ્યથી હું પાછો ડગી શકતો નથી, પરંતુ હું તે પાક પરવરદિગાર ગફૂર રહિમને પ્રાર્થના કરું છું કે, તેઓને નિર્દોષ સાબીત કરી, તેમના પ્રાણ બચાવે. દિલ્લશાદ મારી તૂરેનજરનું રક્ષણ કરવા હું સમર્થ છું. તેની મરજી વિરુદ્ધ, તેની ઇચ્છા વિરુદ્ધ હું તેને કોઈને સોંપવાનો નથી.”

મલેક મુબારક ઇનાયતખાં તરફ વળ્યો, અને કહ્યું,

“હજરત! આપે જ ઇન્સાફ કર્યો છે. આ માણસ દોષિત ઠયો છે, તો હવે

શિક્ષા અમલમાં મૂકવામાં વિલંબ થાય એ શા માટે જોઈએ? આપ સિપાઈઓને હુકમ કરો કે, આવીને આ કૈદીને અહીંથી લઈ જાય, અને શિક્ષા અમલમાં આણે.”

ઇનાયતખાંએ જવાબ આપ્યો નહિ. તે સુલ્તાન કુલિખાંના સામું જોઈ રહ્યો. સુલ્તાન કુલિખાંનું મન ભારે વિમાસણમાં પડ્યું હતું. શું કરવું? તેની તેને સુઝ પડતી નહિ. ઇકામુદ્દીલાના વીરોચિત અને ગૃહસ્થોચિત વર્તનથી તેના દિલપર અસર થઈ હતી; પરંતુ પોતાનું કર્તવ્ય જાગૃત કરી, પથર સમાન હૈયું કરી તેણે ઇનાયતખાંને કહ્યું,

“પ્યારે અજીજ! ઇન્સાફ એ ઇન્સાફ છે. આ હજરતે આજે જે કામ કર્યું છે, તેને માટે હું સદા તેમનો ઋણી રહીશ. મરતાં દમ સૂધી હું તેમનું આ કાર્ય, આ સ્વાર્થત્યાગ વિસરીશ નહિ; પરંતુ હું ન્યાયના માર્ગથી એક ડગ પણ પાછો ફરીશ નહિ. ઇનાયતખાં! સિપાઈઓને બોલાવો. હજરતને મેં શિક્ષા કરી છે ખરી, પણ તે એક બહાદુર સૈનિકને ઉચિત માનથી તે શિક્ષા અમલમાં આણવા કહેજો.”

ઇનાયતખાં બહાર ગયો. દિલશાદ ચિસ પાડી પોતાના પિતાને પગે પડી, કાલાવાલા કરતી, રડતી રડતી કહેવા લાગી,

“અખ્ખાબન! શું આપના દિલમાં રહમ નથી? શું આપનું હૈયું ફોલાદનું છે? માનો, કે હજરતે આપના કિંમતી દસ્તાવેજ ચોર્યા હતા; માનો, કે એઓ જાસૂસ છે; માનો, કે એઓ ચોર છે, પણ એમણે એક કાર્યથી એ સઘળું ઘાઈ નાખ્યું છે. એમણે એ કીંમતી પત્રનો, એ બોલતા કાગળનો ઉપયોગ કર્યો નથી. એટલું જ નહિ, પણ ખીબને ઉપયોગ કરતાં અટકાવ્યા છે. જો એ ધારત તો એ પત્રવડે આપની હાકેમગીરી ખુંટવી લેત, જો એ ધારતે તો આ શિક્ષાખાંથી છૂટી જત, જો તેઓ મનપર લેતે તો આપના દુશ્મનના હાથ ખમણા મજબૂત કરત; પણ તેમ ન કરતાં, જાનના ભોગે તેમણે આપની આખીને જાળવી છે. આપની છંદગીને ભયંકર જોખમમાંથી ઉગારી છે. અખ્ખા, પ્યારે અખ્ખા! આપ વિચાર કરો. દયાની ખાતર, એમણે આપને માટે શું કર્યું છે તેની ખાતર, કંઈ નહિ તો આપની આ દીકરી ખાતર, તેના માણુ ખચાવો. હું પગે પડું છું; હું માત્ર આટલું જ માગું છું. શું આપ મારી એટલી માગણી કબૂલ નહિ રાખો?”

ઇકામુદ્દીલા આ દેખાવ તરફ ટગર ટગર જોઈ રહ્યો. તેણે આંસુભર્યા વિલાયલા મોંએ તુષારખિંદુવેષિત મ્હાન કમળની શોભા ધારણ કરી હતી.

સુલ્તાન કુલિખાંનો ચહેરો ભવ્ય અને વિકારરહિત ભાસતો હતો. તે ચહેરામાં દયાનો છાંટો જણાતો ન હતો, છતાં તે કૂરતાના સ્પર્શથી રહિત હતો. તેણે લાગણીરહિત સ્વરે કહ્યું,

“દિલશાદ! દિલશાદ! તું મારા ઘરનું અજવાળું છે, તું મારી નૂરેનજર છે, એ કબૂલ. પરંતુ જો દીકરીનો પ્રેમ મને બેઠમાની શીખવતો હોય, મને મારા કર્તવ્યમાર્ગથી બ્રજ કરતો હોય, મારા દેશહિતની આડે આવતો હોય, તો મને તેવા પ્રેમની ગરજ નથી. ઓ ખોફનાક! અરે, મારા હૈયામાં શું થાય છે? અરે, મારા કાનમાં આ કોણ મધુરો ગણગણાટ કરે છે? નહિ, નહિ; હું તે સ્વરપર ધ્યાન આપીશ નહિ. આવ, આવ; સખ્તાઈ! તું મારા હૈયારૂપી કિસ્તાપર પહેરો બર કે રહમદિલી તેમાં પ્રવેશ કરે નહિ.”

દરવાજા ઉઘડ્યો. ઇનાયતખાં અંદર દાખલ થયો. તેની પાછળ સિપાઈઓ પણ અંદર આવ્યા.

“ઉમરાવ સાહેબ! આમને મારો હુકમ કહી સંભળાવ્યો છે ને? તો ખરસ. લઈ જવ આમને, અને શિક્ષા અમલમાં આણો,” સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું.

દિલશાદ ઊઠી, દોડી, અને ઇકામુદ્દીલાને વળગી પડી.

“નહિ, હું નહિ મરવા દઉં,” તેણે ક્રિકારી મારી કહ્યું; “જેઠું જે મને કોણુ અળગી કરે છે? જો હજરતને ફાંસીની સજા ફરમાવવી હોય, તો ત્યાર પહેલાં મને પણ તેજ સજા ફરમાવો. જો એમના શરીરને વીંધી નાખવું હોય, તો પહેલાં મારા શરીરને વીંધી નાખો. મારા શરીરને વીંધ્યા વગર એમનું શરીર વીંધાવા નહિ દઉં.”

“લઈ જવ, જલ્દીથી લઈ જવ,” સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું.

ઇકામુદ્દીલાએ દિલશાદને હળવેથી છૂટી કરી, તેને હજરત ઇનાયતખાંને સ્વાધીન કરી. એક પ્રેમભરી દૃષ્ટિ નાંખી સિપાઈઓને ઉદ્દેશીને કહ્યું,

“હું તૈયાર છું.”

સિપાઈઓના નાયકે આજ્ઞા કરી કે, સિપાઈઓ હારબંધ પટાંગણ તરફ ચાલ્યા. તેમની સાથે ઇકામુદ્દીલા જવા લાગ્યો. જતાં જતાં તેણે પાછળ દૃષ્ટિ કરી, પણ તે એક ઝાંખી પૂરતી.

દિલશાદ ઇનાયતખાંના હાથમાંથી છૂટી થઈ તેની પાછળ દોડવા ગઈ, પણ એટલામાં કોઈએ દરવાજા બંધ કર્યો. તે ઇકામુદ્દીલાના નામનો પૂકાર કરવા લાગી. બારણાને ઠોકવા લાગી. આખરે હતાશ થઈ તે પોતાના પિતા તરફ વળી બેસી,

“શું આપને જરા પણ દયા નથી? શું આપ સર્વને કંઈ પણ કહર નથી? અહાહા! મરતાં મરતાં પણ જે ઉપકાર કરી ગયો તેનો આ બદલો! આ શું ઘટિત છે? યોગ્ય છે? ન્યાય્ય છે? પણ હાય! ઈશ્વરને ઘેર દયા નથી; નહિ તો આમ કેમ થાય? ઓ મારા ખુદા! હું આ શું જોઉં છું? મને મોત કેમ નથી આવતું?” એટલું કહી તેણે હાથવતી કપાળ કુટ્યું, અને મૂર્ચ્છા ખાઈ જમીનપર પડી.

આણી તરફ મલેક મુબારક તે સગડી કે જેમાં તે પત્ર ભસ્મીભૂત થયો હતો ત્યાં જઈ ઉભો રહ્યો. એ પત્ર જો તેના હાથમાં હોત તો સુલ્તાન કુલિખાં તેના સપાટામાં આવત, અને તેણે કંઈ નવું જીવું કરી બતાવ્યું હોત. કંઈ નહિ તો વરંજીલમાં તેણે સત્તા, પોતાની સત્તા બેસાડી હોત. તેને આ સાંભરી આવતાં દિલમાં ચીરા પડવા લાગ્યા. તે પોતાના નસીબને દોષ દેવા લાગ્યો.

ઇનાયતખાં દિલશાદને પવન નાંખવા લાગ્યો, અને નોકરને બેલાવી શયન-ગૃહમાં તેને લઈ જવા આજ્ઞા કરી. સુલ્તાન કુલિખાં પાષાણનાં પુતળાની માફક નિસ્તબ્ધ, જાણે તેની વિચારની કે વાચાની શક્તિ શૂન્ય થઈ હોય તેમ ઉભો રહ્યો.

પ્રકરણ ૨૧ મું

પ્રેમની ડિપા

ધંકામુદૌલા તે કિલ્લાના પટાંગણમાં ઉભો હતો. સામે સિપાઈઓની હાર ગોઠવાઈ હતી, અને તેમની બાજુમાં તેમનો નાયક ઉભો હતો. તે સુલ્તાન કુલિખાની ફરમાવેલી સભા અમલમાં મૂકવા તૈયારી કરી રહ્યા હતા. પટાંગણમાં મસાલનું અજવાળું બડબડ બળતું હતું. રાત્રિ શૂન્યસુનકાર બાસતી હતી.

તે નાયકે ધંકામુદૌલાને ઉદ્દેશી કહ્યું,

“હજરત! આપ તૈયાર છો?”

શાંત ગંભીર સ્વરે પ્રત્યુત્તર મળ્યો,

“સેવક તૈયાર છે. મારે ખુદાની બંદગી ગુનરની હતી તે હું ગુનરી ચુક્યો છું.”

તેઓ તેને લઈ જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. શાંત મુદ્રાએ મૃત્યુને આલિંગન કરવા જનાર આ વીર નર તરફ સઘળાની આંખ ચોંટી હતી. સઘળાનું ધ્યાન એક ટશે એની તરફ વળ્યું હતું. દરવાજાપરના પહેરેગીર પણ આ દેખાવ જોઈ રહ્યા હતા. તેઓ એમાં એવા તો મશગુલ થયા હતા કે, દરવાજામાં એક જણ તે વેળા દાખલ થઈ અંદર આવ્યું ગયું તેનું પણ બાન તેમને રહ્યું નહિ.

ધંકામુદૌલાનો ચહેરો શાંત અને ગંભીર હતો. દિલશાદના પ્રેમે તેની અંતર-વ્યથા પર અમૃતસિંચન કર્યું હતું તેથી તેની ચાતના દૂર થઈ હતી. એક પ્રકારનો આનન્દ તેના મનમાં થયો હતો, અને તેના હૈયામાં એક પ્રકારની હિંમત આવી હતી. મૃત્યુના ભયની લેશ પણ છાયા તેના મોંપર જણાતી ન હતી. તે નિડરતાથી, નિઃશંકપણે પોતાની સભા ભોગવવા તૈયાર થયો હતો. તેનો આવો ભાવ જોઈ કેટલાકના મનમાં તેને માટે માનની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ. તે સિપાઈઓનો નાયક ફૂર સભનો આદેશ આપવા જતો હતો. તેના મોંથી શબ્દો બહાર પડવાની તૈયારીમાં હતા, એટલામાં એક માણસ ધંકામુદૌલા પાસે આવી સામો ઉભો.

“આપ કોણ છો?” નાયકે પૂછ્યું; “આપને અહીં શું કામ છે? આપ કોઈ ફકીર જેવા જણાઓ છો?”

“નામદાર સુલ્તાન કુલિખાં ક્યાં છે?” તે ફકીરે સવાલ કર્યો.

“અંદરના ઓરડામાં હજરત ખીરાજે છે,” નાયકે જવાબ વાળ્યો.

“તો આપ મહેરબાની કરી નામવરને અરજ ગુનરો કે આપ અહીં પધારે. હું ઘણી અગત્યની ખબર લઈ આવ્યો છું. આ ખબર ઘણી જ જરૂરની છે, અને તે ખબરથી આ માણસની સ્થિતિ બદલાઈ જવાનો સંભવ છે એટલું જ નહિ, પણ એ ખબરથી હજરતને પણ આનંદ અને સંતોષ થાય, તો તે નવાઈ જેવું નથી.”

“તો શું આપ હજરતને અહીં તેડાવવા ચડાઓ છો?” તે નાયકે પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો.

“હા, હા, સિપાઈસાલાર સાહબ!” ફકીરે જવાબ વાળ્યો; “આ ખુદાનો બંદો આપને એ જ અર્જ કરી રહ્યો છે.”

તરત જ એક સિપાઈને સુલ્તાન કુલિખાંને બોલાવવા માટે મોકલવામાં આવ્યો. અને થોડીવારમાં સુલ્તાન કુલિખાં, ઇનાયતખાં અને મલેક સુબારક ત્યાં હાજર થયા.

“મને તેડવાને માટે આપે માણસ મોકલ્યો હતો?”

“જી, નામવર! આ બંદો આપના દર્શનનો ખ્યાયશમંદ છે. ગરીબપનાહ! કંઈક અગત્યની ખબર લઇને આવ્યો છું, માટે આપને તસ્દી આપવી પડી છે, જે માટે આપ મને ક્ષમા કરશો. આપ જાણીને ખુશ થશો કે, આલમપનાહના ઇકબાલે ચારી આપી; દુશ્મનનાં મોં કાળાં થયાં, શાહે સલ્તનતની ફતેહ થઈ છે, તથા બાગી ઉમરાવો તેમને શરણુ થયા છે, અને ગરીબપરવરે ઉદાર દિલથી તેઓને માફી બક્ષી છે, એટલું જ નહિ પણ જાગીર પાછી બક્ષી તેમને તેમની પક્કી પણ પાછી આપી છે. હું મારા આકા તરફથી આ ખત લાવ્યો છું. જેપરથી આપને સર્વ હકીકત વિદિત થશે,” એટલું કહી નમન કરી તે પત્ર સુલ્તાન કુલિખાંના હાથમાં મૂક્યો. એક સિપાઈ મસાલ લઈ આગળ આવ્યો. સુલ્તાન કુલિખાં પત્ર વાંચવા લાગ્યા. આપણે સુલ્તાન કુલિખાંને તે પત્ર વાંચવા દઈ જરા ઐતિહાસિક ખીના તરફ વળીએ.

વાંચનારને અમે આગળ ઉપર જણાવી ગયા છીએ કે શાહ મહમદના વર્તનથી સલ્તનતના ઉમરાવોમાં ઘણો અસંતોષ ફેલાયો હતો, અને કેટલાક પ્રકટ-પણે સુલ્તાનનું સ્વામિત્વ ફેંકી દઈ સ્વતંત્ર થવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા હતા. આ ઉમરાવોમાં દસ્તુર દિનાર નામનો હબસી ગુલામ, જેના હસ્તકમાં કુલખર્ગ, સાગર, આલંદ વગેરે પ્રાંતો અને હીમા નદીની પાસેના પ્રદેશની સુબાગીરી હતી. તેણે સ્વતંત્ર થવાને પ્રયત્ન શરૂ કર્યો. આ હેતુ સાધવાને માટે તેણે રાજ્યના કેટલાક ઉમરાવોને પોતાના પક્ષમાં લેવાને પ્રયત્ન આરંભ્યો હતો અને કેટલાક તટસ્થ રહે તો શાહની સામેના પ્રયત્નમાં પોતાને ફતેહ મળે તે દરમ્યાન તેઓ તટસ્થ રહે એમ ધારી તેણે કેટલાક સ્તંભરૂપ ઉમરાવોને પોતાના પક્ષમાં મેળવી લીધા હતા. મલેક અહમદ બહેરીની તેણે મદદ માગી, જે તેણે ઘણી ખુશીથી સ્વીકારી; કારણ કે, દસ્તુર દિનાર એ દૃષ્ટિએ મલેક અહમદ બહેરીનો બાઈ થતો હતો. ઇતિહાસના વાંચકોને એ વાત પરિચિત હશે કે વીર્ય-શાળી ઉમરાવ નિજમ-ઉલ-મુલ્ક, મલેક અહમદ બહેરીના પિતાએ, દસ્તુર દિનારને નાનપણમાં પોતાનો છોકરો કરી લીધો હતો, અને આ કારણને અંગે તે દસ્તુર દિનારને લશ્કરથી સહાય આપવા પ્રસ્તુત થયો હતો. દસ્તુર દિનારની ઇચ્છા એ હતી કે, જે સુલ્તાન કુલિખાં આ કામમાં પોતાને મદદ આપે તો ઠીક, અને મદદ ન આપે તો તટસ્થ રહે તોપણ સંતોષજનક કામ પાર પડે, એટલા માટે તેણે પાયતખ્તમાંથી ઈકામુદ્દીલાને સંદેશા સાથે આ કાર્ય સિદ્ધ કરવા મોકલ્યો હતો. અને મલેક સુબારક જે દુધમાં અને દહીંમાં પગ રાખતો હતો તેને સાધી કામ લેવાનું હતું. આણી તરફ કાસિમ ખરિદ વજરે-સલ્તનત જેના હાથમાં શાહ રમકડું હતું, જે શાહને પોતાની મરજી મુજબ ન્યાવતો હતો, તે મલેક સુબારકખાંના સ્વભાવથી પુરતી રીતે વાકેફગાર હતો, તેથી તેણે અચરુન્નિસાને જસૂસ તરીકે ત્યાં મૂકી હતી, અને તેની દ્વારા તે ત્યાંની હકીકતથી પૂરતો વાકેફ રહેતો હતો. આ પ્રમાણે દરેક જણ પોતપોતાનો સ્વાર્થ સાધવા તત્પર થયા હતા. કાસિમ ખરિદને સુલ્તાન કુલિખાં પ્રત્યે સદ્ભાવ ન હતો, પરંતુ આવી વખતે શાહને કદાચ મદદ કરવા દોડી જાય એ સંભવિત હતું, અને કદાચિત ઈકામુદ્દીલા પોતાના કાર્યમાં સફળતા પ્રાપ્ત ન કરે તો એમ બનવામાં

કંઈ મુશ્કેલી ન હતી. આ કારણને લઈને દસ્તુર દિનારે પોતાના એક જસૂસને લરંગલ મોકલ્યો હતો જેને આપણે ફકીરના વેશમાં જોયા હતા. ફરીથી વળી દિલશાદ અને ઇકામુદ્દોલા નસીમાબાદ તરફ જતાં હતાં ત્યારે તેમને તે રસ્તામાં મળ્યા હતા, અને દુશ્મનના માણસ સાથે લડતાં લથડીયાં ખાતાં તેઓ બંને નદીમાં ગળડી પડ્યા હતા. તે કીમતી દસ્તાવેજ ચોરવા અને સુલ્તાન કુલિખાને ત્યાં અટકાવવાની પેરવી માટે આવ્યો હતો; આપણે તેને ફરીથી મળીશું, પણ ત્યાર પહેલાં દસ્તુર દિનારે ઇલાવેલા બંડનું શું થયું તે જોઈએ.

કાસિમ ખરિદ જે આ ઉમરાવોના કાબાદાવા તોડવાને માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો તેણે શાહની બંભેરણી કરી કે, મનસખદાર જેઓ તુર્કદારની સાથે રહેતા હતા તેઓ શાહી સત્તાનો અનાદર કરતા હોવાથી તેમને પાયતખ્ત બોલાવવા. આ પ્રમાણે હુકમ ફરમાવવામાં આવ્યો. આ સંધિ જોઈ દસ્તુર દિનારે પોતાના નામનો ખુલ્લો વંચાવ્યો અને પોતાની સ્વતંત્રતા જાહેર કરી, કેટલાક કિલ્લા કબજે કર્યા અને ત્યાંના અમલદારોને પદબ્રષ્ટ કર્યા. આ ખબર મળતાં જ કાસિમ ખરિદે યુસફ આદિલની મદદ માંગી. યુસફે પોતાના અમલદાર ગજનફરબેગ, દરિયાખાન વગેરેને મોકલી આપ્યા, અને મહંમદશાહને અર્જ કરી કે તે પોતે શાહની ખીદ્મતમાં હાજર થયો હોત, પરંતુ તેમ કરવું કેટલાંક કારણોને લીધે ઉચિત નથી. પાછળથી યુસફ આદિલને ખબર મળી કે ખવાન જહાં મલેક મહંમદ ખહેરીના કહેવાથી મોટું સૈન્ય લઈ દસ્તુર દિનારને મદદ કરવા જાય છે; તથા મલેક મહંમદ ખહેરી પણ સૈન્ય લઈ તેમને મળવા અને સહાય આપવા પ્રસ્તુત થયો છે. આ ખબર મળતાંની વાર યુસફ પંડે શાહની સેવામાં હાજર થયો. દસ્તુર દિનાર આઠ હજાર ઘોડેસ્વાર અને બાર હજાર પાયદળ, જે ખવાન જહાંના હાથ નીચે હવું તે સૈન્યસહ સામેો થયો, પરંતુ નસીબે ચારી આપી નહિ, અને તેને સખ્ત હાર ખાવી પડી, એટલું જ નહિ, પણ તે કેદ પકડાયો. મહંમદશાહે પોતાના વજીરની સલાહથી તેને માણદંડની સજા ફરમાવી હોત, પરંતુ યુસફ આદિલ જે કાસિમ ખરિદની પ્રબળ સત્તાને વધારે પ્રબળ થતી જોવા ઇચ્છતો ન હતો તેણે શાહનો આ વિચાર ફેરવી નંખાવ્યો. શાહને તેને માફી બખ્શવા અરજ ગુજરી, જે શાહે કબૂલ રાખી, અને તેને તેની તુર્કદારી પાછી અપાવી. મલેક મહંમદ ખહેરીને આ સમાચાર મળતાં તે અડધે રસ્તેથી જ મહંમદનગર ચાલી ગયો.

આમ જે બંડમાં સુલ્તાન કુલિખાને સામેલ કરવા માગતા હતા, અને તેના વિરુદ્ધ કાબાદાવા ચાલતા હતા, તેમાં ન તો સુલ્તાન કુલિખાં કંઈ ભાગ લઈ શક્યા વા ન દુશ્મનો કંઈ કરી શક્યા. ઘરની ખટપટમાં તેઓ ત્યાં જ રોકાઈ પડ્યા.

પત્ર વાંચી રહ્યા પછી તીક્ષ્ણ દષ્ટિએ ફકીર તરફ જોઈ કહ્યું:—

“ત્યારે આપ ફકીર નહોતા પણ જસૂસ છો, નહિ વારુ? મેં તમને ફકીર જાણી માન આપ્યું અને જતા કર્યા; પણ તમે જસૂસ થઈને પાછા ફર્યા?”

“નહિ નામવર!” ફકીરે જવાબ આપ્યો, “હું તો અત્યારે એક પ્રતિનિધિ તરીકે આવું છું. જ્યારે હું આપને ત્યાંથી નીકળ્યો ત્યારે રસ્તામાં બારે મુસિબત નડી. મને પ્રથમ તો ચિત્તાઓએ ફાફરડી ખાવા માંડ્યો. તેમના સપાટામાંથી ફૂટ્યો, ત્યારે બે બદમાશોએ મારાપર હુમલો કર્યો. એકને છોડવ્યો, પણ બીજો

તો ખુડની માફક વળગ્યાં. અમે બન્ને જણ નદીમાં પડ્યા, પણ ખુડાની મહેરથી હું મારી બન બચાવી શક્યો. રસ્તામાં મને જે માણસો આ તરફ આવતા મળ્યા. તેઓને મને શોધી કાઢવાનો આદેશ હતો, અને જો હું ન મળું તો આ ખત આપને પહોંચાડવાને તેમને ફરમાવવામાં આવ્યું હતું. હજરત! આપ જોશો કે, મેં મારી ફરજ અદા કરી છે.”

“નીચ, બદમાશ! પાછા!” સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું; “પણ મારી દીકરીનાં લગ્ન તો તારે હાથે જ થયાં હતાં ને?”

“નહિ હજરત!” તે જસૂસે કહ્યું, “નામવર! શાહનદી સાહિબાનાં લગ્ન થયાં જ નથી. હજી તેઓ કુંવારાં છે. આ વાતની આપને ખબર નહિ હોય, પણ હજરત ઇકામુદ્દૌલા આ વાત જાણતા હતા. મેં આ વાત ન જણાવવા દશ દિવસ સૂધી મના કરી હતી. કારણ કે દશ દિવસમાં હું ક્યાંનો ક્યાં પહોંચી ગયો હોત તે આપના જાણવામાં આવત નહિ.”

“દિલશાદનાં લગ્ન થયાં નથી! એ શી રીતે?” સુલ્તાન કુલિખાંએ પૂછ્યું.

“હજરત! આ બંદાની ગુસ્તાખી માફ કરો તો બંધી હકીકત આપને જાણાવું.”

“અત્યારે તો ગુસ્તાખી માફ કરવાની વાત કરે છે, પણ વળી વધારામાં ઇનામ પણ માગી લેને?” સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું.

“ઇનામ આપો તો નામવર! આપની દયા, આપના દયાળુ હૃદયની કીર્તિ જહાંરેશન છે.”

“વારુ, પણ હકીકત શી છે તે તો જણાવ,” ઇનાયતખાંએ કહ્યું.

“હજરત! પણ ખતાની માફી કબૂલ છેને?”

“કબૂલ, કબૂલ, કંઈ નહિ તો જોઈ લેવાશે. તારી હકીકત શી છે, તે પ્રથમ જણાવ.”

“વારુ તો ગરીબ પનાહ!” ફકીરે કહ્યું, “આપ આ પત્ર પરથી જાણી શક્યા હશે કે બંદો ખરેખર ફકિર નથી, પરંતુ જસૂસ છે. મને હજરત હસ્તુર દિનારખાંએ એક કઠિન કામની સોંપરત કરી હતી, અને તે એ કે, આપના કેટલાક કીમતી હસ્તાવેજ મારે છૂપી રીતે કાઢી લેવાના હતા, અને આપને બને તો અમારા પક્ષમાં સામેલ કરવા; નહિ તો, બીજી કંઈ બાજી રચી આપને આ વેળાએ શાહને મદદ કરવા જતા અટકાવવા. જ્યારે હું વરંગુલ આવ્યો ત્યારે કેટલીક હકીકતથી હું વાકેફગાર હતો, અને કેટલીક હકીકત ત્યાં આવી જાણી. આપને ત્યાં હું આવીને રહ્યો, ત્યારે આપે મારી રોવામાં એક બાંદીને રોકી હતી. આ બાંદીના કહેવાથી હું જાણી શક્યો કે, શાહનદી સાહિબા દિલશાદખાનમ અલેક મુબારકખાં સાથે અંતરથી લગ્ન કરવા રાજી નથી, પણ કંઈક કારણસર તેઓ તેમ કરવા પ્રસ્તુત થયાં છે. તે બાંદીએ આ લગ્ન ન થાય તો ઠીક એમ ઇચ્છા દર્શાવી. આ ઉપરાંત બીજી બીના એમ બની કે, ખયરુન્નિસા જે મહેરમાં અલેક મુબારકખાંને ત્યાં રહેતી હતી, પરંતુ ખરેખરી રીતે તો તે સામા પક્ષમાં બળેલી હતી, અને જ્યારે તે કળી ગઈ કે, અલેક મુબારકનો વિચાર શાહનદી સાહિબા સાથે લગ્ન કરવાનો છે, ત્યારે તેણે અલેક મુબારકખાંપર વેર લેવા નિશ્ચય કર્યો. અને આ શાદી બને તો અટકાવવી એમ મને આગ્રહપૂર્વક આજીજ કરી. મેં પણ ધાર્યું કે, આ ઘોઠાળામાં આપ કદાચ અહીં જ રહી પડશો તેથી એ કામ માથે ઉડાવ્યું, અને

મને એમ પણ લાગ્યું કે, એમ કરવાથી શાહજાદી સાહિબાં જ્યારે ખરી હકીકત જાણશે ત્યારે ખૂશી થશે. આથી તે બાંદીને મેં સાધી. ઝુલ્ફનની એક દૂરની સગી તેને તે દિવસે મળવા આવી હતી; એને શાહજાદી સાહિબાનાં વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં, અને શાહજાદી સાહિબાને તો એક પ્રકારના નશાની દવા આપી હતી જેથી તેઓ નશામાં ચૂર એક ઓરડીમાં સુતાં હતાં. લગ્ન ઉતાવળમાં થવાનાં હતાં એથી કોઈના સમજવામાં આ વાત આવી નહિ. તે બાંદીની સગી તરત ખીકની મારી ત્યાંથી ચાલી ગઈ. શાહજાદી સાહિબા, જ્યારે નશામાંથી જાગૃત થયાં ત્યારે એમ જ સમજ્યાં તેમનાં લગ્ન થઈ ચૂક્યાં હતાં. આપ જોઈ શકશો કે આ કામ કરવામાં મારી મુરાદ ખોટી ન હતી.

“ખીજ વાત એ છે કે, આ હજરતને આપના કાગળ ચોરનાર તરીકે પકડવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ તેઓ તદ્દન નિર્દોષ છે. માત્ર તેઓ સંજોગના ભોગ થઈ પડ્યા હતા; કારણ કે એ કામ કરનાર આ સેવક હતો. જ્યારે આપ આપના કમરામાં બંદાને એકલો છોડી ચાલી ગયા ત્યારે આ કમતરીને લાગ મળતાં સંદુક ઉઘાડી તે કાગળો કાઢી લીધા હતા, અને તેની નક્કલ ઉતારી લીધી હતી. હું એ કાગળો પાછા મુકવા જતો હતો એજ વખતે આપને હજરત ઇકામુદ્દૌલા સાથે ત્યાં દીઠા. મારા હાથમાં કાગળો જેતાં જ આપને વેહેમ આવશે, અને મને કદાચ પકડશો, એમ ધારી સમયસૂચકતાથી તે કાગળોને મેં હજરત ઇકામુદ્દૌલાના જમામાં સેરવી દીધા. મારી ધારણા એવી હતી કે લાગ મળતાં હું તે કાગળોને કાઢી લઈ પાછા હતા ત્યાં રાખી દઈશ, પરંતુ લાગ મળે શાનો? હજરત ઇકામુદ્દૌલા જામો પહેરી ચાલી નીકળ્યા. મેં તેમને ઘણી ઇશારત કરી, પણ તેઓએ મારા તરફ જરા પણ ધ્યાન આપ્યું નહિ. આપને કાગળ ન મળતાં આપે તેમની પુંક પકડી, કાગળો તેમની પાસેથી મળી આવ્યા; તેમને ખત્તાવાર લેખી આપે બંદિખાનામાં નાખ્યા. આણી તરફ ખીખી ખયરુન્નિસાએ રૌનક મહેલ છોડી જવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેઓને અને હજરતને કંઈક આગળનો પરિચય હતો, અને તેમની જ દ્વારા તે જાણી શક્યો. હજરત પણ જે કામને માટે હું આવ્યો હતો તેવા જ પ્રકારના કામને માટે પધાર્યા હતા, તેથી ખીખી ખયરુન્નિસાની તેમને છોડવવાની માગણી પણ મેં સ્વીકારી. વળી અધુરામાં પૂરો મારે હાથે તેમને અન્યાય થયો હતો, તેથી મેં તેમને છોડવવા યુક્તિ રચી. તકદીરે તેમાં મને યારી આપી. હજરતને મેં છૂટા કર્યાં, અને આ લગ્નની હકીકતની લેખીત સાબીત તેમને સ્વાધીન કરી, અને કસમ ખવરાવ્યા કે દશ દિવસ પહેલાં એ કાગળ ફોડવો નહિ, અગર તેમાંની હકીકત કોઈને જાણાવવી નહિ; કારણ કે દશ દિવસમાં તો હું ક્યાંનો ક્યાં પસાર થઈ જઈશ એની મને ખાતરી હતી. બાદમાં ફરીથી હજરતનો અને શાહજાદી સાહિબાનો ભેટો થયો. દુશ્મનના માણસ સાથે લઢતાં હું નદીમાં પડ્યો, પરંતુ ખુદાની મહેરથી બચી ગયો. તરત જ હું મારા આકાની હબૂરમાં જવા નીકળ્યો. પણ રસ્તામાં જ બે માણસો મળ્યા, જેઓ રૂઝો લઈ આપની હબૂરમાં આવતા હતા. તેમના કહેવાથી શાહેસલ્તનતની ફતેહના મુબારક સમાચાર મળ્યા, અને એ કાગળ લઈ હું આપની સેવામાં હાજર થયો. બાદની હકીકત તો આપને રોશન છે.”

“ઓ બદકાર! આજ તું તારા આકાનો પત્ર લઈને આવ્યો છે એ ખરી

વાત. તારા તેવા સાત આકાની પરવા મેં કરી નહોત, અને તને ગરદન માયો હોત; પરંતુ જે કામને લીધે તને તારા ગુન્હાની માફી આપું છું. પહેલું તો એ કે, તેં મારી નૂરેનજરનાં લક્ષ્મી નથી થયાં એ વાત સાબીત કરી એ ઠીક છે; પણ એથી વધારે મહત્વની બાબત એ છે કે, તેં એક નિરપરાધી આદમીની જીવન જતી બચાવી છે, અને ભારે ખરાબ કામ થતું અટકાવ્યું છે.” ઇકામુદ્દીલા તરફ વળી સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું, “પણ હજરત! મને આશ્ચર્ય લાગે છે કે, આપે આ આદમીની લેખી કબુલાતનો ઉપયોગ કેમ કર્યો નહિ? આ કહે છે તે કાગળ ક્યાં છે?”

ઇકામુદ્દીલા સ્થિર ઉભો હતો ત્યાંથી આગળ સર્વો. તેણે આ સર્વ સાંભળ્યું હતું, અને અંત્યારે તેનો આત્મા સ્વર્ગનો આનંદ ભોગવતો હતો. તેનું દુઃખ અને મરણભય ટળી ગયાં હતાં. નવજીવન અને પ્રેમનાં રમ્ય સ્વપ્નાં તેની આંખો આગળ તરવરતાં હતાં. તે સુલ્તાન કુલિખાંનો પ્રશ્ન સાંભળી જરા આગળ સર્વો.

“આ બદમાશની કબુલાતનો આપે ઉપયોગ કર્યો કેમ નહિ?” સુલ્તાન કુલિખાંએ ફરીથી પૂછ્યું, “અને સજા કેમ પત કરી?”

“નામવર! વૈત એ હતી કે, શાહજહાદી સાહિબાએ તે પત્રનો નાશ કરી નાખ્યો હતો. જ્યારે અમે વરંગુલમાંથી ચાલી નીકળ્યાં અને આ જંગલના પહાડોમાં આવ્યાં, ત્યારે મૌકો મળતાં તેમણે તે પત્ર મારા ખીસામાંથી કાઢી, તેના કટકેકટકા કરી ફેંકી દીધા. તેઓ આપને મલેક સુબારકના પંઝામાંથી છોડવવાને એટલાં તો આતુર હતાં કે, તેમણે આગળપાછળનો વિચાર પણ કર્યો નહિ, અને તેમણે પોતાને હાથે પોતાની નિર્દોષતાની સખૂતનો નાશ કર્યો.”

“ખર! તો આપે મને આ વાત આપનો ઇન્સાફ કરતી વખતે શા માટે ન જણાવી?” સુલ્તાન કુલિખાંએ પૂછ્યું.

“કારણ કે, આપે મારા કથનપર ભાગ્યે જ વિશ્વાસ રાખ્યો હોત! સખૂત તો હતી નહિ, ને તેના નાશની યાદ આપી શાહજહાદી સાહિબાનું દિલ રંજ કરવું, એ ઠીક ન હતું.”

આમ તેઓ વાતચીત કરતા હતા, એટલામાં મલેક સુબારક કોઇના જોવામાં ન આવે તેમ ત્યાંથી પોબારા ગણી ગયા. સઘળાંનું મન આ ખૂશ ખબરમાં મશગુલ હતું, અને તેઓનું ધ્યાન ઇકામુદ્દીલાપર વળ્યું હતું.

“હજરત!” સુલ્તાન કુલિખાંએ આનંદવ્યંજક મંદ સ્વરે કહ્યું, “આપ મુજા છા. આપને મારે હાથે ગેરઇન્સાફ થયો છે. મેં આપને માટે ખોટો વિચાર બાંધ્યા હતા, આપને એક નીચ જસૂસ માની લીધા હતા, પરંતુ તે પાક રહિમકરિમની મહેરથી આપના પરના એ ઇલ્લમ નિરાધાર અને ખોટાં ઠર્યાં છે, અને આપની સચ્ચાઈ પૂરવાર થઈ છે. આપના દિલનો ચક્રાર મેં નામંજૂર કર્યો હોત, પરંતુ તે ખીજના કહેવાથી સાચો ઠરવામાં અધિક આનંદ થયો છે. અને આ ખૂશ ખબરથી ખીજઓનાં દિલ પણ આનંદથી નાચે છે. દિલશાદના દિલપર આપે કાબૂ મેળવ્યો છે, અને હું પણ તેને આપની સાથે શાદીની રત્ન આપું છું. ઇશ્વર આપને સુખી રાખે અને ભવિષ્યમાં ચઢતી કરે. દિલશાદ પણ કમરામાં ગમગીન બેઠી છે, પરંતુ આપના દર્શનથી તેને આનંદ થશે, તેના સુકાયલા પ્રાણમાં નવ જીવનનું અમૃત રેડાશે.”

ધંકામુદૌલા તરત અંદર વળ્યો. તેની આંખો પ્રેમ અને આનંદથી થન-થન નાચતી હતી. તેની મુદ્રામાં અપૂર્વ ઉત્સાહ ભાસતો હતો. તેણે ઓરડામાં જતાં જોયું તો કોઈ મળે નહિ. ખાલી બત્તી બળતી હતી. “શાહબદી સાહિબા!” કહી ધંકામુદૌલાએ ખૂમ મારી, પણ તેનો પ્રત્યુત્તર મળ્યો નહિ. ધંકામુદૌલાનો જીવ હડી ગયો. તે નિરાશ થઈ બહાર આવ્યો. સામે જ તેને એક નોકર મળ્યો. ધંકામુદૌલાએ તેને પૂછ્યું,

“શાહબદી સાહિબા ક્યાં છે?”

“કોણ?” તે નોકરે આશ્ચર્ય પામી સામે સવાલ કર્યો.

“દિલશાદખાનમ!” ધંકામુદૌલાએ જવાબ વાળ્યો.

“હાં, હાં, હજરત મલેક મુબારકખાં થોડી વાર થઈ તેઓને લઈ ચાલી ગયા. તેઓ વરંગુલ આજ જવાના હતા, અને તેઓ સિધાવ્યા.”

પૂતળાંની માફક ધંકામુદૌલા સ્થિર ઉભો રહ્યો. ક્ષણભર તેના હોશકોશ હડી ગયા. તેને મલેક મુબારકપર ગુસ્સો આવ્યો, અને તે એવા આવેગથી કે શું કરવું, તેની તેને સુઝ પડી નહિ. મલેક મુબારકે છેલ્લી ધડીએ તેના હાથમાં આવેલી બાજી વણસાડી. તે ચાલાકી કરી ત્યાંથી સટકી ગયો; આ વિજયોત્સવને વખતે તેની મહેનતપર પાણી ફેરવ્યું. હાથમાં લીધેલો અમૃત કુંપ મોંએ માંડતા ઢળી ગયો. વૈરની પ્રબળ લાગણી હુતાશન માફક પ્રકટી આવી. તેણે મલેક મુબારક પર વૈર લેવા નિશ્ચય કર્યો. તેની આંખોમાંથી વૈરનો અગ્નિ વર્ષવા લાગ્યો. તરત જ તે ઘોડાર બળી ગયો, અને રાવતને પૂછ્યું,

“હજરત મલેક મુબારક ક્યાં છે?”

“તેઓ થોડી વારપર અહીંથી જવાના થયા.”

“એકલા કે કોઈ સાથે હવું.”

“જ, સાથે કોઈ ખાનુ હતાં,” તે રાવતે જવાબ વાળ્યો.

“ઠીક તો એક ચપળ ઘોડો આણુ તો,” ધંકામુદૌલા ખોલ્યો. ઘોડો આવતાંની વાર તે સ્વાર થઈ ચાલી નીકળ્યો. સુલ્તાન કુલિખાં અને ઇનાયતખાં તેને દરબારમાંથી જતો જોઈ આભા બની જોઈ રહ્યા. ધંકામુદૌલાનું ધ્યાન એક જ બાબતમાં લાગ્યું હતું. તેની પોતાની આસપાસની સ્થિતિનું ખાન ન હતું.

આકાશમાં ચંદ્ર ઉગી નીકળ્યો હતો. તેના ધવલ પ્રકાશમાં પૃથ્વી સ્નાન કરી રહી હતી. વૃક્ષો અને પર્વતના શિખરોનો દૃશ્ય મનોહર જણાતો હતો. ધંકામુદૌલા નમ્ર તરવાર હાથમાં લઈ ઘોડાને વેગથી દોડાવતો રસ્તો કાપતો હતો. પ્રથમ તો તેને રસ્તામાં સહેજ અડચણ નડી, પણ કંઈક પ્રેરણાથી તે વિચાર કર્યા વગર માર્ગ કાપવા લાગ્યો. રસ્તામાં ઘોડાની ખરીઓનાં ચિહ્ન સ્પષ્ટ દૃગ્ગોચર થવા લાગ્યાં. તે જોતાં અધિક ઉત્સાહથી ધંકામુદૌલા રસ્તો કાપવા લાગ્યો. વૃક્ષમાંની ઘટામાંથી ગળાઈને ઠેકાણે ઠેકાણે ચંદ્રપ્રકાશ પડતો હતો.

એકાએક કારમી ચીસ ધંકામુદૌલાને કાને પડી. તેણે ઘોડાની લગામ પકડી કપી દિશામાંથી તે સ્વર આવતો હતો તે નક્કી કર્યું, અને તે દિશા તરફ ઘોડાને વાળ્યો. તે કિકિયારી દિલશાદની હોવી જોઈએ, એમ તેના મનમાં થઈ આવ્યું, અને ખરેખર તે કિકિયારી દિલશાદની જ હતી. આપણા નાયકે ઘોડાને વેગથી દોડાવ્યો. તે ખૂમ, તે દયાને માટે પ્રાર્થના, તેને માર્ગદર્શક થઈ પડી. તે નદી

ઝોળંગી ઢળાવપર થઈ આગળ ચાલ્યો. તીરની માફક ઘોડો જતો હતો. સ્પષ્ટ રીતે દિલશાદનો અવાજ તે પરખી શક્યો. તે મલેક મુબારકને આજીજ કરતી હતી, ફ્યાને માટે. લીખ માંગતી હતી. જ્યારે તે નિખુર ઉમરાવ તેની આ યાચના હસી કાઢતો હતો. જોતજોતામાં તેઓ તેની દૃષ્ટિએ પડ્યાં. દિલશાદ છૂટવાને માટે કોશિશ કરતી હતી. મલેક મુબારકે તેને ઘોડાપર આગળ બેસાડી હતી; ઘોડો કાબુમાં રહેવો કઠણ જણાતો હતો. સ્વચ્છ ચાંદરણામાં આ સર્વ ઇકામુદ્દૈલા જોઈ શક્યો. પણ એટલામાં મલેક મુબારકને કાને ઘોડાની ખરીનો અવાજ આવ્યો. તેણે પાછું જોયું, અને જોતાંજ તેને ગુસ્સો આવ્યો. એક દૃષ્ટિમાં તે તેના શત્રુને ઝોળખી શક્યો. તેણે ઘોડાને જોરથી એડી મારી, પણ પાછળથી મનમાં વિચાર આવતાં તેણે એકદમ લગામ પકડી દિલશાદને ઘોડાપરથી નીચે ઉતારી, અને પોતે પણ જમીનપર ફેદી પડ્યો.

દિલશાદને જોતાંજ જીવમાં જીવ આવ્યો; ઇકામુદ્દૈલા પણ લાગલો જ ઘોડાપરથી કુદી નીચે જમીનપર ઉભો અને કહ્યું,

“કેમ હજરત ! હવે શું કહેવું છે ?”

“કહેવાનું શું હોય ?” મલેક મુબારકે કહ્યું.

“શું હોય ?” ઇકામુદ્દૈલાએ કહ્યું; “એ જ કે, જ્યાં સૂધી આ દેહમાં પ્રાણ છે, ત્યાં સૂધી વરંજીલમાં યા કહોને કે આ સલ્તનતની છાયામાં તમારે માટે સ્થાન નથી, વા જ્યાં સૂધી મારા જીવમાં જીવ છે, ત્યાં સૂધી આપને પણ નિરાંત નથી.”

“વારુ, પણ આપણે શાહજાદીની છેલ્લી સલામ લઈ લઈએ.”

“હા, લઈ લ્યો. છેવટની વખત જોઈ લ્યો. જો તેથી સંતોષ થતો હોય તો તેમ કરો. પણ શાહજાદીનું દિલ તો મેં ક્યારેનું કબજે કરી લીધું છે.”

મલેક મુબારકે તરવાર કાઢી, અને દિલશાદની તરફ દૃષ્ટિ કરી. તે પાષાણના પૂતળાની માફક શૂન્ય નજરે આ સર્વ જોઈ રહી હતી.

તે નિર્જન અરણ્યમાં સૂમસામ હતું. માત્ર તરવારનો ખણખણાટ કે તેમના શ્વાસોચ્છવાસ સિવાય અન્ય અવાજ કાને પડતો ન હતો. બન્ને જીવપર આવી પટાખાજ ખેલતા હતા. મલેક મુબારક પોતાનું સર્વ જોર વ્યર્થ વ્યય કરતો હતો. એકાએક ઇકામુદ્દૈલા ઘુંટણે પડ્યો. મલેક મુબારક રીંછની માફક તેનાપર તલખેયો. પણ ઇકામે એવી સિતાફીથી પટો ખેલ્યો કે મલેક મુબારકની તરવાર એમને એમ સ્પર્શ કર્યા વગર ગરદન આગળથી પસાર થઈ. ઇકામુદ્દૈલા ચિત્તાની માફક ફરી ઉભો થયો, અને એક ફટકો એવો તો લગાવ્યો કે કમરથી પેટની પાંસળી સૂધી પહોંચ્યો. “યા ખુદા” કરી લયડિયાં ખાતો મલેક મુબારક જમીનપર પડ્યો, અને તેનો આત્મા અદ્ય વારમાં પોતાના કિર્તાર સમક્ષ જઈને ઉભો રહ્યો.

ઇકામુદ્દૈલાએ વાંકા વળી તેના પર એક દૃષ્ટિ ફેંકી. તેની ખાત્રી થઈ કે મલેક મુબારકના શરીરપીંજરમાંથી પ્રાણરૂપી પંખેરું ઉડી ગયું છે.

સીધો તે દિલશાદ પાસે ગયો. તેને પોતાના બાહુમાં બંધન કરી દીધી. બન્નેના ઓઠ સંલગ્ન થયા. દિલશાદનું શરીર થરથર ધ્રુજતું હતું, પરંતુ ઇકામુદ્દૈલાના સ્પર્શથી તેનામાં નવ ચેતના જાગતી થવા લાગી. આમ થોડી વાર પછી તેણે દિલશાદને બીજા ઘોડાપર બેસાડી, પોતે પણ ઘોડાપર સ્વાર થઈ તેઓ નસીમાબાદ તરફ કુચ કરવા લાગ્યાં. તેઓ આસ્તે આસ્તે માર્ગ કાપતાં હતાં.

સમયની તેમને પરવા ન હતી. નવજીવન, નવજગતિ, અને નવું ચેતન પ્રાણમાં સ્ફુર્યું હતું. પ્રેમની દિવ્ય જ્યોતિ અંતરમાં પ્રકટી હતી જે શરીરમાં તન-મનાટ મચાવતી હતી. આમ તેઓ નસીમાબાદના કિલ્લામાં આવી પોહોંચ્યાં. દરવાજાપર હતાશ ચેહેરે સુલ્તાન કુલિખાં રાહ જોઈ ઉભા હતા. દિલશાદ અને ઈકામુદ્દૌલાને જોતાં તેના ચેહેરાપર આનંદની છટા ચમકી. આંખમાં તરલ તેજ રમવા લાગ્યું. ઈકામુદ્દૌલાને જોતાં જ પૂછ્યું,

“આપે તેને મારી નાખ્યો કે?”

“હા, મેં તેના પ્રાણ લીધા,” ઈકામુદ્દૌલાએ જવાબ આપ્યો.

રાત્રિનો અંધકાર સરી જતો હતો. ઉષાની રક્તિમા છવાઈ હતી, ને આણી તરફ આ સર્વના હૃદયમાં પણ નવ ચેતના સ્ફુરતી હતી. પ્રેમની ઉષા ઝળકતી હતી. દુઃખદ રાત્રિ વ્યતીત થઈ હતી. પશ્ચિમોનો મધુર કલરવ કાનમાં આનંદ અને પ્રેમનાં મીઠાં ગાન ગજવતો હતો. હરિયાળી નયન તૃપ્તિકર હતી. આ દેખાવ જોઈ સર્વની સુગુફતા મીનજી જોઈ સુલ્તાન કુલિખાંએ કહ્યું,

શરાખે લુફે યુદ્ધાખન્દરા કિનારે નેસ્ત,

વગર કિનાર તુ માયદ ફસુરે જમ ખુઅદ.*

ઇતિહાસના વાંચકોને જણાવવાની જરૂર નથી કે, આ તોફાની હુલ્લડ રાત પડ્યું ખરું, પણ કાસિમ ખરિદના કાવાદાવા નરમ પડ્યા નહિ. રાજ્યના સ્તમ્ભસ્વરૂપ સરદારોમાં ખેદિલી ઉત્પન્ન થઈ, અને વારંવાર ખખેડા ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા. દસ્તુર દિનારને ઘણું નીચું જોડું પડ્યું, અને અવસર આવતાં સુલ્તાન કુલિખાંને તાબે થવું પડ્યું. કેટલાક ઉમરાવોએ સુલ્તાન મહંમદને આ કપટી વજીરની જાળ તોડી બચાવવાને પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ સુલ્તાનને ઊંધી બુદ્ધિ સુઝવાથી પોતાનો નાશ પોતાને હાથે કર્યો. રાજ્યથી વિભક્ત થઈ ઉમરાવો સ્વતંત્ર થયા. આગળ જતાં સુલ્તાન કુલિખાંને પણ તેમ કરવાની ફરજ પડી. સુલ્તાન કુતુબ નામ ધારણ કરી તે સ્વતંત્ર થયો. આમ આઘાણી વંશનો વિધ્વંસ આવી લાગ્યો. તેણે પોતાની રાજધાની ગોવલકંડામાં રાખી. આ રાજ્યે આગળ જતાં ઇતિહાસમાં નામના મેળવી.

દિલશાદ અને ઈકામુદ્દૌલાનાં લગ્ન ધામધૂમથી થઈ ગયાં, અને ઈકામુદ્દૌલાના ગુણથી મોહિત થઈ સુલ્તાન કુલિખાંએ તેને સારી જગીર આપી. તેના પોતાના ગુણથી દિન પ્રતિદિન તેનો ઉલ્લસ થતો ગયો, અને સુલ્તાન કુલિખાંએ જે વિજય મેળવ્યા તેમાં ઈકામુદ્દૌલાની મુખ્ય મદદ હતી, એવો ઉલ્લેખ સ્થળે સ્થળે મળી આવે છે. દુઃખ પછી સુખ, રાત્રિ પછી દિવસ, અંધકાર પછી પ્રકાશ એ સૃષ્ટિ-નિયમ અબાધ્ય છે. આમ સુલ્તાન કુલિખાંની ઉન્નતિ સાથે ઈકામુદ્દૌલાની પણ ઉન્નતિ થઈ, અને તે દિલશાદના પ્રેમમાં દિવસ વ્યતીત કરવા લાગ્યો.

સ મા મ

* તે પ્રભુની મહેરના મદનો કિનારો નથી અગર જો કિનારો નજરે પડે તો પ્યાલાનો દોષ છે.

પરિશિષ્ટ

(પૃષ્ઠ ૨) ભટકતા હય ચેરાગે સુખ્હ જળ ખામેરા હોતા હય.

અર્થ-ચેરાગે સુખ્હ-સવારનો દીવો વા પ્રકાશ. સવારનો દીવો બુઝાર્ધ જવાની તૈયારીમાં હોય છે ત્યારે ચમકારો કરે છે. મતલબ એ છે કે બ્રાહ્મણી વંશના સુસ્તાનોની જાહેરાત હોય છે પરંતુ તે સવારના બુઝાર્ધ જતા દીવાના ચમકારા જેવી.

અમીર ખૂશરો:

હિન્દુસ્તાનમાં જે ફારસી ભાષાના ઉત્તમ કવિયો થઈ ગયા તેમાં અમીર ખૂશરોનું સ્થાન ઉચ્ચ છે. તેનો પિતા સયદુદ્દીન ધરાનના ખલ્જી શહેરનો નિવાસી હતો અને તે શહેરનો ત્યાગ કરી તે હિન્દુસ્તાનમાં આવી ખતિયાલામાં વસ્યો હતો; જ્યાં, અમીર ખૂશરોનો જન્મ ઇ. સ. ૧૨૫૩. હી. જ. ૬૫૧ માં થયો હતો. મહાન ફકીર નિજમુદ્દીન ઓલિયાનો તે શાર્ગીદ હતો, અને તેની કથા પુરાણ દીક્ષીમાં આ ફકીરની દરગાહ પાસે આવેલી છે. તેને દીક્ષીના ઘણા રાજઓએ રાજકવિ તરીકે સ્વીકાર્યો હતો. તેણે કેટલાક શાહનાં વખાણ કવિતામાં કર્યાં છે અને કેટલાકનાં સ્મરણ પણ લખ્યાં છે. તેના ગ્રંથની કુલ સંખ્યા ૯૯ છે. ગિયાસ-ઉદ્-દીન તઘલખની હકીકત તેણે ‘તઘલખનામાં’માં આપી છે. આ ઉપરાંત અબુલફઝીન ફૈઝાબાદ અને તેના પિતા નસિરુદ્દીન ખલ્જીખાન જે અંગાળનો સુલ્તાન હતો, તેઓ તેને મળવા આવ્યા હતા તેના સ્મરણમાં ફિરાન-ઉસ-સા‘દીન’ નામે કાવ્યની રચના કરી છે. પ્રથમ ચાર ખાલિકના વૃત્તાંત અને સૂફિ મતપર તેણે ગ્રંથરચના કરેલી અસ્તિત્વમાં છે. ‘ઇશ્કીયા’ નામના પુસ્તકમાં પ્રેમવિષયક કાવ્યોનો સમૂહ છે. ‘મતલબ-ઉલ-અન્વર’ એ પુસ્તકનો હિન્દુસ્તાનમાં અને સૂફિમતાવલંબીઓમાં વિશેષ પ્રચાર છે. તેઓ આનંદથી તેની કૃતિઓ ગાય છે, અને તેથી એક પ્રકારની સમાધિની સ્થિતિ જેને ‘વન્દ’ કહે છે તે પ્રાપ્ત થાય છે. આ ઉપરાંત એના ‘ખમ્સા’ પણ વિખ્યાત છે.

અમીર ખૂશરોનો અવાજ પણ ઘણો જ મીઠો હતો, અને ગાયનમાં પણ તે ઘણો નિપુણ હતો. અલાઉદ્દીન સિકંદરના અંમલ સમયે દક્ષિણનો નાયક ગોપાલ નામે ઘણો વિખ્યાત ગવૈયો હતો. તેની કીર્તિ સારા હિન્દુસ્તાનમાં વ્યાપી હતી. દીક્ષી આવી તેણે રાજસભામાં એક ગીત ગાયું જેની ઝમક, અને રચના એવી હતી કે કોઈથી અનુકરણ થઈ શકે નહિ. સુલ્તાને અમીર ખૂશરોને તે વખતે પોતાના તખ્ત નીચે બુલાવ્યો હતો. તેણે આ ગીતો સાંભળી લીધાં અને બીજે દિવસે રાજસભામાં એ જ ટખ્તપર ‘તરાના’ ગાઈ સંભળાવ્યા. ગવૈયો ઘણો આશ્ચર્ય પામ્યો, અને આથી તેને પોતાનું ઇનામ ખોઈ દેવું પડ્યું.

ઉર્દુ ભાષાનો ઉદય શાહજહાંના સમયથી લેખવામાં આવે છે, પરંતુ અમીર ખૂશરોના સમયમાં તેનાં બી રોપાયાં હોવાં જોઈએ. આની પુષ્ટિમાં અમીરની કેટલીક કાવ્યરચના દર્શાવવામાં આવે છે.

જંહાલ મિસકી મકુન તગાકુલ,
હુરાય નૈના બનાય ખતિયા;
કિતાલે હિજરાં નદારમ્ અય જાં,
ન લેહુ કહિ લગાય છતિયાં.

(૫૪ ૫૫) દિલમ દર આશિકી આવારહુ શુદ્ધ—આવારહુ તર ખાદા.
 તનમ અઝ બેદિલી ખીચારહુ શુદ્ધ—ખીચારહુ તર ખાદા.
 બ તારાને અસીરાં ઝુલ્ફે તૂ અધચારીઈ દારદ,
 બ ખૂં રીઝે ગરીબાં ચશ્મે તૂ અધચારહુ તર ખાદા.
 રખત તાઝસ્ત બહરે મુરદને ખુદ તાજહ તર ખાહમૂ
 દિલત ખારહુસ્ત બહરે કુશતને મન ખારહુ તર ખાદા.
 ગર અય ઝાહિદ દુઆએ ખૈર મી ગૃઈ મરા ઇં ગૂ,
 “કે આં આવારયે કૂયે બુતાં આવારહુ તર ખાદા.”
 દિલે મન વારહુ ગશત અઝગમ નઝાં ગૂનહ કે બેહ ગરદદ;
 અગર જનાં બદી શાદસ્ત યા રખ પારહુ તર ખાદા.
 હમી ગૂંચંદ કે અઝ ખૂંખારિયશ ખલકી બનં આમદ,
 નમી ગૂંચમ કે બહરે જનેમન ખૂંખારહુ તર ખાદા.
 યુ ખા તર દામની ખૂ કર્દ ખૂસરૌ ખા દો ચશ્મે તર,
 બ આબે ચશ્મે મિઝગાં દામનશ હમવારહુ તર ખાદા.

ભાવાર્થ:—મારું દિલ આશિકીના (મુલકમાંથી) દેશવટો પામ્યું છે. બલે તે વધારે ને વધારે દેશવટો ભોગવે.

તારું મન પ્રેમની પીડામાં નિર્ગત થયું છે બલે તે વધારે ને વધારે પ્રેમની પીડામાં નિર્ગત થાય.

તારી અલક લટ કેદીએને લૂટવામાં બહુ ચતુર છે, તારાં નયન ગરીબોને રક્તપાત કરાવવામાં નિષ્ણાત છે; બલેને તે વિશેષ ને વિશેષ રક્તપાત કરાવવામાં નિષ્ણાત થાય.

તારું ખીલેલું વદનકમળ હું ઇચ્છું છું, કે મારાં મૃત્યુને કાળે અધિક ઉલ્લાસિત અને પ્રસ્ફુટિત થાય.

તારું હૈયું પત્થર જેવું સખ્ત છે; બલે એ મને મારવા માટે વધુ અને વધુ સખ્ત થાય, સંગદિલ બને. અય જહિદ! તું મને આશીર્વાદ આપે છે તો આ આશીર્વાદ આપ: “આ દેશવટો પામેલો આશક (જે) માશુકના મહોલ્લામાં રખડે છે તે વધારે ને વધારે રખડ્યા કરે.”

મારું દિલ ગમથી એવું તો ટુકડેટુકડા થઈ ગયું છે કે ફરી સંધાવું મુશ્કેલ છે; પણ જો માશુકને એથી વધારે આનંદ થતો હોય તો બલે એના હજી પણ વધારે ને વધારે ટુકડા થાય.

બધા કહે છે કે, માશુકોના લોહીના તરશ્યા સ્વભાવને લીધે બધી દુનિયા, કંટાળી ગઈ છે, પણ (હું) એમ નથી કહેતો. પણ ઉલટો એમ કહું છું કે, મારા જીવ ખાતર, મારી જાન ખાતર એ પ્રિયતમા વધારે ને વધારે લોહીની તરસી થાય.

ન્યારે ખૂશરો તેના નયનમાંથી નીકળતી અશ્રુધારાથી પોતાના અંગરખાની દામન લીળવવા ટેવાયલો છે ત્યારે ખૂશરોની આકાંક્ષા એ દામન ચિરકાલ બીંબાયલી રહે.

અમીર ખૂશરોના દિવાન માટે લેખક તેના સ્નેહી મીં હોમી દલાલ, તથા આ ગજલના ભાષાંતર અને કેટલાક ફેરફાર માટે ફાસ્તી ભાષાના વિખ્યાત સાક્ષર પ્રાં શેખ અબ્દુલ કાદિર સરફરાજનો અત્યંત આભારી છે.

સર અવસર ઉપર ભેટ આપવા લાયક

ચોખ્ખા ધીની મીઠાઈઓ મેળવવાનું

વિશ્વાસુ મથક એકજ છે

અમારા માલને માટે સેંકડો સરટીફિકેટો

તથા સોનાના ચાંદો મળેલા છે.

તમારી ખાત્રી માટે એકજ સરટીફિકેટ બસ છે.

**જાણીતા “ગુજરાતી” પત્રના મેનેજર
શું કહે છે ?**

તમારી મીઠાઈની દુકાનેથી દીવાલીનાં પ્રસંગે મીઠાઈ મંગાવવામાં આવે છે. મીઠાઈ અમારા માણસોને પસંદ પડી હતી, માલ ચોખ્ખો અને સારો હતો તેનું આ સરટીફિકેટ આપવામાં આવે છે.

પેસ્તનજી જમશેદજી

મેનેજર ગુજરાતી પ્રેસ.

ગોવિંદાશ્રમ સ્વીટ શોરૂમ

જુમામસીદ મુંબઈ.

વી. પી. થી માલ મંગાવનારે અગાઉથી ડીપાજીટ

રૂપ ટકા મોકલવા.

(મંગાવો ઘટાડેલા ભાવોનું લીસ્ટ)

સોના, ચાંદી તથા ઝવેરાતના દરેક જાતના
દાગીનાની જુની અને વિશ્વાસુ
જંગી દુકાન.

દરેક કોમમાં વપરાતા તથા પ્રસંગોપાત ભેટ કરવા
લાયક દરેક જાતના દાગીના હંમેશા તૈયાર રહે છે. તેમજ
ગ્રાહકના ખાસ ઓરડરથી બનાવી આપવામાં આવે છે.
ખહારગામના ઓરડર વખતસર વી. પી.થી પુરા
પાડવામાં આવે છે.

ગેરંટી—હમારે ત્યાંનો ખરીદેલો દાગીનો જ્યારે પાછો
લાવો ત્યારે મજૂરી કાપી સોનાનાં નાણાં પુરેપુરાં પાછાં
આપવામાં આવે છે.

નરોત્તમદાસ ભાઉ-ઝવેરી.

ટેલીફોન નં. ૫૬૫,—શેખમેમણ સ્ટ્રીટ—મુંબઈ.

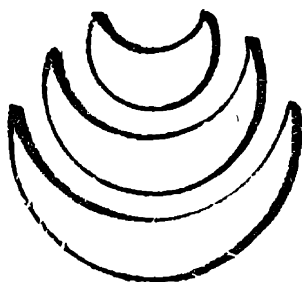
ત્રણ ચંદ્ર છાપનું કુદરતી કેસર વાપરો.
મુંબઈ તથા ફેશાવરોમાં, તથા રાજરજવાડામાં અને મંદીરોમાં
લગલગ ત્રીસ વરસ ઉપરાંત વખણાયલું અને જાણીતું

તદન ચોખું અને ચુંટી કાઢેલું

ત્રણ ચંદ્ર છાપનું પવિત્ર

કેસર.

રજીસ્ટર.

ટ્રેડ માર્ક.

ઉપર લખેલી છાપમાં કોઈ પણ જાતની અપવિત્ર
ચીજની મીલાવટ બીલકુલ નથી. તેના માટે સારાં સર્ટીફિકેટો
અને ઉંચા અભિપ્રાયો મળ્યા છે. એક વખત વાપરવાથી
ખાત્રી થશે.

બજારમાંથી ખરીદ કરતી વખતે ડબ્બાની કોર તથા
પેકીંગ બરાબર તપાસી લેવી નકલી માલથી સાવધ રહેવું.
બજાર દગાવાળા માલના અમો કોઈ પણ રીતે જોખમદાર નથી.

બીજી પણ દરેક જાતની કેસર અમારી દુકાનેથી જથ્થા-
બંધ તથા છુટક મળશે.

બહારગામના ઓર્ડરો વીં પીંથી મોકલવામાં આવે છે.

ઠાં ખટાઉ લધાની કું

કેસરના વેપારી અને કમીશન એજન્ટ.

મોડવી વડગાદી નં. ૩ મુંબઈ.

મફત! ધનામ! મફત!

રેલ્વે રેગ્યુલેટર ધડિયાલ

ગ્યા. વર્ષ ૩ કીમત રૂ. ૪૧૧ સાથે અત્તરની પેટી.

દ દુ વિ ના શ ક મ લ મ.

દરાજ ગજકર્ણ ઉપર રામબાણુ કીમત ૪ આના.

૧૨ ડબી લેનારને ૧ ટાયરીજ વાય. ૨૪ ડબી લેનારને ૧ રાસ્કોપ ધડિયાલ મફત.

કીંગ જર્જ કેરોનેશન કુાં મુંબઈ નં. ૪.

પ્રચંડ પ્રતિજ્ઞા.

શારીરિક કે મનની નબળાઈનો નાશ કરવો, અખુટ બળ પ્રાપ્ત કરાવવું, હાડકાં તથા લોહી વહેવનારી નસોને દૃઢ કરવી, અજીર્ણ કે દસ્તની કબજીયતને તોડવી અને લોહી તથા વીર્યને સુધારીવધારી સ્મરણ ખીલાવી શરીરને રૂઢપુષ્ટ બનાવવું એ મહન મંજરી ગોળીઓની પ્રચંડ પ્રતિજ્ઞા છે. કીમત ગોળી ૪૦ ની ડબીનો રૂ. ૧.

રાજવૈદ્ય નારાયણુ કેશવજી.

જામનગર-કાઠીયાવાડ, આન્ય-કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ.

હજારો નીરાશામાં આશાનું એકજ કીરણ ?

કામ સંજીવન.

(ફાયદો ન થાય તો પૈસા પાછા.)

અદ્ભુત શક્તિ, ખુદ્ધિ અને સૌંદર્યતાની સંપુર્ણ વૃદ્ધિ કરનાર આ દવા થોડા જ વખતમાં બારે વખાણુ સાથે સર્વત્ર પ્રચલીત થઈ ગઈ છે. ગયેલી જીવાની પાછી મેળવવા માટે આ દવા જાણીતી છે. વીર્યનો જરો છે...સ્ત્રી પુરૂષો માટે શક્તિની ઘણીજ ઉમદા દવા છે. કીમત રૂ. ૧)

શંઢત્વ વીનાશક તેલ

કોઈ પણ કારણથી ગુમાવેલાં પુરૂષત્વનો જો કોઈ પણ ઉપાય હોય તો અમારું શંઢત્વ વીનાશક તેલ જ છે. ગમે તે કારણથી ઉત્પન્ન થયેલી ગુપ્ત બાગની નસોની નબળાઈ માત્ર ત્રણજ દીવસમાં જડથી દુર કરે છે. સાધારણુ શીથીલતા તો પહેલે દીવસે દુર થાય છે. એકવીસ દીવસના પુરા સેવનથી જંદગીબર નર્ચીત થાય છે. કીમત માત્ર રૂ. ૫) નક્કી માલથી ઠગાતા ના. લેખલો જોઈનેજ શીશી લેવી. દરેક રૂઢમાં એકસરખો ગુણુ કરે છે.

જ. એન. શેઠના. } કાલબાદેવી રોડ મહારવાડી—
મુંબઈ નં. ૨

એક સાથે રૂ. ૧૦ ની ખરીદી કરનારને રૂ. ૩ નાં નોવેલો ભેટ.

ખસ તારેજ ખાતર નવલકથા...	૨-૦	સ્વેત બાનુ નવીન નવલકથા...	૧-૮
રતન લોહનું રમખાન ...	૨-૦	કુંજબાળા સામાજિક...	૧-૦
એક પથરના પ્રતાપ હસાહસ	૨-૦	સુવર્ણ કુમારી સામાજિક ...	૧-૦
સોસાયટી સ્ટુ... ..	૨-૦	મયુરા નવીન નવલકથા ...	૧-૮
પારસી પુત્રી પ્રકાસ...	૧-૪	સ્નેહલતા (ભેદભર્યું પુન) ...	૧-૮
દુઃખી દીના	૨-૦	ભોળો ભીમદેવ પાટણની પડતી	૧-૮
એક અબળાનો કીનો...	૧-૪	સાન્તિદા રસીક નવલકથા ...	૦-૧૨
જીગર કે ડીગર...	૨-૦	રમણીએ રતનભાળ	૧-૮
હકુદારનો હકુ (છુપી પોલીસ)	૧-૮	માનવતત્વ (ઉત્તમ ગ્રંથ) ...	૧-૪
ગંધાતો ગુલાબ નોવેલ...	૨-૦	રમણી કે રાક્ષસી	૧-૮
ખંભાતનો ખુની	૧-૦	રતનભાળ ઐતિહાસ	૦-૧૨
હાજીખાવાનાં સાહસ કામો...	૧-૮	પ્રવાસીના પત્રો... ..	૧-૮
તલવારની ધાર નોવેલ ...	૧-૦	અમરસિંહ (ડીટેક્ટીવ) ...	૧-૦
તકદીરની તકલીફ નોવેલ ...	૨-૮	બ્રહ્મદેશની રાણી	૧-૦
હમસીર કે સમસીર નોવેલ...	૨-૦	આધને અકબરી	૧-૦
બાપ કે સાપ...	૧-૪	શંકરાચાર્યનું જીવનચરિત્ર ...	૧-૮
જાડાગીરનામુ	૨-૦	સ્નેહલતા ઉત્તમ નવલકથા...	૧-૦
પડતીપર પચાસ નોવેલ ...	૨-૦	મોહીની (રા. દીવેદીયાકૃત)...	૧-૦
સંજોગનો ભોગ (સચિત્ર) ...	૨-૮	નંદનવનને આગણે ક્ષીલસુકી...	૧-૦
ઉપાનન્દની	૦-૮	નવીનીકાન્ત નવલકથા ...	૧-૪
મેડોજ ટેલર ઐતિહાસીક ...	૧-૮	ડીટેક્ટીવ દેવેન્દ્ર	૧-૪
સચતાનનો સાથી	૨-૦	પાતાળની પ્રેમદા	૧-૦
હોમલીઆઈની વાએજ સચિત્ર	૧-૮	ચાંદખીખી સચિત્ર	૧-૦
પેટે ખોલ્યું પંચી ભાગ ૧-૨	૧-૦	ટોડ રાજસ્થાન બંને ભાગ ...	૧૦-૦
સીતમગર... ..	૨-૦	માનવસાક્ષે (૨૦ ચિત્રો) ...	૫-૦
જગતનો ફાસો	૨-૦	વીઠમની વીસમી સદી ભા. ૧-૨	૫-૦
જીવનું દોળખ... ..	૨-૦	સ્નેહમાં સંકટ નવલકથા ...	૧-૮
ક્રીસમતની ક્રીસ્તીમ	૧-૮	સુરતીલાલ નવલકથા...	૧-૦
ઝેહરે કાતીલ	૧-૪	નયોતરના ભાગ ૧-૨-૩ ...	૨-૪
ગ્રાંટીમ જમાનો	૧-૪	હિન્દની હાલત ધર્મીજ ઉપયોગી	૦-૮
ગ્રહણી કે દેવી ધણુંજ ઉપયોગી	૧-૦	લંડન રહસ્ય નવલકથા ...	૧-૪
સ્નેહ સૌભાગ્ય	૦-૧૨	કોડમેક દીલકસ નવલકથા ...	૩-૦
૨૦૦ વર્ષનું પંચાંગ કી. ધણડેલ	૩-૦	નઝીર નઝીરના ખેતો... ..	૧-૦
સતી ત્રિવેણી... ..	૧-૮	હેમકળા (સચિત્ર)	૧-૮
જાપાનીસ જસુસ	૧-૮	અલક ક્રીસોરી નવલકથા ...	૦-૧૨
અનુપ કુમારી...	૧-૮	રાશીબાળા (ભયંકર મઠ) ...	૧-૦
બ્રહ્મચારણી	૧-૮	રસિકલલીત નવલકથા...	૧-૦
ઉમાજી નાયક એક લુટારો...	૧-૦	કત્તે આમ	૨-૦
મારાદરી કથાકુંજ	૧-૦	શ્રેય: સુધાકર	૧-૦
શહેનશાહ જગીર	૧-૦	ખીલોરનો ખુચ (ડીટેક્ટીવ)...	૨-૦
રાજપુત વીરસકથા	૧-૦	અધીરી અર્નવાળ તારાપોરવાલાકૃત	૨-૮
રજનીકાન્ત	૧-૮	ભુંડાનો ભેદ નોવેલ	૨-૦
રાજનન્દની ઐતિહાસીક ...	૧-૪	ખેદીલ કે ખેવડું (કાખરાજકૃત)	૨-૮
કૃષ્ણ બાળલીલા કવિ નથુરામકૃત	૧-૦	ખુખસુરત મક્કાર નોવેલ ...	૨-૦
ખંભાત નવલકથા	૧-૮	જાન કે જીગર નોવેલ...	૨-૦

એલ. એમ. ઠક્કર કાલકાદેવી રોડ-મુંબઈ.

ભીખા કલ્યાણજીની કંપની

સુદક મશાહુર દવાઓ.

રેડનમેકા સાર્સાપરિલા-(આયોડાઇઝડ) પોટાશ આઇડીન મેળવેલી-બગડી ગયેલા લોહીને સુધારવાનો ચોક્કસ ઇલાજ. નાની બાટલી રૂ. ૧-૮-૦ મોટી બાટલી રૂ. ૨-૮-૦.

ગાંડીવ એન્ટી રૂમેટીક આમ-દરેક જાતના માથાના દુખાવા ઉપર તેમજ સંધિવા માટે ઉત્તમ ઉપાય. બાટલી ૧ નો રૂ. ૦-૮-૦.

બકાલ આઈન્ટમેન્ટ-દાદરને માટે ખાસ મલમ દરેક જાતની દાદરને માટે અકસીર ઇલાજ. બાટલી ૧ નો રૂ. ૦-૪-૦.

ફીવર મીક્સર-ગમે તે જાતના તાવને માટે અકસીર મીક્સર ફક્ત ત્રણ ડોઝ લેવાથી આરામ થાય છે. બાટલી ૧ નો રૂ. ૦-૧૨-૦.

સંજીવન મીક્સર-ઝાડા ઉલટી કોલેરા અજીર્ણ વાયુનો ગોળો વગેરે માટે અકસીર ઇલાજ. બાટલી ૧ રૂ. ૦-૧૦-૦.

તાવની ગોળીઓ-દરેક જાતના તાવને માટે અકસીર ઇલાજ. બાટલી ૧ નો રૂ. ૧-૪-૦.

જીલાબની ગોળીઓ-ફક્ત બે ગોળીથી દસ્તનો ખુલાસો થાય છે. બાટલી ૧ નો રૂ. ૦-૮-૦.

બાલજીવન સીરપ-બચ્ચાંનાં તમામ દર્દો માટે ખાસ અનુભવસિદ્ધ ઇલાજ. બા. ૧ રૂ. ૦-૧૨-૦.

કફ પીલ્સ-દરેક જાતની ખાંસીને માટે ઉત્તમ ગો. બા. ૧ રૂ. ૦-૪-૦

વીંછીની દવા-વીંછીના ડંખ ઉપર તાત્કાલિક અસર કરે છે. બાટલી ૧ રૂ. ૦-૮-૦.

ગોનોરીઆ ગ્રેન્યુલ્સ-ગરમી તથા પ્રમેહને માટે અકસીર ઇલાજ. બાટલી ૧ રૂ. ૧-૦-૦.

વેજીટેબલ હેર ટોનીક-બાળને વધારનાર તેમજ મગજને પુષ્ટિ આપનાર શુદ્ધ વનસ્પતિના અર્કનું બનાવેલ તેલ. બા. ૧ રૂ. ૦-૧૨-૦

ડેપ્રેસરી પાવડર-નકામત બાલ નાશુદ કરનાર ચમત્કારિક પાવડર. બા. ૧ રૂ. ૦-૪-૦.

દાંતની દવા-દાદ તેમજ પેદાના દુખાવા માટે અકસીર ઇલાજ. બા. ૧ રૂ. ૮-૮-૦.

ભીખા કલ્યાણજીની કં

જથાબંધ તથા છુટક દવાના વેપારી.

બાહારકોટ ગણેશવાડી મુંબઈ.

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુપટે.

શુકસેલર અને પબ્લીશર.

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

ખાસ લાભ !

ખાસ લાભ !

(૧) આ યાદીમાંથી રૂપિયા ૧૦ નાં પુસ્તકો મંગાવનારને રૂપિયા ૧૨૧૧ નાં પુસ્તકો અને રૂપિયા વીસનાં મંગાવનારને રૂપિયા છન્વીસનાં પુસ્તકો મળશે.

(૨) જે પુસ્તકો મંગાવવાનાં હોય એ યાદીમાં એક જે પુસ્તકોનાં નામ વધારે લખવાં; જેથી મંગાવેલાં પુસ્તકોમાંનું કોઈ સિદ્ધકે ન હોય તો ખીન્નું મોકલી શકાય.

રા. નારાયણ વિસનજી ઠક્કુરકૃત રસિક નવલકથાઓ.

આજકાલનું હિંદુસ્તાન અથવા પ્રાણહારક મૃગ-જળ લા. ૧-૨-૩ ચાલુ

સમયમાં ચાલતા નિષ્ઠ સુધારા, ગાદીવાડીના વૈભવ ખાતર જમે એવા શ્રીમંત પતિ મેળવવાની લાલસા, શ્રીમંતોના મૃત્યુ સમયે યતા વીલના કષ્ટપનામાં પણ ન આવે એવા ખનાવોથી ભરપૂર નવલકથા. પૃષ્ઠ ૩૨૦, ચાર મનહર ફોટો-ગ્રાફિક સુન્દર ચિત્રો પાકું પૂઠું; છતાં ત્રણે ભાગની કિંમત રૂ. ૫-૦-૦.

ભયંકર ભદ્ર અથવા કેવળ ૨૪ વર્ષના ક્ષણભંગુર સંસારમાટે—આ સંસારના ક્ષણભંગુર ભોગ-

વિલાસની લાલસાથી મહત્વાકાંક્ષાના પ્રવાહમાં તણાઈને છુદ્ધ માનવી પિશાચના દાસત્વને સ્વીકારીને આ જગતમાં કેવાં કમકમાટી ઉપભવનારાં કુટુંબો કરે છે, એનું જે તાદરશ આખિંદક ચિત્ર જોવું હોય તો તે કેવળ આ અદ્ભુત નવલકથામાં જ દેખાશે. ફોટોગ્રાફિક સુન્દર ચિત્રો કિંમત રૂ. ૨-૦-૦.

નાદિરનો દોરહમામ અથવા બાહુબળનું પરિણામ-સ્વર્ગવાસી અમૃત કેશવ ના-

યક તથા વિષમાન ઠક્કુર નારાયણ વિસનજીકૃત. નાદિરશાહનું જીવનચરિત્ર આ ગ્રંથમાં એટલું અને એવું ઉત્તમતાથી વર્ણવાયું છે કે નજીક એક લઘુકથા નવલકથા વાંચતા હોયએ તેવો જ ભાસ થાય છે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦.

(૨) મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટ-બુકસેલર અને પબ્લીશર.

મારી ભયંકર સંસારયાત્રા અથવા એક નિ- રાધાર અખળાનો

આર્તનાદ ! આ સામાજિક નવલકથામાં સંસાર વ્યવહારમાં પ્રચલિત થઇ પડેલા કેટલાક વિષયોનું એવી શાસ્ત્રીયદૃષ્ટિથી અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે, જેમાંથી ઘણું શીખવાનું મળી શકે તેમ છે. પાકું પૂઠું; મૂલ્ય રૂ. ૨-૬-૦.

રા. સુનીલાલ વર્ધમાન શાહકૃત રસિક નવલકથાઓ.

લતા અને લલિતા ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫ લતા અને લલિતા એ જોને હોવા છતાં

જૂદા જૂદા રંગદંડમાં અને જૂદા જૂદા સ્વભાવની માતાઓના સહવાસમાં લલિ-
તવાદી તેમનામાં જે ફરક જોવામાં આવે છે તેનું દિગ્દર્શન આ નવલકથામાં કરી
શકાય છે. દરેક ભાગમાં સુંદર ચિત્રો, પાકું પૂઠું. દરેક ભાગનાં પૃષ્ઠ ૨૦૦.
કિંમત દરેક ભાગની ૧-૦-૦ મુજબ કુલ રૂ. ૪-૦-૦.

નોકરોનો ઉમેદવાર-સચિત્ર સાંસારિક નવલકથા. અંગ્રેજી ભણેલો એક ગરામીયુવક

નોકરી ની શોધમાં ફાંફાં મારતાં જે અથડામણમાં પડે છે અને જુદા જુદા સ્વ-
ભાવનાં શેઠ શેઠાણીઓના સહવાસમાં આવાને અનેક લાલતા, ધર્મબ્રજતા
વગેરેની વચ્ચે આવી પડવાથી અટવાયા કરે છે તેનું આ ચિત્ર અત્યંત બોધક
અને રસિક છે. મૂલ્ય રૂ. ૧૧.

કારમીર અને કેસરી [બીજી આવૃત્તિ]-રણજીતસિં- હને અફધાનો સાથે ધણી વાર ઝપા-

ઝપી થઇ હતી અને કારમીર પ્રાન્તને માટે તો ચાર વાર સવારીઓ લઇ જવી
પડી હતી. આ વાર્તાનું એક પછી એક પ્રકરણ વાંચવાને વાંચકની મનાવૃત્તિ
ઉત્કેષાતી જાય તેમ છે. પૃષ્ઠ ૨૫૦ પાકું પૂઠું. કિં. રૂ. ૧-૦-૦.

[પશાયમંદિર ભાગ ૧-૨-આ નવલકથા એટલી તો હૃદયગ્રાહી અને ચમત્કારિક છે કે, પૃષ્ઠે

પૃષ્ઠે જાણાસારસની જાણે કે સગિતા જ વહેતી હોય એવો સહજ ભાસ થાય છે.
અરણ્યના અત્યાચાર, કિલ્લાનો શુભ ભેદ, ભયાનક યંત્ર, કેદમાં સપડાયેલી કુમા-
રિકા, મૃત આકૃતિ, ચક્રયંત્રવાળું ભોયરું, પ્રેમમંદિર કે પિશ ચમંદિર ? વગેરે
પ્રકરણો વાંચતા આહાર નિદ્રાનું સર્વથા વિરમરણ થઇ જાય તેમ છે. મનોહર
ચિત્રો બંને ભાગ જુદા બાંધેલા છે. પાકું પૂઠું, બંને ભાગનાં પૃષ્ઠ ૬૦૦ છતાં
કિંમત દરેક ભાગની રૂ. ૨ મુજબ કુલ રૂ. ૪.

રા. પ્રજ્ઞાલાલ બાદવજી ઠક્કરકૃત રસિક નવલકથાઓ.

દગાબાજ દુનિયા-આ નવલકથાની વસ્તુસંકલના એવી તો અદ્ભુત, પરંતુ સંભવિત છે

કે, પ્રત્યેક પૃષ્ઠે વાંચકની જાણસા વૃદ્ધિ જત થાય તેમ છે. આ નવલકથા રસિક,
ચમત્કારિક અને બોધક વિષયોથી ભરપૂર છે. ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક
ચિત્રો. પાકું પૂઠું રૂ. ૧-૮-૦.

કંગાલ કેદી અથવા રનેહ-બંધન—ભાગ ૧-૨ આ નવલકથામાં સુખ-

કુઃખના પડછાયા, સ્વામી રનેહજ્યોતિનું આદર્શ સાધુ જીવન અને દૈવી પરોપ-કાર, હતભાગ્ય રંગનાથની સ્થિતિનું અને જીવનનું કલ્પના પણ ન કરી શકાય એવું અસંભવનીય પરિવર્તન, આદિ અનેકવિધ આકર્ષણીય ઘટનાઓથી પરિપૂર્ણ. આઠ સુંદર ચિત્રો, બન્ને ભાગનું પાકું પૂકું; ક્રિમત ભાગ ૧ લો ૩. ૧-૧૨-૦ ભાગ ૨ લો ૨-૦-૦ કુલ રૂ. ૩-૧૨-૦.

ભાગ્યદેવીની ભયંકરતા અથવા આદર્શ વિધવા-

આ નવલકથા સમસ્ત હિન્દુસ્તાનમાં એટલી બધી ઘોઠપ્રિય થઈ પડી છે કે, તેનું અંગ્રેજી, હિન્દુસ્તાની, વગેરે ભાષામાં પણ ભાષાંતર થયું છે. ભાગ્યદેવીની ભયંકરતાથી એક કંગાલ દીનદરિદ્ર કુટુંબને કેટલું બધું કુઃખ વેઠવું પડે છે તેના આ નવલકથામાં ઘણો જ કરુણાન્વિત ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે. પ્રત્યેક હિન્દુ સ્ત્રીને આ નવલકથા વાંચવાની ખાસ ભલામણ છે. ચાર સુંદર ફોટો-ગ્રાફિક ચિત્રો. ક્રિમત રૂ. ૧-૪-૦.

પિશાચિના કે પ્રેમદા ?—બૂતપ્રેતના ભયંકર ઉપ-દ્રવના લીધે ઉપજતું

જામમૂલક કુઃખ, મહામાયાનું જળમાં ડૂબી જવાથી નિપજેલું મૃત્યુ, સુંદરી લી-લાવતીની બિમારી, પ્રેમની હરિક્ષી, ધડતી નૂતું થઈ ગયેલું મરતક, રમચાન-ભૂમિમાં પિશાચોનું પાપમંડળ આદિ અનેકવિધ ચમત્કારોથી પરિપૂર્ણ મૂ.રૂ.૧૧

સ્વર્ગમાં રાયતાન—ઉપરથી મહાત્મા જેવા દેખાતા અને સંસારમાં સાધુ લેખાતા;

પરંતુ હૃદયમાં હજારો હજારી રહેતા પુરુષો પોતાના ઉપર ઉપકારો કરનારનું પણ કેટલું ભયંકર અનિષ્ટ કરે છે વગેરે આકર્ષક ઘટનાઓથી ભરપૂર આ નવલકથા છે. મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦

મૃગસૌચની અથવા માયા પ્રાગ્લભ્ય. ભાગ ૧-૨-૩-૪ આ નવલકથા વાર્તાપ્રિય વાંચકોને

એક વખત વાંચવાની અમે ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ. શુદ્ધ રનેહનું સ્વરૂપ સમજવું હોય, વફાદાર દોસ્તની દિલોભન દોસ્તીનું દર્શન કરવું હોય, વેશધારીઓના કલ્પનામાં પણ ન આવી શકે એવા અવનવા ચમત્કારોથી પરિચિત થવું હોય, વીરપુરુષોની વીરતા જોવી હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચજો પ્રેમિક પ્રેમિકાની વિયોગવ્યથાનો હૃદયવિદારક ચિતાર વાંચતાં તમે અશ્રુજળને અટકાવી શકશો નહિ. પ્રેમ, વિરહ, મિલન, ચમત્કાર, કર્તવ્યનિષ્ઠા, દેશદ્રોહ, દેશભક્તિ વગેરે સર્વજન આ નવલકથામાં છે. આજે જ મુગાવો. દરેક ભાગનું મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦ કુલ રૂ. ૬-૦-૦ દરેક ભાગનું પાકું રૂપેરી પૂકું છે.

સંસાર કે નરકાગાર ?—આજકાલના કહેવાતા સુધા-રેકાનું આત્મજીવન કવું પાપ-

પૂર્ણ અને શોચનીય છે. જ્ઞાનશૂન્ય વિધવાઓ ધર્મચિંતાણના અભાવે સ્વધર્મનો ત્યાગ કરી કેવી રીતે પાપિષ્ઠ થાય છે અને આ મહુબ ચિતાર આ નવલકથામાં ચીતરવામાં આવ્યો છે. પૃષ્ઠ ૨૫૦, ક્રિમત રૂ. ૧-૪-૦.

(૪) મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટે-શુકસેલર અને પંદીશર.

રાજનૈતિક પડ્યંત્ર અથવા મરૂભૂમિની માહિતી

રણધેલા રાજપૂતોના ઇતિહાસને અનુસરીને આ નવલકથા લખવામાં આવી છે. કોટામાં જે સમયે જલ્મિમસિંહ રાજપ્રતિનિધિ હતો તે સમયે તેણે પોતાના અધિકાર વશાનુક્રમિક ચાણુ રાખવા માટે કેવો ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો હતો, સ્વાધીનતા મેળવવા માટે કોટાના રાજકુમારોએ કેટલું બધું કષ્ટ ઉઠાવ્યું હતું આદિ અનેકવિધ મનોમુગ્ધકર, વિસ્મયકર અને ચિત્તહર વટનાઓથી પરિપૂર્ણ. પ્રત્યેકને આ નવલકથા વાંચવાની ખાસ ભલામણ છે. મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦.

મનોહારિણી માયા—આ નવલકથાની વસ્તુસંકલના એટલી બધી રસિક

મનોરંજક અને કરુણાજનક છે કે એક વખત પુસ્તક વાંચવા માટે હાથમાં લીધા પછી પડતું મૂકવાનું મન થશે નહિ. આકર્ષણીય વટનાઓનું દર્શન કરવું હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

રા. ચંબકલાલ જીવરાજ જોશીકૃત રસિક નવલકથાઓ.

કમળાદેવી—સંસારને સ્વર્ગીય તથા સુખમય બનાવવા માટે આ નવલકથા એક વખત આપના

કુટુંબમાં અવશ્ય વંચાવો. રણશૂરા રાજપૂતોની સ્વદેશભક્તિનું દર્શન કરવું હોય, માયાજાનમાં ફસાવાથી ભોગેવવાં પડતાં દુઃખને જોવું હોય, તો આ નવલકથા આજે જ મંગાવીને વાંચો. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

મુરાદેવી અથવા મૌર્યવંશના અજયુદ્ધનો આરંભ ભાગ ૧-૨-૩. નંદવંશનો નાશ કરીને મહાશુ-

દ્ધિમાન અને કૌટિલ્યવિદ્યાવિશારદ ચાણક્યદેવે મૌર્યવંશની સ્થાપના શી રીતે કરી, ચંદ્રગુપ્તને રાજ્યાધિકાર અપાવવા માટે મલયપુરની રાજનિહિની મંદા-ગિરિએ કેવા કેવા યત્નો કર્યા હતા તે સર્વ વિષયોનું ચણી જ સરળતાથી આ નવલકથામાં વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. ત્રણે ભાગની કી. રૂ. ૫-૦-૦.

તારાસુંદરી અથવા સમરેન્દ્રની સમશીર—આ એક ઐતિહાસિક નવલકથા છે. આર્ય બાળાઓની

ધાર્મિકતા તથા કઠોરમાં કઠોર સંયોગોમાં પણ તેમના પતિવ્રતના રક્ષણની કુશળતા જોવી હોય તો અવશ્ય વાંચો. કિંમત રૂ. ૨-૪-૦.

સંસાર સંગ્રામ—ભાગ ૧-૨ ધર્મપરાયણ સાધ્વી સતીઓ સંકરના પહાડે તુટી પડવા

છતાં કેવી અડગ અને અચલ રીતે પતિભક્તિમાં લીન રહે છે, સ્વાર્થસાધુ સગાં-બહાણાં પોતાના સ્વાર્થને પૂર્ણ કરવા માટે કેવી દગાબાજીઓ રચે છે આદિ સર્વ વિષયો આ નવલકથામાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે. પાકું પુકું. કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

પરાક્રમની પતાકા—જાપાનના પ્રિન્સે લંડન શહેરના ભયા બજારમાં તથા ચાલતી

રથેથીયલમાં અમેરિકાના એલચીઓ તરફ આવતા જાસૂસોનાં ભેદી ખુન શી રીતે કર્યાં તથા તેનો પતો છેવટ સુધી શા કારણથી ન મળ્યો આદિ સર્વ વિષયો આ નવલકથામાં આપવામાં આવ્યા છે. પૃષ્ઠ ૩૪૦ પાકું પુકું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

ભવાનીનો ભોગ અથવા રજપૂતોનો રણોન્માદ—ભા.

૧-૨ પવિત્રદેહ્યા રજપૂત બાળાઓ વીરતાને જ વરનારી હોય છે, પણ રૂપમાં મોહાંધ નથી થતી આદિ સર્વ બનાવો વાંચતાં આંખોમાંથી ચોધારાં આંસુ વહેવા માંડે છે. મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦.

ગેબી ખૂન—ખરો ખૂની કોણ છે અને ખૂનનો આરોપ કોના પર આવી પડે છે. ચાલાક ડિટેક્ટીવ બધા મામલાઓની બરાબર તપાસ કરી વણીજ ખૂબીની સાથે સવળા ભેદોનો ભડો ફાંટી ખરા ખૂનીને પકડી કાઢી અદ્ભુત બહાદુરી બતાવે છે. કિં. ૧-૧૨-૦.

લેદી ખળનો—ડિટેક્ટીવોની ચાલાકી, ભેદમાંથી ભેદ પકડી પાડવાની દિલને હેરત પમાડનારી બહાદુરી, ચારોની ચતુરાઈ, અબળાઓની અભયબી ભરેલી ભૂલચાપ ખવડાવનારા બાહોશી વાંચતાં દિલ મગમગી ઉઠે છે. પાકું પુકું પૃષ્ઠ ૪૦૦. મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

બાગે શયતાન અથવા તહવારનું તૂફાન—ડિટેક્ટિવ રામ-પાલસિંહની કાર્યકુશળતા, ક્રાન્સદેશના મેકેયર નામના એક શયતાન હુંટારાનાં લીપણ કાવત્રાં આદિ વિષયો વાચતાં ચક્ષુઆમાયા અશ્રુજળની વૃષ્ટિ થાય તેમ છે. કિંમત રૂ. ૨-૦-૦.

રાજ દેવીદાસ અથવા રમણીની રણભૂમિ—જગત જે નારીજાતિને અબળા કહીને બોલાવે છે, તે અબળા રણમાં મહોન્મત થઈ ચતુઓનો સંહાર કરવામાં કેવી દક્ષતા દેખાડે છે, રણસૂરા રજપૂતો રણભૂમિમાં અંપલાવી કેવી રીતે કેસરીયાં કરી તૂટી પડે છે, પાપીઓના પાપનું કેવું લીપણ પરિણામ આવે છે, અમીનાની હુદાન્ત દુષ્ટતા, ઉમાનો અપૂર્વ આત્મત્યાગ, સતી સાધ્વીની શૂરવીરતા અને બહાદુર બહારવટીઓની બહાદુરીવાળા પ્રસંગોથી આ વાર્તાનું પાનેપાનું ભરેલું છે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

રાક્ષસોના રતિકીડા અથવા પિશાચોની પાપ-લીલા—માયાવી માનિનીના ભય-કર ભેદો, હુમ્મ્યાઓની હુમ્મ્યાઈઓ, તિલરમાતી મકાનોમાં થતાં કારસ્થાનો, એક આર્ય લલનાની આદર્શ શૂરવીરતા, ધર્મપરાયણતા અને ચોતાના પતિને પિશાચોની નળમાંથી મુક્ત કરવાની અજબ યુક્તિઓ વગેરે વાંચીને ખરેખર તબિયત ખુશ થયા વિના રહેતી નથી. પૃષ્ઠ ૪૦૦ પાકું પુકું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦-૦.

સંતત્ત શયતાન અથવા કામાંધનાં કાળાં કામ—ભા. ૧-૨-૩ કામથી અંધ થએલાં મનુષ્યો આ જગતમાં કયું લીપણ કાર્ય નથી કરી શકતાં ? મુખમાં રામ બગલમાં છુરી લઈ ફરનારા, હાથમાં માળા મળામાં વિપની જવાળાને છુપાવી રાખનારા, સરજ અને ભોળાં માણસોનાં મળાં રેસનારા આ પૃથ્વીપર અનેક મનુષ્યનામધારી પિશાચો પડેલા છે અને તેવા જ એક મનુષ્ય પિશાચ તથા માનવી પિશાચિકાનુ આ નવલકથામાં એક ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. દરેક સાગની કિંમત રૂ. ૧-૧૧-૦ મુજબ કુલ રૂ. ૫-૪-૦.

શ્રી સુધર્માસ્વામી ગ્યાનબંધાર-ઉમારા, સુરાત

કલંદરની કટાર અથવા સંસાર ખાંડાની ધાર-ભાગ ૧-૨-૩ નીચે અને શયતાન દોરતો

કેવી દગાબાજીથી પોતાના દોસ્તનો શત્રુ અથવા ખૂન કરે છે, સ્વાર્થને વખતે તેમનાં દુશ્મ કેવાં પાપાણ જેવાં બની જાય છે તથા અતે એવા દુરાત્માઓની કેવી દુર્દૃશા થાય છે, કામળ હૃદયની કામિનીઓ પ્રેમના માટે કેટલાં બધાં સાહસો વેદીને જીવનનું બળિદાન આપવાની તૈયારી કરીને તે અન્ય પુરુષોના પ્રેમને સંપાદન કરે છે, શયતાની ચક્કર, ભોંયરાખાંના ભેદ ભરેલાં કુર્મો, છુપી કટારીનું પરાક્રમ આદિ સર્વ વિષયો વાંચતાં આ સંસાર એ ખાંડાની ધાર જ છે એવો સર્વને ભાસ થયા વિના રહેશે નહિ. ત્રણે ભાગનું મૂલ્ય ૬—૦—૦

કિશોરસિંહ અથવા દુઃખના પહાડ—(ભાગ ૧-૨ કિશોરસિંહનો કારાગૃહનાસ, રાજકુમાર વરુણા

સિંહનું અદ્ભુત રીતે ગુપ્ત થવું, એ બદલ કિશોરસિંહ પર તેના ખૂનનો આરોપ મૂકી તેને ફાંસીના લાકડાપર લટકાવવો, અંતરિક્ષ મદદથી તેમાંથી એકાએક તેનો બચાવ થવો, ભેદી રાજતનયનું ભેદી જીવન. એ ભેદી જીવનનાં ભેદ ભરેલાં કામો નિર્દોષપર તુટી પડતા દુઃખના પહાડો, ખૂનખવાર લડાઈઓ, રાજ્યા ભયંકર વગર, નીતિ અને અનીતિનાં યુદ્ધો વગેરે લણા લણા રોમાંચકારક બનાવોથી આ વાર્તા ભરપૂર છે. બન્ને ભાગનું મૂલ્ય રૂ. ૪—૧૨—૦

અન્ય અંકારોની લખેલી રસિક નવલકથાઓ.

તરુણ તપસ્વિના—ભાગ ૧-૨ જો—સાધુના વેશ-

માં ફરતાં શયતાનો કેવી પ્રપંચ-ભળ પાયરી ભોળાં મનુષ્યોને ભરમાવે છે, વફાદાર મિત્રો કેવા હોય છે, સતી સાધ્વી પત્ની કેવી હોય છે, પરાપકાર કેવી રીતે કરી શકાય છે એ વગેરે હકીકતથી ભરપૂર. પ્રથમ ભાગમાં ચિત્રો આપવામાં આવેલાં છે. કિંમત રૂ. ૩-૧૨-૦.

વસંત વિજય યાને ચડતી પડતીના ચમત્કાર—

જે દુરાચરણી રાજા મહારાજાઓની સ્વાર્થવૃત્તિથી, વિલાસપ્રિયતાથી અને એક બીજા પ્રત્યેના દ્વેષથી આ નંદનવન સમાન ભારતભૂમિની દુર્દૃશા થઈ છે તેવા એક નિષ્ઠુર હૃદયનાં દંપતિનાં રાક્ષસી કુર્મોનો અસરકારક ચિતાર આ નવલકથામાં આપેલો છે. કિં. માત્ર રૂ. ૧-૮-૦

કલ્યાણી અથવા હજાર વર્ષ પૂર્વેનું હિન્દુસ્તાન—જે

નગર અત્યારે હિન્દુસ્તાનમાં અસ્તિત્વ ધરાવતું નથી અને જેનું નામનિશાન પણ અત્યારે ભારતભૂમિના વક્ષસ્થળ ઉપરથી લસાઈ લુંસાઈ ગયું છે, એકું ચહેર એક હજાર વર્ષ પહેલાં પોતાના ગૌરવની કેવી વિનયવોધણા કરી રહ્યું હતું તથા તે નગરના રાજવંશીઓની કીર્તિ અને સત્તા કેટલી પ્રબળ હતી તેનું આબેહુબ વર્ણન આ નવલકથામાં કરવામાં આવ્યું છે. પાકું પુકું. કિંમત રૂ. ૨-૦-૦.

રનેહમયી અને વિષયમયી—

આ નવલકથામાં જુદા જુદા સ્વભાવવાળી બે યુવતીઓ એકજ પ્રિયતમને ચાહે છે અને પ્રિયતમનો પ્રેમ સંપાદન કરવાને તેમની તરફથી જે જે પ્રયાસો કરવામાં આવે છે, તે વાંચકને એટલા બધા અદ્ભુત લાગે છે કે સ્વપ્નમાં પણ કદિ તેમણે જોયા હોય નહિ. પાકુ પૂઠું. કિંમત રૂ. ૨—૦—૦.

અલાઉદ્દીનનો ઉદય—

આર્ય સન્નારીઓના શિયળનું રક્ષણ કરવા માટે તે વખતના રાજપૂત રાજાઓ પોતાનો કેવો આત્મભોગ આપતા અને આર્ય મહિલાઓ પણ પોતાના પાતિવ્રતનું રક્ષણ કરવા માટે કેવાં ભયંકર દુઃખો સહન કરતી હતી તેનું વર્ણન આ નવલકથામાં કરવામાં આવ્યું છે. ચાર ચિત્રો છે. કિં. રૂ. ૨.

મહાકાળીનું ખડ્ગ—

પતિપત્નીએ ધોર અધારી રાત્રે કાલિકા માતાનું દર્શન કરવા રમશાનમાં જવું, રમશાનમાં કાલિકા માતાની અદ્ભુત લીલા, માતાનું ભયંકર સ્વરૂપ અને રમશાનનો દેખાવ, માતાનું ખડ્ગ સ્વરૂપ ઓળખી નહિ શકવાથી ભક્તિપ્રભાએ કરેલી માતાની નિંદા, માતાએ આપેલો શાપ વગેરે વટનાઓ ઘણીજ અદ્ભુત છે. મૂલ્ય રૂ. ૨—૦—૦.

નવદંપતીને શિખામણ—

અગ્નિ, વહેમ, ખરાબ સોખત, કુટોવો, વિહારનો અતિયોગ, સ્ત્રીઓની આરોગ્ય સંબંધી અણસમજ, વાંઝીયાપણું, જુવાન વયમાં યતા અનેક ભયંકર તથા ગુપ્ત દર્દો, ગર્ભસંચાર, પ્રસવ અને બાળકની માવજત સંબંધી અજ્ઞાનતા વગેરે કારણથી દુઃખી યતાં પતિપત્નીઓએ આ પુસ્તક પોતાના નિત્યના મિત્ર તરીકે સાથે રાખવું જોઈએ. ૫૦ પ્રકરણ, ૩૦૦ પૃષ્ઠ, પાકું પુઠું. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

ખૂન કે જહુ ?—

આ ડિટેક્ટીવ નવલકથા એટલી અદ્ભુત છે કે વાંચક તેના પ્રવાહમાં ખેંચાતા સમજી શકશે નહિ કે પોતે જે બનાવ વાંચે છે તે ખરેખરે બનાવ હશે કે જહુનો કોઈ પ્રયોગ હશે? ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો સાથે પાકું પુઠું મૂલ્ય રૂ. ૧.

કમનસીબ લીલા (ભાગ ૧-૨.)

ફેશન આડંબરવાળી ઉચ્છ્રંખલ સ્વેચ્છારિણી અબંગા સાથે વિવાહ કરવાની પ્રાણહારક મહત્વાકાંક્ષા રાખનાર યુવકોની કેવી ખાનાખરાબી અને પાયમાલી થાય છે, સમજી યુવકોનું શું કર્તવ્ય છે, આદર્શ જીવન કેવું હોવું જોઈએ વગેરે અનેક સાંસારિક વટનાઓ તાદ્રશ્ય દષ્ટિ સમક્ષ હલી જ હોય એવું વર્ણન આલેખવામાં આવ્યું છે. સુંદર ચિત્રો. બન્ને ભાગની કિંમત રૂ. ૩-૧૨-૦.

મધુર મિલન—

અત્યુત્તમ સામાજિક નવલકથા. ઘણી જ ઉત્તમ અને હૃદયદ્રાવક છે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

કલંકિત કાઉન્ટેસ

યાને ખૂની કોણ ?—કાઉન્ટેસ કલોડયુઝીની સુંદરતા, જેકસ પ્રતિનો મોહ, નિષ્કૃષ્ટતા અને અંતે સ્ત્રીહૃદયની સાહજિક કોમળતા આદિ વિષયોથી પરિપૂર્ણ. પાકું પુકું. કિંમત રૂ. ૨-૪-૦

દશલાખનો દલ્લો

અથવા રત્નકુંકળ—ભાગ્યચક્રના અદ્ભુત પરિવર્તનના પરિણામ નિર્દોષ માણસને પણ કેટલું બધું દુઃખ સહન કરવું પડે છે, એક અબળા પણ દ્રવ્યલોભની લાલસાથી પ્રબળ બની કેવાં રોમાંચ ઉપભવે એવાં કારણોના કારે છે, ધર્મીનો જય અને પાપીઓના પરાજય કેવી રીતે થાય છે, એ જાણવા માટે આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. કિંમત માત્ર રૂ. ૨-૦-૦.

કલંકિત કુમારિકા—

એ કુમારિકા ભલભલા પોલિસ ખાતાના અમલદારોને પણ ભૂલયાપ આપી અંતર્યંત પોતાનું કેલું ચતુરાઈથી રક્ષણ કરે છે, રહસ્યભેદક લાલ ચક્કરનો એ દંભજીવા માટે કેવી મહેનત ઉઠાવે છે વગેરે અસંખ્ય રસિક વિષયો છે; છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૨-૦-૦.

સુંદર અને વિદ્યાનંદ—

(આવૃત્તિ બીજી) શુદ્ધ રસેહ, વિષયવાસના, આશ્ચર્ય-જનક દિવ્ય સંભવિત બનાવો વગેરે વાંચતાં મનરંજન થાય તેમ છે. સુંદર ચિત્રો. પૃષ્ઠ લગભગ ૨૦૦, કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

મધુર મધુરા

અથવા મુંબઈની મોહિની—અલગેલી મુંબાઈની આકર્ષણીય મોહિનીનું દિગ્દર્શન કરી તેમનાં કામખાણની વિદાસી યુવકો ઉપર કેવી રામખાણ અસર થાય છે વગેરે રસમય અને અમલકારિક બનાવોથી ભરપૂર, ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, કિંમત રૂ. ૧-૮-૦.

પંદર લાખપર પાણી—

આ વાર્તા એકવાર વાંચવા લીધા પછી તે પુરી કર્યા વિના પડતી મુકવાનો હજી એક પણ દાખલો બન્યો નથી તથા તેની ચોથી આવૃત્તિ થઈ છે એજ તેનું મહત્વ બતાવે છે ! પાકું પુકું રૂ. ૧-૪-૦

બેગમમહાલ

અથવા સુવિખ્યાત રમરજીમદિક—આ ઐતિહાસિક નવલકથાના માધુર્યનું વર્ણન માત્ર શબ્દોથી થાય તેમ નથી પાઠક પાઠિકાઓ પોતાની દૃષ્ટિ સમક્ષ જવલંત અક્ષરે બાદશાહના વિલાસકાનન ઉદ્ગુલન તુલ્ય આત્રાના બેગમમહાલને જોઈ શકશે. સર્વે પુનઃ જાહેનશાહ જહાંગીર અને નૂરજહાનને પુનઃ આ નવલકથામાં પોતાનો લાજ લાજવતાં જોઈ શકશે. જે બેગમની સમાધિ કિંવા કબરપર જમતનો અદ્વિતીય તાજમહેલ બંધાયો છે તેના બાહ્યજીવનનો અદ્ભુત ઇતિહાસ કે જે હજી સુધી કોઈ ગ્રંથમાં પ્રગટિત થયો નથી તેનું આલેખન આ નવલકથામાં કરવામાં આવ્યું છે. છતાં મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

ભક્તાણી કે ભામટી ?—

આમાં ચાલુ જમાનાનો સારો ચિતાર આપ્યો છે એમાં એક વર્ણિક શૃંગસંસાર, ભક્તાણીને નામે ચાલતા ભામટાવેડા, એક રસો-ધ્યા બ્રાહ્મણની લંપટતા વગેરે બતાવેો સારા આલેખાયેલા છે. હાસ્યરસ પણ ભરપૂર છે, છતાં દિ. ૧—૮—૦.

કુતરો કે કાળ ?—

ડિટેક્ટીવોની ચતુરાઈ અને બહાદુરા-ઈની વાતો પણ તમે અનેક વાંચી હશે; પરંતુ આ નવલકથામાં ડિટેક્ટીવ પોતના કાર્યમાં જે ચતુરાઈ બહાદુરાઈ અને કુશળતા વાપરે છે, તેની ખુબી ઓરળ છે. મૂલ્ય રૂ. ૧—૮—૦.

કામાંધ કામિની—

એક ચોર એવું સરસ કામ ભજવી ખતાવે છે કે, તેની બહા-દુરી માટે લાહ વાહ 'નો પોકાર કર્યા સિવાય રહેવાઈ નથી. જસસ પણ ચોરના માયાનો ચંધને છેવટ સૂધી તેની પાછળ લાગ્યો રહે છે, અને છેવટે તેના કુકૃત્યના ભેદને ફેડી દંધને અપૂર્વ દક્ષતા દર્શાવે છે. મૂલ્ય રૂ. ૨—૦—૦

બગદાદનો બાદશાહ—

અત્યંત મનોહર દિલભેદક અને અન્યખી ભરેલા બના-વોતી ભરેલી આ વાર્તા બગદાદના ખલિકાઓના રાજત્વનો આભેદુખ ચિતાર કરાવનારી છે. અબળા બનીને મોટા મોટા વીરપુરુષોને પણ કેવી રીતે કંપાવી મૂકે છે, શયતાનિયતથી ભરેલી સુંદરીઓ સંસારમાં કેવા અનર્થો કરે છે એ ખાસ વાંચવા લાયક છે. મૂલ્ય રૂ. ૨—૦—૦

રાણી મનસુંદરી—

હિંદુત્વનો ત્યાગ કરી મુસલમાન થયેલા કાળા પહાડનાં કુકૃત્યો, મનસુંદરીનો બીવણ પ્રતિરોધ, સાધારણ બ્રાહ્મણકન્યામાંથી રાજરાણી થઈ પતિ કાળાપહાડની રહામે રણભૂમિમાં કુદી પડવું, ભૂપબાળાની લયંકરતા, નવા-બનાન્દની દુધારીની દુર્દાન્ત દુષ્ટતા, મુકુન્દદેવનું મળબાલામાં આસક્ત થઈ રાજપાટ તેના ચરણોમાં સમર્પણ કરવું. આદિ અનેક સત્ય ઐતિહાસિક ઘટ-નાઓથી ભરપૂર. આ નવલકથા પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરુષને વાંચવા લાયક છે. મૂલ્ય રૂ. ૨—૦—૦.

અન્ય ઐતિહાસિક, સામાજિક નવલકથાઓ.

અલાઉદ્દીનનો ઉદય ...	૨—૦
અદારમીસદીનું હિન્દુસ્તાન ...	૨—૦
અદ્ભુત વિક્રમાદિત્ય ...	૧—૦
અમૃત પ્રાલન... ..	૧—૦
આબકાલનું હિન્દુસ્તાન	
લા. ૧—૨—૩ ...	૫—૦
અષોધ્યા અને અંગેજ... ..	૧—૮
અધીરી અરનવાળ ...	૨—૮
અદ્ભુત શાપ	૧—૮
અકબરના રહસ્ય.	
ભાગ ૧—૨ ...	૨—૮

અંગના કે દેવાંગના ?... ..	૧—૨
ઇન્દુકુમારી	૧—૮
ધરાવતી	૧—૮
અબળાનો કિનો	૧—૮
ઐરંગઝેબ	૧—૪
ઐરંગઝેબનો ઉદય	૨—૦
કલકિત કુમારિકા	૨—૦
કલ્પેઆમ	૨—૦
કંગાલકેદી લા. ૧—૨ ...	૩—૧૨
કમળકુમારી	૦—૮
કમલાદેવી	૧—૮

(૧૦) મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટ-મુકસેલર અને પબ્લીશર.

કલ્યાણી	૨-૦
કરણધેલો	૨-૦
કરુણાકુમારી	૨-૮
કલંદરની કટાર ભા ૧-૨-૩	૬-૧૨
કમનસીબ લીલા ભા. ૧-૨	૩-૧૨
કાશ્મીર અને કશ્મીરી ...	૧-૦
કાળરાત્રિનું ખૂની ખંજર	૩-૮
કામાંધ કામિની	૨-૦
કૃષ્ણલાલનાં કાવત્રાં. ...	૦-૧૨
કલકિત કાલિન્ટેસ ...	૨-૪
કુસુમાવતી	૧-૮
ખૂન કે જાફ ?... ..	૧-૦
ગુલશીરીના	૧-૮
ગંધાતો ગુલાબ	૨-૮
ગેબીખૂન	૧-૧૨
ચાંદબીબી	૧-૦
ચિતોડનો ઘેરો	૦-૪
ઘેલાઘાંચીનું કુટુંબ ...	૧-૪
જગદેવપરમાર અને વીરમતી	૦-૬
જિગર કે દિગર	૧-૪
જગન્નાથની મૂર્તિ	૨-૦
જાન કે જીગર	૨-૦
કર ને જો	૧-૮
કાદરખરી (સચિત્ર) ...	૨-૪
કાદરખરી સરળ	૧-૮
કામિની અને કાંચન ...	૧-૮
કાળામહેલની રૂપસુંદરી	૧-૮
કિશોરસિંહ ભા ૧-૨	૪-૧૨
કિસમતનો કહેર	૧-૮
કુદરતનો ખેલ	૧-૮
કુદરતનો ખેલ ભાગ ૨ જો	૨-૦
કુંદન કુસુમ ભાગ ૧ થી ૮	૮-૦
કુમુંદ સુંદરી	૦-૪
કુમુંદા અને કુસુમ	૦-૪
કુસુમ કંઠક અથવા રમણી કે	
રાક્ષસી-મનોવેધક કથા	૧-૮
કંચન ભાગ ૧-૨	૨-૮
ખાનદાની ખૂની	૧-૮
ગમગીન ગુલા	૧-૪
ગવહરજાન અથવા અલ-	
ખેલી નાર.	૧-૮
ગુણસુંદરી	૧-૮
ગરીબોની સાદી	૦-૪
ગુલઝાર	૨-૦
ગુલઝારે સ્ત્રીચરિત્ર ...	૧-૪
ગુલાબસિંહ	૨-૦

ગુલામી બાઝાર	૧-૮
ગુલઝારી	૧-૧૨
લાસીરામ કોટવાલ ...	૦-૮
ઘેલી કુસુમ	૧-૮
અસમનો ખસમ	૨-૦
ચાર યોગીની વાર્તા ...	૧-૦
ચંદ્રકળા	૨-૪
જગતનો ફાંસો	૨-૦
જમસેદની જેહમતો ...	૧-૮
જયવિજય	૧-૦
ડીટેક્ટીવ બહાદુર શેરવોડ	
હોમસ	૧-૪
તપસ્વી રાજકુમાર ...	૧-૮
તલેસમ	૨-૮
ત્રિમુર્તિ	૧-૪
દગાબાજ દુનિયા	૧-૮
દીલસોજ કે દીલખર ...	૩-૦
દુખીયારી રત્નપ્રભા ...	૦-૪
દુર્ગા અને લક્ષ્મી	૧-૦
દુશ્મન દોરાબ	૧-૮
નણું કે ખેન	૦-૧૨
નટવર	૨-૮
નરગીજ નાટકાર	૧-૮
નરસિંહ મહેતા નોવેલ	૦-૧૦
નવલગંગા	૩-૦
નાટ્ય કથારસ	૦-૧૨
નીલમ અને માલિકલા. ૧-૮	૧૦-૦
નિઝામી વાર્તાઓ ...	૦-૧૦
નૂરજહાં	૦-૪
નૂરજહાં મોટી	૦-૧૨
પચીસે વર્ષ પૂર્વેનું	
હિન્દુસ્તાન	૦-૧૨
પરસ્તાને ચક્રમ	૧-૦
પદ્માવતી	૧-૮
પદ્માવતી	૧-૦
પ્રભાત	૧-૮
પ્રભાતચંદ્ર	૧-૦
પ્રભાવતી	૧-૦
પરચિયન નાઈટસ ...	૧-૦
પારસા પુત્રી પ્રકાશ ...	૧-૪
પાપી પિતા	૦-૧૦
પ્યારનો એક પૂલ	૧-૦
પા. કે પૈસે પરમાનંદ...	૨-૦
પાચ રતના	૧-૦
પુનંદ્રજનો પક્ષાત્તાપ	૨-૦
પુષ્પાયુધ	૧-૪

પંડરલાખપર પાણી ...	૧—૪
બહાદુર ખારવડીયા ...	૦—૪
બાનુ યાને સજ્જવનુ થયેલો	
આશક ...	૨—૮
બાળવિલાસ ...	૧—૦
બેઠીલ કે બેવડા ...	૨—૮
બે બહેનો ...	૦—૮
બેરિસ્ટરની બેરી ...	૨—૦
બદ્દ બદ્દ ...	૧—૮
બ્રમણ્યદ્ર ...	૧—૦
બદ્દબાળા ...	૧—૪
બદ્દપૂરની બદ્દશ્યામા ...	૨—૦
ભયકર ન્યાય ...	૦—૮
ભાઈ બેન માયાનો અમલકાર ...	૧—૮
ભાગ્યદેવીની ભયકરતા ...	૧—૪
ભાગ્યચક્રનો મહામંત્ર ...	૧—૮
ભાગ્યહીન કુસુમ ...	૧—૦
મદનચંદ્ર અને નવનીતકળા ...	૧—૮
મદનમુદ્રા ...	૦—૮
મધુકર ...	૧—૮
મનહર મોતી ...	૦—૨
મહામોતી ...	૧—૪
મહોમત કે મુશીબત ...	૧—૦
મધુ માલતી ...	૧—૮
માન મુસાફરી ...	૦—૪
માનસિંહ અમેસિંહ ...	૦—૪
માલા અને મુદ્રિયા ...	૦—૮
માણનો ઇશારો ...	૨—૮
મીરાંબાઈ ...	૦—૮
મીલનું અમૂલ્ય મણિ ...	૧—૪
મુક્તા ...	૩—૦
મુકુલ મર્દન ...	૦—૮
માયાનો ખજાર ...	૧—૮
મુદ્રા અને કુવાન ...	૧—૦
મેવાડની સંધ્યા ...	૧—૮
મારા ભયકર સંસારયાત્રા ...	૨—૮
મોહિનીચંદ્ર ...	૦—૮
મોહબતી બજાર ...	૧—૮
રાજનૈતિક ષડયંત્ર ...	૧—૪
રણધેલા રજપૂતો ભા.૧-૨ ...	૩—૮
રત્નલક્ષ્મી ...	૧—૮
રઘુવતિ ...	૧—૮
રમણતારા ...	૦—૨
રસવારચંદ્ર ...	૧—૮
રસિકચંદ્ર ...	૬—૦
રાજ્યના રિપુ ...	૨—૪

રાજસ્થાનની રાણી ચંદા ...	૧—૮
રાધારાણી ...	૦—૨
રામેશ્વર અને પાર્વતી ...	૦—૪
રાસેલાસની કથા ...	૧—૦
રામેલાસની કથા ભા. ૨ જો ...	૧—૦
રૂપિની આગાહી અથવા	
રજપુતાનાની લક્ષ્મી ...	૨—૦
લતા અને લલિતા ...	
ભા. ૧-૨-૩-૪ ...	૪—૦
લતાકુમારી ...	૦—૬
લક્ષ્મીવિલાસ ...	૧—૦
લંડન રહસ્ય ...	૧—૪
લંડન રાજ્ય રહસ્ય ...	૧—૮
વનવાસિની ...	૧—૪
વમળમાં કમળ ...	૨—૮
વસંતલીલા ...	૧—૪
વાસવદત્તા ...	૦—૧૨
વિક્રમની વીસમી સદી ...	૪—૦
વિક્રમરાજનો સંપ્રેમ ...	૧—૦
વિનાસાગર ...	૦—૧૨
વિપિન ...	૧—૮
વિમળ ...	૦—૧૨
વિદ્યાગિની વિધવા ...	૦—૧૨
વિલાયતી વિલાસમાં ફેશન-	
બાઈ ખલાસ ...	૨—૦
વિલાસસુંદરી અને અદ્ભુત	
બહુના પલંગભા. ૧ થી ૮ ...	૩—૪
વિદ્યા વાર્તાઓ ...	૦—૮
વિશ્વભેદ ...	૦—૧૨
વિષલતા ...	૦—૧૨
વિવચાદેવી યાને જે નોખાલો ...	૧—૦
વીણા અથવા વિતોડ ...	૧—૪
શયતાન સદન ...	૨—૦
રનેદમાં સંકટ ...	૧—૮
સપલતી સુના યાને “અ	
ભરમ ના પુછો” ...	૧—૪
સંતસ શયતાન ભા. ૧-૨-૩-૪ ...	૫—૪
સ્વર્ગમાં શયતાન ...	૧—૪
સરસ્વતી ...	૧—૦
સરોજ સુંદરી ...	૧—૮
સરોજિની અથવા કેળવણીના	
સફળયોગ ...	૦—૧૨
સહામ અને મહેરમાતા ...	૦—૮
સર્ગના સુંદરી ...	૦—૪
સ્વચ્છંદી સ્ત્રી ...	૦—૬
સાત ખૂન ...	૦—૮

(૧૨) મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટે-બુકસેલર અને પબ્લીશર.

સાહસિક અંગ્રેજ ...	૦-૬
સાક્ષર અને તેની સ્ત્રી...	૦-૮
સિવારનો શોખ તથા	
સુરખાલા ...	૧-૮
સીતમગર ...	૨-૦
સીપાઇ બચ્ચાની સજની	૧-૮
સુગ્રહ સુંદરી ...	૧-૪
સુધાહાસિની ...	૧-૪
સુધરેલી સંખીતા ...	૧-૪
સંસાર કે નરકમાર ?...	૧-૪
સુંદરમણી નાની રસિલી વાર્તા	૦-૨
સુંદર બેન-અથવા પૈસાદારની	
પુત્રી કેવી બણી ?...	૦-૧૨
સુંદર રસિક ...	૦-૪
મણી અને મેના ...	૦-૪
સંસાર સંગ્રામ ભા. ૧-૨	૩-૦
સુરતી લાલ ...	૧-૦
સૃષ્ટિ સૌન્દર્ય ...	૦-૧૨
સાબાચ સુંદરી...	૦-૪
સોનારણ ...	૧-૮
સંસાર ...	૧-૮
સંસાર ચરત અને સુધા	૧-૦
સંસાર શા માટે ?	૧-૦
સમાજ (રમેશચંદ્ર કૃત)	૧-૦
હક્કદારનો હક્ક...	૧-૦
" મોટો ...	૨-૦
હસીના ...	૧-૮
હાજીબાબાનાં સાહસ કર્મો	૧-૪
હાથનાં કપડાં હૈથે વામ્યાં	૧-૪
હૃદયોદ્ધાર ...	૧-૦
જનાનાંખાનાની બીબીઓ	૧-૦

બલિમ જમાનો ...	૧-૮
બાંશીની રાણી ...	૨-૦
જ્યોતિષન્ટ ...	૧-૦
ટીપુ સુલતાન ...	૧-૪
તરણ તપસ્વની લા. ૧-૨	૧-૧૨
તારાસુંદરી ...	૨-૪
તેજપ્રભા ...	૧-૧૨
તેજસ્વી તારો...	૧-૦
દીલ્લીપર હલ્લો ...	૧-૦
દેવી ચૌધરાણી...	૧-૦
નાદરનો દોરદમામ ...	૨-૮
નુરજહાંન ...	૦-૧૨
નંદનવનનો નાચ ...	૨-૦
પદ્મિની ...	૨-૦
પરાક્રમની પતાકા ...	૨-૦
પ્રતાપી પીટરનું ચરિત્ર	૧-૮
પ્રહસીનું યુદ્ધ...	૨-૦
પાણીપતનું યુદ્ધ ...	૨-૦
પૃથુરાજ ચઢ્યાણ ...	૨-૦
પિશાચ મંદિર ભાગ ૧-૨	૪-૦
પિશાચિની કે પ્રેમદા ?	૧-૮
પુરાતન દીલ્લી ...	૨-૦
પેશાવરની પડતીનો પ્રસ્તાવ	૨-૦
બહાદુર કબો ...	૧-૮
બાગે દિલપુષ્ટ ...	૧-૮
બાગે ચયતાન ...	૨-૦
બાજરાવ બહાણ ...	૨-૦
બેગમમહાલ ...	૧-૮
બેગમ સાહેબ ...	૨-૦
ભવાનીનો ભોગ ભા. ૧-૨	૩-૦

તા. ૦ ક૦—પરદેશ વી. પી. જઈ શકતાં નહિ હોવાથી પુસ્તકોની કિંમત મનીઓડરથી મોકલવી. આ સિવાય ગુજરાતી ભાષાનાં તમામ પુસ્તકો અમારી લગભગ પચાસ વર્ષથી જાણીતી થએલી દુકાનેથી મળી શકશે. સર્વે પ્રકારનો પત્રવ્યવહાર કરવાનું શિરનામું:—

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટે.

બુકસેલર અને પબ્લીશર.

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

ધી ગુજરાત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં યા. સોમાલાલ મંજળદાસે બંધુ, પાંચકુવા-અમદાવાદ

ભીખા કલ્યાણજીની કંપની

મુદક-મશહુર-દવાઓ.

ઈથ ઓઈન્ટમેન્ટ-ખસ, ખુજલી, વગેરે માટે ખાસ મલમ.
ખાટલી ૧ રૂ. ૦-૪-૦.

હેરડાઈ-સફેદ બાલ કાળા કરવાનો કલપ. બા. ૧ નો રૂ. ૧-૮-૦
વાળાની દવા-આ દવા લગાવવાથી વાળો આખો બહાર નીકળી
આવે છે. બા. ૧ રૂ. ૦-૮-૦.

પેપસીન વાઈન-ખોરાક પાચન કરી સારી ભુખ લગાડે છે.
બા. ૧ રૂ. ૧-૪-૦.

આઈડ્રોપશ-આંખના કોઈ પણ જાતના રોગ ઉપર બહુ સારો
ફાયદો કરે છે. બા. ૧ નો રૂ. ૦-૧૨-૦.

પ્લેગ ઓઈન્ટમેન્ટ-પ્લેગની ગાંઠ તેમજ વધરાવળ માટે એક
સરખી રીતે ઉપયોગી મલમ. બા. ૧ રૂ. ૦-૮-૦.

કેમીકલ કુડ-પેટમાં થતી ખરાબની ગાંઠ માટે ખાસ અકસીર
છલાજ. બા. ૧ રૂ. ૧-૦-૦.

ગોદડ ટોનીક પોલ્સ-શક્તિનો અખુટ ખજનો. બા. ૧ રૂ. ૧-૮-૦.

નયનામૃત-આંખોને માટે ઉત્તમ સુરમો. બા. ૧ રૂ. ૦-૪-૦,
૦-૮-૦, ૧-૦-૦, ૨-૦-૦.

દમની ગોળીઓ-ગમે તેવા જીના દમને માટે રામબાણુ છલાજ.
નાની ખાટલી રૂ. ૧-૦-૦, મોટી ખાટલી રૂ. ૨-૦-૦.

કાનની દવા-કાનમાં પડતી છાલી, મેલનો ભરાવો તેમજ કાનમાંથી
ચસ્કા નીકળવા વગેરે માટે ખાત્રી લાયક છલાજ. બા. ૧ રૂ. ૦-૬-૦.

ખલડ ખુરીફાયર-લોહીના સુધારા માટે એક અવાજે વખણા-
યેલ દવા. બા. ૧ રૂ. ૨-૦-૦.

ખાટલીની કીમત ઉપરાંત પેકીંગ પોસ્ટેજ જૂદું સમજવાનું. બહા-
રગામ માલ વી. પી. થી મોકલવામાં આવે છે. મંગાવનારે ગામ
નામ ઠેકાણું વગેરે ચોખ્ખા શબ્દોમાં લખવાં.

અમારે ત્યાં ડાકતરોના પ્રીશક્રીપશનો ઘણી સંખ્યાથી બનાવી
આપવામાં આવે છે.

વિશેષ ખુલાસા તથા વિગત માટે પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવો.

ઓરડર આપતી વેળાએ આ જુકનું નામ જણાવશો.

ભીખા કલ્યાણજીની કં

જથાબંધ તથા છુટક દવાના વેપારી,
બાહારકોટ, ગણેશવાડી, મુંબઈ.

ગુજરાતી વાંચકોને ખાસ લાભ! ઇનામી પુસ્તકાલય.
એક સાથે રૂપિયા દશનાં પુસ્તકો મંગાવનારને રૂ. ૨-૮-૦ નાં
ભેદ તરીકે તદ્દન મફત મળશે.

લોકપ્રિય નવલકથા રણધેલા રજપૂતો.

ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર)

લેખક:-મજલાલ જી. ઠક્કર.

આ નવલકથાની ઉત્તમતા માટે
એટલું જ લખવું બસ છે કે માત્ર
એક જ વર્ષમાં એની બીજી આવૃત્તિ
થઈ છે. બન્ને ભાગનું મૂલ્ય રૂ. ૩-૮

ભેદ ભરમવાળી સચિત્ર નવલકથા.

કાળરાત્રિનું ખુની

ખંજર ભાગ ૧-૨

લેખક:-સત્યેન્દ્ર પ્રસાદ મહેતા

માત્ર બે વર્ષમાં આ ચમત્કારિક
નવલકથાની ત્રીજી આવૃત્તિ થઈ છે.
બન્ને ભાગનું મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦

સામાજિક સર્વોત્કૃષ્ટ નવલકથા

મધુ-માલતી અથવા

વીસમીસદીનું વિશ્વદર્શન

આ નવલકથા સુવિખ્યાત ગુજ
રાતી નવલકથાકાર મજલાલ ઠક્કરે
લખેલી હોઈ ઘણી બોધક તથા રસિક
છે. ત્રણ સુંદર ચિત્રો મૂલ્ય રૂ. ૧-૮

રસિક નવલકથા

ચુડેલના ચમત્કાર.

આ નવલકથા એટલા બધા ભેદ-
ભરમોથી ભરપૂર છે કે એક વખત
હાથમાં લીધા પછી પડતી મૂકવાનું મન
થશે નહિ. સચિત્ર, મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

અદ્ભુત રસથી પરિપુર્ણ નવલકથા

ગુદમી જલિમ અને

ધુજતી ઘરા રૂ. ૧-૧૨-૦

અદ્ભુત સાંસારિક નવલકથા

ઝેરી જમાનો રૂ. ૧-૧૨-૦

નવીન નવલકથાઓ

રા. નારાયણ વસનજી ઠક્કરકૃત
આજકાલનું હિન્દુસ્તાન ...

ભાગ ૧-૨-૩... ૫-૦

ભયંકર ભદ્ર... ૨-૦

મારી ભયંકર સંસારયાત્રા... ૨-૮

રા. મજલાલ જી. ઠક્કરકૃત

કંગાલ કેવી ભાગ ૧-૨ ... ૩-૧૨

દગાબાજ દુનિયા ... ૧-૮

મૃગચોરની ભાગ ૧-૪ ... ૬-૦

મરુભૂમિની મોહિની ... ૧-૪

અંગના કે દેવાંગના ? ... ૧-૧૨

રા. ચુનીલાલ વર્ધમાનકૃત

લતા લલિતા ભાગ ૧-૪ ... ૪-૦

પિશાય-મંદિર ભા. ૧-૨... ૪-૦

અન્ય ગ્રંથકારકૃત નવલકથાઓ

મુરાદેવી ભાગ ૧ થી ૩ ... ૫-૦

કિશોરસિંહ ભાગ ૧-૨ ... ૪-૮

ભવાનીનો ભોગ ભાગ ૧-૨ ૩-૦

સંસાર સંચામ ભાગ ૧-૨ ૩-૦

સંતત્ત શયતાન ભાગ ૧ થી ૩ ૫-૪

કલંદરની કઠાર ભાગ ૧ થી ૩ ૬-૧૨

તરુણ તપસ્વિની ભાગ ૧-૨ ૩-૮

કમનસીબ લીલા ભાગ ૧-૨ ૩-૧૨

દશ લાખનો દલ્લો... ૨-૦

અલાહદીનો ઉદય... ૨-૦

મહાકાળીનું ખડ્ગ ... ૨-૦

કલંકિત કુમારીકા ... ૨-૦

કુસુમકાન્ત ... ૧-૧૨

પદ્મલતા ... ૧-૧૨

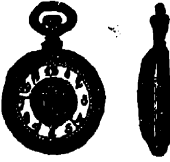
આફ્રિકા વી. પી. જતાં નહિ હોવાથી અગાઉથી જોઇતાં પુસ્તકોની કૌંમત
મનીઓડરથી મોકલવી. સઘળા પત્રવ્યવહારનું શિરનામું:-

કચરાભાઈ વનમાળી પટેલ, મોટી હુમામ-અમદાવાદ.

બે અમૂલ્ય રત્નો.

એક હાથે બંધાય છે અને બીજું ખીસામાં રખાય છે.

ઘડીયાળ વાપરવાનો ખરોજ શોખ હોય અને તે પુરોજ કરવો હોય તો સીલીનર પેટંટ “રીસ્ટ” વોચ ખરીદો.

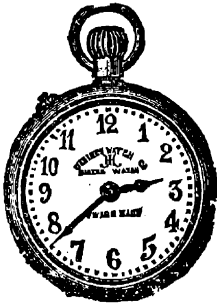
આ ઘડીયાળો ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે એક રૂપિયા જેટલાં નાહાનાં, બે રૂપિયાભાર વજનમાં, મોગરાની ચાવી કાંટા ફેરવવાની ડેસીવાળાં, નાજુક, ફલાત, અને મજબુત સાંચા કામના રોમન, અને અરેબી ડાયલના છેલ્લામાં છેલ્લી શોધ પ્રમાણે બનાવેલાં છે. એક વખત ચાવી

આપવાથી ૩૬ કલાક બરાબર ચાલે છે. ખીલકુલ સ્લો ફાસ્ટ જતાં નથી, તેની ચાર વરસની ગેરંટી સાથે હાથે બાંધવાનો પટો, જરમનનો છેડો, લાકીટ, કોથળી, અને પેટી સાથે કીંમત.

જરમન રૂપાના ... રૂ. ૫-૮-૦	નક્કર રૂપાના ... રૂ. ૬-૮-૦
ફ્રેન્સી જરમન રૂપાના. રૂ. ૬-૦-૦	ફ્રેન્સી નક્કર રૂપાના. રૂ. ૭-૦-૦

બાજુમાં ફીક્સ કડીવાલાના રૂ. ૦૧ વધારે.

સારું સસ્તું, શોભાયમાન, મજબુત, અને ટકાઉ કોઇ પણ જાતના ભારી કીંમતના ઘડીયાળને ટક્કર મારે તેવું ઉમદા ઘડીયાળ બેઠતું હોય તો પેટંટ લીવર “માસ્ટર વોચ” મંગાવો.

આ ઘડીયાળો ચોપન ફેસ મેટલ કેસ, મોગરાની ચાવી, ડબલ જડો સીધો કાચ, મીનગરાંવાળાં ઢાંકણામાં લાલ હીરાઓથી મઢેલાં, મજબુત સાંચા કામનાં, રોમન અને અરેબી ડાયલનાં છેલ્લામાં છેલ્લી શોધ પ્રમાણે બનાવેલાં છે. એક વખત ચાવી આપવાથી ૩૬ કલાક ચાલે છે. ખીલકુલ સ્લો ફાસ્ટ જતું નથી. તેની ત્રણ વરસની ગેરંટી મળે છે. કાચ કમાન અને ડબી સાથે નં. ૧ રૂ. ૪-૮-૦ | નં. ૩ રૂ. ૫-૮-૦ કુલ ખુલેલ નં. ૨ રૂ. ૫-૦-૦ | નં. ૪ રૂ. ૬-૦-૦ કુલ ખુલેલ બીલીટ મસીન. વી. પી. પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૬-૦ વધારે.

રેલવે કામદારો, મીલમજૂરો, સ્કુલ વિદ્યાર્થીઓ, માસ્ટરો, અને ટુંકા પગારના નોકરો વિગેરેને એક આશીર્વાદ સમાન છે. તે સીવાય હરેક જાતનાં નાનાં મોટાં ઘડીયાળો મળે છે. કેટલોક મંગાવો.

આ ઘડીયાળો સ્વીટઝરલેન્ડનાં કારખાનામાંથી ડાયરેક્ટ લોટબંધે મંગાવવામાં આવે છે અને અમારી એકલાનીજ દુકાને મળે છે તેથીજ સસ્તાં વેચાય છે અને ઘરાકોને મનપસંદ માલ મળે છે. સંખ્યાબંધ સરદીફીક્ટો મળેલાં છે જે જોવાથી ખાતરી થશે.

તા. ૦૦—પસંદ નહીં પડે તો પાછું રાખશું. રૂ. ૦-૦-૬ ટીકીટ મોકલનારને પ્રાઇસ લીસ્ટ મોકલીશું.

ધી સેવીંગ વોચ કંપની અને માસ્ટર વોચ ડીપો,
હુલેથર મુંબઈ-નં. ૨

ગા ના રા ઓ

વાપરો ઇન્પરીયલ હોઘશ ઇમ્પ્રુવીંગ પીલ્સ.

અતિશય બોલવાથી, અતિ ભાષણ કરવાથી, મોટેથી બોલવાથી, તેમજ શરીરના બીજા વિકારોને લીધે માણસોનો કંઠ બેસી જાય છે અથવા પુષ્કળ ગાવાથી ફાટી જાય છે; બોલવાની ઇચ્છા છતાં બોલાતું નથી. આવી વખતે અમારી “ઇન્પરીયલ હોઘશ ઇમ્પ્રુવીંગ પીલ્સ” લીધાથી એકજ દિવસમાં અવાજ ખુલે છે. વળી આ ગોળીનો રસ ચુસ્ત પછી ગાવાનું અથવા બોલવાનું ચાલુ રાખવા છતાં રાગ ખગડતો નથી. કંઠ કોયલ જેવો સુરસિક, મધુર અને કર્ણપ્રિય થાય છે, તેમજ બોલનારને અને સાંભળનારને હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે. પથ્ય પાળવી પડતી નથી, પણ બીડી ન પીવામાં આવે તો જલદીથી બહુ ફાયદો માલમ પડે છે. લગ્ન વખતે, જ્ઞાતિના જમણ વખતે, દારૂખાનાની ધુણીને લીધે, તેમજ રસ્તાની ધુળને લીધે માણસોનો કંઠ બેસી જાય છે ત્યારે “ઇન્પરીયલ હોઘશ ઇમ્પ્રુવીંગ પીલ્સ”નો રસ ચુસવાથી ઘણોજ ફાયદો થાય છે.

કીમત આઠ આના. બહાર ગામવાળાએ દશ આનાની પોસ્ટ ટીકીટ મોકલવી.

આહેવાળા ભગત પ્રધર્મ,

કાળકાદેવી નં ૧૯૩-સુંબઈ.

“કી દુ હેલ્થ-આરોગ્યની કુંચી.”

આ પુસ્તક રાખનાર માત્ર બાર દવાથી સર્વ જાતનાં દરદ સારાં કરી શકે છે. આ દવાઓ રાખી પોતાનાજ ગામમાં પ્રેક્ટીસ કરવાથી દર માસે રૂ. ૫૦-૦ પચાસ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, પ્રકરણ ૪૦ પૃષ્ઠ ૨૦૦. કિમત પોપ્ટેજ સાથે રૂ. ૧-૪-૦.

બાયોકેમીકલ દવા ૩+૬+૧૨+૩૦+૨૦૦+૪૦૦ સુધી મળશે, એક ઔસની બોક્ષ રૂ. ૧૨-૮ ૩ ઔસ ૭-૦-૦.

હોમીયો પેથીક ત્રીશ દવાની બોક્ષ ૧ રૂમ. ૮-૮-૦
૨ રૂમ. ૧૩-૧૨-૦

” કોલેરા, પ્રીવર, મરડો, ઝાડા, બોક્ષ. ૧ રૂમ
૪-૮-૦, ૨ રૂમ ૮-૦-૦.

હોમીયોપેથીક હીંદી પુસ્તક, રૂ. ૧-૪. પૃષ્ઠ ૩૭૦
ગુજરાતી. ૧-૪.

મળવાનું ઠેકાણું-ડો. સી. જી. ગાંધી.

હોમીયોપેથીક ફાર્મસી-અમદાવાદ-માંડવી સ્ટ્રીટ.

નામદાર વાઈસરોય સાહેબ

ખડાદુરના ઓનરેબલ સરજન જનરલ મરહુમ સર દ્યુકીસ પારડી કે. સી. એસ. આઈ. એમ. ડી. ડીરેક્ટર જનરલ ઓફ મેડીકલ સર્વીસવાલા પ્રમુખ હતા તે સ્પેશીયલ રેડ ક્રોસ વોર હોસ્પીટલ કે જેમાં મેજર ઓનરેબલ સર એફ સ્ટેવર્ટ સી. આઈ. ઈ, કલકત્તા તથા મેજર એ, ઈ. વાલ્ટર આઈ. એમ. એસ. જેવા મોટા નામાંકિત સરકારી ડાક્ટરો અને અંગ્રેજ અમલદારો વ્યવસ્થાપક છે તે હોસ્પીટલમાં, રાજા મહારાજાઓમાં, નવાબો, નામદાર સરકારના ધારા સભાના ઓનરેબલ મેમ્બરો, સેશન્સ જજે, ઈર્નલો, મેજરો, કેપ્ટનો, ડેપ્યુટી ડીરેક્ટર જનરલ ઓફ પોસ્ટ ઓફીસ, નામદાર ઈન્ડિયા સરકારના કોમર્સ અને ઈન્ડસ્ટ્રીયલ ડીપાર્ટમેન્ટના આસીસ્ટન્ટ, સરકારી સીવીલયન ઓફીસરો, પોલીટીકલ એજન્ટ, યુરોપીયન સીવીલ સરજનનો, લેફ્ટેનન્ટ આઈ. એમ. એસ., એમ. ડી ની ડીગ્રી ધરાવનારા મોટા ડાક્ટરો તથા દેશી અને યુરોપીયન અમલદારો અને ગ્રહસ્થોમાં બાદશાહીયાકુતી નામની જગ બહુર દવા બહુ વપરાય છે.

બાદશાહી યાકુતી.

ગમે તે કારણથી ગુમાવેલી તાકાત પાછી લાવે છે. પુરૂષાતન કાયમ રાખે છે. આ રાજવંશી યાકુતી વીર્ય વીકારના તમામ વ્યાધી મટાડે છે અને વીર્ય ઘટ્ટ બનાવી ખરૂં પુરૂષાતન આપે છે. ખરી મરદાઈ આપનાર અને નબળા માણસને પણ જીવાનની માફક જોરાવર બનાવનાર આ દવાનો લાભ લેવા અમારી ખાસ બલામણુ છે. આ દવા વાપરવામાં કોઈ પણ જાતની પરેજીની જરૂર નથી. ૪૦ ગોળીની ડબી એકના રૂ. દશ.

ડાક્ટર કાલીદાસ મોતીરામ—

રાજકોટ-કાઠીયાવાડ.

પ્રાચીન જ્યોતિષશાસ્ત્રના અત્યુત્તમ ગ્રંથો. આરંભસિદ્ધિ, દિનશુદ્ધિ અને લગ્નશુદ્ધિ. (ગુજરાતી ભાષાનુવાદ).

આ ગ્રંથમાં મૂળ શ્લોક સાથે સવિસ્તર અને સરળ અર્થ કર્યા છે. તે ઉપરાંત મૂળકારના વચનને સુદૃઢ કરવા માટે અનેક ગ્રંથો તથા ગ્રંથકારોનાં વચનની સાક્ષી આપી છે. કેટલોક સ્થળે વિષયો સ્પષ્ટ સમજાવવા માટે યંત્રો પણ આપેલાં છે. એકંદરે આ આખા ગ્રંથમાં લગભગ સીતેર ગ્રંથો અને ગ્રંથકારોનાં વચનો આપ્યાં છે તથા એકંદરે ૬૦૦ વિષયોને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. આ ઉપરથી વાંચકવૃન્દને સ્પષ્ટ સમજશે કે ટીકા-કારને જ્યોતિષના વિષયમાં કેટલા ગ્રંથનું અને કેટલું અસાધારણ જ્ઞાન હતું. આ એકજ ગ્રંથ સાદ્યંત ઉપસ્થિત હોય તે તે વર્તમાન સમયમાં ઉચ્ચ વિદ્વાનની પંક્તિમાં ગણાય એ નિર્વિવાદ છે.

આ અમૂલ્ય ગ્રંથને હંચા એન્ટીક પેપરપર છપાવી સુંદર બાઇન્ડીંગથી અલંકૃત કરેલ છે. કિંમત રૂ. ૧૦-૦-૦.

રૂ. આ. પા.

સામુદ્રિક શાસ્ત્ર તથા સ્વપ્ન વિચાર	૧-૪ -૦
શકુનશાસ્ત્ર ધણુ વિસ્તારથી...	૦-૧૨-૦
સ્વરોદય જ્ઞાન ગદ્ય તથા પદ્યમાં	૦-૬ -૦

બાળકો માટે ઉપયોગી પુસ્તકો.

પિતાનો પુત્ર પ્રત્યે ઉપદેશ	૦-૩ -૦
વિદ્યાર્થી બન્ધુ કિંવા ચારિત્રસુધારણા સંબંધી શિક્ષણ	૦-૨ -૦

વ્યાકરણના ઉત્તમ ગ્રંથો.

પ્રાકૃત યા માગધી વ્યાકરણ-દુર્લભ ટીકા સાથે...	૩-૮ -૦
સારસ્વત વ્યાકરણ ત્રણે વૃત્તિયુક્ત	૨-૮ -૦

જૈન ગ્રંથો.

જૈન સંપ્રદાય શિક્ષા-હિંદી	૩-૧૨-૦
જૈનકથા રત્નકોષ-ભાગ ૧-૨-૪-૬-૭-૮	૧૮-૪ -૦

ઉપર સિવાય દરેક જાતનાં પુસ્તકો, નોવેલો, કાર્ડ, કંકોત્રી વગેરે મળે છે.

લખો:—

ભીમસિંહ માણિક,
પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરનાર તથા વેચનાર,
શાકગલી માંડવી-મુંબઈ.

સુવાસીત
તપસ્વીર
ત્રિવેદીની
વનસ્પતિઓમાંથી
રજીસ્ટર

ના સુધતાથી ગ્રામરના સણકા,
આધારીશી, પીનસ, રારદી કે
ગરમીથી દુખતું મસ્તક, નાકના
ઝાડ, દાઢનું કળતર એકંદરે કંઠથી
મસ્તક સુધીના થતાં દરદો તર-
તળ મટાડે છે.

કીંમત રીશી ૧ ના છ આના. ડબ્બનના રૂ. ૩૫૫.

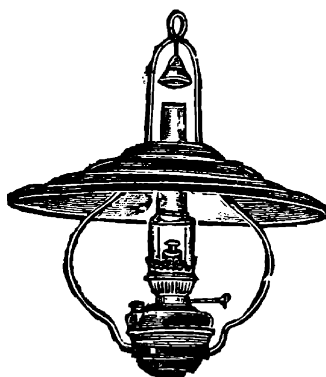
સુવાસીત તરખાકુની ગોળીઓ-પેટનો અપચો, વાયુનો ગોળો, દમ,
ખાંસી ઉપર અકસીર ઇલાજ છે. કીંમત પેકેટ ૪૮૦ ગોળીનાનો રૂ. ૧, ડબ્બનના રૂ. ૧૦.

ત્રિવેદીના રટોકમાં બનતી ઓડીનરી-છીકણીના ડબ્બાના એક રતલના
બાવ-સાદી માંગલોરી, રૂ. ૫). સુગંધી મદ્રાસી, રૂ. ૫). કસ્તુરીની લાલ,
રૂ. ૩૦. સાદી મદ્રાસી, રૂ. ૨૦. કાળી ગુલાબની, રૂ. ૨૦. લાલ ગુલાબની,
રૂ. ૧૫. પીળી કેવડાની, રૂ. ૧૫. કાળી ધુટેલી, રૂ. ૧૫. પીળી દળેલી,
રૂ. ૧) તથા ખાવાનો સુવાસીત તરખાકુનો દાણો રતલ ૧ ના રૂ. ૫) થી
૨૫ થી ૧૫૫ સુધીનો દરેકનું પોસ્ટેજ જુદું. વીં પીં મંગાવનારે પોસ્ટેજ અર્થ
પહેલું મોકલેથી ચોરડર ઉપર ધ્યાન અપાશે. વધારે માહિતી પત્રથી પૂછની.

ઠેકાણું:—

એ. એન. ત્રિવેદી પ્રધર્સ છીકણીવાળા, અમદાવાદ.

પુટે નહિ એવી ચીમનીઓ.

દાવડાની પેટંટ

અખરખની

ચીમની

એ ટકવામાં ઘણી મજબુત છે. પાણી,
હવા કે બત્તી ગમે તેટલી વધી જાય
છતાં ફાટતી કે ટુટતી નથી. આ

અખરખની ચીમની વાપરવાથી પૈસાનો ઘણો ખચાવ થાય છે.
આખા ઇન્ડિયામાં મશહુર છે. પ્રાઇસ લીસ્ટ એક આનાની ટીકીટ
મોકલી મંગાવો. ભરપુર કમીશન વેપારીને આપવામાં આવે છે.
બાર વરસથી આ ચીમનીઓ ચાલુ છે.

દાવડાની કુંઠ

મમ્માદેવીનાં પુવારા સામે, ઓધા કુબેરના
માળામાં પોષ્ટ નં. ૩-મુંબઈ.

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની બુક્સેલર્સ-કાલબાદેવી રોડ-મુંબઈ.
ચુંટી કાઢેલાં ઉપયોગી પુસ્તકો.

૩. આ.	૩. આ.
સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૧, ૨, ૩, ૪	૬-૮ એક્ટ... ૬-૦
મંદારિકા (સચિત્ર) ...	૩-૮ ગુજરાતી એરેબીયન નાઇટસ ૬-૮
બહુરૂપી બજાર ભાગ ૧ થી ૬...	૬-૮ વાલ્મીકી રામ ... ૬-૮
નીલમ માણેક ભાગ ૧ થી ૮	૧૦-૦ કથા સરિત સાગર... ૫-૦
મધુરી ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર	પ્રેક્ટીકલ એરેબીયન (હોમી)
નવલકથા) ...	૩-૮ ચાર કૂત) ... ૩-૮
વૈદક વિજ્ઞાન ચક્ર વોલ્યુમ્સ ૧-૨	૧૫-૦ શ્રદ્ધ ગણિત ... ૧-૦
શારીર અને વૈદકશાસ્ત્ર ...	૧૦-૦ તેજ પ્રભા (નવલ કથા) ... ૧-૧૨
કાયદાનો શિક્ષક ...	૮-૦ કરણધેલો ... ૨-૦
ટોડ રાજસ્થાન ...	૧૦-૦ રજનીકાંત ... ૧-૮
જાત મેહેનત (સ્માધલ્લ કૃત	નવી જાંદગી ... ૨-૦
સેલ્ફ હેલ્પનું ભાષાંતર)...	૪-૦ ઘેલા ધાંચીનું કુટુંબ ... ૧-૪
ગુજરાત સર્વ સંગ્રહ ...	૨-૦ ઇંગ્લંડનો ઇતિહાસ ... ૧-૮
પતિવ્રતા સતીઓ (સચિત્ર)	૩-૦ વનસ્પતિશાસ્ત્ર... ૧૦-૮
જાંશીની રાણી ...	૨-૦ ચરક સંહિતા વોલ્યુમ પહેલું ૫-૦
ગુજરાતની જુની વાર્તા , ...	૨-૦ " " વોલ્યુમ બીજું (છપાય છે.)
સ્ટેન્ડર્ડ ઇંગ્લીશ ગુજરાતી	ધનવાન... ૫-૦
ડીકનેરી ...	૨૦-૦ બારીસ્ટરની બૈરી ... ૨-૮
ભરૂચકૃત મીલ એન્જન,	શાંતિપ્રિયા (સચિત્ર નવલકથા) ૨-૮
બાઇલર અને ગીઅર્સ ...	૧૧-૦ નિરંજની અથવા વરધેલી
એલચીદાણાકૃત મીકેનિકલ	વનિતા ... ૨-૮
એન્જનીયરનો મદદગાર...	૭-૦ કુસુમ કલા (નોવેલ)... ૨-૮
કમર્શિયલ કેલેન્ડર ચાને હીંદી	અનંગ વિષ (સચિત્ર નવલકથા) ૨-૮
વહેપારી પંચાંગ ...	૨-૮ માનવશાસ્ત્ર અથવા મસ્તક
મુંબઈમાં ચાલતા કાચા પાકા	વિદ્યા અને મુખ સામુદ્રિક શાસ્ત્ર ૫-૦
તોલના હીસાબની ચોપડી	૨-૦ પ્રેક્ટીકલ સાઇકોલાજી (હોમી-
બસો વર્ષનું પંચાંગ ...	૩-૦ આરકૃત) ... ૩-૮
વ્યાજની જત્રી ...	૩-૦ તુલસી કૃત રામાયણ મુળ તથા
કોરોનેશન મ્યુઝીક ગાઇડ ...	૧-૮ ગુજરાતી ભાષાંતર ... ૬-૦
પોકેટ ગુજરાતી ઇંગ્લીશ ડીકનેરી	૨-૦ મુખલક્ષણ શાસ્ત્ર ... ૨-૦
પોકેટ ઇંગ્લીશ ગુજરાતી ડીકનેરી	૨-૦ હાજી બાબાનાં સાહસ કર્મો... ૧-૪
હેન્ડી ગુજરાતી ઇંગ્લીશ ડીકનેરી	૩-૮ નિર્દોષ હેમકલા (સચિત્ર નવ-
વહુને શીખામણ ...	૧-૦ લકથા) ... ૧-૮
ફીરાજ માહાલ ચાને દૈલત	બહાદુર કલો અને અનાથ તારા ૧-૪
(બહુજ રસદાયક નવલકથા)	બહાદુર કલો અને પ્રમાદ સુંદરી ૧-૪
(કર્તા જરબાઈ એલજી પટેલ)	૨-૦ કવિતા પ્રવેશ ... ૧-૦
ખુબસુરત મક્કાર ...	૨-૦ કાવ્ય માધુર્ય ... ૧-૮
લોર્ડ એકનના નિબંધો ...	૧-૮ સ્ત્રીઓની મહત્તા ... ૧-૮
દીક્ષીની સુલતાના રજયાબેગમ	૧-૮ કાવ્ય દોહન ભાગ ૧, ૨, ૩, ૬, ૭, ૮ ૧૬-૮
નવલગંગા (સચિત્ર) ...	૩-૦ દયારામકૃત કાવ્ય મણિ-
પૃથુરાજ ચોહાણ ચંદ્રબરદાઈ	૨-૦ માલા ૧-૨... ૨-૧૨
ગુજરાતી સીવીલ પ્રોસીજર કોડ	૭-૮ મણી અને મોહન અથવા
ગુજરાતી ટ્રાન્સ્ફર એફ પ્રોપર્ટી	બાગ્યદીન બાઇ બેહેન ... ૨-૦

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની બુક્સેલર્સ-કાલબાદેવી રોડ, -મુંબઈ.

સ્વરાજ્યની ચાવી.

સ્વરાજ્ય મેળવવા જ્યારે પ્રયત્ન ચાલુ છે ત્યારે પોતાના દેશમાં બનેલો માલ વાપરવાની પ્રતિજ્ઞા લ્યો. પછી જુઓ ! કે સ્વરાજ્ય મળતાં શું વિલંબ થાય છે !

સાલેમાહમદ પદમશીની હું,

ગદ્દાસવેર અને બારસોપ, ટોયલેટ સોપના જથ્થાબંધ વેપારી.

નંબર ૧૦૯, ચકલા સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

—भावेके:—

ધી પદ્મશી ગદાસ
મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. ૦.

અમારા હિપલા કારખાનામાં દરેક
જાતની ચીમનીઓ, ગલોખો અને બીજા
ગલાસવેરનો માલ આરડર મુજબ બનાવી
આપવામાં આવે છે.

મ્યુનીસીપાલિટી તથા રેલ્વેને લગતી
ચીમનીઓ, ગલોબો મોરા જગ્યામાં
તૈયાર મળી શકશે.

ધી પદ્મશી સોપ
મેન્યુફેક્ચરીંગ કું.

અમારા ઉપલા કારખાનામાં દરેક
જતના લાલ અને પીળા બારસોપ તથા
નહાવાનો સાયુ બનાવવામાં આવે છે,
અને તે ધરગત વપરાશ માટે ધણો

ઉત્તમ છે. એક વખત માલ મંગાવી
વાપરી જોવાની ભલામણ કરવામાં
આવે છે.

બહારગામનાં ગ્રાહકો ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

અમારા ત્યાં બનતા સાબુમાં ખાર ફુટતો નથી.

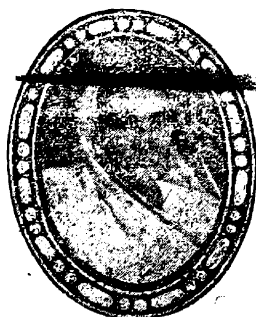
અમારા ત્યાંના ભાવના કીકાયતપણા વિષે તથા માલની સરસાઈ માટે એક વખત માલ મંગાવી ખાત્રી કરવી.

માલ વી. પી.થી મંગાવનારે
સેંકડે પચીસ ટકા ડીપોઝિટ
મોકલવા.

સાબુની ઓળામાં ઓછી માસીક
પચીસ પેટીઓ ઉપાડનારને
એન.સી આપવામાં આવશે.

અમારે ત્યાંનો માલ કોલેટીમાં વાપરવામાં અને ટકાઉપણામાં સારો બને, એ માટે પુરતી ખંત, અને કાળજી રાખવામાં આવે છે.

સ્ત્રી ઓ નું વંધ્ય ત્વ.

સ્ત્રીઓને વંધ્યત્વથી મુક્ત કરનાર તરીકે વૈદ્ય પાર્વતીઆઈની અબલાસંરક્ષક પીલ્સ લગભગ ચાળીસ વર્ષના વૈદ્યકી અનુભવથી વપરાઈ હજારો, અને લાખો દરનીઓપર ફોનેહમંદ નીવડ્યા પછી જાહેરમાં મૂકાઈ સેંકડો નિરાશ બાળાઓને વંધ્યત્વથી મુક્ત કરી બાળકની માતા થવા બાગ્યશાળી કરી છે.

પીલ્સ નં. ૨—(આર્તવદોષનિવારણ ગુટિકા) બે માસીક ઋતુશ્રાવના દરેક જોવાં કે પ્રત્યેક મહીને માસીક શ્રાવનું સાફ નહિ આવતું, પેટ, પેદું અને કમ્મરનો દુઃખાવો માસીક આવવાને ટાઢમે તીક્ષ્ણ શૂળ વગેરે નાબુદ કરી માસીક સાફ અને નિયમિત લાવી ગર્ભાશયને ગર્ભ ધારણુ યોગ્ય કરે છે. પીલ્સ તથા સોગટી મળી રૂ. ૩.

પીલ્સ નં. ૪—સ્ત્રીઓને ભયંકર વહેતા લોહીના ઝરાને બંધ કરે છે. કીંમત રૂ. ૩.

પીલ્સ નં. ૩—સ્વેત અને પીળા પ્રદર રોગને જનમૂળથી નાબુદ કરે છે. કીંમત રૂ. ૩.

વૈદ્ય પાર્વતીઆઈ સુરતવાળા.

કાલ્યાદેવી-મુંબઈ.

AMIN'S EUCALYPTUS OIL.

અમીનનું યુકેલીપ્ટસ ઓઈલ.

ધન્દુલુએન્ઝા, હાંફણ, ખાંસી, ગુચનો ઠાંસો, ગળાંનો સોજો, જુની ખાંસી, સંધિવા, વાંસાની કળતર, નસોનો ખેંચાવો, શરદી, કફ, લચક ઇત્યાદિનો

સલામતી ભરેલો અને રામબાણુ ઉપાય.

બહારના તથા અંદરના ઉપયોગ બંનેને માટે અકસીર.

બાટલી એકની કીંમત રૂ. ૦-૧-૦

ડઝન બાટલીના રૂ. ૩-૧૨-૦

દરેક ઠેકાણે એજંટો જોઈએ છે. ઉદાર કમીશન આપવામાં આવશે.

વધુ વિગત અને તફસીલનાં ચોપાનિયાં નીચલે ઠેકાણેથી મળશે:-

THE BOMBAY STORES,

Hampan Katta-MANGALORE.

કાર્ડ વીઝીટ સાધજ * કીંમત માત્ર રૂ. ૧૫).

ફોટોગ્રાફ પાડવાના

છુપા કેમેરા.

આ કેમેરાથી નાનું બચ્ચું પણ સહિલાઈથી ફોટા ઉતારી શકે છે. ઉડતું પક્ષી, દોડતી રેલ્વે, દશ, વીશ, પચ્ચીસ, પચાસ માણસનો ગ્રુપ વીગેરે તમામ જાતના ફોટોગ્રાફ ઉતારી શકાય છે. ફોટોગ્રાફ ઉતારવાનું કામ હમો દરેકને પોતાને ઘેર બેઠાં જ શીખવી શકીએ છીએ. કેમેરા લેધર કેસ સાથે છ ડાર્ક સ્લાઈડ, બેચું ફાઈનડર લેન્સ, પ્લેટ રીફોર્ડીંગ; સટર ડાયા ક્રામ સહીત કીંમત રૂ. ૧૫) પંદર પોસ્ટેજ ખર્ચ. રૂ. ૧-૨-૦

વગર ઇન્જે વાળ કાઢવા માટે

બાદશાહી સાબુ.

- બાદશાહી સાબુ—સફાઈથી વાળ દુર કરવા માટેજ છે.
બાદશાહી સાબુ—ચામડીનો અસલી રંગ રાખે છે. કાળી પડતી નથી.
બાદશાહી સાબુ—હીંદુસ્થાનમાં હજારો દુકાનો પર મળે છે.
બાદશાહી સાબુ—વાપરનારાઓ સંપૂર્ણ સંતોષ પામ્યા છે.
બાદશાહી સાબુ—ચામડીનાં તમામ દર્દ નાબુદ કરે છે.
બાદશાહી સાબુ—હર હપતે વાપરવાથી નુકશાન થતુંજ નથી.
બાદશાહી સાબુ—ગુમ ભાગોના વાળ સારી રીતે કાઢે છે.
બાદશાહી સાબુ—ત્રણ સાબુના બોક્સ એકનો રૂ. ૧ પો. ચાર આના.

હીંદુસ્થાનમાં જગે જગે વેચવા માટે એજન્ટો જોઈએ છે.

સોલ એજન્ટ—સી. સી. મહાજન એન્ડ કુંઁ,

મુળજ નેહા મારકીટ સામે—શેખ મેમણ સ્ટ્રીટ,—મુંબઈ.

બુઢાં, અશક્ત અને જીવાનોની ખુરી કુટેવોનો ઉપાય.

અજ્ઞાન અવસ્થામાં અતિ સંગ હસ્તદોષ અધરીત વર્તણૂકો અને
નિર્ભય શક્તિ શુભાની ખેડલાઓ માટે ખાત્રીદા-
યક ઇલાજ લગાડવાની દવા. આ—

 જ તૈં દ્રી ય તી લા

આ દવા ગુપ્ત ભાગની નખળી પડેલી કમજોર નસો ઉપર
લગાડવાથી અસલી જીસો ઉત્પન્ન થઈ પુરતી મરદાઈ આવે છે.
જતેદ્રીયતીલા શીશીની કીમત રૂ. ૩

શક્તી માટે—ચાકુતીની ગોળીઓ.

સ્વપ્રાવસ્થા અને કોઈ પણ રસ્તેથી જતી ધાતુ બંધ કરી મજ-
બુત થઈ ટકાવ થાય છે. ગોળીની ખાટલીની કીમત રૂ. ૨ વીગત સાથે.

મળવાનું ઠેકાણું:—

રાજવૈદ્ય હીરજી જીવરામનું દવાખાનું.

૬૦ નાગદેવ સ્ટ્રીટ રામજી મંદીરની જોડમાં માંડવી પોસ્ટ—મુંબઈ.

શરીરનો દિવ્ય દેખાવ-મગજની દિવ્ય શક્તિ મેળવવા માટે

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ
વાપરો.

નખળાં, દુખળાં, મુંઝાઈ ગયેલાં જરાજરામાં યાદી જતાં અને કંઈ
કંઈ માંદગી ભોગવ્યા કરતાં લાખો માણસોએ આતંકનિગ્રહ ગોળીઓના
સેવનથી નવું તાજુ લોહી ભરાવાથી, શક્તિ પ્રાપ્ત થવાથી, શરીરનો દિવ્ય
દેખાવ અને મગજની દિવ્ય શક્તિ મેળવેલ છે.

ખત્રીશ ગોળીઓથી ભરેલી એક ડબી સોળ દિવસ ચાલે છે અને તેની
કીમત માત્ર એકજ રૂપિયો છે. એ હિસાબે મહિને માત્ર બે રૂપિયાનાજ
ખર્ચથી લાખો રૂપિયા ખર્ચતાં પણ ખીજ રીતે ન મળે તેવો સુખી જીવંતોનો
લાભ લઈ શકાય છે.

યાદ રાખજો કે આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ અખુટ શક્તિ આપનારી
એક દિવ્ય ઔષધી છે એમ દુનિયામાં સાખીત થઈ ચુક્યું છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

આતંકનિગ્રહ ઔષધાલય,—જમનગર, કાઠિયાવાડ.

બ્રાંચ ઓફીસ:—કાલખાદેવી રોડ, મુંબઈ.

(નમ્ર સૂચના.)

પુરુષાર્થ પરિપૂર્ણતા કરી શકે નહીં કૌય,
સકળ મનોરથ સફળતા હરિ કરુણાથી હોય.

રત્નાગર કુાં ની જાહેર ખખર ગુજરાતી પ્રેસના સંવત્ ૧૯૭૧ ના પંચાંગમાં પાને ૯૨ એ કબુતર છાપની દવા વિષે હતી. પણ માલીકનું શરીર સાફ ન હોવાથી અને સ્થાન પણ નહિ હોવાથી મુંઝવણની પોસ્ટમાંથી ઘણા કાગળો પાછા ગયેલા હતા પણ હવે આ કંપનીના માલીક અઠાવીસ વરસથી દવાઓ બનાવવાનું કામ કરે છે. અને ઓફીસ એક તીર્થના ગામમાં કાઢી છે. કે જ્યાં ખરચ પણ ઓછો પડે અને દવાઓ સારી બનાવાય. આશા છે કે ગ્રહસ્થો ફક્ત કોઈ એકાદજ ચીજ મંગાવી ખાત્રી કરવા કૃપા કરશે તો જરૂર કુાં ને ઉત્તેજન મળશે. અને ધીરે ધીરે બીજી સારી દવાઓ પુરી પાડશે અને આ ખાત્રીની દવાઓને વાપરશો તો બીજી વખત મંગાવશો અને સાથે પરમાર્થે વાપરશો તો હજારોની આશિષ મળશે. અને વળી ગમે તેવી દવાઓ વાપરી હશે પણ આથી તમોને જરૂર વધારે સંતોષ થશે.

૧ રમંજન-(એક અમુલ્ય રજીસ્ટર રત્નાગર ખામ) કે જે મલમ ગમે તેવો સખત માયાનો દુઃખારો, લચક, કલતર, સંધીવા, કમરનો દુઃખારો, હાથ પગના સાંધા રહી જવા, ઠેસ, વિગેરે કોઇબી જાતના દુઃખારો ઉપર માલીસ કરવાથી તુરત આરામ થાય છે કીમત દીનની ડબીમાં નાંખેલી ખાટલી ૧ ના આના ૮

૨ દરાજનો મલમ-ફક્ત ત્રણ વખત દરાજ ઉપર લગાડવાથી જડ-મૂળથી જાય છે. અને સાથે અજબબ સેન્ટની ખુશખોઈ આપે છે. કીમત દીનની ડબીમાં નાંખેલી ખાટલી. ૧ ના આના ૪

૩ ખસનો મલમ-ખસ જાણા ફેડલા, રસીવાળી ખૂજલી ચાઠાં વિગેરે ઉપર ચોપડવાથી ઠંડક સાથે આરામ થાય છે. કીમત દીનની ડબીમાં નાંખેલી ખાટલી ૧ ના આના ૪

રત્નાગર તેલ-(વાળનું રક્ષણ) સુગંધી વસાણા નાંખી ઉત્તમ મીઠી ખુશખોઈનું તેલ છે. કીમત ખાટલી ૧ ના આના ૮

રત્નાગર સુરમો-એકજ જાત શોખ ખાતર ચોખ્ખા ગુલાબ જળમાં તૈયાર કરેલ છે. આંખોને તેજસ્વી બનાવી ચક્રચક્ર મારે છે. ગરબું પાણી બંધ કરી ઠંડક સાથે આંખના તમામ દરદો સારાં કરે છે. કીમત તોલો ૦ ની શીશી એકના આના ૮, અડધા તોલાની શીશી ૧ નો રૂ. ૧)

એ સિવાય ઘરગટું વાપરવાના અરકો તથા તેલો જેવા કે દાલચીની અથવા તજ, એલાચી, લવંગ, કપુર, વરીઆળી, પીપરમીટ, કુદીનો, હાંગ, સુંઠ, ચા, કપુર, સુવા, અજમો, કરીઆતું વગેરે ખાટલી ૧ ના આના ૪, ચંદન અથવા સુખડનું તેલ નં.-૧ ખાટલી ૧ ના આના ૧૨, નં.-૨ ખાટલી ૧ ના આના ૪, બહારગામ માલ વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે. વી. પી. ખર્ચ મંગાવનારને આપવો પડશે.

પાંચ રૂપીઆથી વધારે દવા મંગાવનારે એડવાન્સ દાખલ રૂ. ૧ મોકલવો.

રત્નાગર કુાં મુકામ અને પોષ્ટ પ્રેસાસ પાટણ.

(જીલો કાઠીઆવાડ)-રેલ્વેસ્ટેશન વેરાવળ.

મદ્રપુરની
મદ્રપુરની
રમણીક આ.
મહેતા

મૂલ્ય
૨-૦-૦ પોસ્ટેજ
ભુલું

મળવાનું ઠેકાણું:-

ધી ગુજરાતી પ્રિન્ટીંગ
પ્રેસ-કોટ-મુંબઈ.

મેસર્સ-દી. લક્ષ્મી-
દાસ એન્ડ કુટુંબની
બજારગેટ, મુંબઈ.

મેસર્સ-એન. એમ.

ત્રિપાઠી એન્ડ કુ.

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ-મુંબઈ

મેસર્સ-એલ. એમ.

કક્કર. કાલકાદેવી-મું.

જર્મન ભાષાની કપટકળા આપે સાંભળી હશે,
પરંતુ હિંદુસ્તાનના પ્રાચીન ઇતિહાસમાં એવા ભાષા-
સોની કપટલીલા અને તેમના શા હાલ થયા તે
ભાષાવા આ પુસ્તક જરૂર વાંચજો.

આત્મીયારાખરી કરે એવું નવલકથાનું પુસ્તક આજ
કાલ બહાર પડ્યું હોય એમ અમારા ભાષાવામાં નથી.

વસ્તુસંકલનની અપૂર્વ ખૂબી, પ્રેમના પ્રસંગોનું
મોહક વર્ણન, અદ્ભુત રસની જમાવટ, શૂરાતન
ઉત્પન્ન કરે તેવાં યુદ્ધના આકર્ષક ચિત્રો, પાત્રોની
વિવિધતા, રજપુતોની વીરતા, રમણી હૃદયની મહત્તા,
ભરતખંડના ભૂતકાળનું જ્વલંત ચિત્ર, આદિ આ
નવલકથામાં છે.

એક વાર પુસ્તક વાંચવા હાથમાં લીધા પછી
આપોઆપ વાર્તાના રસના પ્રવાહમાં તણાયા જશે.
વાર્તાનો પ્લોટ આપના દિલને એવું તો જકડી રાખશે
કે આડું અવળું જરા પણ જવા દેશે નહિ.

‘ગુજરાતી’, ‘સાંજ વર્તમાન’, ‘જામે જમશેદ’,
‘સાહિત્ય’, ‘વીસમી સદી’ વગેરે પત્રોએ લાંબી સમા-
લોચના લઈ મુક્તાકંઠે પ્રશંસા કરી છે.

સત શ્રી કબીર કામસીની અંદર ખનતા અનુદય અકસીર
અનુભવ સિદ્ધ ખનતી દવાઓ.

આ રક્ત-શુદ્ધામૃત શરીરના લોહીને સંપૂર્ણ રીતે સુધારી વધારા કરવાનું એક અમૃત જીવન સમાન છે. ગમે તેવાં કારણથી શરીરનું લોહી બગડવાથી ગમે તેવા ખરાબ વ્યાધી જેવા કે લકવા, સંધીવા, ચામડીપરના કાળા ડાઘ, અંગ મુજબ આવડું, શરીર ઉપર ફેલ્લા થઈ આવવા, ગરમી, બગંદર, રક્તપીત્ત, પર-મીચો, ચાંદી, કોઠ, ખજૂં, ખસ, લુખસ, મોઢા ઉપરના ખીલ, ગુમડાં, આંખોની ગરમી, તાપોડીયા, વગેરે ઉપર લખેલા તમામ ખરાબ દરદો એક અનન્યબી વચ્ચે આ અમૃતના સેવનથી તત્કાળ નાબુદ થઈ જાય છે. એટલું જ નહીં પરંતુ ચામડીને સુંદર બનાવે છે, મુખની કાન્તીને વધારે છે તેમજ બાળક, સ્ત્રીઓ યા તો પુરૂષોના દરેક અવયવોને શુદ્ધ લોહીથી ભરપૂર અને મજબુત કરે છે. સિવાય લેખકો, વકીલો, સોલ્ડીસીટરો, અને વિદ્યાર્થી કે જેમને મજબૂતીનું કામ લેવાનું છે તેવા દરેક શખ્સોના મગજને તર કરી સંપૂર્ણ રાહત, અને પુષ્ટી આપે છે.

આ અમૃતના સેવનથી ગળાનો કંઠ સુધારી ધણેજ મધુર થાય છે, ગાન-તાનના શોખીનોને પોતાનો કંઠ સુધારવાનો આ એક અકસીર ઇલાજ છે.

પીવાની રીત:-મોઢા માણસે સવાર સાંજ પાણી સાથે અઢી તોલા પીવું. દસ્તની કબજીયતવાળાએ ગરમ પાણી સાથે પીવું. બચ્ચાં માટે એક તોલા પીવું.

કીમત ખાટલી ૧ નો રૂ. ૧-૮-૦

કબીર ચાકુતી.

મનુષ્ય માત્રના શરીરનો રાજ વીર્ય છે, અને એ રાજ જીંદગી સુધી શુદ્ધ અને મજબુત રહે તો તેમની જીંદગાની ઘણીજ સુખી નીવડે છે. અનીવાર્ય કારણોને લઈને શરીરનો આ રાજ બગડે છે. ત્યારે અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. વીર્યસ્રાવ થવાથી એકદમ શક્તિ ઘટી જાય છે, ધાતુ પાતળી થઈ જવાથી સંતતિ કમતાકાત નીવડે છે. સિવાય શરીરમાં કમતાકાતી સંધીવા, લકવો, ખેચેની, સુસ્તી વગેરે અનેક રોગ પેદા થાય છે. આ રોગ હીનપર હીન વધતો જઈ એટલે સુધી જીંદગીને ખરાબ કરી દે છે કે પુરૂષાતન હીન બની જઈ દુનીયાદારીથી રહ બાતલ થઈ જાય છે. આવા અચકર પરિણામથી બચવા માટે અને ધાતુને પુરતી શુદ્ધ અને મજબુત રાખવા માટે કબીર ચાકુતી સિવાય બીજો એક પણ તાત્કાલિક ઉપાય નથી. આ “અમૃત જીવન”ના સેવનથી ગમે તેવી કમતાકાત અને નામરદી હશે તે દૂર થઈ જશે, અને પુરૂષમાં ખેહદ તાકાત અને અનૂપમ જોમ લાવે છે. તેમજ ધાતુ વિકારના દરેક દરદોને જડમૂળથી નાબુદ કરી નવું લોહી પેદા કરી શરીરને મજબુત બનાવે છે. આ કબીર ચાકુતી ગમે તેવા અશક્ત અને કમતાકાતીને નવું જીવન આપે છે.

લેવાની રીત:-સવારે અર્ધો તોલો ખાવો ઉપરથી અર્ધો શેર દુધ પીવું.

કીમત ૧ માસ ચાલે તેવી ખાટલી ૧ નો રૂ. ૫-૦-૦

ડા. એમ. જે. કટારીયા.

૧૦૩. ગુલાલવાડી-મુંબઈ.

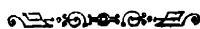
એ સિવાય હરસ (કોઈબી જાતના) નાસુર, બગંદર, કંઠમાળ, દમ, ક્ષય, સસણી, સંગ્રહણી (ઝાડાના તમામ દરદો), તાવ, કોલેરા, સંધીવા, લકવો, કાથ પગ, વાળો, (નાર) વગેરે મહાન દરદોને માટે અકસીર રામબાણુ દવાઓ તૈયાર છે.

આખના તમામ દરદો માટે ગુરેલાઈન અકસીર દવા છે.

ડા. એમ. જે. કટારીયા.

૧૦૪ ગુલાલવાડી-મુંબઈ.

‘ગુજરાતી’ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં વેચાતાં પુસ્તકો

વેદાન્ત

પુસ્તકનું નામ

કિંમત

યોગવાસિષ્ઠ મહારામાયણુ. (ભા. ૧ લો અને ૨જો, પાકા પૂઠાં)	૬- ૦-૦
શ્રી અધ્યાત્મ રામાયણુ (૩ જી આવૃત્તિ).	૧- ૮-૦
પંચદશી (ચંદ્રકાન્ત વિવરણુ સહિત)... ..	૬- ૦-૦
સાર્થ અમૃતાનુભવ તથા હરિપાઠ અને ચાંગદેવ પાસણિ. (અન્ય ત્રય) સુષોધ ગુર્જર અર્થ વિવરણુ સહિત. (શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ કૃત)	૨- ૦-૦
ચંદ્રકાન્ત ભાગ ૧ લો	૨-૧૨-૦
ચંદ્રકાન્ત ભાગ ૨ જો	૨-૧૨-૦
ચંદ્રકાન્ત ભાગ ૩ જો	૨-૧૨-૦
આત્મપુરાણુ	૬- ૦-૦
વિવેકાનન્દ વિચારમાળા (ભાગ ૧ લો)	૨- ૪-૦
વિવેકાનન્દ વિચારમાળા (ભાગ ૨ જો)	૨- ૪-૦
વિવેકાનન્દ વિચારમાળા (ભાગ ૩ જો)	૨- ૪-૦
વિવેકાનન્દ વિચારમાળા (ભાગ ૪ થો)	૨- ૪-૦
વિવેકાનન્દ વિચારમાળા (ભાગ ૫ મો)	૨- ૪-૦
વિવેકાનન્દ વિચારમાળા (ભાગ ૬ ઠો)	છપાય છે.
અશ્વેનોત્તર માલિકા (શ્રીશંકરાચાર્ય રચિત)	છપાય છે.
યુક્તિ પ્રકાશ (હિંદી આવૃત્તિ ૨ જી)... ..	૧- ૦-૦
ચંદ્રકાન્ત-પ્રથમ ભાગ (હિંદી)	૨- ૮-૦
ચંદ્રકાન્ત દ્વિતીય ભાગ (હિંદી)	છપાય છે.
ચંદ્રકાન્ત-પ્રથમ ભાગ (મરાઠી)... ..	૩- ૦-૦

ઉપનિષદો

ઇશ્વારસ્યોપનિષદ (ગુરુ-શિષ્યના સંવાદરૂપે-શાંકર ભાષ્ય સહિત) છપાય છે.

ગીતા

ચિદ્ધનનંદી શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા (૫ રંગીન ચિત્રો સહિત)	૪- ૦-૦
જ્ઞાનેશ્વરી શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા (૫ રંગીન ચિત્રો) ...	૪- ૦-૦
શ્રીધરી શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા (મોટા અક્ષર-નાગરી લિપિ- રેશમી પૂઠાં)... ..	૧- ૦-૦
શ્રીધરી શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા (૫ મી આવૃત્તિ) ...	૦-૧૦-૦
શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા (નર્મદ અને તુલસીદાસ)... ..	૦- ૮-૦

‘ગુજરાતી’ પ્રેક્ષમાંથી પ્રકટ થયેલા પુસ્તકો

કિંમત

શ્રી પંચરત્ન ગીતા (વિષ્ણુ સહસ્રનામ, અનુસ્મૃતિ, જાન-સ્તવરાજ, ગજેન્દ્ર મોક્ષ સહિત) (૪થી આવૃત્તિ) ...	૧- ૦-૦
વિષ્ણુ સહસ્રનામ-શંકરાચાર્યની ટીકા પ્રમાણે ...	૦- ૨-૬
અનુગીતા	છપાય છે.

ભારત અને રામાયણ

શ્રીમદ્ મહાભારત (ભાગ ૧ લો)	૮- ૦-૦
શ્રીમદ્ મહાભારત (ભાગ ૨ જો)	૧૧- ૦-૦
શ્રીમદ્ મહાભારત (ભાગ ૩ જો)	છપાય છે.
હરિવંશ-મહાભારત (ભાગ ૪ થો)	છપાય છે.
શ્રીમદ્ વાલ્મીકિ રામાયણ	૬- ૦-૦

ભાગવત

શ્રીમદ્ભાગવત (મોટા અક્ષરવાળું ૨૯ ચિત્રો સહિત). એક ભાગમાં કપડાના પૂઠાનું	૮- ૮-૦
શ્રીમદ્ભાગવત બે ભાગમાં કપડાના પૂઠાનું	૮- ૦-૦
,, એક ,, રેશમી પૂઠાનું	૮- ૦-૦
,, બે ,, ,, ,,	૮- ૮-૦
પાણીથી પલળે નહિ, નખ વગેરેના ધસરકા પડે નહિ, અને ઉંધાર્ધ ખાય નહિ તેવા પૂઠાનું એક ભાગમાં	૧૦- ૦-૦
બે ભાગમાં	૧૦- ૮-૦
શ્રીમદ્ભાગવત (મધ્યમાક્ષર સચિત્ર)	૪- ૮-૦
શ્રીમદ્ભાગવત અને ગીતા (ભાગવત કવિ વલ્લભ અને પ્રેમાનંદ-સુંદર મેવાડાકૃત, ગીતા કવિ પ્રેમાનંદ કૃત સચિત્ર આવૃત્તિ ૩ જી)	૫- ૦-૦
શ્રીમદ્ભાગવત એકાદશ સ્કંધ પાકું પૂઠું	૦- ૬-૬
શ્રીમદ્ભાગવત ગુટકો ભાષાંતર (૧૭ ચિત્ર સમેત) ...	૩- ૦-૦

પુરાણ

શ્રીવામનપુરાણ	૧- ૮-૦
શ્રીગરુડપુરાણ	૦- ૫-૦

સ્મૃતિ

પારાશરસ્મૃતિ (મૂળ અને કેવળ નવીન પદ્ધતિપર પ્રમાણવાળું ને પુષ્કળ ટીકાવાળું ભાષાંતર)	૧- ૮-૦
મનુસ્મૃતિ (મૂળ અને ઉત્તમ પ્રકારની ટીકા) ...	૩- ૮-૦

‘ગુજરાતી’ પ્રેસમાંથી પ્રકટ થયેલાં પસ્તકો
‘ગુજરાતી’ પ્રેસમાંથી પ્રકટ થયેલાં પુસ્તકો
સ્તકનું નામ

વેદોક્ત ધર્મપ્રકાશ (વિષ્ણુ બાવા બ્રહ્મચારી દ્વારા કૃત-પ્રશ્નોત્તરરૂપે. નાના બાળકો તથા યુવાન સ્ત્રી પુરુષોને સનાતન આર્ય ધર્મનો ઉત્તમ બોધ આપનાર આનાજીવોએકે ગ્રંથ નથી)	૧- ૪-૦
પુરુષોત્તમ માહાત્મ્ય	૦-૧૨-૦
ધર્મવિચાર (કવિ નર્મદ કૃત)... ..	૧- ૪-૦
પરમહંસ રામકૃષ્ણનાં બોધ વચન (૨ જી આવૃત્તિ જીવન ચરિત્ર સાથે)... ..	૦- ૮-૦

નીતિ

ભર્તૃહરિ શતક ચતુષ્થય સંગ્રહ (૩ જી આવૃત્તિ) ...	૦-૧૨-૦
શુકનીતિ (પુષ્કળ સુધારા વધારા સાથે ૨જી આવૃત્તિ)...	૧- ૪-૦
વિદુરનીતિ (૪ થી આવૃત્તિ)	૦- ૨-૬
કામંદક-નીતિસાર (૨ જી આવૃત્તિ, નીકા સહિત) ...	૧- ૮-૦
નીતિસુધાતરંગિણી (અત્યુત્તમ)	૧- ૦-૦
પંચતંત્ર (૨ જી આવૃત્તિ)... ..	૧- ૦-૦
કળાવિલાસ (૨ જી આવૃત્તિ)	૦-૧૨-૦
ચારુચર્યા અથવા શુભાચાર (૩જી આવૃત્તિ)	૦- ૨-૬
કોન્કુસસની શીખામણુ	૦- ૮-૦

કાવ્ય અને અલંકાર

બૃહત્ કાવ્યદોહન, ભાગ ૧ લો (૪ થી આવૃત્તિ) ...	૧- ૮-૦
બૃહત્ કાવ્યદોહન, ભાગ ૨ જો (૩ જી આવૃત્તિ) ...	૩- ૦-૦
બૃહત્ કાવ્યદોહન, ભાગ ૩ જો (૨ જી આવૃત્તિ) ...	૩- ૦-૦
બૃહત્ કાવ્યદોહન, (ભાગ ૪ થો)	નથી
બૃહત્ કાવ્યદોહન, (ભાગ ૫ મો)	નથી
બૃહત્ કાવ્યદોહન, (ભાગ ૬ ક્રો)	નથી
બૃહત્ કાવ્યદોહન, (ભાગ ૭ મો)	૩- ૦-૦
બૃહત્ કાવ્યદોહન, (ભાગ ૮ મો)	૩- ૦-૦
નરસિંહ મેહેતાકૃત કાવ્ય-સંગ્રહ	૩- ૦-૦
આરામકૃત કાવ્ય સંગ્રહ (૪ થી આવૃત્તિ)	૧- ૮-૦
દયારામ કાવ્યસુધા	૨- ૦-૦
પ્રવીણ-સાગર (હિંદી મૂળ અને ગુ. ભાષાંતર, મહેરા- મણજીનાં ચરિત્ર સહિત)	૩- ૦-૦
બ્રહ્માનંદ કાવ્ય (૨ જી આવૃત્તિ)	૧-૧૨-૦

સુમતિપ્રકાશ-પ્રહ્લાનંદ સ્વામીકૃત	૦-૬-૦
પ્રેમાનંદ કાવ્ય ભાગ ૧ લો	૫-૦-૦
નભૂવાણી (પ્રાસાદિક કાવ્ય)	૨-૦-૦
શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર (ગિરિધરકૃત)	૧-૮-૦
સ્ત્રીગીતસંગ્રહ (નાગર સ્ત્રીઓમાં ગવાતાં ગીત)	૦-૧૦-૦
નર્મકવિતા (નાની)	૦-૬-૦
નર્મકવિતા (મોટી સચિત્ર)	૪-૦-૦
નળાખ્યાન (નર્મદ સંશોધિત)	૦-૫-૦
સવિતાકૃત કવિતા	૧-૦-૦
અલંકારચંદ્રિકા (૨ જી આવૃત્તિ)	૧-૦-૦
ખિહારી-સતસર્ષ (કવિ સવિતાનારાયણ)	૧-૧૨-૦
મેઘદૂત (સદીક-સચિત્ર)	૧-૪-૦
મીરાબાઈનાં પદો	છપાય છે.

નવલ કથા

કથાસરિત્સાગર (બે ભાગ આવૃત્તિ ૨ જી).	૪-૦-૦
અદ્ભુત વિક્રમાદિત્ય (ભાગ ૧ લો)...	૧-૦-૦
સરલ કાદમ્બરી (૨) જી આવૃત્તિ	૧-૦-૦
માલતીમાધવની વાર્તા	૦-૫-૦
વિક્રમેર્વશીયની વાર્તા	૦-૩-૦
શાકુંતલાની વાર્તા	૦-૨-૬
હાજીબાબાનાં સાહસ કર્મો	૧-૪-૦
અરેબીયન નાઇટ્સ (૩૫૦ ચિત્રો)	૬-૦-૦
મુક્તમાળા	૦-૧૦-૦
હાથનાં કર્યાં હૈયે વાગ્યાં	૧-૪-૦
રાસેલાસની કથા	૦-૧૦-૦
દીનાર્થસ-રાસેલાસની કથાનો ઉત્તર ભાગ	૦-૧૦-૦
મુરખો સચિત્ર (હસીને પેટ દુખાવે એવો)	૦-૫-૦
ચતુરસિંગ	૦-૫-૦
ધાસીરામ કોટવાલ	૦-૫-૦

ઐતિહાસિક નવલકથા

હિન્દ અને ખ્રિસ્તિયા	૧-૫-૦
ગંગા-ગોવિંદસિંહ	૧-૫-૦
દીપુ સુલતાન (પ્રથમ ભાગ)	૧-૫-૦

‘ગુજરાતો’ ગ્રંથમાંથી પ્રકટ થયેલાં પુસ્તકો

પુસ્તકનું નામ	કિંમત
દિલ્લીપર હલ્લો (૨ ^{જી} આવૃત્તિ) ...	૧- ૦-૦
અરાધમી સદીનું હિંદુસ્તાન ...	૧- ૮-૦
ઔરંગઝેબ અને રાજપૂતો ...	નથી
શાહજહાં અને ભીખારી ...	૦-૧૨-૦
હેસ્ટીંગ્સની સોટી ...	૨- ૦-૦
બાજીરાવ ખલ્લાળ ...	૨- ૦-૦
બેગમસાહેબ ...	૨- ૦-૦
પાણીપતનું યુદ્ધ ...	૨- ૦-૦
નૂરજહાંન ...	૨- ૦-૦
રૂપનગરની રાજકુંવરી ...	૨- ૦-૦
ધન્દુકુમારી ...	૧- ૮-૦
પ્લાસીનું યુદ્ધ ...	૨- ૦-૦
જગન્નાથની મૂર્તિ અથવા ભારતનું ભવિષ્ય ...	૨- ૦-૦
શિવાજીનો વાઘનખ ...	૦- ૮-૦
હલદીધાટનું યુદ્ધ... ...	૦- ૮-૦
નંદનવનનો નાશ ...	૨- ૦-૦
પેશવાઈની પડતીનો પ્રસ્તાવ ...	૨- ૦-૦
ઔરંગઝેબનો ઉદય ...	૨- ૦-૦
પદ્મિની અથવા ભસ્મીભૂત ચિત્તોડ ...	૨- ૦-૦
કલ્દેઆમ (નાદિરની દિલ્લીપર ચઢાઈ) ...	૨- ૦-૦
ભદ્રકાળી અથવા પાવાગઢનો પ્રલય ...	૨- ૦-૦
જનાનખાનાની બીબીઓ ...	૧- ૦-૦
લીલા-(યોગની એક વાર્તા) ...	૧- ૦-૦
ચાંદબીબી ...	૧- ૦-૦
કલીયોપાત્રા-મિસરની મહારાણી ...	૧- ૦-૦
આર્ય આદિલ બાખ્ષારાવળ ...	૦- ૪-૦
ચુંબન મીમાંસા ...	નથી
કુમોરિહક-અથવા રણુથંભોરનો ઘેરો... ...	નથી
સુજબળથી ભાગ્ય પરીક્ષા ...	૨- ૦-૦
પાટણની પ્રભુતા ...	૨- ૦-૦
ચાણક્ય નન્દિની અથવા ચચ્ચ અને સુંહધી ...	૨- ૦-૦
અનંગભદ્રા અથવા વલ્લભીપુરનો વિનાશ ...	૨- ૦-૦
જહાંગીર (ઐતિહાસિક ચિત્ર-અતિ રસમય) ...	૦-૧૦-૦

‘ગુજરાતી’ પ્રેસમાંથી પ્રકટ થયેલાં પુસ્તકો.

પુસ્તકનું નામ	કિંમત
૨૭૫૫ યોગમ	૦- ૬-૦
૨૫૦૦ વર્ષ પૂર્વેનું હિન્દુસ્તાન	૧- ૦-૦
ખેટનો બળવો અથવા રાજબા-રણસુંદરી. (બળવાના સમયની કાઠીઆવાડની અને વાઘેરોના બળવાની અતિ રસમય વાર્તા)	૧- ૮-૦
ભદ્રપુરની ભદ્રસ્થામા	૨- ૦-૦

લોક કથા

ભારતલોક કથા (ભાગ ૧ લો) વીર રસની વાર્તાઓ ...	૧- ૪-૦
ભારતલોક કથા (ભાગ ૨ ને) વીર રસની વાર્તાઓ ...	૧- ૪-૦
ભારતલોક કથા (ભાગ ૩ ને) અંગાળાની દંતકથા ખંડ ૧	૧- ૪-૦
ભારતલોક કથા (ભાગ ૪ થો) અંગાળાની દંતકથા ખંડ ૨	૧- ૪-૦
ભારતલોક કથા (ભાગ ૫ મો) યોગમ બાબર ખંડ ૧ ...	૧- ૪-૦
ભારતલોક કથા (ભાગ ૬ ઠો) યોગમ બાબર ખંડ ૨ ...	૨- ૦-૦
ભારતલોક કથા (ભાગ ૭ મો) અંગાળાની દંતકથા ખંડ ૩	૨- ૦-૦
ભારતલોક કથા (ભાગ ૮ મો) અંગાળાની દંતકથા ખંડ ૪	૨- ૦-૦
ભારતલોક કથા (ભાગ ૯ મો)	છપાય છે.

સામાજિક નવલકથા

ગંગા-એક ગુર્જર વાર્તા	૧- ૪-૦
સવિતાસુંદરી (૨ જી આવૃત્તિ)	૦- ૪-૦
વિક્રમની વીશમી સદી	૩- ૦-૦
એમ. એ. બનાકે ક્યોં મેરી મિટ્ટી ખરાબ કી? ...	૨- ૦-૦
વિલાયતી વિલાસમાં ફેશનબાઈ બલાસ	૨- ૦-૦
આજ કાલનો સુધારો અથવા રમણીય બચકરતા ...	નથી
સંદિગ્ધ સંસાર અથવા સાધુ કે શયતાન	૨- ૦-૦
ચુડેલનો વાંસો અથવા એક નદીની આત્મકથા ...	૪- ૦-૦
નવો જમાનો-અમૃત કે ઝેર	૪- ૦-૦
વેરની વસુલાત	છપાય છે

ઐતિહાસિક

રાજતરંગિણી (ભાગ ૧ લો)	નથી
હૈદરઅલી ને ટીપૂ સુલતાન (૨ જી આવૃત્તિ) ...	૧- ૪-૦
લૉર્ડ લૉરેન્સ	૧- ૪-૦
લૉર્ડ વિલ્કિન્સન	૧- ૪-૦

વિગેરે ગમે તે કુલમાંથી અત્તર કાઢવાની રીત; સુગંધી તેલો બનાવવાની રીત જેમાં ગુલાબ, જાંબ, ચંબેલી, મોગરો, કપુર, લોખાન, બદામ, કોપરેલ, તજ, લવંગ, શીલારસ, જયફળ, નાગરમેથ, ખસ વિગેરેનાં તેલ કાઢવાની બનાવટો, ધડીઆળમાં પુરવાનું તેલ, કેશને વધારનાર તેલ, વાળ ઉગાડનાર ગુલાબી તેલ, હેર ઓઘલો, કોપરેલ શુદ્ધ કરવાની રીત, જુદી જુદી અનેક જાતનાં હેર ઓઘલ બનાવવાની રીત, તેની વસ્તુઓનાં પ્રમાણ, લવંડર વોટર, કોલન વોટર, ફ્લોરીડા વોટર, હંગેરીયન વોટર, બાદશાહી અંગરાજ, ફ્લોવર વોટર, ગુલાબજળ, ઓરંજવોટર વિગેરે અનેક બનાવટો, સોડા લેમોનેડ, સોડાવોટર, લેમોનેડ વોટર, ટોનીક વોટર જંજીર બનાવવાની રીત, તેનો પાવડર બનાવવાની રીત, જુદી જુદી જાતનાં ખીસ્કીટ બનાવવાની રીત; છોકણી બનાવવી-સુગંધી, કસ્તુરીની મદ્રાસી વિગેરે અનેક જાતની તપખીર બનાવવાના પ્રયોગો, મીણકાપડ બનાવવાની, પીળા મીણને સફેદ કરવું, તંબુ કે કેનવાસ પાણીમાં ન પલળે તેવા કરવાના વિગેરે અનેક પ્રયોગો, બનાવટી સ્લેટ અને પેન્સીલ બનાવવી, ફેડવાનું દારૂખાનું બનાવવાના અનેક પ્રયોગો, જાદુ સાપની સળીયો બનાવવી, દોટલું ધન શોધી કાઢવાના અનેક પ્રયોગો, તથા તે આ દાટયું છે. તે જાણવાની વિદ્યા, કેટલાક ચમત્કારી પ્રયોગો, લીંબુનો રસ ટકાવી રાખવો, સરેસ કે ગુંદરનું પાણી ટકાવી રાખવું. ગુલાબનાં ફુલ તાજાં રાખવાં, બટાકા તાજાં રાખવા, બી જાળવી રાખવાં, સ્વદેશી ચઢાની બનાવટ, ખરફ બનાવવો, તુરત આગ ઓલવવી, તીડનાં ઇંડાં ફર કરવાં, શીંગડાનાં છીપ જેવાં બટન બનાવવાં, કચકડાનાં બટન, શીંગડાં જેવાં બનાવવાં, રખરસ્ટેમ્પ બનાવવા, દુધમાંથી માખણ વધુ નીકળે તેવા પ્રયોગો, વીજળી બનાવવી, કાનમાંથી કીડા, માયામાંથી જી ને ખોડો કાઢવાની રીત, વીજળીની અંગુઠી બનાવવી. ખારી સુંક, પોંપર બનાવવી, સીગારેટ બનાવવાની રીત, બીડીઓ બનાવવી, અમ્મ બનાવવા, તકતા તૈયાર કરવા, કાચ સાથે ધાતુ ચોટાડવી, ફેટાને ચોટાડવાનું મિશ્રણ, રાગ સુધારવાના પ્રયોગો, ગ્યાસના દીવા કરવા, વીજળીનું તારીજ કરવું, દારૂ છોડવવાના પ્રયોગો, અક્ષીણ છોડાવવાના પ્રયોગો, કપુરની માળા અને પ્યાલો બનાવવો, ગંધકનો પ્યાલો બનાવવો, પારાનો પ્યાલો બનાવવાની પાંચ બનાવટો, ચીકણી સોપારી બનાવવી, મોતીને પાણીદાર બનાવવાની દવા, મસા કાઢી નાખવાની દવા, કાળુ, ઘોળુ અને ગુલાબી દંતમંજન બનાવવું, સોનાના વરક બનાવવાના પ્રયોગો.

લાખ ૧૦ એ—વૈદ્યક પ્રયોગો-દરેક પ્રકારના એસન્સ અને અર્ક બનાવવાની રીતો, પેટંટ દવાઓ જેવી કે, કાર્બોનિટ ઓફ એમોનીયા, કાર્બોનિટ શોડા, લાઇમ, ઓક્સાઇડ ઓફ આયર્ન, નાઇટ્રેટ ઓફ આયર્ન, ક્લોરાઇડ ઓફ ગોલ્ડ, લાઇમજ્યુસ, ખાંડનો સરકો, પોટાસ બનાવવો, ગા-ઉટપીલ્સ, બ્લીસ્ટર કોલોડિયન, કોલેરામીક્શર, દાદરનો મક્કમ, કલોરેફોર્મ, ક્વિનાઇનની ગોળીઓ, ફોસ્ફરસ પીલ્સ, આયર્ન પીલ્સ, કમ્પાઉન્ડ આયર્ન મિક્શર, સીરપ ઓફ હાઇપોફોસ્ફોરસ ઓફ લાઇમ, નાઇટ્રેટ ઓફ પોટાસ.

વ્યવસ્થાપક—ભાગ્યેદય—અમદાવાદ.

કિનાઇન આયર્ન ગિક્શ્વર, આકસાઇડ આફ કોપર, પેનકીલર, કલોરોડાઇન, સાઇટ્રીક એસીડ, ડોવર્સ પાવડર, કોલ્ડક્રીમ; મીલ્ક એફ રોઝ, નાઇટ્રીક એસીડ, ફલ્યુઆટિક એસીડ, ફાસ્ફરસ, બામ, મેનથોલ અર્ક, હેરડાઇ (૨) વાળ ધોવાનું પાણી, બાલનાશક સાબુ, બાલનાશક અર્ક, તાંબુલવટી, બહેરાપણાનું તેલ. બાળાગોળી, પારાનો મલમ, કાળો મલમ, સાદો મલમ, બાયાનો, હીરાકસીનો, દાઝેલાનો, અને ટરપેનટાઇનનો મલમ વિગેરે.

ભાગ ૧૧ મો—આયુર્વેદિય દવાઓ, તેમાં તમામ પ્રકારના કવાથો, ચુર્ણો, ગુટિકાઓ, ગુગળ, આસવ, અવલેહ, અરીષ્ટ, બખ્ષો. રસો ને માત્રાઓનો સમાવેશ છે. ઉપરાંત દરેક જાતના ક્ષારો કાઢવાની રીત, પાકો, મુરખા વિ.

ભાગ ૧૨ મો—ધન પ્રાપ્તિના આધ્યાત્મિક ઉપાયો, જેમાં દરેક મ્હાલુસ ધનવાન થઇ શકે છે, ધનવાન થવા માટે કોનો આશ્રય ગ્રહણ કરવો, ધનવાન થવાના કેટલાક ઉપાયો, ધનવાન બનાવનાર માનસિક ક્રિયા, ધનવાન થવા માટે ધન્યર પાસે કરવાની માગણીનો વિધિ, ધનવાન થવા માટે શારીરિકક્રિયા, રાજપ્રદધધો, ધનવાન બનાવીશકે તેવા નિયમો, સિદ્ધિલાભ વિ.

ભાગ ૧૩મો—જેમાં અનેક ગરીબમાંથી ધનવાન થયેલા પુરૂષોનાં જીવન ચરીત્રોનો સમાવેશ કર્યો છે. વાંચી ધનવાન થવા ઇચ્છનાર અનેક વાતો જાણી શકાશે. આમાંના ધણી પ્રયોગો તો ખાસ નવીન અને હજારો રૂપિયા ખર્ચે તો શીખી ન શકાય તેવા ગુપ્ત હતા તે પણ તેમાં દાખલ કર્યા છે. આખા પુસ્તકમાંથી માત્ર એક જ પ્રયોગ હાથ બેસી જતાં ખર્ચેલા તમામ પૈસા વળી જાય છે. કૌમત માત્ર રૂ. ૫-૦-૦. પો. ૦-૫-૦. [તેર ભાગ ભેગાજ છે.]

ઠાંસાના હેડમાસ્તર ભગવાનજી ભાણજી લખે છે કે, ધનવાન પુસ્તક મનુષ્યને ધણુંજ ઉપયોગી છે. જે માણસ તેનો ઉપયોગ કરે તે ધનવાન થવા વગર રહેજ નહિ. આમાંથી મેં પાંચ સાત હજારને બેજમાયશ લીધો જેમાં હું ધણોજ રહેહમંદ થયો છું ને આપનો આભાર માનું છું. ધનવાન તે ધનવાનજ છે. આ પુસ્તક ખરીદવાને દરેક બાઇને બલામણ છે. અત્યાર સુધીમાં નહિ બહાર પડેલા આયુર્વેદનો અતિઉત્તમ ગ્રંથ.

શ્રીચરકસંહિતા

મૂળસંહિત ગુજરાતી ભાષાંતર પ્રથમ ભાગ બહાર પડ્યો છે. આયુર્વેદનો મૂળ આ ગ્રંથ છે. તેમાં એવી એવી જીની શોધો અને દવાઓ છે કે જે આપણા જાણવામાં ન હોવાથી, ધણી પાશ્વિમાત્મ-શોધાથી અંજમળે છીએ. પરંતુ હાલની તેવી ધણી શોધોનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ થઇ જાય છે. દરેક ડોક્ટર, હકીમ અને વૈદને આ પુસ્તક પાસે રાખી દવાઓ કરવાથી યશ મળે છે. દીધાયુધી બનવાની ઇચ્છા રાખનાર દરેક તેને હંમેશાં પાસ રાખવુંજ જોઇએ. આયુર્વેદમાં સર્વથી સર્વોત્તમ ગ્રંથ ચરકને ગણીએ છે. કૌમત રૂ. ૫-૦-૦ માત્ર જીજ અભિપ્રાય બસ થશે. મુંબાઇ પ્રભુરામ આયુર્વેદ કોલેજના પ્રીન્સીપાલ સાહેબ ડૉ. પોપટભાઇ પ્રભુશંભભાઇ વૈદ જે. પી. એલ. એમ. એન્ડ એસ. લખે છે કે ચરક સંહિતાનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરવાનો જે પ્રયાસ અમે કર્યો છે તે અતિ ઉત્તમ છે. અને દરેક વૈદને એ પુસ્તક ઘરમાં રાખવા લાયક છે.

જેઠાલાલ દેવશંકર દવે. તંત્રી ભાગ્યોદય—અમદાવાદ.

ભુત ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળની વાત જાણવી હોય તે

ભવિષ્યવેત્તા (ત્રીજી આવૃત્તિ)

યાને ભવિષ્ય જાણવાની વિદ્યા—આ નામનું પુસ્તક મંગાવો. જે પુસ્તક ઉપરથી દરેક માણસ ભવિષ્યમાં શું બનશે તે જોઈ અને જાણી શકશે તેમાં નીચે પ્રમાણે અનેક પ્રકરણો છે. કી. રૂ. ૩. ૩-૦-૦ પોષ્ટ ૦-૪-૦

પ્રા. ૧-૨-સંવત્સર, શક, માસ, અયન, રાશી, ગ્રહો, નક્ષત્રો, યોગ, કરણ, ચંદ્ર, વિગેરે જોવાની રીત. પ્રા. ૩ તે દરેકમાં કરેલા શુભાશુભ કર્મોનું ફળ, પ્રા. ૪ થી ૯, ગ્રહોનાં ફળ, નાની મોટી પનોતી, અશુભ ગ્રહો, મહાદશા, દિનદશા, વિગેરે જોવાની રીત, પ્રા-૧૦-૧૧ તમામ પ્રકારના મહુરતો જોવાની રીત, પ્રા-૧૨ લેણાદેણી, તારા, નાડી, યોની, ગણુ વિગેરે જોવાની રીત, પ્રા-૧૩ ચોરાચેલી વસ્તુ જડશે કે કેમ તથા તે કયાં મળે છે તે જોવાની રીત, પ્રા. ૧૪ કાર્યસિદ્ધિ માટે પ્રશ્નો જોવાની રીત. પ્રા. ૧૫ જન્મ માસ વીગેરેનું ફળ, પ્રા. ૧૬ ગ્રહો, અને રાશી, શુભાશુભ, રૂપ, રંગ, મૈત્રી વિગેરે જોવાની રીત, પ્રા. ૧૭-૧૮ જન્મોત્તરીની કુંડળીઓ બનાવવાની તથા જોવાની રીત. ૧ લાથી બારે બાવનું, ગ્રહોનું રાશી વાર ફળ, દ્રષ્ટિનું ફળ, અંગ્રેજી રીતે ફળ, પ્રા. ૧૯ બારે બાવોનું મિત્રફળ, ભાગ્યોદય, દાસપણું, અધિપાતું, રોગ, સ્ત્રીસુખ, લગ્નનું સુખ, પ્રજનનું સુખ, જીવંતીનું, શરીરનું સુખ, અકસ્માત ધનપ્રાપ્તિ, રાજ્યલક્ષ્મી, વાહનનું, મકાનનું, માથાપતું, વિદ્યાનું, વંશનું, મિત્રનું, નપુષકપણાનું, સુસાધરીનું, વ્યાપાર, નોકરી, ધનસંપત્તિનું, સુખદુઃખ ક્યારે મળે વિગેરે જોવાની રીત. પ્રા. ૨૦ ગ્રહોની દ્રષ્ટિનું ફળ, પ્રા. ૨૧ સ્ત્રીની જન્મ કુંડળી ઉપરથી સ્ત્રીનું, તેના પતિનું, સંધવા કે વિધવાનું, સુખ દુઃખ જોવાની રીત. પ્રા. ૨૨ થી ૨૭ હોરા, દેખાણુ વિગેરે કુંડળીઓ જોવાની રીત. પ્રા. ૨૮ મું આધાન બાબત, સ્ત્રી ગર્ભ ધારણ કરે કે કેમ, સ્ત્રી પુરુષનું મૃત્યુ, ગર્ભવંતીને શું જન્મશે, હાથ પગ વગરનું બાળક અવતરવા બાબત. પ્રા. ૨૯-જન્મ બખતે અધાઈ હતું કે દીવો હતો વિગેરે ખાત્રી કરવાની રીત, પ્રા. ૩૦-રાજયોગ અને તેનું ફળ, પ્રા. ૩૧ થી ૩૩ નાભસ, પ્રવળ્યા, ચંદ્ર વિગેરે, યોગો અને તેનું ફળ, પ્રા. ૩૪. બાળકનો રીષ્ટ યોગ જોવાની રીત, પ્રા. ૩૫-૩૬, આયુષ્ય જોવાની રીત, ક્યારે કયા કારણથી મૃત્યુ થાય વિગેરે જોવાની રીત, પ્રા. ૩૭-૩૮, વૈષ્ણવજ્ઞાનજ્ઞાની રીત. પ્રા. ૩૯ શરીરપરની રેખાઓ, તખ, તલ, માંસ માથું વિગેરે ઉપરથી ભવિષ્ય જોવાની રીત, પ્રા. ૪૦-સ્વપ્ન ઉપરથી ભવિષ્ય જાણવાની રીત, પ્રા. ૪૧ મું હસ્તાક્ષરો ઉપરથી ભવિષ્યફળ, પ્રા. ૪૨ મું વરસાદ વરસશે કે કેમ, ક્યારે વરસશે. અનાજના ભાવતાલની વધઘટ, સુકાળ કે દુકાળ વિગેરે જોવાની રીત. પ્રા. ૪૩ મું નાસિકાના સ્વર ઉપરથી ભવિષ્યની વાત જાણવાની રીત. પ્રા. ૪૪ મું રમણશાસ્ત્ર ઉપરથી ધારેલી પ્રત્તિ પુરી થશે કે કેમ, જશ મળશે કે કેમ, ધંધામાં લાભ થશે કે કેમ, વિગેરે ભવિષ્યની વાત જોવાની રીત. કી. રૂ. ૩.૩ અનેક અભિપ્રાયો મળ્યા છે.

જેઠાલાલ દેવશંકર દવે. વ્યવસ્થાપક ભાગ્યોદય-અમદાવાદ.

નિયસો રૂપિયા ખર્ચતાં ન મળે તે પુસ્તક માત્ર રૂ. ૮ માંજ.

કાયદાનો શિક્ષક (બીજી આવૃત્તિ)

જેની અંદર નીચે પ્રમાણે ફાજદારી રેવન્યુ અને દિવાની કાયદાઓ-આપેલા છે. જેની હજારો નકલો થોડાજ વખતમાં ખપી ગઈ છે. કાયદાનું જ્ઞાન દરેક માણસે મેળવવું જોઈએ. આ પુસ્તકને માટે કલેક્ટરો, હાઇકોર્ટ જડજ્જે, સેસન જડજ્જે, માજિસ્ટ્રેટ, દિવાનો, સરસુખા, વિગેરે અનેક વિદ્વાનોના હજારો અભિપ્રાયો મળ્યા છે. દરેક માણસે આ પુસ્તક, પોતાની ફરજ અને જવાબદારીના જ્ઞાન માટે પોતાની પાસે રાખવુંજ જોઈએ તેની જામત રૂ. ૮ છે.

ફાજદારી કાયદો.

ફીમીનલ પ્રોસીજર કોડ—
પુરેપુરો અગત્યની ટીકા સાથે,
ઇન્ડિઅન પીનલ કોડ—
પુરેપુરો અગત્યની ટીકા સાથે,
ક્રાસ્ટીકટ પોલીસ એક્ટ,
ડ્રગ્સ એક્ટ, વીલેજ પોલીસ એક્ટ
ફેલ્વેનો એક્ટ.
પર થનારા પદાર્થોનો એક્ટ,
વર્તમાનપત્રોનો એક્ટ,
ફોનીકારક મંડળાઓનો એક્ટ,
જુગારનો એક્ટ,
ફટકાનો એક્ટ, ઝેરી જલ્દસનો,
મોટલાં તથા ભરતના માપનો
આ મેળસેળ ન થવાનો એક્ટ
ધર્મીઆરનો કાયદો,
ઘાતીગર ને મજુરનો કાયદો,
ખનાવર તરફ હાતકીપણાનો એક્ટ,
પ્રેસનો એક્ટ,
ફોરેરી છુપી વાતોનો એક્ટ,
માખકારી એક્ટ
યુનીસીપલ એક્ટ.
જંગલી પક્ષીના રક્ષણનો કાયદો,
તવાનો કાયદો.
હાડપણાનો એક્ટ,
રખાનાનો એક્ટ.
હોડાડની સરતોનો કાયદો,

નાટકોના ખેલનો કાયદો,
જંગલી પક્ષીના શીકારનો એક્ટ,
દીવાસળીઓનો એક્ટ,
વીમા કંપનીનો કાયદો,
વૈદાનો એક્ટ,
ગુન્હા કરનારી જાતોનો એક્ટ,
પેટંટ તથા નમુનાનો એક્ટ,
હાઈડ્રસ્તાનના રક્ષણનો એક્ટ,
કોપી રાઇટનો કાયદો,
કંપનીનો એક્ટ,
રાજદારી કેદનો કાયદો,
દ્રામ્વેનો કાયદો,
ખજારો ને મેળાનો કાયદો,
વેપારની દગલખાજીથી નિશાનીનો
પ્રેસ એક્ટ
તંબાકુનો એક્ટ,
યુરોપીયન વેગ્રનસી એક્ટ,
લસ્કરના કુચથી થતા તુકસાબનો
વૈદ્યકીય ડીમીઓનો કાયદો,
સેનીટરી એક્ટ,
છાપવાના પ્રેસો ને વર્તમાનપત્રોનો
ગુન્હેગારોને સ્વાધિન કરવાનો
મીઠાનો કાયદો,
તારનો એક્ટ,
પોસ્ટનો એક્ટ,
અશીલુનો એક્ટ.

વ્યવસ્થાપક—ભાગ્યોદય—અમદાવાદ.

દીવાની કોર્ટના કાયદાઓ.

લીલ પ્રાસીજર કોડ(પુરેપુરો),
દત્તનો કાયદો,
દિ લો, કરારનો કાયદો,
અરેશન એક્ટ
અસફર એક્ટ પ્રાપરટી એક્ટ.
પાર્ટ શાસ્ત્ર,
પ્રોસેન્ટનો એક્ટ, ટ્રસ્ટ એક્ટ.
ચિતનું લેણું વસુલ કરવાનો કાયદો
ગીરના વાલી નીમવસને એક્ટ,
પાર્ટ એક વાર્ડસ એક્ટ,
લીલી એગ્રીકલ્ચર એક્ટ,
આલકોઝ કોર્ટનો એક્ટ,
પારસાનું સર્ટીફિકેટ લેવાનો એક્ટ,
કેંદુ વિધવાના પુનર્લગ્નનો.
પારસીઓના લગ્નનો કાયદો,

મુસલમાનીસરેહ કોર્ટ ફીનોએક્ટ,
રેકમ્પ ડ્યુટીનો કાયદો.
પારસીઓના વારસાનો કા.
કોર્ટમાં સમ ખાવાનો કાયદો,
વહેંચણુ કરવાનો એક્ટ,
પ્રોબેટતથા વહીવટની સનંદ લેવાનો
નાદારીનો કાયદો.
મુસલમાનોને વકફ કરવાનો કાયદો
હાઉસોની મિલકતની વ્યવસ્થાનો
દસ્તાવેજોના નમુના,
ફોજદારી કોર્ટની અરજીઓના
ને દીવાની કોર્ટમાં કરવાના દાવા,
રેવન્યુ કોર્ટમાં કરવાની અરજી-
ઓના નમુના અને તેના જવાબો
અપીલોના નમુના

રેવન્યુ યાને મુલકી કાયદાઓ.

લેન્ડ રેવન્યુ કોડ.

પુરેપુરો અગત્યની નોટ સાથે)
રેવન્યુ કોડની રૂલો,
પાણીની રૂલ, સરવૈની રૂલ,
મલતદારોની કોર્ટનો એક્ટ
રવાનો કાયદો,
લુકદારોનો કાયદો,
ડા ગીરાશનો કાયદો,
ગળના ચલણી નાણાંનો એક્ટ,
ધિકારીઓને નાણું ધીરવાનો
ધારી નોકરોની વર્તણુંકનો કા.
લીવોનો કાયદો,

લોકલફંડનો કાયદો,
ઈન્કમટેક્સ એક્ટ,
મતાદારોનો એક્ટ,
ખંદરો બાબતનો એક્ટ,
વહાણોનો એક્ટ,
જમીન લેવાનો એક્ટ,
સુતરાઉ માલ ઉપર જકાતનો કાયદો,
જળમાર્ગની કસ્ટમની ડ્યુટીનો એક્ટ
જંગલનો કાયદો,
વતન એક્ટ,
ધરીગેશન એક્ટ,
સીતળા કાઢવાનો એક્ટ.

આ પુસ્તકમાં આપેલા કાયદા છાટાછુટા ખરીદવાથી ખસે ઉપરાંત
આખરું થાય તેમ છે, છતાં કેટલાક કાયદા તો ગુજરાતીમાં મળતા
નથી. આ પુસ્તકમાં અનેક કાયદાઓ છે. જેમાં પીનલકોડ, પ્રાસી-
કોડ જેવા એકેક કાયદોની સાત આઠ રૂપિયા કિંમત હોય છે. તો
તો તમામ કાયદા જેમાં કેટલાક પીનલકોડ જેવા તો વળી અગત્યની ટીકા
પે છે તેની કિંમત માત્ર રૂ. ૮-૦-૦ અને પોસ્ટેજ ૦-૮-૦ રાખેલ છે.
આ સંબંધમાં હજારો અભિપ્રાયમાંથી માત્ર જુજ વાંચો.

સુખદ-રમોલકોઝ કોર્ટના વડા જડજ નામદાર કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી
જે કે:-કાયદોનો શિક્ષક એ નામનું પુસ્તક મળ્યું છે. અંગ્રેજીથી અનુભવ એવા
રાતી માણસને એ પુસ્તક ઉપયોગી થઈ પડવાનો સંભવ છે. અને હું ધારું છું કે યુ
ત તથા કાઠીઆવાડનાં દેશી રાજ્યોમાં એનો લાલ સારો લેવાશે અને લેવાશે.

વ્યવસ્થાપક—ભાગ્યોદય—અમદાવાદ.

સરવૈ, રેવન્યુ અને ફોજદારી કાયદાનું જીવન

ચોથી આવૃત્તિ—આ પુસ્તકમાં ઇંડીઅન પીનલકોડની અગત્યની કલમે ક્રીમીનલ પ્રોસીજર કોડ, ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ એક્ટ, વિલેજ પોલીસ એક્ટ, લેન્ડ રેવન્યુ કોડ, તે ઉપર થયેલી ફેરફાર, મામલતદાર કોર્ટ એક્ટ, ગામના તાલુકાના નમુના, સરવાઈની ફેરફાર, સર્કલ ઇન્સ્પેક્ટરની ફેરફાર, અરીજીનો એક્ટ, આપકારી એક્ટ, મીઠાનો એક્ટ વિગેરે ૨૦ કાયદાઓનો સમાવેશ છે. કી. ૩. ૧

ધરનો વૈદ—આ એક ઉત્તમ વૈદકનું પુસ્તક છે. જેના દસ ભાગ છે. તેમાં લગભગ ૫૦) પ્રકરણો છે. જેમાં શરીર

ને તેની અંદર આવેલા અવયવોનું જ્ઞાન, ઇંદ્રિયોનું જ્ઞાન, વનસ્પતિ દ્વારા કુદરતી ઉપચારો, દરેક રોગ, તેનાં કારણો, લક્ષણ, ને ઉપાયોનો સમાવેશ છે. કી. ૦

વૈદ યાને વૈદક ભાગ ૧ લો અને ૨ જો.

આ પુસ્તકમાં તમામ રોગ મટે એવાં ઔષધો અને વનસ્પતિશાસ્ત્ર આપવામાં આવ્યાં છે. આ ઔષધો અકસીર વનસ્પતીમાંથી તે શી રીતે બનાવવાં, તથા કઈ દવા કયા કયા રોગ મટાડે છે તે, તથા દવા કઈ કઈ વનસ્પતીની કેવી રીતે બનાવવી તે, તથા દરેકધાતુ તથા વિષનું શોધ કરી ભખો બનાવવાની રીત, તથા તેની બનતી માત્રાઓ, અવલેહો, ઘૂંતે તેલો, તથા આસવો વગેરે બનાવવાના પ્રયોગો દરેક માણસ સમજી શકે તે આપ્યા છે. કી. ૩. ૧

વિનોદયન્દ્ર—એક અતિ રસમય અને બોધક વાર્તા. આ પુસ્તક

સત્યનો જય અને અસત્યપ્રપંચ, બ્યબિનસાદે ગુણોથી થતા વિનાશોનો એવો ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે કે ખરેખર વાંચનાર મનુષ્ય ગમે તેવો દુર્ગુણી હશે તોપણ તે સદ્ગુણી થશે. કી. ૩. ૧

રાજર્ષિ—સંસારમાં સર્વ વૈભવો છતાં એક રાજા રૂપિમયજીવ

શી રીતે ગાળી શકે છે અનેક લોભ લાલચથી ન ફસાત પ્રપંચની જળમાં ન ફસાતાં છેવટે રાજપાટને છોડી ચાલ્યો જય છે અનેક પ્રપંચીઓ તેને હેરાન કરવા મથે છે છતાં ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાથી તેને પ્રપંચીઓ વશ થઈ પાછું રાજ મળે છે. કી. ૩. ૧

તપસ્વી રાજકુમાર—આ પુસ્તક વાંચવાથી અનેક ઐતિહાસિક બનાવો માણસોને આભા બનાવે છે.

વાંચતાં તેને હાથમાંથી મૂકવું ગમતું નથી. મનુષ્યને આનંદમાં ઊંડક કરતી ને બોધ આપનાર આ નવલકથા છે. કી. ૩. ૧-૮-૦

પરશીયન નાઈટસ—અરેબીયન નાઈટસ જેવીજ રસીક અ

બોધક વાર્તાઓ આ પુસ્તકમાં છે. આ પુસ્તકમાં એક શાહજાદોને પુરુષો ઉપર તિરસ્કાર હોવાથી તે લગ્ન કરતું નથી. અને જ્યારે તેને તેની વૃદ્ધ દાસી અનેક વાર્તાઓ કહી પુરુષોની દયતા, અને પ્રેમનું વર્ણન કરે છે એટલે તેનો ભાવ બદલાય છે. અને વિવાહ કરે છે. ઇશ્વીજ મનોરંજક વાર્તાઓનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ છે. કી. ૩. ૧

વ્યવસ્થાપક—ભાગ્યોદય—અમદાવાદ.

હે કેમીકલ વર્કસમાં બનેલી લોકપ્રિય અનુભવસિદ્ધ દવાઓ ૯

ધાતુગત દોષો મટાડી જીવનશક્તિ બક્ષી મગજને પુષ્ટ કરનાર.

જીવન.

એ ખરેખર જીવનજ છે. આ જીવનનો ચાલુ ઉપયોગ કરવાથી દીર્ઘ જીવન પ્રાપ્ત થાય છે, મગજ પુષ્ટ થઈ બુદ્ધિ અને યાદશક્તિ વધે છે, ધાતુગત દોષો મટાડી શરીર પુષ્ટ બનાવે છે. તેમાં ૧૩૮૦ વસ્તુઓ વનસ્પતિની અને નુકશાન ન કરનાર છે. ખાવામાં જીવાદિષ્ટ, હેબનતદાર અને આરોગ્યને જીથુને માટે ફાયદો બક્ષનાર છે. નખ, માઈ, પાંડુ, ખાંસી, ક્ષય, સંગ્રહણી, મરડો, અભક્ષીત તથા ધાતુવિકારનાં રોગોમાં તેનો ગુણ અનુભવ સિદ્ધ છે. તેની ૧ રતલના ડબ્બાની કીંમત રૂ. ૨-૦-૦ રાખી છે. ત્રણની કીંમત રૂ. ૫-૦-૦ પોસ્ટેજ જુદું. વિદ્યાર્થીઓ, મગજનું કામ કરનારા, માસ્તરો, વકીલો વિગેરે માનસિક મહેનત કરનારને તો તે અમૃત તુલ્ય છે. ખંડરોથી કામિશ્વર નથુરામ લખે છે કે, જીવનથી ઘણો ફાયદો થયો છે.

હીસ્ટીરીઆહર પીલ્સ.

સ્ત્રીઓને જીવાન વયમાં આ રોગ લાગુ પડે છે. પછાડ આવે, બેભાન થઈ મોંઢે શીણ આવે, હાથપગ ધસે, કુટલીક સ્ત્રીઓ ધુણે ને લવારી કરે કેટલાકો જૂતના બેઠમમાં બૂવા આખડીમાં પૈસા ખર્ચે છે. આ દવાથી જો તેવો જીવો હીસ્ટીરીઆ, વધ, મૂર્છા, અને ફેરફાર મટે છે. ઘણી સ્ત્રીઓના જોગો મટી ગયા છે એક વાર વાપરવા ખાસ બલામણ છે. કીં. રૂ. ૨-૦-૦ અનુપાનની કીં. રૂ. ૨, મળી રૂ. ૪-૦-૦ સુંઘવાની ડબ્બી રૂ. ૧ ની મફત મળશે. પણજીથી ભગવાનજી રણછોડજી લખે છે કે,—અમારા ઘરમાં એક પાછને હીસ્ટીરીઆ પીલ્સ અને અનુપાનનો ઉપયોગ કરાવ્યાથી અઠવાડિયું થયું તેવામાં તો તેને આરામ થઈ ગયો એથી મને નિશ્ચય થયો કે હીસ્ટીરીઆ ઉપર તમારી એ દવા રામબાણ નીવડી છે.

હરસનાશક ગુટિકા.

આ દવાથી તમને ગમે તેટલી લાંબી મુદતના હર્ષ હશે, શોહી પડતું શે કે સૂકા હશે અને કાંઈ પણ ઉપાયે મટતા નહિ હોય, ઘણી સ્ત્રીઓ કરી કંટાળ્યા હશે, ઓપરેશન કરાવી થાક્યા હશે તોપણ આ દવાથી તમને હરસ મટશે. ફૂડતા હરસ હશે અને શોહી પડતું હશે તેતો હરસ હવસમાં મટી જશે. આ દવા હરસ ઉપર એવી ગુણકારી જણાઈ કે તેનાથી હજારો માણસોએ પોતાનું હરસનું દરદ નાબુદ કર્યું છે. આ બધી સેંકડો સરટીફિકેટો મળ્યાં છે, રૂ. ૩-૦ અનુપાનના ડબ્બાની કીં. રૂ. ૨ સ્વામીનારાયણના મંદરના કારભારી મી. મગનલાલ લખે કે તમારી હરસની દવાથી મને પચીસ વર્ષનું હરસનું દરદ મટ્યું છે. હું આ દવા કરી કંટાળી ગયો હતો પણ તમારી દવાથી મને ફાયદો થયો જેથી હું ઉપકાર માનું છું. હરસને માટે આ દવા અસર કરનારી છે.

દેવે કેમીકલ વર્કસ—અમદાવાદ.

૧૦ દવે કેમીકલ વર્કસમાં બનેલી લોકપ્રિય અનુસવસિદ્ધ દવાએ
મમે તેટલા વૈભવો અથવા ધનદોલત હોવા છતાં પણ
શરીરમાં શક્તિ નહિ હોય તો તે સર્વ સુખ નકામું છે

ટૉનીક પીલ્સ

આ દવાથી શરીરમાં શક્તિ આવે છે. ફાટ, ચુસ, કળતર, અશક્તિ
હાંફ ચઢવો, કમર દુખવી મટાડે છે. મગજે ચંડક આવે છે. અને શરી
રમાં નવી શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે. ધાતુગત દોષો મટાડી, ખરૂં પુરુષત્વ બ
છે. પેશાબે, કે સ્વપ્ને, કે કોઇપણ રસ્તેથી ધાતુનું જવું બંધ કરી ધાતુ
ધટું કરી વધારે છે. લોહી સુધારે છે. અને સંસારના ખર્ચ આનંદનો સ્વપ્ન
ચખાડે છે. તમામ વૈભવ હોય છતાં પણ જો શરીર નબળું હોય, વીર્ય
ક્ષીણતા હોય, અને ધાતુનું કમજોરપણું હોય તો તે સર્વ વૈભવો નકામ
છે. આજકાલ ખરાબ કુટુંબોથી, બ્રહ્મચર્યનું ન પાલન કરવાથી, અને બાળ
લગ્નથી ધણા યુવાનપુરુષો નિસ્તેજ અને નીચ વિહિન થઇ ગયેલા છે
છે. તેવા મનુષ્યોએ ફરી નવેસરથી યુવાનાવસ્થાના ખરા આનંદનો ઉપભોગ
કરવો હોય તો આમારી આ દવા એકવાર વાપરી જોવી ધણા માણસોએ
તેનો લાભ મેળવી નવી જુવાની, નવું બળ અને નવા ઉત્સાહને મેળવ્યો
છે. કી. રૂ. ૧. ત્રણની કી રૂ. ૨-૧૦

ભૂખ લગાડી, ખાધું પચાવી, દસ્ત સાફ લાવનાર
આનંદવટી

આ દવાથી—કકડીને ભૂખ લાગે છે, ખાધેલું હજમ થાય છે અ
નિયમસર દસ્ત સાફ લાવે છે. પેટના ગડગડાટને મટાડે છે, ખાવા ઉપર
રુચી થાય છે. અજીરણ મટાડે છે. ખરાબ ઓડકાર આવતા નથી અને મહેન
સ્વાદિષ્ટ બનાવે છે. દરેક માણસે એક ડબ્બી હંમેશાં પાસે રાખવી જ
જોઇએ. કી. રૂ. ૧-૦

પ્રમેહનિવારણ પીલ્સ

આજકાલ સેંકડે પોણાસો માણસોને આ રોગ લાગુ પડેલો જણાય
છે. કાંઇને પ્રમેહ થયેલો હોય છે, તો કાંઇને મધુપ્રમેહ, પેસાબે અગન બ
છે, ધાતુ જાય છે, કાંઇને મીઠો કે સાકરીયો—મધુપ્રમેહ થયેલો હોય છે. નાન
કે મોટા સર્વ કાંઇ તેનાથી રીખાતા હોય છે. જો તમને પ્રમેહ કોઇપણ
પ્રકારનો પરમીયો, કે મધુપ્રમેહ થયો હોય તો આજેજ પત્ર લખો આમારી
પ્રમેહ પીલ્સ મંગાવો. તેનાથી હજારો માણસોને પ્રમેહનો રોમ મટ
છે; તમને પણ મટશેજ. પ્રમેહને માટે આ દવા તરત અસર કરનાર અ
ચમત્કારી છે. ડબ્બી ૧ ની કીમત રૂ. ૨-૦-૦, અનુપાનના ડબ્બાની કી
રૂ. ૨-૦-૦ દવા એક માસ ચાલશે. તેથી જરૂર આરામ થશે. હજારો સર
ડીકીકેટો મળ્યાં છે.

ખડેરોથી કામેશ્વર નથુરામ લખે છે કે આપની પ્રમેહની ગુટિમદ
પ્રમેહ મટ્યો છે. ધણી દવાઓથી ફાયદો ન થયો તે આ દવાથી મટ્યો છે

દવે કેમીકલ વર્કસ—અમદાવાદ.

